

ОСТАП ВИШНЯ

НЕВЕСЕЛЕ ЖИТТЯ

Великий науковий проект

Остап Вишня. Невеселе життя

«ОМІКО»

2020

Остап Вишня. Невеселе життя / «ОМІКО», 2020 — (Великий науковий проект)

ISBN 978-966-03-8087-5

Ця книга – справжній літопис невеселого життя найпопулярнішого й донині в Україні гумориста Остапа Вишні (1889–1956), який відбував сталінську «десятирічку» в концтаборах. Її упорядник, автор вступної статті й приміток, відомий літературознавець і архівіст Сергій Гальченко ще в 1989 році обстежив архіви Ухтпечлагу тодішньої Комі АРСР і зібрав матеріали, які вперше друкуються в такому повному обсязі. Основою праці стали документи слідчої справи за 1933–1934 роки та комплекс архівних матеріалів із двотомної справи-формуляра на Остапа Вишню, в якій зібрані донесення понад півсотні секретних агентів спецорганів за 1922–1955 роки. В процесі слідства, яке велося методами фізичного і психологічного натиску, Остап Вишня визнав «провину»: нібито він мав особисто вбити партійного лідера республіки П. П. Постишева, за що був покараний десятирічним ув'язненням у таборах особливого режиму. У книзі в хронологічній послідовності подаються записи із унікального документа тієї епохи – табірної щоденника Остапа Вишні – та його листи із концтаборів, де довелося перебувати письменнику. Це своєрідні шедеври літературної творчості, часто наповнені не традиційним українським, а чорним гумором страждальця-гумориста. Публікуються і деякі літературні твори Остапа Вишні, які викликали шквал вульгарно-соціологічної критики із звинуваченнями письменника у буржуазному націоналізмі й навіть у фашизмі, а також листи та спогади його рідних і тих людей, з якими гуморист сидів в одній камері чи перебував в одному концтаборі. Ця книга, що творилася упродовж тридцяти років, є свідченням боротьби системи із митцями, найталановитіші з яких зазнавали репресій і знищення.

ISBN 978-966-03-8087-5

, 2020

© OMIKO, 2020

Содержание

С. Гальченко. Сумний літопис життя великого сміхотворця	7
Твори та листи О. Вишні. Спогади та документи	20
1919–1933	21
1933–1943	134
Кінець ознакомительного фрагмента.	166

Остап Вишня. Невеселе життя

© С. А. Гальченко, упорядкування, вступна стаття, примітки, 2020

© М. С. Мендор, художнє оформлення, 2020

© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2018

* * *

*Присвячується
світлій пам'яті дружини Остапа Вишні —
артистки Варвари Олексіївни Губенко-Маслюченко
і її доньки Марії Михайлівни Євтушенко*
Сергій Гальченко

С. Гальченко. Сумний літопис життя великого сміхотворця

Видатний український гуморист ХХ століття Остап Вишня належить до тих письменників, про яких не скажеш, що їхнє життя відображене (хоча б частково) у їхніх творах, тому біографам доводиться вишукувати факти для життєпису серед інших джерел, насамперед, із архівних фондів, які ще донедавна були закритими. Весь довоєнний архів письменника загинув повністю, адже після арешту чоловіка Варвари Олексіївни Губенко-Маслюченко із її десятирічною донечкою Машею каральні органи викинули із власної кооперативної квартири в харківському будинку «Слово». У тих екстремальних умовах жінка подбала про збереження архіву і перевезла його до тітки Юлії Йосипівни Новикової на вул. Пермську, 13.

На жаль, перелякані родичі, очевидно, знищили цей архів одразу ж після виїзду Варвари Олексіївни з Харкова у 1935 р. У 1985-му я як працівник відділу рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка Академії наук УРСР, одержавши від доньки Остапа Вишні Марії Михайлівни Євтушенко повноваження на пошуки архіву, поїхав до Харкова, але вже нічого не знайшов у тому приватному будинку. Спадкоємці Ю. Й. Новикової стверджували, що архів знищено в роки німецької окупації в 1941–1943 рр., у що повірити було важко: невже для окупантів могло бути таким страшним і ненависним ім'я репресованого радянською владою Остапа Вишні?

Власники будинку проговорилися, що в них був навіть бюст письменника Остапа Вишні, але його розбили тоді ж у дні війни і закопали десь у сараї. Я готовий був провести археологічні розкопки, але літній хворий чоловік Микола Новиков згодився віддати мені дві меморіальні речі – різьблену дерев'яну книжкову полицку і настільну лампу, які колись належали Остапу Вишні. Я привіз їх до Києва, де вони тепер експонуються в Національному музеї літератури України. Я фізично не зміг прихопити з собою ще одну полицку і просив забрати її тодішнього керівника Харківського літературного музею Анатолія Перерву.

* * *

Літературна й життєва долі Остапа Вишні тісно взаємозв'язані. Його фейлетони, надруковані 1919–1920 рр. в газетах «Трудова громада» і «Народна воля» під псевдонімом Павла Грунського в Кам'янці-Подільському – тодішній столиці Української Народної Республіки, стали вже в 1920 р. причиною його першого арешту. Але завдяки В. Еллану (Блакитному), який довів деяким членам тодішнього уряду, що ці твори не ворожі до радянської влади, П. М. Губенко стає спочатку перекладачем у газеті «Вісті» й відповідальним секретарем «Селянської правди», а потім і письменником-фейлетоністом Остапом Вишнею.

Для ліквідації неписьменності села «усмішки» Остапа Вишні зробили не менше, ніж лікнепи, а міський житель почав говорити мовою Шевченка, що теж мало неабияке значення для здійснення процесу українізації, яка проводилася у двадцятих роках.

Про величезну популярність творів Остапа Вишні у двадцяті роки написано дуже багато, адже його читали й видавали в республіці найбільшими після Тараса Шевченка тиражами. У 1928 р., наприклад, вийшло близько тридцяти збірників і збірничків його творів переважно в серії дешевої бібліотеки, розрахованої на сільського читача.

Цілком негативно оцінювали творчість Остапа Вишні лише вульгарні тлумачі літератури й донощики, чіпляючи письменникові один за одним ярлики, борючись так за «ідейність» (псевдоідейність!) літератури.

Арешту Остапа Вишні передували публікації, які важко назвати статтями. Це були, по суті, політичні ордери на арешт письменника. Поява подібних статей, спрямованих проти того чи того митця, означала, що над ним уже навис дамоклів меч репресій і кожної миті митець може бути заарештований.

Літературний побратим Остапа Вишні Б. Вірний (Антоненко-Давидович), констатуючи факт величезної популярності й успіху серед читачів «Вишневих усмішок», водночас пророкував, що «недалеке майбутнє несе забуття» їх авторів. О. Полторацький, названий у літературних колах Полторадурацьким, у своїй ганебній геростратівській статті «Що таке Остап Вишня» писав: «Контрреволюціонер, нахабно халтурячи, насмілювався у зашифрованій формі протаскувати в літературу куркульські ідеї, колишній петлюрівець, що змінив вогнепальну зброю на перо “гумориста”». Але й цього було замало теоретикові авангардизму, і він називає «короля українського гумору»... «фашистом і контрреволюціонером» і закликає «трактори нашої сучасності» пройти по садках вишневих усмішок. А після арешту Остапа Вишні цей самий літературнокритичний версифікатор із якоюсь патологічною зловтіхою зізнавався: «Тепер я щасливий відзначити, що подібне уже сталося і що моя стаття стає епітафією на смітникові, де похована «творчість» Остапа Вишні»¹.

Розвінчували і цькували не одного Остапа Вишню, але найгостріші та найотруйніші стріли летіли у працівників гумористичного цеху: сміятися в роки грандіозних успіхів на колективізованій ниві чи в індустріалізованій промисловості було не те що не модно, а й небезпечно. Усмішку могли сприйняти як насмішку. Але цех гумористів не міг зрадити своєму основному покликанню – писати для людей і про людей веселі твори, а тому його повністю ліквідували (репресували) «не індустріалізованим»: одного за одним було не лише викинуто з літератури сатириків й «фейлетоністів-вишніянців», а й знищено фізично майже всіх українських письменників-гумористів, зосібна й рідного брата Остапа Вишні Василя Чечвянського.

Першим серед гумористів постраждав Остап Вишня, однак упродовж кількох років цькування він не втрачав оптимізму і свого «вишневого» гумору, гіркотки якого звучали навіть у слідчому ізоляторі по вулиці Чернишевській в Харкові.

Трагічний «десятиріччя» Остапа Вишні передувала злива критичних «антивишнівських» наскоків, починаючи з 1927 р. У хорі критичного осуду найгучніше лунали голоси Л. Гомона, М. Качанюка, Б. Вірного (Антоненка-Давидовича), М. Агуфа, С. Щупака, Г. Проня (цей вимагав «показати всім трудящим контрреволюційну суть і бездарність фашистів» – Ялового, Досвітнього, Вишні, Гжицького, Пилипенка, Ірчана, Загула, Козоріса, Бобинського...), І. Кулика. Навіть партійні лідери республіки П. Постишев, С. Косіор і М. Попов викривали «націоналістичних проводирів» Остапа Вишню і М. Хвильового. І критиковані, а згодом і критикани ставали жертвами сталінської репресивної машини, яка перемолола поступово не менше трьох генерацій у творчих, політичних (зокрема, в органах ДПУ – ОДПУ – НКВС – МДБ) та інших суспільних сферах. Атмосфера суцільного психозу пошуків «ворогів народу» породжувала і їхніх шукачів, котрі через своє безталання й політичну сліпоту вірили у псевдопатріотичні ідеологічні гасла й дуже легко могли розправитися або принаймні зламати навіть генія. Протистояти орді нездар могла тільки така мужня особистість, як Микола Хвильовий, який дав належну відповідь О. Полторацькому у памфлеті «Остап Вишня в світлі “лівої” балабайки, або...» (Пролітфронт. – 1930. – № 4). Письменник на повний голос заявив: «Усмішки Остапа Вишні я полюбив. Полюбив їх за те, що вони запашні, за те, що вони ніжні, за те, що вони жорстокі, за те, що вони смішні і водночас глибоко-трагічні...»

Що ж інкримінувалося Остапові Вишні і як було сфабриковано його справу?

Якщо антивишнівські статті з брудними політичними ярликами друкувалися в періодиці починаючи з 1927 р., то ордер на арешт письменника було підписано 7 грудня 1933 р. Саме

¹ Полторацький О. Що таке Остап Вишня // Радянська література. — 1934. — № 4. — С. 179.

відтоді почався відлік днів печальної «десятирічки», про що свідчить облікова картка ув'язненого (зека) Губенка Павла Михайловича (Остапа Вишні), доступ для ознайомлення з якою був дуже складним (цей документ зберігався в Ухтинському архіві Міністерства внутрішніх справ Комі АРСР, дозвіл на його копіювання було надано мені 1989 р.). 7 грудня заарештували В. Гжицького, а Остап Вишня ще «гуляв на волі», хоча на вулиці його супроводжували типи в чорних пальтах із піднятими хутряними комірами. Одного дня він отримав телеграму від знайомого егеря із запрошенням приїхати на полювання й зібрався туди із Григорієм Епіком, але, просидівши півдобу на вокзалі, мусив повернутися додому: через велику хуртовину не ходили поїзди. Уже після арешту з'ясувалося, що телеграма була «липовою»: егер, який запрошував на полювання, ні сном ні духом про таємничий виклик не знав.

25 грудня 1933 р. за особистим розпорядженням голови ДПУ УРСР Балицького було ухвалено постанову, в якій стверджувалося, що «перебування письменника на волі – небезпечне» і що необхідно вжити запобіжних заходів – «тримання під вартою». У тій самій постанові, якою відкривається справа № 737, що зберігалася в Комітеті державної безпеки Української РСР (тепер у Центральному державному архіві громадських організацій України), письменникові інкримінується: «Остап Вишня звинувачується у злочинах по ст. 54–11 К[арного] к[одексу] УРСР, які знайшли прояв у тому, що він належить до української контрреволюційної організації, що прагнула повалити Радянську владу збройним шляхом...»

26 грудня між сьомою й восьмою годинами вечора у квартирі Остапа Вишні з'явився співробітник ДПУ Шерстов з ордером. У присутності двірника Я. Питимка й Варвари Олексіївни було проведено обшук. Письменника заарештували.

Уже на схилі літ Варвара Олексіївна описала у своєму щоденнику той вечір. І ми тепер маємо повну картину того, як відбувся арешт Остапа Вишні.

«Вони прийшли рано – годині о восьмій. На дзвоник двері відчинила Соня (домробітниця – єврейка, як і завжди знедолена, що знайшла притулок в нашій родині). Павлуша кінчав переклад п'єси Шкваркіна «Чужой ребенок» і цокав на машинці у кімнаті Мурочки (доньки Варвари Олексіївни. – С. Г.).

Я читала, сидячи в їдальні. Ще не встигла зреагувати на дзвоник, як через їдальню впевнено пройшли двоє вдягнених чоловіків і зайшли до кімнати дочки. Серце шалено закалаталося від передчуття. Я зайшла до кімнати... Павлуша стояв між двох незнайомців, держав у руках папірець, читаючи його. Подивився на мене й сказав:

– Ось прийшли товариші по мене. Збирай мене, Варю.

Ми перейшли в кабінет. Один з пришельців роздягнувся і сів за письмовий стіл Павлуші. Це був військовий – форма ГПУ на ньому. Павлуша стояв перед столом. Він був блідий, але тримався спокійно. Попросив мене:

– Дай мені свіжу нижню сорочку одягти.

Я принесла сорочку, і Павлуша перевдягнувся. Поки я ходила за сорочкою, вони про щось говорили «отвлеченное».

На мої запитання про те, що можна дати з собою Павлуші, відповідав схвально.

Я нагрузила портплед: подушкою, якоюсь книжкою, білизною. Дома було лише 40 кар. грошей, які я дала Павлуші. Це були останні гроші. Мали одержати за переклад п'єси. Незакінчений переклад останньої дії «Чужої дитини» дозволили взяти Павлуші з собою, аби мав його у них закінчити, не підводити театр... Наївність!

Він був чемний, на всі запитання про дозвіл щось взяти з собою погоджувався.

Ми почали прощатися. Перед тим, як одягти пальто, Павлуша зайшов у туалет, причинивши за собою двері. Один з трьох кинувся за ним і, рвонувши двері, став за ним... Одяглись, портплед поніс один з конвоїрів. Старший залишився сидіти за столом в кабінеті.

Наша Соня, наївна, трохи з придур'ю людина, почала кричати: «Куда вы забираете хозяина?» Павлуша її втихомирював, попросився з нею. За короткий час приїхали ще 6 чи 7 чоловік і почався обшук».

Наступного дня слідчий Бордон під розписку оголосив Остапові Вишні постанову й пояснив, що арешт не є непорозумінням, у що наївно вірив письменник, і висунув звинувачення, що він буцімто належить до терористичної Української військової організації (УВО) і нібито мав особисто вчинити замах на секретаря ЦК КП(б)У П. П. Постишева (В. Гжицький мав «убити» В. Я. Чубаря). Незважаючи на категоричний протест заарештованого проти таких безглузвих звинувачень, слідчий уперто домагався свого, удаючись до фізичних і психічних тортур, мотивуючи тим, що це «необхідно для народу і для більшовицької партії». Приголомшений Остап Вишня навіть запропонував свою версію, мовляв, у 1928 р. він лікував виразку шлунка в Німеччині в санаторії біля Берліна, і його можна звинувачувати в тому, що він міг стати зрадником батьківщини чи агентом німецької контррозвідки. Але Бордон домагався свого, бо сценарій планованого нового політичного процесу було, очевидно, узгоджено з вищими владними інстанціями, а тому жодних відхилень не передбачалося.

У «Споминах» видатного українського актора-бerezильця Йосипа Йосиповича Гірного (1895–1989), якому довелося разом із Остапом Вишнею пити гірку чашу і в Харківському «домзаку» в загальній камері № 47, і у далекому Заполяр'ї в місті Чиб'ю, наведено страшні факти історії самого слідства над письменником: «Кілька днів не могли ми наговоритись про ті цинічні прийоми слідства, якими ГПУ добивалось признань вини від своєї жертви»².

«Я розповів Вишні, як то слідчий підсунув мені його заяву до Колегії ГПУ, в якій він признавався до приналежності до УВО і т. ін. Остап Вишня, гірко всміхнувшись, сказав, що такі заяви і йому показували – Пилипенка, Ялового і Слісаренка»³.

А ось «свідчення» самого Остапа Вишні, «здобуті» Бордоном уже випробуванням насильницьким шляхом:

«В тій контрреволюційній організації, в якій я брав участь – ділянкою, де я працював, був літературний фронт. На цім фронті й проводив я свою контрреволюційну роботу.

В чому вона полягала? Насамперед в дискредитації, в обезціненні партійної лінії в радянській літературі, в компромітації пролетарської літератури, в знеціненні російської літератури і взагалі російської культури.

Всякий письменник, що вийшов з лав робочого класу, що починав свою літературну роботу з позицій інтернаціональних, дискредитувався й компромітувався, як художник, як митець, і в письменницьких колах, і в широких читацьких масах.

Натомість вихвалялися письменники з явними націоналістичними ознаками і тільки вони вважалися за справжніх художників, за талановитих митців.

Вживалося заходів, щоб літературну молодь, що приходила в літературу із заводів, шахт, колгоспів, брати під свій вплив, керувати нею, спрямовуючи її в націоналістичне річище».

«Свідчення», вибиті 21 січня 1934 р., ще страшніші:

«Організація провалилась. Це було ясно. Арешт Ялового, самогубство Хвильового і т. д. – все це ознаки, що організації вже нема, що позалишалися поодинокі її члени, які також чекали на викриття й на арешти – треба було

² Йосип Гіряк. З Остапом Вишнею у таборах: (уризки зіспогадів) // Україна. —1989. —№ 41 (жовт.). —С. 17.

³ Йосип Гіряк. З Остапом Вишнею у таборах: продовження // Україна. —1989. —№ 42 (жовт.). —С. 16.

довести і членам організації, і владі, що, мовляв, хоч організація і провалилась, та все ж таки – ми ще в силі, ми ще маємо і силу, і можливість «грюкнути» дверима» востаннє, подаючи тим самим надію, що ще не все загинуло. <...>

Правду казавши, я ходив увесь час тоді в якомусь тумані, байдужий до всього і до всіх, з повсякчасними головними болями, з незовсім координованими й нормальними вчинками, викликаючи у близьких своїх і в лікарів, що мене лікували, побоювання за мій психічний стан.

Я не вдумувався глибоко в те, що говорилося, я погоджувався з усім і на пропозиції членів організації (Озерський, Досвітній, Ірчан) погодився бути виконавцем замаху на т. П. П. Постишева. Говорилося про те, що П. П. Постишев має невдовзі прийняти (балачка відбувалася в жовтні м-ці) делегацію письменників і в цей саме час я мав учинити на його замах. Як саме, з чого стріляти, як стріляти – у ці деталі я не вдавався, і чи були ці деталі розроблені, я не пам'ятаю. Револьвера в мене ніколи не було, хто мав мені дати револьвера – не пам'ятаю. Взагалі ж, – я кажу, – в той час ота сама психічна депресія позбавляла мене можливості пригадати зараз усі деталі.

Коли б мені хтось нагадав ті часи, нагадав подробиці тих балачок, міркувань і т. і., що тоді проводилися, можливо б – я й пригадав би все детальніше.

Із осіб, яких іще називали тоді, як об'єктів атентатів нашої організації, вказувалося на В. Я. Чубаря й на В. А. Балицького. Смутно пригадую, що на [В. А. Б.] (В. А. Балицького – закреслено. – С. Г.) В. Я. Чубаря мав заподіяти замах Гжицький, а на В. А. Балицького – не знаю хто. Місцем для цих атентатів було обрано майдан ім. Дзержинського під час святкування Жовтневої Революції».

Під протоколом останнього допиту, записаного, на противагу попереднім, російською мовою, стоїть підпис Остапа Вишні, що «записано правильно», з його слів, але що ж це за зізнання і в якому стані був тоді арештований?

«Вопрос. Признаете ли Вы себя виновным в предъявленном Вам обвинении?

Ответ. Да, признаю. Я являюсь членом к[онтр]-р[еволюционной] подпольной националистической организации. В беседах между собой члены организации называли ее «Объединенным Национальным Блоком». Точно названия организации не знаю.

Вопрос. Какие цели ставила перед собой Ваша организация?

Ответ. Целью организации было свержение Советской Власти на Украине и установление Демократической Республики.

Вопрос. Какая работа проводилась организацией в последние месяцы?

Ответ. После майских арестов, после ареста Ялового и самоубийства Хвилювого в организации начались разговоры о необходимости применения индивидуального террора в отношении П. П. Постышева, Балицкого и Чубаря, которых считали виновниками разгрома организации. <...> Со мной говорили о том, что я, как один из лучших и известных представителей нации, должен пожертвовать собой и взять на себя убийство Постышева.

Был намечен такой план: к т. Постышеву отправится делегация от писателей и в момент приема я в него выстрелю.

Я согласился.

Однако начались новые аресты, прием у т. Постышева делегации не состоялся и намерения своего я не выполнил. Подробные показания дам дополнительно. Протокол читал записано правильно с моих слов

Остап Вишня

Допросил Бордон».

Слідчим-фальсифікатором, який теж згодом опинився на Півночі серед своїх учорашніх жертв, було доведено існування неіснуючої терористичної організації та виявлено одного з її «учасників», Остапа Вишню, якого необхідно було знешкодити. Справа передається на розгляд судової трійки колегії ДПУ УРСР із клопотанням про застосування до письменника-«терориста» «вищої міри соціального захисту» – розстрілу. Обвинувальний висновок затвердив заступник прокурора ДПУ УРСР Крайній:

«ГУБЕНКО он же Остап ВИШНЯ мною допрошен. Подтвердил все свои показания.

Обвинительное заключение подтверждаю. Предлагаю – РАССТРЕЛ.

ЗАМ ПРОКУРОРА ГПУ УССР (Крайний)

23. II.34 года».

Від 23 лютого, коли було оформлено обвинувальний висновок, до 3 березня Остап Вишня сидів у загальній камері, очевидно, не знаючи того, яке очікує на нього покарання. Із подальшого листування з дружиною видно, що вони сподівалися лише на 5 років таборів несуворого режиму, а тому вирок, оголошений 3 березня 1934 р., був для них приголомшливим: «Губенко Павла Михайловича (Остап Вишня) – приговорить к расстрелу с заменой заключением в исправтрудлагерь сроком на десять лет, считая срок с 7/XII.33 г.». Москва замінила розстріл «десятирічкою».

У книзі наказів по особовому складу Котласького перевалочного пункту за 1934 р. (її копія зберігається в місті Ухті в архіві об'єднання «Коминфіль») мені пощастило 1989 р. відшукати такий документ:

«Приказ по Котласскому перевалочному пункту

Ухтпечлага ОГПУ 11 апреля 1934 года № 99 гор. Котлас 4

Прибывшего из Харьковского домзака для отбывания меры социальной защиты з/к Губенко Павла Михайловича зачислить в списки перпункта с сего числа.

Основание: С[лужебная] записка У[четно-] Р[аспределительной] Ч[асти]».

Як розповідала Варвара Олексіївна, із Харкова до Котласа ув'язненого супроводжували у вагоні аж три конвоїри як особливо небезпечного політичного злочинця. А далі був піший етап до столиці Ухтпечлагу міста Чиб'ю. Як свідчить запис в обліковій картці Ухтинського архіву Республіки Комі, Остап Вишня «прибыл в лагерь 18.IV.34 [из] Харьковского д[ома] з[аключе- ния]. Наименование лагеря – Ухтпечлаг НКВД». Розташування табору не вказано, але було це ще, очевидно, не місто Чиб'ю, бо відстань між ним і Котласом дорівнювала 600 км. Невідомо, якого числа письменник вирушив у свій перший етап, що, як видно з листів В. О. Маслюченко, викликало цілком природні асоціації з етапом Чернишевського та інших царських каторжників, бо у книзі наказів за квітень-травень 1934 р. зазначено лише кількість етапованих по певних числах.

Із червня 1934 р. по 1 лютого 1935 р. Остап Вишня перебував у місті Чиб'ю, де працював у редакції табірної газети «Северный горняк», на якій поряд із силуетами Леніна – Сталіна містилися заклик «Пролетарии всех стран, соединяйтесь!» і попередження «Запрещается выносить за пределы лагеря». Про роботу в редакції цієї газети найкраще розповіда-

ють записи табірної щоденника «Чиб'ю» (1934). Його, очевидно, Варварі Олексіївни передав Павло Михайлович у вересні 1935 р. під час їхньої розлуки в Кедровому Шорі.

Остапові Вишні волею трагічних обставин судилося стати літописцем першої (ювілейної) п'ятирічки Ухтпечлагу. На початку літа 1934 р., коли він опинився в Чиб'ю, очевидно, у начальника Ухтопечорських таборів Якова Мойсейовича Мороза (справжнє прізвище – Йосема), виникла ідея увічнити героїзм освоєння Півночі окремою книжкою. Творчих сил для цього було достатньо. Тільки в таборах міста Чиб'ю перебували, крім Остапа Вишні, узбецький поет і колишній нарком освіти республіки Манон Абдулайович Рамзі та російський поет і журналіст Євгеній Лідін (справжнє прізвище – Барятинський). Книжку, як видно з листування і щоденника Остапа Вишні, було підготовлено, і перший її примірник надіслано для ознайомлення в ГУЛАГ, бо вона нібито мала вийти в Москві. Доля надісланого у столицю примірника невідома, але в Центральному державному архіві Республіки Комі в Сиктивкарі мною було виявлено підготовчі матеріали до цієї книжки, зокрема й рукописи багатьох нарисів Остапа Вишні, про що варто сказати докладніше.

Книжка називалася «5 лет борьбы за недра тайги и тундры» й мала складатися з чотирьох частин. У вступній частині передбачалося подати передмови від редакції та Я. М. Мороза або кого-небудь із керівників області. До другої частини Остап Вишня мав написати такі нариси: «Ухтинская целебная вода» (5 с.), «Промысел № 4» (10 с.), «Чибыю» (14 с.), «Промысел № 3 (Ярега)» (4 с.), «Печора» (обсяг не вказано), «Север огородный, север полеводческий» (24 с.). Друга частина книжки називалася «Из рассказов старых ухтинцев», і Вишні належало написати нариси «Поход на Воркуту» (19 с.), «Mens sana in corpore sano» (5 с.).

До другого підрозділу третьої частини книжки, що мав назву «Через труд к возрождению», було написано нариси про передовиків Ухтпечлагу: «П. М. Лямин» (10 с.), «Хомяков» (5 с.), «Торопов» (6 с.), «Максимович» (6 с.), «А. Ф. Морозов» (6 с.), «Романенко» (11 с.), «Бригерман» (4 с.), «Седойкин» (викреслено. – С. Г.), «Расстрелин» (3 с.).

Частина четверта складалася з нарисів, присвячених керівникам Ухтпечлагу, і називалася «Организаторы побед»: «Я. М. Мороз» (15 с.), «И. И. Косолапкин» (9 с.), «Д. И. Кузьмин» (10 с.), «Соколов» (7 с.), «Макаров» (5 с.), «Бочаров» (2 с.).

Отже, за попереднім планом Остап Вишня мав написати 26 нарисів, а серед матеріалів редакції міждабірної газети «Северный горняк» мені пощастило відшукати 21 текст, здебільшого у вигляді автографів і машинописів з авторською правкою та з правками невідомої особи (можливо, когось із табірної начальства), яка позначила, що саме необхідно вилучити з нарисів. Пильний редактор пропонував вилучити з тексту нарису «Ухтинская целебная вода (Промысел № 11 имени ОГПУ)» рядки:

«Хлюпала себе вода и сама того в своей соленой горечи не зная, что скоро возьмут ее большевики «в работу», заставят ее служить освобожденному от рабских капиталистических цепей человечеству, и прославлена она, горько-соленая, будет в пространствах и временах, прославляя в свою очередь и советскую научную мысль, и сказочные успехи социалистического строительства страны Советов.

Исследование показало высокую радиоактивность воды, причем радия в ней оказалось гораздо больше, чем во всех известных до сего времени во всем мире радиоактивных водах».

А далі письменник засвідчує численне зростання «населення» на цьому промислі – від сорока осіб у 1930 р. до кількох сотень у 1931-му і до кількох тисяч у 1933-му. Звичайно, про радіоактивне зараження ув'язнених цією «цілющою» водою тоді мова не йшла, зате щодо видобутку радію завдяки саме цьому родовищу Радянський Союз вийшов 1934 р. на друге місце у світі.

Не дійшла справа до публікації й нарису Остапа Вишні «Промысел № 111 имени тов. Мороза Я. М.», в якому показано темпи розвитку цього нафтового родовища завдяки будівництву бараків для ув'язнених:

«В январе 1933 года появился первый барак и выросла вышка № 1. За ними – второй барак, пекарня, конюшня, времянки...»

А 20 февраля 1933 года был издан по ОГПУ приказ такого содержания:

“Отмечая особо энергичную работу начальника Ухтопечорских исправительно-трудовых лагерей ОГПУ тов. Мороза Якова Моисеевича по освоению в исключительных условиях дальнего Севера Ухтопечорских нефтяных и каменноугольных месторождений, приказываю: нефтяной промысел № 3 на р. Яреге именовать «нефтяным промыслом имени тов. Мороза Я. М.». Заместитель председателя ОГПУ Г. Ягода».

У всех работников Ухтопечорского лагеря приказ этот вызвал большой подъем энтузиазма».

Прикладів таких можна навести багато, і всі вони пояснюють причину, чому ж ГУЛАГ не дав згоди на публікацію книжки «5 лет борьбы за недра тундры и тайги» – у тексті майже кожного нарису був ще й підтекст, який розвіював фальшивий ентузіазм і хоч би натяками розкривав справжню суть гулагівських методів освоєння далекої Півночі.

Колишній в'язень Ухтпечлагу, а до того токарь Іжорського заводу й комсомольський активіст В. Ф. Васильєв у 1989 р. згадував обставини, за яких будувався тракт від Чиб'ю до Крутої: «Это был ад, ад кромешный! Через пару месяцев от нашего этапа в 600 человек осталось 230 полуживых дистрофиков. Этап ленинградских коммунистов, бравших Зимний, отстоявших революционный Питер, штурмовавших мятежный Крондштат, был здесь уничтожен и погребен в болотах».

А інший політкаторжанин К. П. Гурський свідчить: «На строительстве тракта Чибью – Крутая больше месяца не выдерживали. Зеки голодали. Трупы павших лошадей охрана обливала керосином, засыпала известью и закапывала. Их откапывали и ели. Были случаи людоедства. Проклятый пятый лагпункт! Мертвых здесь не хоронили, трупы просто присыпали снегом или спускали под лед». – Газета «Ухта». – 1989. – 12 окт. (№ 196).

В Ухтинському краєзнавчому музеї восени 1989 р. експонувалися документи про те, що в місцевих таборах були випадки людоїдства, навіть торгівлі людським м'ясом. Уночі до «ізолятора для слабосильних», а по суті уже трупарні, пробиралися кримінальні злочинці й обрізали (із неживих, а може, ще й живих людей!), як сказано в тому трагічному документі, «мягкие части человеческого тела». В архівах збереглися навіть справи про розстріл злочинців-людодів. З однією такою справою довелося ознайомитися й мені.

В отакій атмосфері довелося жити і працювати упродовж десяти років геніальному сміхотворцю України!

До вбивства С. М. Кірова Остап Вишня працював у редакції «Северный горняк» і писав книжку «5 лет борьбы...» Дозволили приїхати на побачення дружині, і Варвара Олексіївна «гостювала» в чоловіка весь липень 1934-го, а 5 серпня змушена була залишити Чиб'ю, бо в Харкові на неї чекали двоє малолітніх дітей – її донька Марія й син Павла Михайловича від першої дружини, яка померла 1933 р., В'ячеслав. Проїжджаючи через Москву, В. О. Маслюченко залишила у відповідних органах заяву про перегляд справи Остапа Вишні. Хворого чоловіка вона просила перевести в табір із менш суворими кліматичними умовами, а також добивалася дозволу на спільне проживання сім'ї. Але останнього довелося чекати майже рік.

1 лютого 1935 р. Остапа Вишню було відправлено в найстрашніший етап (це була відплата власть імущих за вбивство Кірова, але не справжнім убивцям, а знедоленим і безневинним політичним в'язням) – він мав один пройти через зимову тундру і тайгу від Чиб'ю до від-

даленого рудника Еджид-Кирта величезну відстань у 1200 км. Але друзі Павла Михайловича вмовили начальника Ухтпечлагу Я. М. Мороза дозволити в'язню супроводжувати запряжені конячиною санчата з геологічними приладами. Така «хитрість», можливо, і порятувала Остапа Вишню від замерзання чи від розтерзання в тайзі хижими звірами.

Наприкінці травня 1935 р. Варварі Олексіївні пощастило продати рояль та інші речі, і виручених грошей вистачило, щоб рушити на далеку Північ. На початку червня Остап Вишня повідомив, що отримав дозвіл на постійне проживання його сім'ї. Дванадцятирічний син В'ячеслав теж виявив бажання їхати до батька, але бабуся, Марія Адамівна Смірнова, в якій він виховувався, не пустила. І от 1 серпня 1935 р. сім'я нарешті об'єдналася, хоч і за колючим дроздом, у селищі Кедровий Шор над Печорою. Але навіть табірне щастя було невдовзі затьмарено – через півтора місяця начальник III відділу Сімсон відібрав дозвіл на спільне проживання сім'ї, і Остапа Вишню одірвали від рідних, посадили на пароплав «Шахтар» і відправили на далекий рудник Еджид-Кирта. Дружина залишилася з важкохворою донькою Марією на руках, доки не вдалося пароплавом «Соціалізм» добратися до Усть-Уси, а потім через Нар'ян-Мар аж до Архангельська. Українці – архангельці допомогли нещасній жінці з дванадцятирічною донькою знайти квартиру, хоч і у віддаленому районі, на Кегострові. А Павла Михайловича невідомо за що змусили сидіти в ізоляторі й упродовж шести місяців перебувати в підконвойній команді. Його призначили на роботу плановиком копальні, і він працював ним аж цілих три роки – до останнього свого етапу наприкінці 1938 р.

У вересні 1936 р. було ще одне побачення з дружиною, яка приїжджала до нього з Архангельська, але вже без дочки, котра ходила у школу. Зустріч тривала недовго (близько двох тижнів), бо закінчувалася відпустка. Варвара Олексіївна запізнилася на роботу в Архангельський театр і її звільнили, хоч насправді причина полягала в іншому – актриса була дружиною «ворога народу». А потім, як писав Павло Михайлович, «строгости пайшли». У 1937 р. побачення не дозволили, стало складніше навіть листуватися. Дружині після звільнення з роботи доводилося їздити по відрядженнях, мати справу з художньою самодіяльністю. Її почали викликати на допити в ОДПУ... У червні 1937 р. Остап Вишня надіслав Варварі Олексіївні телеграму, що їм відмовлено в побаченні, а це означало, що відпало питання про спільне проживання на поселенні. У липні письменника позбавили на квартал права листування за «повторную попытку нелегально отправить письмо». Це було подвійною трагедією для люблячих людей. Довелося продати в Архангельську навіть друкарську машинку – подарунок канадських українців, аби хоч якось матеріально підтримати хворого Павла Михайловича.

А далі в родинному листуванні почали творитися підступні «непорозуміння»: на тривалий період було перервано зв'язок через якусь штучну плутанину з адресами. 20 лютого 1938 р. Варвара Олексіївна на свій запит про місце ув'язнення чоловіка отримала від начальника обліковорозподільчого відділу Ухтпечлагу повідомлення про те, що «Губенко Павел Михайлович находится в Ухтпечлаге НКВД. Почтов. адрес: Северная область, Ненецкий округ, Воркута».

Насправді ж Остап Вишня у Воркуті ніколи не був, і це, крім обмежень у листуванні, додало нових страждань. Майже весь 1938 рік був без листів, хоча Павлові Михайловичу вручали під розписку «бумагу», що його «разыскивают родственники» і щоб він «наладил с ними переписку». Але цього не вдалося зробити, бо послань від родини йому не давали. Дружина з донькою змушені були змінити кілька місць проживання, бо їм, як «членам сім'ї ворога народу», важко й небезпечно було затримуватися в будь-якому місті чи селищі. З Архангельська вони переїхали до Сасового, а потім до Скопина і, нарешті, до Раненбурга Рязанської області.

У листопаді 1938 р. Варвара Олексіївна отримала телеграму від ув'язненого товариша Остапа Вишні, колишнього вурки Феді Зубова: «Павел на руднике. Сообщите точный адрес». Щоб якось підтримати чоловіка й не накликати біди на сім'ю, дружина вдавалася до всіляких хитрощів: із Раненбурга вона відправила посилки до Харкова на адресу своєї тітки Ю. Й. Нови-

кової, а та вже – на заслання. Це робилося з метою конспірації, щоб і в цьому місті, і в театрі, де Варвара Олексіївна працювала, не дізналися про її ув'язненого чоловіка. Але одна посилка повернулася через рік із багатьма наліпленими розписками з різних таборів, а на одному з папірців було написано: «Возврат за ненахождением адресата». Це ж саме сталося і з грошовим переказом, бо, як стало відомо пізніше, Остапа Вишню відправили в Чиб'ю на розстріл...

Про останній етап Остапа Вишні існує кілька версій, дві з яких заслуговують на ширшу увагу. Одну з них оповідала Варвара Олексіївна, очевидно, зі слів чоловіка.

Друга розповідь належить харківському товаришеві Остапа Вишні і другові по нещастю Володимиру Гжицькому, який широко переповів у романі «Ніч і день» епізод останньої зустрічі, а радше прощання на копальні Еджид-Кирта. Це було пізньої осені 1938 р. Якось стривожений Павло Михайлович покликав до себе Гжицького й попросив допомогти зібратися в етап – його на річці Печорі як особливо небезпечного політичного «злочинця» чекав човен із трьома конвоїрами, щоб доставити в Чиб'ю, а для чого – було зрозуміло без пояснень – для розстрілу, адже тоді «ворогами народу» оголошували навіть тих, хто мав безпосередній стосунок до репресій невинних людей. На прощання Остап Вишня просив передати в Україну, що він ні в чому не винний... На третій день човен зупинився в Кедровому Шорі, де Остап Вишня у вересні 1935 р. розпрощався з родиною. Далі рухатися Печорою було неможливо, бо несподівано пішла шуга й до льодоставу про подальше етапування зека *Голубенка* (таке прізвище дав своєму героєві В. Гжицький) Павла Михайловича й мови не могло бути. Етап затримався в дорозі на добрих два місяці і прибув, очевидно, пішки по льоду з великим запізненням. Дорогою з конвоїром і могла трапитися ота пригода, про яку зі слів Павла Михайловича розповідала Варвара Олексіївна: у охоронця стався напад апендициту, і зек (фельдшер Павло Губенко) змушений був дотягти на своїх плечах і хворого, і його зброю до місця призначення. На той час заарештували навіть наркома внутрішніх справ Єжова, і чиб'ювському табірному начальству було не до рядового зека, хай навіть й оголошеного особливо небезпечним політичним злочинцем.

В обліковій картці, що зберігається в Ухтинському архіві МВС Республіки Комі, є дати пересування зека Губенка Павла Михайловича (Остапа Вишні) територією Ухтпечлагу. На жаль, не всюди поставлено роки, а лише числа й місяці, та все ж таки цей документ свідчить про десятилітні мандри по відділеннях, «командировках» (так називалися певні родовища, що містилися за межами табірних зон). Незважаючи на те, що не всі записи пощастило розшифрувати й точно визначити всі дати, цей документ заслуговує, щоб його навести повністю (у квадратних дужках подано ймовірні роки).

Облікова картка ЗК Губенка Павла Михайловича

Отделения командировки, роты	Прибыл	Убыл
1. Печора 1-ое отд.	5/X [35]	30/X 36
2. 1-ое отд.	16/X [37]	
3. ГТ 1 отд. Печерлаг	31/XII 37	21.2.38
4. Печерлаг	21.2.38	
5. отд. л[ечебный] п[ункт] № 1	27/XII.38	
6. упр[авление] о[тдельного] л[ечебного] п[ункта] № 1 ОЛП 13	1.01.39	16.7.39
7. О[тдельный] л[агерный] п[ункт] № 13	15.7.39	

Убыл из лагеря Воркутпечлаг 11/VII 38. Дата и основания ч/п ОЛП от 7 18.X.39. Прибыл 9.9.41 г. Генпроверку 1940 прошел. Ухтоижемское отд[еление] НКВД, ОЛП № 7. Генпроверка 1940. 17.

Убыл во внутреннюю тюрьму НКВД СССР г. Москвы 29/IV-43.

Останній даті (29 квітня 1943 р.) передували події, які досі лишаються таємницею, як і дата відправки ув'язненого до Москви (з листів письменника видно, що з Ухтіжемлагом, де перебував у 1943 р., Остап Вишня розпрощався лише у вересні чи на початку жовтня того року).

Хто перший порушив клопотання про звільнення Остапа Вишні? Про це, напевно, точно не знав ні сам Павло Михайлович, ні його родина. М. Бажан на запитання Варвари Олексіївни, кому належить ця смілива ініціатива, назвав ім'я Олександра Довженка. Проте, як згадував Ю. Смолич та інші мемуаристи, звільнення письменника добивалися ще кілька осіб, насамперед і тодішній голова Спілки радянських письменників України М. Рильський, і Ю. Яновський, і все те коло літераторів, яке в 1943 р. було близьким до М. Хрушова й умовило його порушити клопотання перед Сталіним про звільнення українських майстрів слова. Із них першим і єдиним до смерті «вождя народів» вийшов на волю Остап Вишня.

У Центральному державному архіві громадських організацій України зберігається слідча справа № 737 (інвентарний № 603853) Остапа Вишні – Губенка Павла Михайловича, опис документів якої налічує двадцять позицій. Перші документи цієї справи – це постанова від 25 грудня 1933 р. про арешт, винесена «на основі особистого розпорядження голови ДПУ УРСР тов. Балицького», ордер № 61 на обшук і арешт, протокол трусу та арешту від 26 грудня 1933 р.

Передостанній дев'ятнадцятий пункт опису – витяг із протоколу № 58 особливої наради при Народному комісаріаті внутрішніх справ СРСР від 25 вересня 1943 р., яка постановила змінити присуд колегії ОДПУ від 3 березня 1934 р. і знизити Губенку Павлу Михайловичу (Вишні Остапу) термін покарання до фактичного відбутого і з-під варті звільнити. З цією постановою Остапа Вишню було ознайомлено 7 жовтня 1943 р. Завершується справа повідомленням про відбуття ув'язненого із табору-колонії, складеним 9 жовтня 1943 р. у Бутирській тюрмі, з якої хворого письменника, етапованого до Москви із далекого Ухтпечлагу, звільнили 8 жовтня. Чи опинився Остап Вишня на волі того дня? Звичайно ж, ні. Якби це було справжнє звільнення, то його, хворого, не поклали б до московської клініки професора Певзнера під вигаданим прізвищем якогось П. М. Крохаля. У листі від 19 жовтня 1943 р. до дружини В. О. Губенко-Маслюченко: «Звільнюсь я раніше терміну, але коли втраплю до Вас, точно сказати не можу. Річ у тому, що останнім часом у мене загострилася моя виразка і міцно вона мене турбує».

«Легалізувався» Остап Вишня лише після виходу з лікарні, коли йому 7 грудня 1943 р. видали паспорт – саме цього дня закінчилася його трагічна «десятирічка».

* * *

15—16 березня 1927 р. Остап Вишня написав «Мою автобіографію», яка вийшла тоді ж окремим виданням. У ній він згадував (у гумористичному, звичайно, тоні) і про свою участь у революції, і про роботу в Центральній Раді, і про переїзд до тодішньої тимчасової столиці України Кам'янця на Поділлі, де розпочав свою літературну діяльність («почав з фейлетону»), і про те, як його «переїхали» із Києва до Харкова (тобто заарештували органи ЧК) у жовтні 1920 р. та ін.

У камері № 15 харківської в'язниці, де автор згадуваної автобіографії опинився наприкінці 1933 р., він значно розширив і конкретизував сказане раніше. Слідчим було поставлено й кілька інших запитань, на які звинувачений змушений був відповідати.

Читаючи текст «камерної» автобіографії, написаної в перші дні арешту, можна припускати, що на її автора ще не чинилося фізичного й психологічного тиску – адже він ніби переповідає вже сказане раніше. Інші, пізніші свідчення у справі – це майже суцільна самообмова як наслідок жорстокого й нелюдського тиску слідчого Бордона.

Третю автобіографію Остап Вишня написав 6 червня 1943 р. в Москві, знову ж таки в камері, про що свідчить резолюція в кінці документа: «Т.т. Сташко, Иванову. Как ведет себя О. В. в камере? Переговорите. 9/VII» (Підпис нерозбірливий).

* * *

Впродовж кількох десятиліть упорядник цієї книжки й автор багатьох публікацій і видань спадщини Остапа Вишні збирав матеріали про видатного письменника-гумориста у всіх доступних державних і приватних архівах як в Україні, так і за її межами (в тому числі і в далекому Заполяр'ї), сподіваючись опублікувати весь накопичений матеріал в одній книзі, чого, на жаль, не вдалося зробити із невідомих причин. Найбільший комплекс документів знаходився в родині Остапа Вишні, доступ до якого ласкаво надавався мені незабутньою донькою Варвари Олексіївни Марією Михайлівною Євтушенко. Саме з нею ми опублікували і в періодиці, і в ювілейному чотиритомнику 1989 року листи із заслання і табірний щоденник Остапа Вишні.

Перший варіант цієї книжки під назвою «Трагічна «десятирічка» Остапа Вишні», що так і не вийшла в світ і донині, ми підготували удвох із Марією Михайлівною до 100-річчя від дня народження письменника. Напередодні ювілею, що відзначався в листопаді 1989 р., мені пощастило поїхати в далеке Заполяр'я і віднайти в архівах Ухти і Сиктивкара (Комі АРСР тодішнього Радянського Союзу) навіть рукописи Остапа Вишні за 1934 рік та рідкісні документи періоду заслання 1934–1943 рр., про що вже говорилося раніше.

Значно ширші, але далеко не повні, наміри вдалося реалізувати у виданні «Митці на прицілі. Остап Вишня» (видавництво «Фоліо»), коли стала доступною справа-формуляр у 2-х томах, що зберігається в Галузевому державному архіві Служби безпеки України. Саме там сконцентровано «компромат» на письменника починаючи з 1923 р. і аж фактично до останнього року життя найвидатнішого українського гумориста ХХ ст.

Коли спецоргани (ДПУ – НКВС – МДБ – КДБ) заводили справу-формуляр на письменника (не лише на Остапа Вишню), то це означало, що людина втрачала, по суті, право жити особистим життям, адже серед секретних співробітників (агентів), були навіть завербовані члени родини. Друзі і колеги по перу регулярно подавали свої донесення і, очевидно, не завжди безкоштовно, а за певну винагороду не лише грошми (це для дрібних сексотів), а й здебільшого високими посадами, орденами, преміями тощо.

Не один десяток секретних співробітників і на волі, і на засланні вели постійний нагляд за Остапом Вишнею і подавали письмові звіти своїм вербувальникам, а ті узагальнювали подану інформацію і вже на їхній основі творили відповідні постанови, меморандуми, що ставали причинами наступних репресій.

Остапа Вишню було засуджено на десять років, і, як пізніше письменник згадуватиме з гіркою іронією, йому пощастило звільнитися раніше аж... на три дні.

28 листопада 1955 року Остап Вишня надіслав до Спілки письменників України заяву такого змісту:

«Посилаю Вам копію документа про те, що ніякого злочину, за що мене було покарано, – я не вчинив.

Не такий виходить я чорт, як мене змалювали були.

Я прошу виправити анкетні мої дані, де зазначено, що я судився і т. д.».

Згадуваною в заяві «копією документа» була довідка № 26/0-55 від 28 жовтня 1955 року, підписана головою Військового трибуналу Київського військового округу генерал-майором юстиції Архиповичем, про те, що 25 жовтня 1955 р. справу про звинувачення Губенка Павла Михайловича (Остапа Вишні) переглянуто й постанову колегії ОДПУ від 3 березня 1934 року відмінено, а справу припинено за відсутністю складу злочину.

Ось такий документ одержав письменник – рівно за одинадцять місяців до своєї смерті. В той час ще не говорилося на повний голос про репресії періоду сталінщини. І можна лише здогадуватися, який твір про Ухтпечлаг – один із велетенських островів архіпелагу ГУЛАГ – міг народитися з-під пера письменника...

* * *

Структура цієї книжки досить широка і різноманітна. У хронологічній послідовності тут подаються матеріали двотомної справи-формуляра і архівно-слідчої справи за 1933–1954 рр., сюди включено табірний щоденник за 1934–1935 рр., родинне листування із заарештованим, який перебував у харківській в'язниці, а згодом і засудженим на 10 років Остапом Вишнею, листи до двоюрідного брата Миколи Балаша і його спогади, а також уривки «Споминів» актора-березільця Йосипа Гірняка, з яким довелося сидіти в одній камері в харківському ДОПРі, а згодом опинитися в столиці Ухтпечлагу місті Чиб'ю; дві критичні статті Б. Вірного (Антоненка-Давидовича) і О. Полторацького, стаття М. Хвильового на захист гумориста. Уривки із книжки В. Гжицького «Ніч і день» – співстраждальця Остапа Вишні у заполярних таборах, який у своєму творі змінив прізвище героя із Губенка на Голубенка – це свідчення очевидця, описане професійним письменником.

Кілька гумористичних творів Остапа Вишні, які найбільше викликали лютю у правовірних критиків-вульгаризаторів, теж вплетені в канву цієї невеселої хроніки життя письменника, з талантом якого боролася, але не перемогла тоталітарна система.

Твори та листи О. Вишні. Спогади та документи

Список використаних джерел

1. Справа-формуляр Губенка Павла Михайловича (Остапа Вишні: у 2-х томах / Галузевий державний архів Служби безпеки України.
2. Архівно-слідча справа Остапа Вишні —Губенка Павла Михайловича / Центральний державний архів громадських організацій України. Ф. 263, оп. 1, спр. 44228.
3. Рукопис книги «Трагічна «десятирічка» Остапа Вишні»; листування Остапа Вишні з дружиною В. О. Губенко-Маслюченко та дітьми Марією Михайлівною та В'ячеславом Павловичем; табірний щоденник; різні документи / упоряд. С. А. Гальченка, М. М. Євтушенко. — Матеріали книги в повному обсязі друкуються в цьому виданні. Зберігається в архіві С. А. Гальченка.
4. Листи Остапа Вишнідо Миколи Балаша / Центральний державний архів вищих органів влади України. Ф. 3863, оп. 1, спр. 11.
5. Спогади Миколи Балаша про Остапа Вишню / Центральний державний архів вищих органів влади України. Ф. 3863, оп. 1, спр. 1.
6. Вірний Б. Рецензія на тритомник Остапа Вишні // Життя й Революція: Місячник. Книжка VIII, серпень 1928. Бібліографія. Державне видавництво України. —С. 164—69.
7. Полторацький Ол. Що таке Остап Вишня // Радянська література: літ.-худож. та крит. журн.-місячник оргкомітету Спілки радянських письменників України. Другий рік видання. Державне видавництво «Література іМистецтво». — 1934. — № 4. — С. 157—79.
8. Хвильовий Микола. Твори: в п'ятьох томах / заг. ред. Григорія Костюка. Том IV. Остап Вишня в «світлі» «лівої» балабайки. Об'єднання Українських Письменників «Слово» і Українське Видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка. —Нью-Йорк—Балтімор—Торонто. — 1983. — С. 497—48. Цей памфлет вперше було опубліковано в журн. «Проліт-фронт». Харків, 1930. Ч. 4, С. 254—09.
9. Гірняк Йосип. Спомини / упоряд. Богдана Бойчук. Нью-Йорк: Сучасність, 1982.
10. Гжицький Володимир. Ніч і день. Львів: Каменярь, 1989.

1919–1933

Павло Грунський

ДЕМОКРАТИЧНІ РЕФОРМИ ДЕНІКІНА

(Фейлетон. Матеріалом для конституції бути не може)

2 листопада 1919 р.

Поділити землю між селянами – справа не маленька.

Треба все передбачити, зважити, обґрунтувати, придивитися до місцевих особливостей, ґрунту, вдачі населення і т. ін., і т. ін.

І земельні комітети, і земельні управи, і селянські з'їзди, інструктори, пояснення, циркуляри...

Департамент земельної реформи з комісіями, фахівцями.

Взагалі – велика справа.

Це у нас!

У Денікіна справа далеко простіша!

Приїжджає до села загін.

– Зібрать сход!

Зібрали.

– Хто хоче землі – вперед!

Дехто виходить. Більшість землі не хоче – не ворушиться!

Але... (отут-то виявляється знання селянської думки) командир загону наперед знає, хто землі хоче. Має такий список...

І все безземельні або малоземельні.

Викликає. Виходять.

Ділять...

Одному двадцять п'ять, другому п'ятдесят, а іншому й до ста буває. Буває іноді, що шомпол ламається, тоді беруть новий... Хто більше добивався, тому більше й дають.

Бідніший – менше.

Усе як слід!

Це – земельна реформа.

* * *

А свобода...

Чи є де-небудь ще така, наприклад, свобода совісті, як у Шульгіна?

Нігде не знайдете!

Запевняю вас, що нігде в світі не дозволять розпустити так «свободно» свою совість, як розпустив її Шульгін.

Чи ви гадаєте, що де-небудь є така «свобода» слова, як у «Киевлянина» або «Київської Дуньки»?

А свобода «зібрань» яка!

Ви тільки почитайте, як «збирають» з київського населення «самообложеніє» на користь добрармії.

«Зібрання» поголовні!

Ні, таки що не кажіть, а видно людей з державним досвідом...

Павло Грунський

ДОПЕКЛО

11 листопада 1919 р.

«На Дону повстав самостійницький рух»
(Із газет)

Добудувалися!

– До того добудувалися, що, навіть Дон, цей «осередок тоєї Руської государственности», – завадило!

– Завадило так, що вже вибльовує і «ідею», і тих, хто приніс з собою цю «ідею».

– Дончаки, нарешті, зрозуміли, якого «блага» принесли народові Денікін з кумпанією.

Захиталася найміцніша підпора поліцейської Росії.

– Єдиної, неділимої!

– Захиталася, щоби упавши, задавити всю царську наволоч.

– Не витримала, навіть, Донщина, зачарована ласкою бувшого Миколи II.

– Зрозуміла, яку гадюку пригріла в себе за пазухою.

– Побачила, що ця гадюка, почувши в собі більше сили, засичала на неї ж таки.

– На того, хто пригрів її.

– Треба було бути сліпцем, щоб не бачити намірів золотопогонної зграї.

– І Дон був сліпцем!

– Тепер він «прозрів»! «Прозрів» і виправить свою величезну помилку перед усіма націями бувшої Російської Держави.

– Куди ж тепер, Ваше превосходительство?

– Де ж тепер улаштуєте осередок «Руськой государственности»?

– З Кубані вигнали, з Дону гонять, на Кавказі б'ють!

– Колчака заперли аж на Амур.

– Москва?

– Але до неї щось «переходи» збільшуються! Краще, мабуть.

– «Не тратьте, куме, сили».

Павло Грунський

Маленький фельєтон

ШОВІНИЗМ

(За що мене били, б'ють і нахваляються бити)

1 січня 1920 р.

Оповідать так.

Колись у Франції один француз, Шовеном його звали, якимось надзвичайно патріотичним вчинком довів про свою велику любов до рідного краю, до вітчизни. Після його такого вчинку у Франції кожен випадок доказу любови до Батьківщини, з боку чи то поодинокого громадянина, чи то цілої групи громадян, – називали шовінізмом. А люде, що цієї назви заслуговували, шовіністи тобто, з погородою її носили.

І всі їх любили!

І всі їх поважали!

* * *

Почув я про це слово давненько вже.

Було це так.

У школі, де я вчився, влаштували вечірку. Дозволялося деклямувати й «малоросійськія произведенія». Одним із виконавців цих «малоросійських» віршів, байок і т. и. був і я. Підлітком ще тоді був я. Деклямував, пам'ятаю, я тоді байку Глібова «Музики». І от коли я на репетиції вийшов і тарарахнув:

– «Музики»! Українська байка Глібова!

Начальство підійшло до мене, пильно подивилося, всміхнулося, покрутило головою і сказало:

– Іш, какой шовініст!

На вечірці я вже деклямував так:

– «Музики»! Перевод басні Крилова «Квартет», на малоросійський язык.

І довго я потім думав, що-ж воно ото за – шовінізм?!

І чому я шовініст?!

Так і не взнав я тоді:

– Чи вилаяло мене начальство?

– Чи поглузувало з мене?

Бо більше про це нічого воно мені не говорило.

* * *

А от тепер я вже знаю що то – шовінізм!
Добре він мені взнаки дався!
Де тільки я не чув про цей самий шовінізм, і як казали?! Яким тоном?! З якими рухами?!
Як скаже хто це слово, так за щоки й хапаєшся, й одскакуєш кроків на 10, так і почу-
вається, що або сірчаним квасом в очі плисне, або з самопалу трахне!
А, блаженної пам'яті, Шовен саме за це пошану мав.
Отже – це тобі не Франція!!

* * *

Згадав я про це тепер, прочувши про інтерв'ю з вічно старими й вічно новими опікунами
України нашої – Раковським, Мануїльським, Затонським... Знову вони про той самий шові-
нізм:

– Ми, – мовляв, – Україну, як самостійну одиницю визнаємо, але шовінізм ми будемо
нищити, а шовіністів, не виключаючи й комуністів, – вішатимемо!..

Думай, значить, як хочеш!

Українцем бути можеш, а любити Україну – зась!

Повісять!

І дідько його знає, чому воно так?

Як я, наприклад кажу: «Майо паштеніє-с», – люблю шті, кислу капусту, Пушкіна, лап-
тушкі, в «избе» бруд, телята й воші і як співаю «Ванька Таньку полюбил» і за це все йду й
грабую, вбиваю, вішаю, стріляю, тисну за горло, щоб і другий це саме співав, те ж саме кохав, –
так це не шовінізм!?

А як кажу «добридень», люблю борщ, Шевченка, білу хатину, співаю «Місяченьку блід-
нолиций» і нікого за це не вбиваю, а лише прошу: «Ідіть, мовляв, ви до своєї Іверської Божої
Матері», – так це шовінізм!?

І клянуть мене за це, і б'ють може за це, і вішають за це!

Про мене ж!

Носи ти лапті хоч на голові ті свої, не тільки їж, а навіть умивайся отими своїми штями, –
у мене й за вухом не засвербить. Дідько тебе бери! Все одно кацапом здохнеш! І не піду я до
тебе! Бо потрібен ти мені як п'яте колесо до воза!

.....

А я шовініст.

Хай вішають!

.....

Павло Грунський

СОН

(Ну, звичайно, в Різдвяну ніч)

7 січня 1920 р.

Приверзлося!

Усі кутки хрестив, подушку. Сам хрестився. Приверзлося!

І так кожне Різдво! Чого тільки не снилось!? Були янголи, коники, ялинки, цукерки.

– Були книжки, вчителі в мундірах, еполетах, окулярах.

– Були вряники, справники, пристава, губернатори.

– Усього було!

Раз навіть автономисти-поступовці у 1917 році приснились. Чхав, розумієте, тижнів з чотири! Такий нежить ухопив! Смалений кошачий хвіст і той не брав.

– Але такого, як цю ніч, ей-же Богу, не було.

– І де воно в дідька взялося?!

– Та ріжноманітне яке?!

.....

– Розумієте, стою ніби-то я за Кам'янцем на Борщівській соші.

Коли це як засмердить! «Бореєм» подуло! Дивно, думаю собі, і «шлях не новий», а Бореєм смердить.

Щось, гадаю, буде! Коли так!

Озирнувся! Аж, ось з міста виходять усі значить представники, усіх значить, офіцій, на чолі, значить з головним. Трохи оддаль Генеральний писарь Варивон, з пером за вухом у віц-мундірі і в білих штанах з золотими лямпасами.

– Що, собі думаю, це все значить?

– Зирк уперед! А з-за кордону суне Українська Держава, Ввесь Український, можна сказати, народ. Чоловіка з тридцять, попереду кабінет. Народ усе діловий, мудрий. Усі в брилях-котьолках, в полосатих штанах, в сурдутах. А позаду, евакуйовані «додому» урядовці. Усі такі оздобні, добре одягнені, і ніхто тифом не хворів.

Коли це «наші», представники значить, як вжарять: – «Слава Вкраїнському Народові!» Я – ходу!

А Борей тиче мені квача й мазницю.

– Маж!

– Кого, – кажу, – дядінька?!

– Мене маж! Нас маж! Усіх маж!

– На віщо, – кажу, – дядінька?!

– Щоб дуже!

– Та ви всі, – кажу, – й так, Слава тобі, Господи...

– Маж! – та тупне.

– Видихаємось!

Ну, думаю, вимажу. Хай ще посмердять... Мазнув Борея. Мазнув писаря.

Регочуться. Раді!..

Аж ось писар як не підскоче до мене, та як не крикне:

– Кричи!

– Що?! – кажу.

– «Славу» кричи!

– Кому?! – кажу.

– Народові! Державі!

– Народові, – кажу, – можна!

І державі можна!

Обернувся до Винниці та як гаркну:

– Слава Народові!!!

І... прокинувся...

* * *

Не спав довго.

Нарешті, задрімав. Коли знову!!

Ніби відчиняються в грубці дверчата, і вилазить звідтам здоровенний чортяка, синій-синій як печінка, підходить до мене, бере мене за карк, підійма, і ми кудись ніби летимо.

– Пане, – кажу, – куди це ви мене?!

– До лона, – каже, – матері твоєї.

Давно вже, каже, ти її не бачив. Скільки ти, каже, утисків приймив, скільки горя!

– Так чого-ж ви, – кажу, – пане, за карк? Ви краще, – кажу, – пане, перепустку виклопочіть! Я й сам, – кажу, – такий ніби до мами вже хочу!..

– Мовчи, – каже. – Лети!

– Лечу, – кажу, – лечу! Тільки ж не давіть так!

Летимо...

А за нами ніби хури зі збіжжом, цукром. Аж свистять! От, думаю, мамі на святки. Як раз, думаю, добре.

Летимо...

Аж зирк у бік! Майже поруч з нами смалить Фуксом до неба владика. У Фукса «вслідствіє переутомлення» виріс здоровенний хвостяка.

І він вертить ним «без всяких демократических разсуждений». Владика його кропить і приказує:

– Ну, вивозь, вивозь, раб Божий Шмах? Один ти «вѣрующий» в мене залишився...

Наблизились. Чую, ніби голос.

– Покайся, Грунський, співробітником «Шляху» будеш...

– Е, – кажу, – отче, «як по шляхах літати, та збирати, краще робить»...

Прокинувся...

Почав хреститися...

* * *

Далі вже щось заплуталось.

Комусь кричав: «Борітеся – поборете».

З якимось пролетарієм єднався.

І ніби в того пролетарія кров з брови текла...

Потім ніби якийсь високий, кремезний, чорнявий пролетарій підходив до мене – прохав дозволу проповіді говорити...

Був ніби у Винниці... Там клянуть Кам'янець і далі на захід...

Хотів ніби з кимсь федеруватися, та ніхто не хоче.

Так я плюнув, та заснував українсько-польське видавництво, щоб довести всій «поступовій інтелігенції», що я є на світі і що Україна не на Філіппинських островах, а поруч з Польщею.

Потім ніби набрався, як самостійник, і реготався, як ен-ер.

.....

– Отаке верзлося!

– Хай йому!

Павло Грунський

«ЗАПОРОЖЕЦЬ ЗА ДУНАЄМ»

21 січня 1920 р.

Театр Садовського.

Отак проходиш по місту і тобі кожні, принаймні, три дні кидається у вічі афіша:

– «Запорожець за Дунаєм». Так ото, значить, любить М. К. цю оперу.

Думаю собі.

– Дай піду!

Бачив я цього «Запорожця» разів мабуть з 30, як не більше.

– Може, – думаю, – побачу щось нового.

Нового я не побачив, звичайно, нічого, а просидів вечір з задоволенням.

Сам М. К. Садовський був в доброму гуморі і К а р а с я, можна сказати, не грав, а «чека-
нив».

А н д р і й – п. Овдієнко і О к с а н а – п. Литвиненко-Вольгемут дуєтом мене, наприклад, прямо захопили.

До того чудово вони його співали.

І якби в О д а р к и, – п. Малиш-Федорець, – не боліли зуби, все було б більше, ніж чудово.

А то, розумієте, як співає Одарка пісню «Ой, послала мене мати до криниченьки», так у тому самому місці, де ото приспівує вона «Ой, мамо, мамо, мамо» нотка височенька, і п. Малиш-Федорець як бере цю височеньку нотку, так ніби сидить у зубного лікаря на кріслі і він їй общеньками вп'явся у самого болючого зуба. До того повним страшною роспуки і жагучого болю виходить в неї оте саме «Ой».

А взагалі добре. Єй-Богу добре.

Павло Грунський

ТЕАТР САДОВСЬКОГО

Дай серцеві волю – заведе в неволю

10 лютого 1920 р.

Про п'єсу писати не буду, – вона стара і всім відома. Скажу лише кілька слів про виконання й тих, що виконують.

Боже мій! Боже мій!

Куди ми йдемо, куди ми завертаємо? Що лишилося з театру? З «театру Садовського», того театру, який колись чарував і захоплював, примушував плакати й сміятися?! Може звичайно й не винен М. К. в тому, що скоїлося? Що його покинули кращі сили? А може й винен?! Не знаю!

Але, що тепер у нього нема театру – це факт! Є щось подібне до театру і тільки...

Дививсь оце я, як «партачили» «Дай серцеві волю – заведе в неволю». «Партачили» усердно й сумлінно. Я не буду детально розбирати виконання окремих ролів. Зазначу лише, що новим «прем'єрам» п. п. Івановій, Кривецькій, Ясинському треба ще багато вчитися, п. Івановій конче треба залишити копіювати попередню прем'єршу, бо невдала копія з поганенького оригіналу робить тяжке вражіння.

Ну, гаразд, це актори молоді, не досвідчені. Вони, дасть Бог, ще «виграються», бо, очевидно, працюють над собою. Це помічається.

Але те, що витворив «актор», що грав 1-го музику (я навіть його прізвища не буду називати) – це цілковитий сором. Людина очевидно зовсім забула, що він грає в театрі, та ще й в державному. Це – шарж, і шарж не тільки не дотепний, а навіть не чемний. «Гальорку», звичайно, він потішив, але це можна-ж зробити й инакше: нап'ясти на ярмарку халабуду тай «перекидатися» собі до схочу на «потѣху почтеннѣйшей публики». Коли він сам не розуміє, що робить, то режисьорові треба це припинити, ну хоть навіть збройною силою, як так не послухає. Бо це ж скандал! Єй-Богу, скандал!

Взагалі вражіння від виконання дуже зле. І якби не чудова гра п. Левицького (сирота Іван), провал би був повний і безповоротний, п. Левицький актор, безумовно, інтелігентний, з искрою Божою. Не зважаючи на «слизьку» ролю, нігде навіть найменшого натяку на шарж. Спокійно, витриманно і прекрасно грав він і... врятував становище.

Щира йому за це подяка, бо рятувавши становище, він рятував і рідне мистецтво і колишню славу театру Садовського.

Дуже приємне вражіння робить п. Івлів у невеличкій ролі парубка.

Павло Грунський

ВІД РЕЦЕНЗЕНТА

13 лютого 1920 р.

Я, ей-Богу, абсолютно не розумію, на віщо шановний М. К. Садовський написав цього листа. Що він хотів ним довести?

Я ж і сам писав, що актори молоді, що вони виграються, що вони працюють над собою. А що його хвалили в Києві? Ну так що-ж?

– Добре, значить, грали, то й похвалили.

– Що ніхто з тих, що покинули труп, ніколи в цій п'есі участь не брав?

Ну так що-ж?

Грали, значить, інші, що були в його трупі тоді.

Отже, значить, ми з шановним М. К. щодо цього однаково думаємо.

Образити, звичайно, я нікого не хотів і не хочу.

Я лише констатував факт, під котрим М. К. підписується обома руками. А я зовсім не для цього писав. І якби М. К. уважно прочитав, він би зрозумів, для чого писано.

А то він почав «захищати», а вийшло навпаки.

Невже Ви, шановний М. К., вважаєте Ваших акторів за таких нездібних, що потрібно цілих 13 років під Вашим режисьорством, щоб вони добре грали?

Що Ви, хай Бог милує?

За віщо це Ви їх так?

Я, наприклад, незважаючи на те, що, як Ви пишете, «кидаю образливі нарікання в молоді Ваші сили», і то гадаю, що вони у Вас кращі, ніж Ви про їх думаєте.

В те, що вони повні любови до свого рідного краю й до мистецтва я вірю і за це годен їм кричати «Славу» без кінця, а не тільки добрим словом підтримати.

Але за те, як вони грали «Дай серцю волю» – не можу. При всьому мойому бажанню.

Коли вони будуть грати добре, хоч це навіть буде раніш 13 років, будемо підтримувати. І не хвалити, а дякувати. Розумієте, шановний М. К., – дякувати.

Павло Грунський

Замість фельєтона

ОГЛЯД ЗАКОРДОННОЇ ПОЛІТИКИ

17 лютого 1920 р.

– Що я, справді, гірший за інших, чи що?

Яку газету чи журнал не розгорнеш, скрізь тобі:

- Огляд закордонної політики.
- «Вперед чи назад»?
- «Мирова катастрофа».
- «Світова пожежа».
- «Економічне банкруцтво».
- «Всесвітня революція».
- «Нові політичні комбінації».

Et cetera et cetera...

Розумієте, заздрісно.

Усі пишуть, а я ні.

Так оце і я вирішив оглянути закордонну політику за останні місяці.

Розуміється, – це справа нелегка.

Але... Попробую.

Тай почуваю, що треба зазнайомити з цим питанням, а то багатько з наших громадян не поінформовані.

Зустрів одного приятеля.

Кричу:

– Товаришу! Де Шанель?! Чули?

Підходить.

– Продав, – каже, – 450 лопатками.

– ??

– Кого, – кажу, – продали?

– Та ви ж про шинель?!

– Про яку там шинель?! Де-Шанель! Новий французький президент. Вибрали оце недавно.

– А-а-а-а! Вибрали?! Недавно?! Що з того? І банк запечатали теж недавно. Прощайте.

Поцюлуйте його в вічі, а він вас хай цмокне двічі. Та будете родичі: Де Шанель!

Людина, як бачите, зовсім не знайома з останніми закордонними міжнародними подіями.

Ну, як тут не напишеш?

Звичайно, не буду ж я робити огляд міжнародної політики всього світу. Я лише буду говорити про ту політику, що *«отут»* у мене сидить. *«Отут»* – це значить – на потилиці.

* * *

Східне питання.

Значить, так.

У Франції був Жорж Клемансо.

В Англії, на жаль, ще й досі є Лойд Джордж.

Хоч останній і каже, що ніби хоче на покой, але бреше – не хоче.

Одріжняються вони оден од другого, як ви бачите, лише тим, що в одного «Жорж» стоїть спереду, а в другого – ззаду.

Так оці два Жоржі вирішили розв'язати східне питання в той спосіб, щоб відбудувати «Єдиную недѣлимую».

Наймили для цієї справи трьох дурнів. Колчака, Юденича та Денікіна.

Большовики за нашою допомогою по черзі набили морду всім трьом.

Тоді ті ж самі Жоржі наймили четвертого.

Четвертий теж лізе, висовує потроху й свою. І його буде бита.

Оця вся процедура зветься тепер політиками:

– «Найболючіше питання Сходу».

Чому – «найболючіше»?

– А ви як гадаєте? Як по морді б'ють, то хіба болить?

– Болить!

– Тому й «найболючіше»!

* * *

Друге політичне з'явище, яке цікавить нас також як і інших, це – Версальський мир і його наслідки, що, як кажуть, вирішив питання Заходу.

Це справа така.

Зібралися у Версалі представники Антанти і закликали представника ворожої Німецької Держави, щоб помиритися.

Прийшов бідолашний Карло Карлович. Один представник Антанти вхопив Карла Карловича за горло, другий за ноги, а третій вперся йому колінком у живіт.

– Ну, що, – кажуть, – Карло Карлович, битися чи мириться? Миришся?!

– Ja! Ja! Bitte! Bitte! Рятуйте, хто в Бога вірує!

– Bitte, кажеш? Тото-ж! Ну, йди! Значить, ми з тобою помирилися!

Вийшов Карло Карлович за ріжок, обернувся, та кулаком:

– Почекай, бісової віри Антанта, я тебе помирюсь!

Поїхав додому, і тепер у нього армія більша, як у мільон багнетів.

Так що ще довгенько дияконові в церкві доведеться возглашати:

– «І мира мирові у Господа просим!»

* * *

Третій цікавий мент у міжнародній політиці – це вибори президента Франції.

Тут справа вийшла дуже серйозна.

Розумієте, Клемансо, гадаючи що його оберуть, одружився з молодою дівчиною. Для сальону, значить. Бо жінка, так вона на цих самих сальонах дуже добре розуміється.

А обрали Де Шанеля!

Клемансо в розпуці.

Тай справді чолові'яга вже старкуватий. Що він з нею має робити...

Пише до Де Шанеля.

– Mon cher, – говорить, – Поль! Коли ти вже президентом, то забірай, – говорить, – собі і президентшу.

А той йому:

– Mon cher, – говорить, – Жорж! Не за для того я пішов у президенти, щоб всяких там чужих молодичь годувати.

А молодича аж пінить.

«Що я за тебе, стара панчохо, йшла, щоб ти мені мемуари тут розписував... Обверсалився, та тоді в куці?»

За мемуари! У-у-у!! Клемансо! І діти такі Клемансо!

Та таке склалося, таке склалося, що, мабуть, і Лівобережну Україну Польщі віддадуть.

Один лише генераліссімус Фош не падає духом.

Як питають:

– Ну, що, екселенція, як ваша кандидатура в президенти?

– «Одноголосно!» – каже.

.....

Оце, так-би мовити, найголовніші моменти сучасної міжнародної політики.

* * *

Хочеться ще зазнайомити Вас з міжнародним економічним становищем.

Про своє не буду говорити. Ви його гарно знаєте. Що ж до Заходу...

Ви, мабуть, спостерегли вже, що Захід може експортувати?

Це: цигарники, бібулку «Asadie», гребінці, папірові гаманці, масть для черевиків, цвяшки для підшав.

Імпортує:

– Пшеницю, цукор, залізо, вовну.

Товарообмін значить.

У ч. 2 Віденської «Воли» І. Феценко-Чопівський вмістив статтю під назвою: «Що може дати Україна Західній Європі?» Знаєте, що він пише.

Може дати:

– 10 мільйонів тон усякого збіжжя.

– 300–600 тисяч тон цукру.

– 100 тисяч тон марганцевої руди.

– 500 тисяч тон залізної руди.

Фосфорити, сіль, соду, залізо, ліс і т. п., і т. п.

Багато де-чого.

Що може, то може. Факт!

Але не дасть. Єй-Богу, не дасть!

Та щось і не чути, щоб готувалася дати.

Так ще чутки ходять, що селяне готують для Західної Європи оглоблі, кілки і прочі деревляні важкі вироби.

Це Західна Європа одержить безумовно.

Хай тільки прийде.

Спогади Миколи Балаша про Остапа Вишню

13 листопада ст. ст. 1889 р. – 3 березня 1921 р.

П. Грунський. Дійсне прізвище Павло Михайлович Губенко, родився 13 листопаду ст. ст. 1889 року в м. Груні на Полтавщині, де його батько був управителем маєтку (приказчиком) пані Ротт. В дитинстві ми рідко зустрічалися, хоть його мати була рідною сестрою мого батька, але маєток пані Ротт «Чичва» був віддалений 3 версти від м. Груні. Пригадую ще й тепер, що мені робили велику радість, як бувало мій батько запрягаючи коня, каже: «Поїдемо, Миколо, до тітки Параски (так звалась Павлова мати)». З тої доби пригадую лише те, що, приїхавши до тітки в «Чичву» і спитавши, де є Павло, тітка відповіла: «Де ж має бути Павло, як не на стайні». Павло дуже любив коней, а особливо любив дивитись, як конюхи «об'їжають» якогось молодого коня. (В маєтку плекали расову породу коней.) Один раз, коли приїхали до Чичви, то Павло, зустрівши мене весело оповідав: «Я сам уже їзду верхи на коні в поле і без сідла».

До народної школи я не ходив з Павлом до одної, бо в Груні було їх дві. В тій, де вчився Павло, там учителем був уже немолодий чоловік Іван Максимович Мовчанов, якого всі в Груні любили і який користався великою пошаною між населенням, а <до> того ж був великим приятелем Павлового батька. Школа була Міністерства Народної Освіти. Я ходив до Нової Земської школи недавно поставленої, яка була тільки через дорогу від нашої хати. Вчився Павло

добре, бо по скінченні народньої школи, коли ми з батьком приїхали до Чичви, то Павло показував мені «похвальний лист» і якусь книгу, які він дістав за добре учення в нагороду.

Далі Павло вчився після народньої школи ще в повітовім місті Зінькові в «городському училищі», по скінченні якого був <прийнятий> на «казьонний щот» до київської військової фельдшерської школи, де приймалися діти запасних нижчих чинів російської армії, і він як син старшого унтер-офіцера Михайла Губенка був по складенні вступного іспиту прийнятий. По скінченні цієї школи Павло мусив одбувати шість років військової школи за те, що вчився на «казьонний щот». Цю всю добу я з Павлом не бачився.

Побачився з ним восени 1911 року в м. Груні, де ми якось обидва випадково зішлись.

М. Грунь, народна школа, вчителює в ній Павлова менша сестра Катря, така ж весела і дотепна, як Павло, але через всякі пригоди життєві має чорні сумні очі, хоть гумору ніколи не тратить. Катря цілий вечір оповідає нам веселі сторінки з шкільного життя. Катря свідомо українка, вона за навчання в школі дітей рідною мовою. Павло пробує сперечатись, але Катря не дається. Перемагає Катря, бо Павло не проти материної мови.

Після спільної вечері Катря з своєю колегінею йде до неї ночувати, бо її кімнату «окуповали» ми з Павлом. По коротких інформаціях про перебіг свого не дуже веселого життя мені Павло починає оповідати веселі пригоди з військового народнього й фельдшерського життя, пересипати їх веселими анекдотами. Павло вміє дуже майстерно оповідати, анекдотів знає безліч. 4 години ранку, а ми ще не спимо, бо оповідання і анекдоти дуже смішні, я сміюсь, а сміх мій чути до сусідньої кімнати, в якій спить сестра з колегінею. Кілька нагадувань через стіну не помагає, бо я все прошу: «Розкажи, Павле, ще». Павло після повторної вечері в доброму настрої і сипле дотепами. Дотепи його чути крізь стіну, заважають дівчатам спати і вони починають стукати в стіну дужче.

Відпочиваємо хвилину, не спиться, і починаємо знову. Нарешті дівчата щось біля ½ 6 год. самі з'являються в кімнаті і починають нас сварити, що вони через нас не спали цілу ніч. Просимо вибачити, але дівчата тоді «карають» нас, власне Павла, тим, щоб він розказував і їм ще раз веселі оповідання. І так ціла ніч була проведена у веселих оповіданнях та сміхові.

Після цієї зустрічі, коли ми пропарубкували в Груні 2 тижні, мусили її оставити. Розїхались в різні кутки. Павло до Київа, а я в Донбас. Переписувались пізніше ми мало. Здебільшого листи Павлові були родинного характеру. З сестрою Катрею я листувався частіш і вона мені писала на мої питання, що є з Павлом і все відповідала – чекаю чергового листа від Павла, бо тоді буде веселіш. Листи Павлові читала «вся Грунь». Це тягнеться од листа до листа, бо поки «всі» прочитають листа, а тут уже другий треба читати. Листів раніш Павло, як видно, не любив часто писати. Та це я знаю з власного досвіду, бо хоть я йому писав часто, але він відповідав неакуратно.

Кінцем 1916 року я випадково попав на службу в лісний відділ Київського Воєнно-Промислового К[оміте]ту з місцем осідку спочатку в Середній Буді на Чернігівщині, а пізніше був переведений до Київа. Павло в той час був фельдшером в хірургічному відділі в лікарні Південно-Західних залізниць. І от я тут знову зустрів Павла. Перша зустріч після довгої розлуки ознаменувалась доброю вечерею та ще більше доброю випивкою, яка відбулась в помешканні близької знайомої Павла, що називав її Павло Антоніною Міновною. Ця вечеря була дуже весела, бо Павло мав настрій і весь час займав присутню публіку веселими оповіданнями та анекдотами.

В Київі ми часто зустрічались, навіть часто обідали разом. Хоть Павло ніколи проти українців не виступав і з розмов з ним я довідався, що він навіть знає українську літературу, читав газети та часописи. Але до українства він не признавався.

Українцем він став уже після «Мартовської» революції, коли побачив, що вже боятись за кусок хліба нема чого і за це його карати не будуть. Забув Вам додати, що моя тітка Параска, себто Павлова мати, мала 19 дітей, з яких живими осталося 13-ть. Він був другою дитиною.

Його батько, діставши карбункула на шиї, від якого потім дістав зараження крові, вмер в молодім віці, залишивши тітці ще 10-ро малих дітей. Отже ті старші, між якими був і Павло, musiли помагати матері утримувати родину, бо дядько по своїй смерті нічого не залишив, крім хати та двора біля неї з малою загородою. Отже тітка цілком була відказана на поміч старших дітей.

По революції інакше. Перешкод виявити своє я ніяких <не мав> і Павло часто бував на засіданнях Центральної Ради між публікою, яка збиралась на хорах Педагогічного Музею. Починає докладніше студіювати мову, літературу, історію. А по відкритті Українського Університету в Києві записується як вільний слухач його та починає студіювати політичну економію.

Після проголошення самостійності України, Павло дістав посаду в Медично-Санітарній Управі Міністерства шляхів, на чолі якої був покійний др. Модест Левицький. У вільні від праці хвилини між Павлом і др. М. Левицьким часто відбувались довгі дебати на тему української літературної мови. Павло добре знав народню мову, бо майже щороку свою відпустку літню проводив на пароплаві, що плавав по Дніпру від Києва до Катеринослава, куди його наймала пароплавна спілка як фельдшера на місяць або два.

В літі 1917 року Павло не раз читав в малому гурті своїх найближчих знайомих свої фельетони, писані на клаптиках паперу, але ніяки доводи його не переконали занести їх до редакції. Один раз я випадково познайомив його з поетом Чупринкою. Було це перед вечером, Павло щось веселе оповідав. Чупринці оповідання дуже подобалось: «А ну напишіть». Павло бере олівець і за пару хвилин готовий фельетон. Прочитавши, Чупринка йому зауважив: «Та Ви добрий фельетоніст». Але це зауваження не переконало Павла і він цього фельетону до редакції газети не відніс.

Після залишення влади УНР Києва, Павло з іншими урядниками виїхав до Винниці, а потім до Кам'янця-Подільського. В Кам'янці якимось прихожу додому (ми жили разом у одній кімнаті), а Павло мені: «А ну, слухай». «Добре, слухатиму, тільки цей анекдот ти мусиш надрукувати». На моє здивування Павло згоджується, але щоб я його відніс. На жаль, редактор не зміг схопити гумору цього Павлового фельетону та невдало скоротив його, що дуже розсердило Павла. Аби не сталось подібне, я запропонував Павлові познайомитись з редактором. Після знайомства фельетони П. Грунського (як він тоді їх підписував) ніколи вже без його згоди не скорочувались. Під час перебування Павла в Кам'янці він написав один фельетон під назвою «Розмова з міністрами», але цей фельетон через цензурні умови не був надрукований.

З Кам'янця я виїхав скоріш, ніж Павло, а тому мені не довелося читати тих фельетонів, що він містив далі у «Т[рудовій] Гр[омаді]».

Зустрілись ми знову в Києві. В Києві тоді вже були большевики, але нам пощастило якось улаштуватись у Видавничому кооперативі «Книгоспілка». Павло був прийнятий в коректорський відділ, керував яким проф. А. Кримський. Праця в «Книгоспілці» дала йому можливість удосконалюватись у літературній мові, бо проф. Кримський, пояснюючи коректорам (фактично редакторам мови) авторські хиби при цих поясненнях відбувались дискусії на «теми мови». Часто навіть проф. А. Кримський запрошував коректорів «Книгоспілки» на засідання мовної комісії в Академію Наук, де часто ставив ті ж питання, але перед цілою мовною комісією.

Арешт. Одного вечора, коли ми з Павлом розійшлися з Книгоспілки, а мені прийшлося здержатись в одного з членів Управи довше як звичайно, прийшовши додому і вступивши тільки на поріг кімнати, я побачив незвичайну картину. Всі шухляди в столах були відчинені, а всі речі лежали порозкидані. Не вспів переступити порога, як на мене було направлено чотири револьвери чекістів, а чекісти крикнули мені «руки вгору». Після мого особистого обшуку в сінях вони впустили мене до кімнати, де я побачив Павла, окруженого вояками чека – сидів в кутку спокійний на стільці. Зробивши у нас трус і не найшовши у нас нічого, щоб дало привід до нашого арешту, але забравши у нас речі з одягу і взуття, нас арештували. Арешт відбувся

13 жовтня 1920 року. 3 дні нас держали в Києві; це були для мене найсумніші дні (бо Павло зі мною не сидів в одній камері), нас з Києва вивезли до Харкова.

3 тижні мусили сидіти в тюрмі чека, які я і досі з жахом згадую, бо за ці три тижні ми пережили три ночі большевицьких розстрілів. Хоть при розстрілах Павло був як-будто спокійний, але видно було, що ці три ночі залишили на ньому свій слід.

Після з тюрми чека нас перевели до старої харківської тюрми на Тюремній вулиці, де ми просиділи до 3-го березня 1921 року.

3-го березня нас випустили. Павла хтось з «боротьбистів» знаючих його з Кам'янка, запросив до редакції «Вістей». Прийшовши з редакції, Павло сказав мені, що він залишається в Харкові.

Це було наше останнє побачення. Я мусив виїхати за границю, а Павло став «Остапом Вишнею».

Микола Балаш

Лист Остапа Вишні до Миколи Балаша

12–13 березня 1921 р.

12. III. 1921 року

Харків. Сумська

В. «Вісти»

Або

Велика Гончарівка, 12, пом. 5.

Здивувався я страшенно, одержавши твого, дорогий Миколо, листа. Здивувався, що дійшов він. Якось воно виходить тепер, що ніби новина – сам факт одержання листа з-за кордону та ще й поштою. Ну, звичайно, й зрадів...

Я й досі в Харкові: і не знаю, чи скоро зможу вирушити звідси. Причини: я не вільний формально, порушувати справу невчасно, а амністії мене жодні не торкнулися. Це одно. Друге: Харків тепер значно жвавіший з культурного боку, ніж Київ... Він оживає усіма сторонами. Потроху, правда, але оживає. А Київ, як переказують, ще й досі спить. Отже, для мене з цього боку є більше рації поки що бути тут, бо культурне життя дає мені змогу якось перебиватися матеріально. Я працюю у «Вістях» і в «Селянській Правді». Ампула моє – редактор мови. Працюю дуже багато – цілими днями, бо «не будеш работать – не будеш кушать». Праця, як бачиш, не цікава, але тепер ще цікавішої не знайдеш. Гнітить мене найбільше те, що я не маю жодної вільної хвилини, щоб щось написати свого, або хоч прочитати. Так іноді уривками що-небудь черкнеш, але до друку воно тут не підходить. Заробляю я середнє. Платні дістаю в довійськових карбованцях – 55–60 к. за місяць. Та ще порядкові за редагування. Прожити можна. Живу з дружиною у її батьків. Дружина так саме працює в кооперативній установі. Тяжкувато, що й казати, але перебиваємося. Шлюб особливих радощів не дав. Скоріш навпаки. Не думай, що які-небудь «сімейні недорозуміння»... ні. З цього боку все благополучно. Навіть занадто благополучно. А ти ж знаєш, що благополучіє з цього боку таким як я не до смаку. Не з того матеріалу я зроблений. Та отак сидиш та й крутить тебе, та й вертить тебе: «Та, ну чого ж бо воно так ото все благополучно?!» Щодня тобі кава й кава! Та іноді так тобі галасануть хочеться: «Та дайте ж хоч раз квасу! Хоч бурякового!!» Взагалі – поживем-побачим.

Ляля, Соня, Карабай і Люська (нове произведеніє) в Харкові. Переїхали оце нещодавно з Ізюма. В Червоному Хресті живеться їм круто. Обоє служать. Лялька виросла, висока, цибата. Худа дуже. Перенесла вона тяжкий тиф. Ускладнень нема ніяких. Але одгодувати її треба. Бо після тифу, звичайно, не можна було дати їй того, що треба було дати. Їсти обмаль. Це одно.

По-друге: вчити її треба. Книжок вона не має. Незабаром я їй книжок куплю, про це ти не турбуйся. І щодо їжі. Я б, звичайно, їй допоміг, але не знаю, як з цього боку підійти, щоб не образити Соні etc. Справа це тендітна, але ось потепліє – буду її брати до себе на довший час, хай так поживе тиждень у мене, тиждень там – воно і не помітно буде, а я, гадаю, годуватиму її краще, бо заробляю більше. Трохи в мене умови до виховання не так, як слід, бо я цілими днями працюю, та й жінка. А родичі – вони з українського їй нічого не можуть дати. Хоч, звичайно, жодної образи чи чого такого іншого не може бути... За це я ручуся... Найкраще, певна річ, як би можна було тобі її взяти. Коли зможеш – візьми. А коли ні – будемо гуртом якось тут рятувати. На осінь, коли вони будуть у Харкові, я настоюватиму, щоб її віддали до школи. Хай потроху втягується. Дівчинка вона, видно, розумненька... Я оце сьогодні балакав із Сонею, що їй треба. Треба всього. І білизни, і одежа, і черевики, і калощі. Убрання (верхнє й плаття) тяжко там тобі купити по мірці, так кажуть, щоб прислав матерії. На черевики обіцяли дати мірку. Я завтра її візьму і вложу сюди. Панчох їй також треба...

Садовий старий у Харкові. Він завхозом у [Померках] на дачі ВУЦВК. Живе гаразд. Сім'я в Св. Горах, власне жінка, а діти з ним. Ліда вийшла заміж за лісничого в Богуславі. Живе добре. Прізвище його Мартинюк. Про твоїх і про своїх не знаю нічого. Не пишуть. Катя виїхала з чоловіком до Мелітополя. Була в мене восени і після того ні слуху ні духу.

Із товаришів у Харкові Юрко, Всеволод. Люд у Пархомівці. Живуть не погано. Назар хворів на черевний тиф. Тепер у Бережівці – поправився. Решта здорові всі. Галя, за останніми відомостями, була в Кремінчуці. Маруся мала і Надя в Києві на Назаровій квартирі. Нічого не пишуть. І від Тосі і від Проні давно вже не маю жодних звісток. Маруся велика, кажуть, у Лубнях. Вона одружилася з тим, що я його прізвище забув. Валя вийшла заміж. За кого – не знаю, бо не писала про це. Просила вона pardon'у за те, що не писала, взагалі, чого вона мені написала останнього листа, я не знаю. Я їй відповів, але вона знову мовчить. Чудне щось. Та хай їм біс!

Книгоспілка. Так я й не знаю точно, чи затвердили її статут, чи ні. У січні був у мене Полонський. Клопотався тут про статут. Поїхав і не зайшов перед од'їздом. Казав, що мають затвердити. Там ще буде велика тяганина з майном, бо за його держуться і Вукоспілка і Все-видат. Іван Костьович там же. Він і не кидав справи. Мих[айло] Мих[айлович] зовсім одійшов і з нього всі страшенно незадоволені. Гадаю, що справа безперечно відновиться. Але це все робиться дуже й дуже поволі. Незадоволені вони й тобою, що не мають нічого від тебе.

Щодо висилки тобі книжок, напишу їм. Постараюся розшукати тут ті, що ти просиш. Може знайду що-небудь. Але з книгоспілчанських видань тут тяжко роздобути, бо їх на ринок пускали дуже мало і тут їх зрідка можна побачити.

Становище на Вкраїні дуже й дуже сумне. Напевно ти читав у часописах про голод. Запоріжжа, Одещина, Катеринославщина, Херсонщина – це цілковитий жах. В газетах не перебільшено. Поїли собак, котів. Трапляються випадки людожерства. Гине десятки тисяч людей. Не можна, звичайно, описати всього того страхіття, що твориться. Треба бити в дзвони, бо самі ми не врятуємося тут. Я не знаю, чого закордон нічого не робить. Кинути треба всякі політичні симпатії й антипатії і рятувати людей. Невже поглухли всі там, що не чують наших тут зойків. Ми маємо відомости про промови Нансенові в Манчестері й по інших місцях про голод на Надволжі. Все це правда. У південній Україні друге Надволжя. А вони там балакають.

Ти пишеш, щоб дати тобі список учених, письменників і т. п., щоб допомогти їм. Всім треба допомагати. Всі недоїдають. Зерна треба для засіву, бо коли навесні не обсіємося, всі погинемо. З України кладовище залишиться. Треба кричати, писати, говорити, щоб допомогти.

В Києві Кримський, Тутковський, Зеров, Тичина, Алешко і багато інших. В Харкові Хоткевич, Багалій, Сумцов, Алчевська... Та хіба можна всіх перелічити...

Ну, що ж тобі ще написати? Хіба про автокефалію. Шириться, брат, рух цей на Вкраїні. Багато потім боротьби буде з клерикалізмом. Грицько Дем'янович на єпископа висвятився. Єрещенко так саме. Липківський за митрополита... Усі в святі лізуть.

№ 9 «Б. П.» я читав. Сумно, брат. Розумію, звичайно, що там усі ви у власнім соку варитеся. Виляяти треба вас усіх там. Чого гризтись? Шкідливо й недоцільно. Все це перемелеться, гадаю. Тебе особливо слід виляяти за статтю. Навіщо це все? Адже ж реальної користи нікаторої, а неприємний присмак залишається... Твоя, звичайно, це справа, але озиратися іноді треба, бо написаного гумкою не зітреш.

А щодо чешки, так чого ж?! Валяй! Якщо тікатимеш, заховаю тут, так що не знайде. Плоди чешинят.

13. III.

От тобі тут прикладаю мірку на Ляльчини черевики. Тут Соня додає ще одну мірку, ще на одні черевики – менші – це вже як ти соблаговолиш.

А чого ти ото не думаєш повертатися? Ти, брат, кинь. Повернешся ж колись. Всі повернуться. А я вже за тобою скучив сильно.

Щодо книжок, так... до чого ж ти був би хороший, якби вислав мені дещо. Особливо мені потрібно Винниченкові «Відр[одження] Націй» і Христюкова «Матеріяли». Я ж не кинув думки написати дещо з Історії Укр[аїнської] Революції, а матеріалів нема, ніякісіньких.

Прохав я про це й Ніну, і Шт[ефана], але не знаю, чи вишлють.

Щодо речей для мене, то, звичайно, дещо мені потрібно дуже. О, ще пришли пар зо 2 панчоx жіночих (це для жінки), а для мене бритву. Буду поки що голитися, а як не приїдеш, то заріжусь.

Добре було б, як би прислав піяніно, або хоч концертний рояль. Запакуй там одразу вже 2 корові, сім пар волів, трактора (город копати) і одного цапа, бо думаю козу купувати.

Сьогодні в мене жалоба. Кіт щиглика ззів. Є в мене курка. Вона несеться. Чого й тобі бажаю: неси... на Вкраїну. Є й півень, але він не несеться.

Бувай, голубе, здоров. Цілую міцно. Павло.

[Дописка на берегах листа]:

Пиши. Пакунки посилай або на «Вісти», або додому.

Вітай усіх. Мухіна й Остаповича особливо. Юрко й В. С. вітають.

Згадую «Тр. Гром» «с особенним удовольством».

Інформаційна довідка на Губенка П. М. (Остапа Вишню)

[1922 р.]

5/ гр-н ГУБЕНКО Павел Михайлович, 33 лет, проживает в д. № 12, кв. 5 по Б.-Гончаровской ул., он журналист, псевдоним его «Остап Вишня». Происходит из граждан села Грунь, Тамбовской губ. При нем жена Елена Петровна, каковая в конце июня уехала к родным в Московскую губ. «Остап Вишня», беспартийный.

Лист Остапа Вишні до Миколи Балаша

30 січня 1922 р.

30.I.22 р.

Харків

Здоров, «дорогой брат»!

Пишу нашвидку, бо завтра [т. Штефан – густо закреслене прізвище] їде.

Я в Харкові. Працюю у «Вістях». Ще не вільний. Маю дружину – харків'янку. Соня живе поки що в Ізюмі – Карабай там лікарем. Його вже звільнено зовсім. Там і Ляля. Живеться їм скрутно. Оце недавно була Соня у мене. Переїздить думають до Харкова у Червоний Хрест. «Тесть» твій (Садовий) у Харкові. Він служить завхозом в маєткові ВУЦВКа. Живе тут з родиною, крім Валер'яна, що залишився вдома. Від твоїх з [копалень] нічого не маю, хоч і запитував їх. Від своїх так саме. Маю зв'язок з Василем. Він у Ростові в Центросоюзі працює. Має ще й сина Юрка.

В Києві по старому бідують. Тося жива і всі з нею. Листуюсь із ними.

Книгоспілка відновлюється зараз у Харкові. А. М. Полонський – приїхав реєструвати статута.

Валя вийшла заміж. Оце недавно написала мені – pardon'у просить.

Ляля хворала на тиф. Тепер одужала.

В Києві не був я.

Скучив за тобою. Цілую. Твій Павло.

Харків. «Вісти». Пиши. Листи доходять...

Антоніна Миновна у Варшаві в Укр. Місії. Адреса її – Hotel Viktoria.

Ну, бувай здоров.

Павло.

Лист Остапа Вишні до Миколи Балаша

7 липня 1922 р.

7. VII.922 року

Харків

Дорогий Миколо.

Я писав тобі – не знаю, чому ти не дістав нічого. Оце й позавчора послав тобі листівку, що ти був прислав з оплаченою відповіддю. Листи твої я діставав.

Речі для Ляльки через Феденка одержав. Малі черевики: довелося продати. Лялька дуже виросла, ногу має велику. Так що коли висилатимеш, купи черевики так приблизно на 10 років.

Ти пишеш, що послав багато посилок. Раніш ти писав, що вислав дві. Одну одержали. Очевидно другу – з справжньою адресою (В. Гончарівка, 12, 5), а ту, що на 13, Гон[чарівка], 13 (помилкову) не одержав. І не було її й у Нансена, бо я справлявся. Інших ніяких посилок не було.

У Соні сухоти. Становище її дуже серйозне. Лікарі кажуть, що процес захопив цілу ліву легеню і частину правої. Ввесь час піднесена температура. Вона бадьориться, але... Виїхала оце до Святих Гір в санаторію. Лялька в Харкові – здорова. Не подобається мені, по правді казавши, Ляльчине становище. Уваги б до неї треба більше. Вчити треба вже, а вона нічого з цього боку не робить.

Антоніна Миновна в Харкові. Працює в Черв[оному] Хр[есті] – завідує харчпунктом. Драм нема.

З дому не маю жодних звісток. Від Катерини вже місяців 8 – ні чутки. Оце написав до всіх наказа сповістити, що робиться скрізь.

На Трійцю з Ростова приїхала Валя. В них там драма. Розходяться чи що. Валя обвинувачує Василя – скакає ніби в гречку. І кудись ніби вскочив серйозно.

Від твоїх не маю нічого. Заїздив був до мене фельдшер з Лозово-Павлівки – місяців зо три тому з листом од Дмитра. Дмитро живе добре з матер[іального] боку. Я йому все докладно відповів і написав, але після того мовчать. Здається, там усе гаразд.

Я в Харкові і нема просвітку – коли вже звідси виберусь. Працюю там же. Матеріально нічого. Чи бачив там «Червоний Перець»? Там можеш вичитати крім Грунського ще й Остапа Вишню, ще й Агронома, ще й Публія Козоцапського. Один у 5 особах. Мене не задовольняє. Нема радощів творчих. <За>жимаєш. Стимулів мало. [Дамці – нерозб. – С. Г.] «іделя не преїдеши». Куснем хліба тхне, а це пхе.

Родинне життя зле. Власне з зовнішнього боку все «благополучно». Навіть надто. Рожева водиця. Не те гадалося. Не в свій город утелюючись. Кубла хотять тихого, спокійного з колисками. Дуже, брат, ніжно все. Сильно люблять... Щоб удома, та щоб укупі, та щоб хвиль жодних.

«А он, нещасний, іщет бурі». Ну, й леле. Зовнішнє, я ж кажу, просто тобі рай. А в душі рве. Незадоволення. Та так увесь час гадається: «Ой, дремену! Ой, майну!!»

Половина увесь час підхваляють. Тепер живуть на селі під Харковом. Малярія в них. Все це, звичайно, від Бога, але чи від того легше мені?! Розум каже, що треба терпіти, треба коритися, бо хто винен, що в крові праслюдія завелася, а душа хвоста задира. І як яка-небудь інша душа, не дай Бог, скаже «гедзззз!!» – ударю, брат, вистрибом, як молодий бузівок, на розпач тьощ, шуринів та інших осіб, що оточують тіло моє брєнное. А душі такі витикаються...

Драмою вонає. Іменно – вонає, бо пахучої мабуть не вдерем.

Книгоспілка. Справа стоїть так. Центри кооперативні ухвалили утворити кооперативне пайове видавництво, яке й буде двигать видавничу справу. Це, значить, Вукопспілка, Україн-кустарспілка і Сільський Господар. Книг[оспіл]ка стара не відновлюється. Майно все у Вукоп-с[пілці] і перейде до нового т[оварист]ва як пай. Це проект, що ніби вже принципово ухвалений. Має бути недовзі зорганізоване оргбюро. Фед[ір] Мих[айлович] був увесь час у Харкові з приводу цього і мабуть (так мені здається), увійде в правління цього т[оварист]ва. Подробиць ще не знаю. Тепер він виїхав з Харкова, а я був на селі оце два тижні, так що остаточно й не знаю, що й як. Іван Костьович на такім стані, як ми були з тобою в жовтні та листопаді 1920 року. [Семко] так само. Стас у Харкові «управдел» Сільськ[ого] Господаря. Хлопці, Вс[ево-лод], Люд, Юрко в Харкові. І Чеч[ель], і Жук, і Залізн[як] у Харкові. Назар в Києві – здорові всі. Люд тимчасово живе в мене. Він за директора «Руху». «Рух» поволі відживає.

Товариші всі вітають. Вітай од мене всіх: і Микиту Юхимовича [Шаповала], і Папашу поцілуєш в ручку (синовнім) і Мухина, і Остаповича. Мик[иту] Юхимовича подякуй за його «Рев[олюційний] Соціалізм». Такої книжки ще в нас не було. Читається з захопленням. Для мас це, по мойому, Євангелія...

Пиши. Цілую тебе. Не сердься, що не діставав листів, бо я тебе «крепко, серйозно й глибоко» люблю, хоч ти й брат мій.

Павло.

Донесення секретного співробітника «Зінгер».

23 грудня 1922 р.

По словам Лызанивского ГУБЕНКО Павло был арестован с ними, но освобожден до суда и не фигурировал в процессе УПСР. Служит он в газете «Вісті». «ГУБЕНКО знал Хоруженко и когда она хотела устроиться на квартиру к жене Голубовича, он сказал ей: «Вы знаете меня, а я знаю Вас».

4 січня 1923 р.

Встреча Нового года была у ГУБЕНКО, где по словам сына ЛЫЗАНИВСКОГО было очень весело. Там были Владимир ЗАЛИЗНЯК, ГОЛУБОВИЧ, Николай Михайлович. ГОЛУБОВИЧ поднимал большую рюмку и все гости кричали и пили.

31 січня 1923 р.

По словам сына ЛЫЗАНИВСКОГО в воскресенье вечером они были у ГУБЕНКО, где были ЗАЛИЗНЯК, ГОЛУБОВИЧ и др. ГОЛУБОВИЧ его качал, целовал и сказал отцу, что когда-нибудь он – сын – будет великим человеком, таким как и его отец.

4 лютого 1923 р.

В пятницу вечером ЛЫЗАНИВСКИЙ был у ГУБЕНКО на Конторской.

13 лютого 1923 р.

11/2 у ЛЫЗАНИВСКОГО был ГУБЕНКО, пришедший в 7 час. веч. с черного хода и просидевший почти до 12 час. ночи.

27 лютого 1923 р.

23/2 ЛЫЗАНИВСКИЙ был у ГУБЕНКО, где были ЯРОСЛАВ, ГОЛУБОВИЧ, ЗАЛИЗНЯК

Пришли они домой около 12 час. ночи.

12 березня 1923 р.

10/3 к ЛЫЗАНИВСКОМУ в 9½ час. веч. пришел ГОЛУБОВИЧ, немного позже ЗАЛИЗНЯК и ГУБЕНКО. Было организовано что-то в роде попойки. Сидели до часу ночи. Разговор велся на украинском языке сначала громко, а затем тихо. Очевидно говорили на политические темы. В разговоре упоминались слова и фразы, касающиеся артистки ЗАНЬКОВЕЦКОЙ, ЯНКОВСКОГО, ПЕТРУШЕВИЧА, упоминалась Центр. Рада, ген. Д'АНСЕЛЬМ, КОНОВАЛЕЦ, ГРУШКО. Было что-то в роде воспоминаний.

23 березня 1923 р.

21/3 ЛЫЗАНИВСКИЙ ушел из дома в 9 часов вечера к ГУБЕНКО, где пробыл до 1½ ночи.

Лист Остапа Вишні до Миколи Балаша

27 березня 1923 р.

27. III. 1923 р.

Харків

Велика Гончарівка, 12, 5.

Дорогий Миколо!

Соня дає згоду відпустити Ляльку до тебе. Практично це треба зробити так. Ти дістаєш візу чеську і присилаєш сюди. Коли можеш дістати і транзитну польську, то дістань, коли ні – будемо тут клопотати через Міжнародний Червоний Хрест. Соня гадає, що до Варшави їй вдасться відправити Ляльку із дипкур'єром, а з Варшави до Праги – треба тобі прохати кур'єра з чеського представництва УСРР. Отже, «действуй» і не сердься. Лялька здорова, одягнена і не голодає, бо становище матеріяльне поліпшилося. Вона вчиться у Грінченківській школі.

Можливо, що там їй буде й краще. Вважай сам. Соня прохає, що коли Ляльці в тебе буде гірше, то щоб ти не крив того й прислав її сюди. Соня нещодавно (каже) писала тобі про Ляльку. Їй усе треба (одежу й ін.) як на дівчинку 10–11 років, бо вона здорово виросла й скоро заміж віддавати треба.

Я по старому. Пишу і пишу. І в журналах, і в газетах, і на парканах. Оце днями вийде «Червоний Шлях», місячник за редакцією Гринька. І там я. Вийшла книжка моїх (з Твенем!) гуморесок «Сільсько-Господарська пропаганда». Матеріально нічого – жити можна, але працювати доводиться цілісінький день.

«Нову Україну» бачив. Не читав, а продивлявся. Зовнішнє – дуже добре. Про зміст не пишу, бо не читав.

У нас декларують зміну політики щодо національної справи. Тези РКП – піднесення національної культури. Конкретно ще нічого не знаємо, у віщо це все виллється. Симптоматичні статті лідерів з такими афоризмами:

«Ми глибоко помилилися б, коли б визнали, що національну справу ми вирішили».

«Хто ігнорує національну справу, той ризикує захлинутися в ній».

Одне чекаємо – праці й праці. Все з'ясується після партійної конференції, що має відбутися в квітні.

Часник помер від «удару» – крововлива в мозок. Очевидно (так гадають) на ґрунті [Спе'у].

Всі здорові.

В Харкові Олімп. Працює в «Сел[янській] книзі» – завідує складом. Живе в мене. Василь (наш) у Харкові. Завідує складом паєвого т[оварист]ва «Ларек». Живе в мене. Назар в Києві – здоровить.

Що ти поробляєш?

Антоніна Міновна в Харкові. Взагалі всі до Харкова поперебирались.

Від твоїх не маю нічого.

Катя в Мелітополі з чоловіком.

Дома малеч. Ти ж знаєш, що мати (моя) вмерла ще торік в липні?

Пиши.

Цілую Павло.

[інший почерк]

Тов. Микола, користуючись випадком, чиркаю Вам скільки слів. У Києві всі здорові. Вітають. Я зараз у Харкові (вже 4 місяця) й живу у Павла. Більш докладно напишу другий.

[Остап]

Лист Остапа Вишні до Миколи Балаша

25 квітня 1923 р.

25. IV.923 р.

Миколо.

По-перше. Коли ти пишеш листи, то ти все-таки думай, куди ти пишеш і що ти пишеш. І таки як слід подумай. Бо і мені особисто, і де-кому іншому буде дуже неприємно, що тебе серед нас не буде, як пам'ятаєш, тоді, коли ми в жовтні 1920 року їхали з Києва до Харкова. І нікому мене буде будити, що мовляв: «Павло, вставай – твоя черга».

Так от, бачиш, як мені без тебе тут буде неприємно. А ти про це не думаєш. А подумати слід.

Друге. Лялька вчиться. Ніхто тебе з цього боку не обдурює. Що вона кепсько пише, нічого не зробиш. Колись краще писатиме. Я ще раз кажу, що зараз вона одягнена, і не голодна, і не холодна. Але це зовсім не виключає того, що їй усе треба. Треба тому, що, по-перше, вона росте, а, по-друге, на ній усе «горить». Як горіло і на тобі, і на мені, коли нам було по 9—10 років.

Я все-таки гадаю, що краще тобі клопотатися про дозвіл на переїзд Лялі і через Чеський уряд, і через посольство УСРР. Бо тут це важче зробити. У всякім разі із нашого боку заходів щодо цього буде вжито.

Я живу. Родинне моє життя не дуже добре. Якось усе не станцюємося з дружиною. Ріжні ми люди. Вона вихованка старого ладу і світу, а я гасаю, і ніяка лиха година мене, звичайно, до старого не наверне. Патріяльхальність, тихеньке кубло і всілякі інші атрибути «щасливого» родинного життя не для мене. Ну, й дисонанси! Це важко відбивається на мені, але ще важче на «половині». Що буде – не знаю. Надія на патологічну від старости зміну в клітинках мого організму. А іншої надії не бачу.

Чорногуз мені ще нічого не приніс. Але щось ніби готується на осінь. Сповіду потім, коли буде вже принесено, що воно й до чого воно.

Василь вітає тебе. В Харкові він не вжився і їде звавтра до Ростова.

Катерина цього місяця переїздить на постійно до Харкова, бо її чоловіка переведено сюди на залізницю. Трохи, значить, може буде веселіше.

Федір під Полтавою десь. Нічого не пише.

Про твоїх нічогісінько не чув. Замоккли всі, а до Харкова ніхто й носа не потикає.

Т.т. живі. Люд оце хворий серйозно. Секудативний у нього плеврит. Три дні тому робили йому невеличку операцію – викачували з плеври секудат. Викачали 6½ пляшок. Знесилів здорово. Температура впала вже, але ще лежить. Взагалі життя останніх років важко відбилося майже на всіх, хто жив і був тут. Треба усім капітального ремонту з фізичного боку. А духом усі бодрі.

«Н[ашої] У[країни]» ще й досі не читав, хоч уже чув, що в Х[аркові] є два числа її. Присилай на адресу: Сумська 11. Ред. «Селянської правди». Остапові Вишні. Коли одержу, тоді вишлю тобі свою книжку. А до того часу, може, вийде й друга з друку, так обидві разом. Чи маєте у Празі «Червоний Шлях»?

Папашу вітай, дякуй за запитини до «Н[ашої] У[країни]», але зараз нічого певного сказати не можу, не бачивши ні журналу і не знаючи його платформи і т. і. Та й технічно навряд, чи можливо б це було. Поживемо – побачимо.

Та й оце почуваю себе, що навряд я тепер зможу дати щось оригінальне та добре. Я пишу оце шаржі літературні для «Ч[ервоного] ш[ляху]». Це в мене виходить добре. А взагалі я страшенно стомлений. До жаху. Думки важкі, ледачі. Працюю багато дуже і почуваю, що міг би й більше й краще писати, але треба дуже доброго відпочинку. А його не видно. Значить, зійдеш на пси...

Всіх вітай. Олімп тебе вітає. І Люд, і всі... Читав їм твого листа, так тільки головами качають.

А вигляд у тебе добрий. Харч, значить, нічого?! Ну, переварюй на здоровля. Бувай. Пиши.

Цілую. Павло.

Що робить Мухин і Іван [Самсонович]? Цілуй їх... А де Остапович?

Р. S. Забув іще от що.

Ляля учиться в б[увшій] Грінченківській гімназії. Крім того ще недавно розпочала вчитися музики – ходить до вчительки бринькати на піяніні. Вчителька її хвалить. Отже, бачиш, що все робиться, що можна.

Далі. Зваж ось що. Чи не тяжко тобі буде з нею? Чи зможеш ти їй дати навіть те, що вона має тут. Матеріально тепер Соня живе добре. Ходити за Лялькою є кому, бо у них живуть родичі Карабаєві, які доглядають за дітьми (мати й сестра).

Річ, звичайно, в моральному стані дитини. На мій погляд, тепер, коли матер[іальні] умови поліпшилися, Ляліне становище добре. Я не <входжу>, звичайно, в усякі Ваші стосунки і кажу цілком об'єктивно, що Лялька перебуває тепер в добрім оточенні. Соня, коли й пише, щоб ти її взяв, то тільки через те, щоб потім ти не нарікав на випадок, коли б з Ляльки не получилось того, чого ти бажаєш. Я її в цім разі розумію. Було б дивним припускати, що Ляльці хтось бажає чогось злого. Цього я не припускаю. Не припускай і ти. В данім разі треба геть одкинути всіляки пихи, самолюбства і т. і. Зважити все, як слід, і вирішити – брати її чи не брати. Дрібниці не повинні грати ролі. Зваж сучасне й перспективи і вирішуй. Бо непевний крок в цім разі окошиться не на тобі і не на Соні, а на Ляльці.

Пишу тобі, як брат. Не думай, будь ласка, що я держу чийсь бік. Мені просто хочеться, щоб у всім цім не розписалася Ляля...

Пиши. Твій Павло.

Донесення секретного співробітника «Зінгер»

28 травня 1923 р.

28/5 ЛЫЗАНИВСКИЙ с сыном был у ГУБЕНКО, от которого возвратился в 5 час. ноч.

31 травня 1923 р.

30/5 вечером к ЛЫЗАНИВСКОМУ приходил ГУБЕНКО, пробывший всего минут [нерозбірливо] с чем-то поздравлявший ЛЫЗАНИВСКОГО.

6 червня 1923 р.

ЛЫЗАНИВСКИЙ 2/6 утром ушел из дома и возвратился в 9½ час. вечера. Он был у ГУБЕНКО.

Довідка на Губенка П. М.

[1923 р.]

Справка

По материалам УСО значится, что гражд. Губенко Павел Михайлович рожд. 1881 года, [...] г. Киева, кооперативный работник, б/п, 1921 году Особ. отд. ВУЧК привлекался к ответственности по обвинению в петлюровщине.

Согласно постановл. ОО ВУЧК от 24/III-21 г. [...] но направлен в распоряжение редакции «Вісті» согласно их просьбы [...] переводчик на укр. язык.

Лист Остапа Вишні до Миколи Балаша

24 липня 1924 р.

Шановний товаришу!

Ляля Балашівна живе в матері. Живеться їй не погано. З матеріального боку Карабаї живуть добре. Отже, й Ляля не бідує: і нагодована, і доглядена, й чиста. Вчиться в семирічній школі б[увшій] Грінченка. Дома вчиться музики. Так що з цього боку все гаразд. Вона на

здоровля трохи слабувата. Худенька й легені слабенькі. Все робиться, щоб її поправить. Торік була з матір'ю в Криму в санаторії. Це літо все живе в Святих Горах. Нема чого, по-моєму, за нею турбуватись. Все, я кажу, гаразд. Так і напишіть своєму кумові, а моєму братові – халдик йому в бік!

Щодо мене... Живу. Потроху. Нігде я не працюю і нічого не роблю, крім того, що пишу в газетах та в журналах. З цього й живу. Пишу я майже по всіх укр. виданнях періодичних. Із журналів є такі:

1) «Черв[оний] шлях» – Харків. Це великий журнал, такого типу, як була «Укр[аїнська] хата». Адреса його: Харків. Площа Рози Люксембург. Ред[акція] «Черв[оного] шляху».

2) «Глобус» – Додаток до київської газети «Більшовик». Тип «Толока», «Журнала для всіх», «Нива».

3) «Знаття» – наук[ово]-попул[ярний] журнал. Адреса на «Черв[оний] шлях».

4) «Нова Громада» – коопер[ативний] наук[овий] журнал у Києві.

Є ще чимало фахових журналів.

Газети укр[аїнські] є мало не в кожному місті. У Донбасі тільки нема.

Що ж іще Вам? Здається, все...

А як там мої дядьки та брат? Вітайте їх. Вам за привіт спасибі. Тисну руку.

Остап Вишня

24/VII.24

Харків.

Інформаційна довідка На Губенка П.М.

16 серпня 1924 р.

УПОЛНОМОЧЕННОМУ 5-й гр. КРО тов. ЕВГЕНЬЕВУ

В ответ на В/ задание за № 34 сообщаем, что гр-н ГУБЕНКО Павел Михайлович/ 33 лет, проживает по Б.-Гончаровской ул. в д. № 12, кв. 25. Служит секретарем газеты «Селянская Правда». Происходит он из гр-н Полтавской губ. Зиньковского уезда, село Грунь. В Харьков прибыл в 1920 году, из Киева, безпартийный. При нем жена Елена Петровна, 27 лет, сын Вячеслав одного года, сестра Мария 18 лет, курсистка Педагогических курсов, теща СМЕРНОВА Мария Адольфовна, 55 лет.

Кроме того 10/УШ-с.г. из Ростова приехал его брат гр-н ГУБЕНКО Василий Михайлович, 36 лет, безпартийный, безработный.

Нач. Разведотделения /ПАНОВ/[*Підпис*]

«16» августа 1924 года

№ 2996

Лист Остапа Вишні до Миколи Балаша

[1924]

Листи від тебе доходять. Спасибі, що пишеш.

Що до твоїх турбот з «Книгоспілкою», постараюся усе зробити, що можна. Книжок думаю послати, але зараз не маю грошей, а путня книжка у нас коштує мільйон і більше.

Вітай усіх.

«Промсирпо» – не моє. Я не пишу нічого. Власне, пишу, але мого не друкують. Вимагають «дещо змінити», «дещо зм'якшити»... а я не хочу. Але... дякую за вітання і обіцяю написати в свій час краще... Ага?!

Цілую. Павло.

Донесення невстановленого агента

[1924 р.]

До Уповнов. КРО ДПУ УСРРт. ЕВГЕНЬЕВА

Щодо розмови з т. ГУБЕНКОМ /Остап В./ маю подати слідуюче.

Після загального обміну думками він згадав нашого загального знайомого т. БАЛАША, який зараз перебуває за кордоном. Згадавши його, він надзвичайно обурювався його провокаційною роботою, а саме, що він надсилав листи й навіть відозви контрреволюційного змісту в той час, як тут в Радянській Україні суспільство українське змінило своє відношення до Рад-влади й стало до роботи. Як, наприклад, він посилався на листи його до т. КОЦЮБІЄНКО, що була заарештована ДПУ й сиділа довгий час тільки тому, що одержала листи й якусь прокламацію від т. БАЛАША, він рахує цей факт гнусною провокацією.

Далі він повідомив про те, що рік тому чи менше одержав від т. БАЛАША листа й в ньому фотографічну картку свою (БАЛАША) який зазначив, що це нехай для ДПУ, на цей лист т. Губенко відповів лайкою, зазначивши, що певно ти (Балаш) хотів, щоб я побував ще в ДПУ, так я вже був й нового нічого для мене не буде, а от я жалкую, що ти не побував в той час, але дуже жалкую – цей лист був надісланий з лайкою досить вульгарн. й після Губенко не одержував більш листів.

Далі по асоціації він згадав епоху петлюровщини, коли й він був – працював в часописах, особливо 1919 рік – епоху УНР в Каменець-Подільському. Він сказав: «Які ми були близорукі і дурні що в той час вірили в других – проводарів, що вони здібні утворити держави й керувати українським людом, що все це йому здається як сон, що все це було в дитячі роки, якось аж соромно згадати, а меж тим там закордоном ще є такі дурні, що вірять в свій державний розум, бо час от часу вору... про що видно з часописів.

Наприкінці казав, що збирається їхати за кордон й заїде до Праги до Балаша спеціально виляяться.

Остап Вишня

«ВІЙ»

(За Гоголем і Кропивницьким)

музичний гротеск на 4 дії з співаками, з танцями, з горілкою і з чим хочете.

Інтермедія

26 березня 1925 р.

Виходить К у м е д н и к.

К у м е д н и к. Гей, латрижники, ланці!.. Розбишаки! Цитьте, смиріться!.. Внемліте... К річам моїм слух преклоніте... (*Гамір бурсаків*). Тихо, не вигласи! Смиріте ваші гласи! Зараз почнеться кумедія. Весела інтермедія. (*Гамір бурсаків*). (*Улаштовує кін*). Ритори й аудитори... Граматики і братики, і партійні й безпартійні, й навіть чесні безпартійні!.. (*Сміх*). І робітні й безробітні... Вичищені й відновлені... Хто «за» і хто «проти». (*Зниженим голосом*). А ну, хто проти – піднесіть руки (*навза*). Нема? То-то-ж! Незаможники й середняки!.. Тррррудова – інтелігенція. Прислухайтесь!.. Прридивляйтесь! Все, що покажемо – запам'ятайте й на вуса намотайте. Ми вам чистку «савецьку» покажемо, й як від тої чистки врятуватися, розкажемо. (*Гамір*). Ось іде комісія по чистці.

Входять три б у р с а к и й сідають.

Ось іде громадянка Ундервуд, що чиститись мусить. Вона хвилюється, трясеться, чистку проскочити бідолашна пнеться.

Входить п а н н а радянська й стає тремтячи перед комісією.

Панна на радянській платформі опинилась, прийняла, сердечна, соціальну революцію і вивчила за Стучкою всю радянську конституцію. Прислухайтесь... Кожному з вас у пригоді стане, бо чистити вас ще не скоро перестануть... (*Як діякон у церкві*). Будьмо уважні!..

На всі відповіді п а н н и б у р с а к и реагують жереб'ячими «Го-го-го»...

Г о л о в а (*до Панни*). Ваше соціальне походження?

П а н н а. Я донька селянки і двох робочих від станка.

Г о л о в а (*хитає головою*). Мало... мало... мало.

П а н н а. Вибачте! Я донька двох селянок і трьох робочих від станка.

Музика грає туш.

Г о л о в а. Замужем?

П а н н а. Замужем.

Г о л о в а. Хто ваш чоловік?

П а н н а. Металіст.

Г о л о в а. По якому металу?

П а н н а. По благородному.

Г о л о в а. Яку участь брали в революції?

П а н н а. Я ще до сентябрьської революції...

Г о л о в а. До якої? До сентябрьської?

П а н н а. Ну-да. Я ще до сентябрьської революції в підпіллі «работала».

Г о л о в а. Розкажіть.

П а н н а. Як робітники, було, до папи прийдуть, то я заховаюсь під веранду і работаю... І так, було, там наработаю...

Б у р с а к и. Го-го-го...

Музика грає туш.

Г о л о в а. А як ви на Врангеля дивитесь?

П а н н а. Проти дивилась. А як ще побачу, теж дивитимусь проти.

Г о л о в а. Правильно! Тепер скажіть, будь ласка, – кого ви знаєте з основоположників марксизму?

П а н н а. Основоположників марксизму – два: Фридрих Маркс і Карл Енгельс.

Г о л о в а. Як, як?

П а н н а. Пробачте, я переплутала: Марл Карс і Енгліх Фридрихс.

(*Гамір*).

Музика грає туш.

Г о л о в а. Ну, з марксизмом ви знайомі! А тепер скажіть, як ім'я, по-батькові та прізвище Григорія Івановича Петровського?

П а н н а. Не знаю.
Г о л о в а. Пригадайте.
П а н н а. Згадала – знаю!
Г о л о в а. Ну, як?
П а н н а. Вуцік.
Г о л о в а. Правильно. А в бога віруєте?
П а н н а. Ні.
Г о л о в а. Ви вільні.
П а н н а (*христиться*). Слава тобі, господи!
Комісія шепочеться.
Г о л о в а. Громадянка Ундервуд залишається на посаді, бо вона відповіла на всі запитання не замислюючись!
Музика грає туш.
Б у р с а к и (*співають*). Очистилась, очистилась, очистилась.

Витяг із довідки на Губенка П. М.

[1925 р.]

В Ы Д Е Р Ж К А

из справки о подл./лит. дело № 199

ГУБЕНКО Павел Михайлович – служит секретарем редакции «Селяньска правда». С сотрудниками обращается хорошо.

Имеет связь с бывшим деятелем Центральной Рады /с Голубовичем и др./ Часто за протекциями к нему обращаются лица, далеко стоящие от Соввласти /напр. один бывший поп и т. д./ Сейчас он проводит много времени с артисткой Держдрамы – МАСЛЮЧЕНКОВОЙ. Обязанности секретаря исполняет хорошо. Хорошо связан с провинцией /частая переписка/.

Верно:

Пом. Уполномоч. КРО ГПУ УССР /Шерстов/

[Підпис]

Меморандум НА Губенка П. М. (Остапа Вишню)

26 березня 1926 р.

Сов. секретно

МЕМОРАНДУМ

по гр-не ГУБЕНКО Павле Михайловиче /ОСТАП ВИШНЯ/.

За вчорашний день установлено, что в продолжение последних двух месяцев ОСТАП ВИШНЯ выезжал месяц тому назад в г. Москву. Ездил он туда вместе с Гнатом ЮРОЙ, ЗЕГЕРОМ /сотрудником журнала «Всесвіт»/ и еще кем-то по делам Держдрамы. Из Москвы он, вместе с этими лицами, никуда не заезжая, вернулся в Харьков.

Последний раз ВИШНЮ видели 22 марта.

ВИШНЯ в прошлом – украинский эс-эр. Имеющиеся у нас о нем данные говорят, что он лояльно относится к Советской Власти и ругает себя за прошлое участие в петлюровском движении, когда он работал в петлюровской печати.

Компрометирующих сведений о нем не имеется.

НАЧ. СО ГПУ УССР [Підпис] /ГОРОЖАНИН/
26 марта 1926 года.

Виписка із доповіді секретного співробітника «Жук»

27 березня 1926 р.

ГУБЕНКО бывш. член УПСР. Вступил в партию в 1917 г. или 1918 г. При УНР работал в газете «Трибуна» – оффициозе правительства УНР и в журнале «Тризуб». Отступал вместе с войсками Петлюры до Каменца. В Каменце жил в 1919—20 г.г. В 1920 г. вместе с ГОЛУБОВИЧЕМ остался в подпольи. В момент ареста ГОЛУБОВИЧА, ГУБЕНКО скрылся в Полтавскую губ. и жил в своем селе – Грунское. Сейчас много работает над литературой и посвящает ей все время. В общественной жизни участия не принимает. В широких украинских кругах его не видно. До 1922 г. он поддерживал материально автокефальную церковь, но затем перестал вносить деньги.

ЖУК

ВЕРНО:

П/УПОЛНОМОЧЕННОГО [Підпис]

/ШЕРСТОВ/

Довідка про встановлення постійного нагляду

за Губенком П. М.

28 березня 1926 р.

С П Р А [В] К А

28/III дано задание в осведомотделение об установлении постоянного наблюдения за Губенко Павлом Михайловичем с целью освещения его политфизиономии в настоящее время.

Пом. Уполномоченного КРО ГПУ УССР [Підпис]

/Шерстов/

28/III 1925 г.

Остап Вишня

ВОЛЬОВИЙ СПОСІБ

11 листопада 1926 р.

Марину Кривоверху знав я дуже добре... Прекрасна жінка... Працювала вона в однім із «коматів», а я туди (в «комат») частенько зазираю по ділах (ділов! ділов!). Ну й познайомилися...

Марина Кривоверха, розносячи чай, уздрить, бувало, і мене, та й до мене:

– Мо, й ви випили?.. Випийте!! Чайок – він не вредить!..

Марина, як бачите, була в тому «коматі» за служницю... Чай ото, було, розносить, а після «державних трудов» – «наслідки» було то підмітає, то ганчіркою повитирає, щоб чисто було скрізь...

Завхоз так їй і наказав, як бралася вона за працю:

– Щоб мені скрізь чисто було!

А Марина на те йому:

– Та то вже сама знаю. За те й гроші платите.

Справна була жінка Марина... Ніколи їй ніякого «замічання»...

Була Марина з Полтавської губернії, округ ніяких не визнавала і казала завжди, як було питаєш її:

– Якої ви округи, Марино?

– Та я ж уже вам казала: Полтавської я губернії, а «в'їзду» Кобиляцького... То тепер округи, кажуть, пішли, а я як з села виїхала, так тоді ще писалося, що з «в'їзду».

Любив я з Мариною побалакати: землячка ж, полтавська. Ну, ото, було, й питаєш:

– Хто ж ви така, Марино, українка, чи хто?

– Авжеж не хто: полтавська, українка.

– А якою ви мовою говорите?

– Ото причепились! Такою, як чуєте... Якою люди, такою й я...

– І в школі вчилися, Марино?

– Аякже, дві зими ходила.

– Так якою ж ви мовою говорите?

– Та знаю вже я вас, знаю: українською говорю.

Побалакаємо ото, так і розійдемося. Хороша була жінка Марина, і роботяща, й привітна... І про панів не любила згадувати.

Трапилося так, що давненько я з Мариною бачився: не ходив до того «комату».

Чимчикую якимось улицею, а до мене:

– Драстуйте!..

Дивлюсь – Марина.

– Драстуйте, голубочко! Ну, як воно, що воно? Де ви йдете?

– Та йду оце квитка купувати. Додому їду. Розщитали!

– Як?

– А так. Не видержала тої мови вкраїнської... «Здаменту не здала».

– Як? Розкажіть!

– А так. Вчили ото нас на курсах, чи як вони, щоб усі по-нашому вивчилися говорити й писати... Раніш ото воно «по-панському» все було... І я ото ходила, слухала... Як я людина не дуже ото грамотна, ходила так собі... «Трохи поспиш, трохи послухаєш». Коли ось комісія.

– Марино, – говорять, – Кривоверха!

Підходю...

– Звідки ви? – питають.

– Полтавська.

– Українську мову знаєте?

– Аякже... Руської не втну, а свою, – кажу, – знаю.

– Так скажіть нам, що таке «родовий відмінок»?..

Я їм одказую:

– Відмінка не чула, а щодо родів, то траплялося. Родила, – кажу, – од покійного чоловіка Пилипка, та господь прибрав... Та воно й краще. Як удовою, та ще й з дитиною...

А вони мені:

– Не те! Не те! Ми не про те... «Відмінок»... а «падеж» знаєте що таке?

– Так чула від батька, що колись на скотину було таке лихо, падіж, а за моєї пам'яті не було такого.

– Не знаєте, – вони говорять, – ви граматики... Сквернувате. А про «вольовий спосіб» знаєте? Про «повелительное наклоненіє»?.. Як воно в нас буде?

– А чого ж не знаю. Звелять – зроблю, не звелять – не зроблю. Наше діло таке.

– Ну, йдіть, – кажуть.
Пішла я... Та оце як бачите – на вокзал аж іду.
– Да-а-а-а!

* * *

Замислився я дуже: шкода мені землячки зробилося.
«І чого я, – думаю, – не комісія?!»
Сів в автобус і їду.
Чую розмову:
– Откуда ви, Вадим Федорович?
– Ф-ф-у! Екзамен по українізації держал!..
– Ну і как?
– Прекрасно. Спросили меня про «вольовий спосіб»... Я їм как зашпандьоріл. «Вольовий спосіб», это бившее повелительное наклонение. Полное окончание, – говорю, – форм «вольового способу» такое... Ах, чорт, уже забил! Да это і не важно... Одним словом, первая категория...
– Поздравляю! А мне еще предстоит эта неприятность!..
Щасливий Вадим Федорович.
А Марині, бідолашній, не поталанило.

* * *

P.S. Не знаю, може, мої тут приклади (про Маринин іспит) подібні до прикладів Виборного Макогоненка в його знаменитих гуморесках, – пробачте мені цей «плагіат», – я тут зовсім в іншу точку б'ю. Приклади тут мають другорядну вагу.

Остап Вишня

УКРАЇНІЗАЦІЯ

Інтермедія до п'єси «Вій»

1926 р.

ДІЙОВІ ОСОБИ:

- 1) Голова комісії українізації.
 - 2) Два члени комісії.
 - 3) Радянська панна.
 - 4) Кумедник.
 - 5) Хор бурсаків.
- Всі дійові особи – переодягнені бурсаки.

Кумедник (*вискакує й дзвонить*). Гей, латрижники, ланці, розбишаки, поганці, цитьте! Тихо, невігласи, сміріте ваші гласи! Зараз почнеться комедія, весела інтермедія.

Голова. Прекрасно. Прекрасно. Та ви краще од Шевченка. Скажіть тепер, як пишуться папери українською мовою?

Панна. Всі папери українською мовою починаються так: «З огляду на ваше відношення...» А в словах, де було руськое «ять», пишеться «і» з точкою.

Голова. Приклад?

Панна. Наприклад: «лес» – ліс; «сено» – сіно; «возле» – возлі; «езде» – везді...

Бурсаки регочуть.

Голова. Все це дуже добре. А все-таки найголовнішого не сказали. Що найголовніше на Україні?

Панна (*мнеться*). Не... не... знаю.

Голова. Не знаєте?

Панна. Не знаю.

Голова (*до дирижера*). Маестро! Допоможіть!.

Музика починає грати гопака.

Панна (*скрикує*). Гопак! (*І починає танцювати*).

Танцюють усі. Усі до нестями.

Кумедник намагається перепинити. Нарешті всі вгамовуються.

Голова. Прекрасно! (*Урочисто*). Громадянка Ундервуд як знавець українознавства переводиться в позакатегорійні й підвищується з 10 в 14 розряд... Ви вільні...

Бурсаки (*співають*). Українізувалась. Українізувалась.

Україні-зу-ва-а-ла-а-ся.

Остап Вишня

МОЯ АВТОБІОГРАФІЯ

15–16 березня 1927 р.

У мене нема жодного сумніву в тому, що я народився, хоч і під час мого появилення на світ божий і потім – років, мабуть, із десять підряд – мати казала, що мене витягли з колодязя, коли напували корову Оришку.

Трапилася ця подія 1 листопада (ст. стилю) 1889 року, в містечку Груні, Зіньківського повіту на Полтавщині.

Власне, подія ця трапилася не в самім містечку, а в хуторі Чечві біля Груні, в маєткові поміщиків фон Рот, де мій батько був за прикажчика.

Умови для мого розвитку були підходящі. З одного боку – колиска з вервечками, з другого боку – материні груди. Трішки поссеш, трішки поспиш – і ростеш собі помаленьку.

З'явився я на світ другим. Поперед мене був первак, старший брат, що попередив мене років на півтора.

Так ото й пішло, значить: їси – ростеш, потім ростеш – їси.

Батьки мої були як узагалі батьки.

Батьків батько був у Лебедині шевцем і пив горілку. Материн батько був у Груні хліборобом і пив горілку.

Глибшої генеалогії не довелося мені прослідити. Батько взагалі не дуже любив про родичів розказувати, а коли, було, спитаєш у баби (батькової матері) про діда чи там про прадіда, вона завжди казала:

– Отаке стерво було, як і ти оце! Покою від їх не було! З горілки померли, царство їм небесне!

Про материну рідню так само знаю небагато. Тільки те й пам'ятаю, що частенько було батько казав матері:

– Не вдалася ти, голубонько, у свою матір. Хіба ж так, як оце ти, п'ють?! Царство небесне покійниці: і любила випити, і вміла випити.

Про діда (материного батька) балачок зовсім не було. Не любили, очевидно, того діда зовсім. Далеко пізніше я довідався, що він хотів був повіситись, та не пощастило йому того зробити, так він узяв та й умер от білої-білої, як буває білий сніг, гарячки.

А взагалі батьки були нічого собі люди. Підходящі.

За двадцять чотири роки спільного їхнього життя послав їм господь усього тільки сімнадцятеро дітей, бо вміли вони молитись милосердному.

Коли, було, хто з сусідів натякне батькові:

– Чи не припинили б ви, Михайле Кіндратовичу, часом діточок?

А батько йому на те:

– Нічого! Господь дав дітей, дасть і на дітей.

Помер батько 1909 року, на п'ятдесят восьмому році свого плідотворного життя.

І як згадує, було, мати про покійника:

– Скільки це є вже дітки, як наш батько помер?

– Та вже, мамо, літ із десять.

Замислиться, було, матуся і прокаже:

– Це б у вас іще було братів та сестер штук із шестеро. А в мене б усього було б оце діточок... Скільки, дітки?

– Двадцять троє, мамо.

– Еге ж. Двадцять троє... Ох-хо-хо! Хай царствує покійничок...

Почав, значить, я рости.

– Писатиме, – сказав якомсь батько, коли я, сидючи на підлозі, розводив рукою калюжу.

Справдилося, як бачите, батькове пророкування.

Але, нема де правди діти, – багачко ще часу проминуло, доки батькове віщування в життя втілюся.

Письменник не так живе й не так росте, як проста собі людина.

Що проста людина? Живе собі, проживе собі, помре собі.

А письменник – ні. Про письменника подай, обов'язково подай: що впливало на його світогляд, що його оточувало, що організовувало його ще тоді, коли він лежав у матері під цицею й плямавав губами, зовсім не думаючи про те, що колись доведеться писати свою автобіографію.

А от тепер сиди й думай, що на тебе вплинуло, що ти на письменника вийшов, яка тебе лиха година в літературу потягла, коли ти почав замислюватися над тим, «куди дірка дівається, як бублик їдять».

Бо письменники так, проста, не бувають.

І от, коли пригадаєш життя своє, то приходиш до висновку, що таки справді письменника супроводять в його житті явища незвичайні, явища оригінальні, і коли б тих явищ не було, не була б людина письменником, а була б порядним інженером, лікарем чи просто собі толковим кооператором.

Підскочать оті явища – і записала людина.

Головну роль у формації майбутнього письменника відіграє взагалі природа, а в українського письменника – картопля, коноплі, бур'яни.

Коли є в хлопчика чи в дівчинки нахил до замислювання, а навкруги росте картопля, чи бур'ян, чи коноплі – амба! То вже так і знайте, що на письменника воно піде.

І це цілком зрозуміло. Коли дитина замислиться й сяде на голому місці, хіба їй дадуть як слід подумати?

Зразу ж мати пужне:

– А де ж ти ото сів, сукин ти сину!? Нема тобі за сажем місця?!

І «знімайсь» моментально. І натхнення з переляку розвіялось.

Тут і стає в пригоді картопля.

Так було й зо мною. За хатою недалеко – картопля, на підметі – коноплі. Сядем собі: вітер віє, сонце гріє, картоплиння навіває думки про всесвіт, про космос, про соціалізм.

І все думаєш, думаєш...

Аж поки мати не крикне:

– Піди подивися, Мелашко, чи не заснув там часом Павло? Та обережненько, не налякай, щоб сорочки не закаляв. Хіба на них наперешся?!

З того ото й пішло. З того й почав замислюватись. Сидиш і колупаєш перед собою ямку – все тебе вглиб тягне. А мати було лається:

– Яка ото лиха година картоплю підриває? Ну, вже як і попаду!!

Пориви чергувались. То вглиб тебе потягне, – тоді ото ямки колупаєш, то погирить тебе в вишину, на простір, вгору кудись. Тоді лізеш у клуні на бантину горобці драти або на вербу по галенята.

Конституції я був нервової, вразливої змалку: як покаже було батько череска або восьмерика – моментально під ліжко й тіпаюсь.

– Я тобі покажу бантини! Я тобі покажу галенята! Якби вбився зразу, то ще нічого. А то ж покалічишся, сукин ти сину!

А я лежу було під ліжком, тремтю, носом сьорбаю й думаю печально: «Господи! Чого тільки не доводиться переживати через ту літературу!»

Із подій мого раннього дитинства, що вплинули (події) на моє літературне майбутнє, твердо врізалася в пам'ять одна: упав я дуже з коня. Летів верхи на полі, а собака з-за могили як вискочить, а кінь – убік! А я – лясь! Здорово впав. Лежав, мабуть, з годину, доки очунявся... Тижнів зо три після того хворів. І отоді я зрозумів, що я на щось потрібний, коли в такий слухний момент не вбився. Неясна ворухнулася в мені тоді думка: мабуть, я для літератури потрібний. Так і вийшло.

Отак між природою з одного боку та людьми – з другого й промайнули перші кроки мого дитинства золотого.

Потім – оддали мене в школу.

Школа була не проста, а «Міністерства Народнього Просвещенія». Вчив мене хороший учитель Іван Максимович, доброї душі дідуган, білий-білий, як білі бувають у нас перед зеленими святами хати. Учив він сумлінно, бо сам він був ходяча совість людська. Умер уже він, хай йому земля пухом. Любив я не тільки його, а й його лінійку, що ходила іноді по руках наших школярських замурзаних. Ходила, бо така тоді «комплексна система» була, і ходила вона завжди, коли було треба, і ніколи люто.

Де тепер вона, та лінійка, що виробляла мені стиль літературний? Вона перша пройшлася по руці моїй, оцій самій, що оце пише автобіографію. І бачите, як пише? «Як муха дише». А чи писав би я взагалі, коли б не було Івана Максимовича, а в Івана Максимовича та не було лінійки, що примушувала в книжку зазирати?

У цей саме час почала формуватися й моя класова свідомість. Я вже знав, що то є пани, а що то – не пани. Частенько-бо було батько посилає з чимось до барині в горниці, посилаючи, каже:

– Як увійдеш же, то поцілуєш барині ручку.

«Велика, – думав я собі, – значить, бариня цабе, коли їй ручку цілувати треба».

Неясна якась тоді була в мене класова свідомість. З одного боку – цілував барині ручку (явна контрреволюція), а з другого – клумби квіткові їй толочив. А раз заліз на веранду і понабурював у хатні квіти (явні революційні вчинки).

Чистий тобі Мандональд. Між соціалізмом і королем вертівся, як мокра миша.

Але вже й тоді добре згадав собі, що пани на світі є. І як, було, бариня накричить за щось та ногами затупотить, то я залізу під панську веранду та й шепочу:

– Пожди, експлуататоршо! Прийде жовтнева революція! Я тобі покажу, як триста літ із нас... і т. д. і т. ін.

Оддали мене в школу рано. Не було, мабуть, мені й шести літ. Провчився я там три роки, скінчив школу. Прийшов додому, а батько й каже:

– Мало ти ще вчився. Треба ще кудись отдавати. Повезу ще в Зіньків, повчись іще там, побачимо, що з тебе вийде.

Повіз батько мене в Зіньків, хоч і тяжко йому було тоді, бо вже нас було шестеро чи семеро, а платні він у поміщиці діставав вісімнадцять чи двадцять карбованців на місяць. Проте повіз і віддав мене у Зіньківську міську двокласну школу.

Отут мені й повернути б було на «неокласицизм», бо вчилися ми разом із М. К. Зеровим. Так я не схотів. Самі ж знаєте, неокласиком бути – силу треба терпіння. Читай Горація, Вергілія, Овідія та інших Гомерів. А бути сучасним письменником – значно легше. Нічого собі не читаєш, тільки пишеш. І всі задоволені. Так що наші з М. К. Зеровим стежки розійшлися. Він – на Рим, я на – Шенгерієвку.

Зіньківську школу закінчив я року 1903, з свідоцтвом, що маю право бути поштово-телеграфним чиновником дуже якогось високого (чотирнадцятого, чи що) розряду.

Та куди ж мені в ті чиновники, коли «мені тринадцятий минало».

Прийхав додому.

– Рано ти, – каже батько, – закінчив науку. Куди ж тебе, коли ти ще малий? Доведеться ще вчить, а в мене без тебе вже дванадцятро.

Та й повезла мене мати аж у Київ, у військово-фельдшерську школу, бо батько, як колишній солдат, мав право в ту школу дітей отдавати на «казьонний кошт».

Поїхали ми до Києва. В Києві я роззявив рота на вокзалі і так ішов з вокзалу через увесь Київ аж до святої Лаври, де ми з матір'ю зупинились. Поприкладався до всіх мощей, до всіх чудотворних ікон, до всіх мироточивих голів і іспити склав.

Так й залишився в Києві. Та й закінчив школу, та й зробився фельдшером.

Фельдшер з мене був непоганий, бо зразу ж закапав одному хворому очі нашпирним спиртом замість цинкових крапель.

Про гонорар од того хворого говорити не буду.

А потім пішло нецікаве життя. Служив і все вчився, все вчився – хай воно йому скажеться! Все за екстерна правив.

Війна застала мене на залізниці, де я хоробро захищав «царя, престол і отечество» від ворогів зовнішніх, фельдшерувавши в залізничній лікарні.

Як ударила революція – завертівся. Будував Україну. Бігав з Центральної ради в університет, а з університету в Центральну раду. Тоді до св. Софії, з св. Софії до «Просвіти», з «Просвіти» на мітинг, з мітингу на збори, з зборів у Центральну раду, з Центральної ради на з'їзд, із з'їзду на конференцію, з конференції в Центральну раду. До того було ніколи, що просто страх... Хотілося, щоб і в війську бути, і в парламенті бути, і в університеті бути, і по всіх комітетах бути, і на національний фонд збирати, і пісень співати. Та куди вам? Де співають, – там і я! Де говорять, – там і я! Де засідають, – там і я! Державний муж, одне слово.

Громадянська війна.

Брав участь. Летить шрапнель, а я ховаюсь.

Весь тягар громадянської війни переніс. І в черзі по пайки стояв, і дрова саночками возив, і городи копав. А найтяжче було нести два пуди борошна з Лаври аж на Гоголівську вулицю, в Києві. «Собачою тропою» ніс, а потім Шевченківським бульваром. І кректав, стогнав, і сідав, і присідав. А таки доніс. Не кинув «здобутків революції».

Тяжко було, але «ми перемогли».

Ну, а потім під'їхала «платформа», мене й посадили.

Потім випустили, але я вже з «платформи» не злавив. Нема дурних.

Книга, що найсильніше на мене враження зробила в моєму житті, – це «Катехізис» Філарета. До чого ж противна книжка! Ще якби так – прочитав та й кинув, воно б і нічого, а то – напам'ять. А хай їй грець! Найдужче вона мені втямки далася.

Книжки я любив змалку. Пам'ятаю, як попався мені Соломонів «Оракул», – цілими днями сидів над ним та кульку з хліба пускав на оте коло з числами різними. Пускаю, аж у голові макітриться, поки прийде мати, вхопить того «Оракула» та по голові – трах! Тоді тільки й кину.

Взагалі любив я книжки з м'якими палітурками.

Їх і рвати легше, і не так боляче вони б'ються, як мати, було, побачить.

Не любив «Руського паломника», що його років двадцять підряд читала мати. Велика дуже книжка. Як замахнеться було мати, так у мене душа аж у штанях.

А решта книг читалося нічого собі.

Писати в газетах я почав у Кам'янці, на Поділлі. 1919 року, за підписом Павла Грунського. (Чого я був у Кам'янці, питаєте? Та того ж, що й ви!) Почав з фейлетону.

Часто мене запитують, де я мову свою взяв.

Мову свою я взяв з маминої циці. Це – невичерпне джерело мовне.

Зверніть увагу на це, матері, і ваших діточок ніколи не доведеться українізувати.

Хто вивершив мову? Робота. Робота і вказівки А. Ю. Кримського та Модеста Пилиповича Левицького, що з ними я мав щасливу нагоду працювати і про яких я завжди згадую з почуттям глибокої подяки.

Жив я в Києві. В Харків «мене переїхали» 1920 року, в жовтні місяці, а в квітні місяці 1921 року почав я працювати у «Вістях» з Вас. Блакитним.

У «Вістях» почав я працювати за перекладача. Робота серйозна, робота відповідальна, робота тяжка, бо доводилося таки як слід пріти над газетними отими перекладами.

Перекладав я, перекладав, а потім думаю собі:

«Чого я перекладаю, коли ж можу фейлетони писати!! А потім – письменником можна бути. Он скільки письменників різних є, а я ще не письменник. Кваліфікації не знаю, що я, – думаю собі, – робитиму».

Зробився я Остапом Вишнею, та й почав писати.

Сиджу собі та й пишу. Робити більше нічого, папір є, робота не важка – не те, що там шість годин у яку-небудь книгу рахунки записувати.

Спочатку було тяжкувато, бо папір попервах був поганкуватий і чорнило не дуже добре, та й олівці часто ламались, а потім, як «Книгоспілка» взялась постачати добре канцприладдя – стало легше. Уже й промокачка появилася, вже не доводиться тобі твори до стінки ліпити, щоб не розмазувалося, – твори кращими виходять, чепурнішими.

Потім купив портфеля – зробився вже справжнім солідним письменником.

Роки собі минають – стаж собі набігає.

Ах, яка це хороша штука – стаж!

Він так сам по собі непомітно набігає, а здорово нашого брата підтримує.

А там за стажем, дивись, і «маститість» прийде.

Уже так, коли придивишся на волосся, видно, що щодня «маститості» прибавляється. Швидко-швидко вже замість волосся сама «маститість» на голові буде.

Тоді вже зовсім добре. Прийдеш до редакції, принесеш що-небудь, редакторів незручно буде зразу пугнути. І скаже редактор секретареві:

– Пустіть! Воно, положим, ні к лихій годині не годиться, та незручно: старий письменник... Надрукуємо!

А ви, маститий, сопричислений до старої дегенерації, коли до вас прийде хто-небудь з молоді дегенерації письменників, говоритимете:

– Писати, товаришу, складна штука! Колись писалося! Ех, і писалося! А тепер би ще писалося, та, знаєте, треба підмемуарити життя пройдене. А то перед історією буде ніяково.

Згодом трохи (тоді ж таки 1921 року) почав я працювати і в «Селянській правді», де благополучно секретарював п'ять літ під орудою С. В. Пилипенка. Робилося добре. Хороша була газета, царство їй небесне. Селян вона любила дуже. З любові й померла.

Ну, а тепер про процес творчості. Як я пишу.

Пишу я так. Беру папір, беру олівець чи перо в руки й починаю писати. І пишу.

Міряю завжди температуру, коли пишу. Нормальна. І до того, як сідаю писати, нормальна, і після того не підноситься.

З пульсом у мене під час роботи не гаразд. Не можу порахувати. Як пишу, рука біжить по паперу, ніяк артерію наляпати не можна. А кинеш перо – нема рації рахувати, бо це вже ж не буде «момент творчості». Так я вам і не докажу, що воно з пульсом робиться, коли письменник пише.

Щодо голови під час творчості. Пробував мотати головою, як пишу – нічого не виходить. Чому це так, я напевне не знаю. Очевидно, думки в голові розхлюпуються. Коли поставити на голову під час творчості гарячого чайника – замість прози вірші виходять. І то якісь невізразні. Коли розігнатись і вдаритись головою об стінку – тоді якийсь такий плутаний верлібр пишеться, що й сам нічого не розбереш.

Живіт у творчості займає так само неабияке місце. Коли людина, сівши щось писати, правою рукою пише, а лівою держиться за повний живіт, виходить дуже довга психологічна повість, ідеологічно заплутана. Коли живіт порожній і рука од буркоту в ньому одскакує од нього, тоді здебільша буде або короткий ямбічний вірш, або гарна новела.

Коли починаєш писати, треба сідати на стілець цупко, бо інакше разом з головою в процесі творчості починає брати участь і ота частина тіла, куди ноги повтикано. Виходять твори, щоправда, непогані, але, беручи під увагу буйний розвиток нашої культури, час вже нам робити переключку на голову.

Всі ці спостереження з власного досвіду.

Трохи ще про вплив полового збудження на процес творчості. Дехто з творців вважає, що найкращі твори виходять з-під пера людини, що «налита вкрай» всякими половими імпульсами. Не скажу, наскільки це вірно. Тут щось не те, по-моєму. Як ти його встигнеш слідкувати за «половими питаннями», коли ж ти пишеш і рука в тебе зайнята. Та й голова так само. Як на мій погляд, тяжко це робить. Краще вже що-небудь одно: або пиши, або «полового імпульса» бережи.

На підставі свого досвіду радив би все-таки працювати так: спочатку подумати, а потім уже писати, а не навпаки. Так якось краще виходить, хоч праця трішки й тяжка...

Як я ставлюсь до теперішніх літературних організацій?

Ставлюся. Ставлюся я до «Вапліте», до «Плугу», до «ВУСПП», до «Молодняка», до «Марсу», до «Неокласиків», до «Бумерангу» (чи як він там зветься...). До всіх ставлюся.

Ех, дорогі мої товариші! Був колись на світі один мудрий філософ. Звали його Йосипом, а по-батькові й на прізвище не знаю, як там він був.

Так отой мудрий філософ Йосип казав колись:

«Мотузочка? Давай сюди й мотузочку! В дорозі все в пригоді стане».

.....

Із теперішніх письменників більше від усіх я люблю Хвильового й Досвітнього.

Якби ви знали, які це прекрасні письменники! Як з ними хорошо на полюванні!

Коли ранок, коли над лиманом срібний туман устає, коли сидиш у ямці й очі твої плавають у тумані, вишукуючи десь аж он там чорну крапку з чиряти або з крижня.

Ах!

А праворуч од тебе Хвильовий, а ліворуч од тебе Досвітній. Як їх не любить?!

І коли вони, – ні Хвильовий, ні Досвітній, – ніколи не говорять про літературу.

А решта всі – хороші письменники, так тільки ж вони весь час про літературу, і стрілять не вміють.

Я й їх люблю, тільки менше.

Із старих письменників мені подобаються: Нестор Літописець та Остромир.

Як ставлюся до театрів? Я їх люблю. Я люблю березільців, франківців, одещан, заньківчан... Я всіх люблю. Я навіть оперу українську люблю. Слово честі. І якби, приміром, оперові директори любили свої опери так, як я їх люблю, у нас би, не вважаючи на те, що так багато в нас є оперових директорів і відділ мистецтв, – у нас би, їй-богу, була українська опера. Бо я знаю, що театр – це велике знаряддя, а коли він велике знаряддя, то треба дуже великого на директорів знаряддя, щоб театр був великим знаряддям.

Із тварин – найбільше люблю кіз. Із комах – осу. Найулюбленіший колір – жовто-бурий. Запах – фіалка. Із квіток найбільше люблю – фуксію. Котів люблю за хвіст тягати. Із страв найсмачніша – смажена картопля, щоб хрумтіла на зубах. Жінок люблю стрижених і голених, і щоб у чоботях. У бога перестав вірити через два дні після того, як було приказано, що бога нема.

Крім усього цього, я: член МОПРу, Авіохему, «Геть неписьменність», товариства «Змичка» і літературного клубу ім. Вас. Блакитного. Жонатий.

Це все – для психології творчості!

Якось я запитав у свого сина:

– Вячку! Чим ти будеш, як виростеш?..

– Людиною буду!

Я й подумав:

«А й правда. Хай буде людиною. Не письменником, а людиною. Йому це легше тепер зробити, ніж нам колись було. Він барині ручки не цілуватиме, і нема біля нього картоплиння та бур'янів. Нема, де замислюватись».

Занотував я отут найголовніші моменти з свого життя та найголовніші риси моєї вдачі й світовідчуження, що лягли в основу моєї літературної роботи. Як лягли? А вам що до того? Лягли – хай лежать. Не займайте їх.

Як бачите, лінія в моєму літературному житті була правильна. Що, робота ні к лихій годині не годиться? То нічого: аби була лінія правильна.

Р. С. Чому я поспішав так із своєю автобіографією? Через віщо сам я оце її випускаю в світ? Та дуже просто. Я ж не певний, що як дуба віржу, хтось візьметься за мою біографію... А так сам зробиш, – знатимеш уже напевно, що вдячні нащадки ніколи тебе не забудуть.

Інформація розвідувального управління на Губенка П. М.

1 квітня 1927 р.

НАЧАЛЬНИКУ 2-го ОТДЕЛЕНИЯ СО тов. КОЗЕЛЬСКОМУ

Задание тов. Джавахова

В ответ на В/здание за № 1649 от 17/III-27 г. сообщаю

что гр-н ГУБЕНКО Павел Михайлович, 32 лет, русский, женат, беспартийный, уроженец гор. Грунь, Полтавской губ. Проживал в доме № 12 по Большой Гончаровской ул. и 23/IV-26 г. из вышеуказанного дома выбыл на жительство в дом № 130 по Сумской ул., где по словам его бывшей жены, с которой он развелся, в настоящее время и проживает.

В этом же доме проживает его бывшая жена ГУБЕНКО Елена Петровна, 28 лет, дом. хоз. и ребенок.

При проверке дома № 130 по Сумской ул. гр-н ГУБЕНКО Павел Михайлович не обнаружен, а по домово́й книге значится проживающим гр-н ВЫШНЯ Остап Михайлович /он же – ГУБЕНКО/ 1889 г. рождения, журналист, работает в редакции газеты «ВІСТІ». При нем жена.

Техническим секретарем этого дома является гр-н ЛОЗА Петр Федорович, 26 лет, служит в Сахаротресте и студент СХИ. При нем жена.

Основание: Докл. разв. №№ от 26 и 29/ Марта с. г.

НАЧ. РАЗВЕД. ОТДЕЛЕНИЯ СОУ /ПАНОВ/

[Підпис]

1/IV-27 г.

№1749

Інформація за донесенням секретного співробітника «Пожилой»

12 квітня 1927 р.

§ 25. Т-во Содействия Украинской Державной Библиотеке начинает разворачивать свою работу. Мне известно, что последнее решило устраивать для широкой аудитории лекции, для чего они хотят пригласить в Одессу Остапа ВИШНЮ и ТИЧИНУ. Кроме того это Т-во поставило перед собой задачу – распространение литературы – книжек на селе, для этой цели они думают дубликаты книг, имеющихся в УДВ – отправлять на село.

В Правление Т-ва входят: СОЛТУС, ТАЛКО-ГРИНЦЕВИЧ, БЕЛОСКУРСКИЙ, БУРЯЧЕНКО, НАВРОЦКИЙ, ПАЩЕНКО, ЛЕЩЕНКО.

ОСНОВАНИЕ: Сводка со слов с/с «ПОЖИЛОГО» от 12/IV-27 г.

Приняла:

П[омощник] Упол[номоченного] С[ледственного] О[тдела] – Иванова

Інформація з донесення секретного співробітника «Ернест»

25 серпня 1927 р.

Остап ВИШНЯ. Має величезну дружбу з ЯВОРНИЦЬКИМ і він же його поклонник поси-
лає йому свої книжки... з дружеськими підписами. А як заходить річ про війну, то в його
спитай: «Ну, щож, Павло Михайловичу, Чемберлен хоче піти війною на нас». «Хай поспробує.
Получив ото відповідь на ультиматум, а тепер хай поспробує він нас пушками, танками, газами,
а ми його протестами, протестами, так дума з нами заводиться».

На порогах – 12/VI – 27 г.

Остап Вишня

ЧУКРЕН

28 серпня 1927 р.

Сива-сивезна старовина...

Отоді ж таки, як жила-була на світі Атлантида, гонів із сотню за Атлантидою, трішки
вбік, праворуч, була друга казкова країна, що мала чудернацьку трохи назву «Чукрен».

Звалася так та казкова країна через те, що її населення, люд тобто її божий, завжди
чухався.

Дитинча маленьке, як тільки починало було спинатися на ноги, і коли було його чи запи-
тають про що-небудь, чи загадають що зробити, зразу воно лізе до потилиці й починає чухатись.
І так ото чухається все своє життя, аж поки дуба вріже...

Через те й країна звалася «Чукрен»...

Власне кажучи, перша її назва була не «Чукрен», а «Чухрен», але згодом «хи» перейшло
в «ки», а правописна комісія той перехід «хи» на «ки» затвердила. Так назавжди й залишилася
назва тої країни «Чукрен».

Жили там люди – чухраїнці.

Усе було вони чухаються та співають.

До співів вони були великі мастаки.

Співають було цілими століттями.

Спочатку в них пісні були дуже короткі, мелодійні і з глибоким змістом, а потім, як уже
було заведено «Всечухраїнський день музики», починали співати «Корита»:

Ой корито, корито,
Повне води наливо.
Там дівчонки води мили,
А мальчишки воду пили.
Не хочу я чаю пий,
Не хочу заварювать,
Не хочу тібе любить,
З тобою розговарювать.

Співали вони так, що сусіди їхні, атлантидяни оті самі, аж вікна було зачиняють:
– Співають чухраїнці! От народ!? А коли ж вони вже за індустріалізацію візьмуться?
А ті співають, а ті співають...
Перестануть, почухаються та знову:

Ти скажи мне пачему,
По какому случаю,
Одного тебе люблю,
А десяток мучаю.

Отак і жила та казкова країна «Чукрен».

І якось вийшло так, що мала вона святкувати якесь дуже велике ювілейне свято: чи то десятиріччя якоїсь події, чи то ювілей якогось громадського дуже важливого чинника, – одне слово, дуже якесь велике мало відбутися свято.

Вирішили святкувати.

От надіходить уже й свято, а чухраїнці чухаються собі помаленьку.

Сусіди збоку нагадують:

– Не прогавте, хлопці!

А чухраїнці їм:

– Нічого! Встигнемо з козами на торг.

Та й дочухалися до того, що перед самісіньким святом тик-мик, а святкувати нема з чим.
Не підготувалися як слід...

Що маєш робити?

Так вони що втнули? Хитрий нарід був. Рік у них мав 365 день, так вони взяли й ухвалили:

Через те, мовляв, що рік для нас дуже короткий, ухвалюємо, що з цього числа рік у нас має бути на тисячу днів.

Щоб не дуже, значить, поспішали.

Зраділи всі дуже...

А заслужена їхня артистка вийшла на сцену в народнім театрі й проспівала художньо:

Віють вітри,
Віють буйні,
Аж-аж-аж дерева гнуться.

На тім, поки що, і кінчився «народний здвиг» з цього приводу.

.....

Отака була колись казкова країна «Чукрен».

Остап Вишня

ЧУХРАЇНЦІ

(Спроба характеристики)

10 вересня 1927 р.

Передмова

«Чухраїнці», як ми знаємо, це дивацький нарід, що жив у чудернацькій країні «Чукрен». Країна «Чукрен» була по той бік Атлантиди.

Назва – «чухраїнці» (і про це ми знаємо) – постала від того, що нарід той завжди чухався...

В цій моїй науковій праці ми спробуємо, за виконаними матеріалами, зазнайомити з характеристикою вищеназваного дивного народу.

Розділ I

Країна «Чукрен», як про те свідчать матеріали, знайдені при розкопках гробниці чухраїнського царя Передериматнюріохора, розлягалася на чималім просторі від біблійської річки Сону до біблійської річки Дяну. Біля річки Дяну простягалася пасмо так званих Кирпатих гір. Це – на заході...

Південь країни «Чукрен» обмивало море з водою синього кольору. Синім те море збилося дуже давно, ще тоді, коли найбільша в світі катаклізма – бог одділив океани від землі. Тоді те море хотіло зробитися океаном – надулося, посиніло, та так синім на ввесь свій вік і залишилося.

В синє море текла найулюбленіша чухраїнцями річка Дмитро. А на південному заході була велика річка Дсітро. Од цих річок і чухраїнці прибрали назв: Наддмитрянців і Наддсітрянців. Наддмитрянці – це ті, що жили над річкою Дмитром, а Наддсітрянці – над Дсітром.

Чухраїнців було чимало і щось понад тридцять мільйонів, – хоч здебільша вони й самі не знали, хто вони такі суть...

Як запитують було їх:

– Якої ви, лорди, нації?

Вони, почухавшись, відповідають:

– Та хто й зна?! Живемо в Шенгерієвці. Православні.

«Чукрен» була країна хліборобська. На ланах її на широких росли неznані тепер хліба: кнiшi, паляниці, перепічки...

А найбільше чухраїнці любили на вгородах соняшники.

– Хороша, – казали вони, – рослина. Як зацвіте-зацвіте-зацвіте. А потім як і схилить і стоїть перед тобою, як навколюшках... Так ніби він – ти, а ти – ніби пан. Уперто покірлива рослина. Хороша рослина.

Розділ II

Мали чухраїнці цілих аж п'ять глибоко національних рис. Ці риси настільки були для них характерні, що, коли б котрийсь із них загубився в мільйоновій юрбі собі подібних істот, кожний, хто хоч недовго жив серед чухраїнців, вгадає:

– Це – чухраїнець.

І ніколи не помилиться...

Його (чухраїнця) постать, його рухи, вираз, сказати би, всього його корпусу – все це так і випирає оті п'ять голівних рис його симпатичної вдачі.

Риси ці, як на ту старовинну термінологію, звалися так:

1. *Якби ж знаття?*
2. *Забув.*
3. *Спізнився.*
4. *Якось-то воно буде!*
5. *Я так і знав.*

Розглянемо поодиноці всі ці п'ять характерних для чухраїнця рис.

Нагадаємо тільки, що розкопані матеріали сильно потерпіли од тисячолітньої давнини, а декотрі з них й понадривані так, ніби на цигарки, хоч матеріали ті ні на книжки з сільського господарства, ні на газети не подібні.

Одну з книжок, писану віршами, викопано разом із глечиком.

Академіки кажуть, що, очевидно, чухраїнці накривали глечики з молоком поезією: настільки в них була розвинена вже тоді культура.

Книжка дуже попсована, вся в сметані. Сметана та взялася струпом. Хімічний дослід того струпа виявив, що то – крейда. Як догадуються вчені, сметану ту було накрито книжкою біля якогось великого міста.

Отже, дуже тяжко працювати над тими матеріалами. Через те характеристика кожної національної чухраїнської риси може бути не зовсім повна.

Ми зарані просимо нам те дарувати. Не ми в тому винні, а тисячоліття.

Вивчати науково кожну окрему рису ми, за браком часу й місця, навряд чи зможемо. Доведеться обмежитись наведенням для кожної з них наочних прикладів: так, ми гадаємо, буде й швидше, й для широкого загалу зрозуміліше.

Якби ж знаття.

Найхарактерніша для чухраїнців риса. Риса-мати. Без неї чухраїнець, а риса ця без чухраїнця – не риса.

Повсталася ця риса в чухраїнців от з якого приводу. Вшивав один із них хату. Зліз аж до бовдура і посунувся. Сунеться й кричить:

– Жінко! Жінко! Соломи! Соломи! Соломи!..

Геп!

– Не треба...

Це, значить, кричав чухраїнець жінці, щоб вона, доки він гепне, соломи на те місце, де він гепне, підіслала. Не встигла жінка цього зробити. Тоді виходить: «Не треба».

І от після цього й укоренилася глибоко ця риса в чухраїнцеву вдачу. Як тільки яка притичина, зразу:

– Якби ж знаття, де впадеш, – соломки б підіслав.

Або:

– Якби ж знаття, що в кума пиття...

І так в кожному випадку життя чухраїнського цивілізованого.

От будують чухраїнці яку-небудь будівлю громадську. Збудували. А вона взяла і упала. І зразу:

– Якби ж знаття, що вона впаде, ми б її не сюди, а туди будували.

Є серед матеріалів характерний запис, як попервах чухраїнці свою культуру будували. Узялися дуже ретельно... А потім за щось завелись, зразу за голоблі (була в них така зброя, на манір лицарських середньовічних списів) та як зчепились полемізувати... Полемізували-полемізували, аж дивляться – у всіх кров тече... Тоді повставали й стогнуть:

– Якби ж знаття, що один одному голови попровалюємо, не бились би.

Сильно тоді в них культура затрималася... Та й не дивно: з попроваленими головами не дуже культурне життя налагодиш...

Вирішили якось вони театр організувати. Запросили спеціальну людину. Бігали, говорили, обговорювали. Хвалилися, перехвалювалися. Підвела їх та людина: не організувала театру, а зовсім навпаки.

Тоді почухались.

– Якби ж знаття...

І почали знову.

І не було жоднісінького чухраїнця без отого знаменитого:

– Якби ж знаття...

Якось-то воно буде. Я так і знав.

З цією головною рисою тісно з'єднані четверта й п'ята риси в чухраїнців, а саме: «*якось-то воно буде*» та «*я так і знав*».

Коли чухраїнці було починають якусь роботу, хоч би в якій галузі їхнього життя та робота виникла, і коли хто-небудь чи збоку, чи, може, трохи прозорливіший зауважив:

– А чи так ви робите?

Чухраїнець обов'язково подумає трішки, почухається і не швидко прокаже:

– Та! Якось-то вже буде!

І починає робити...

Коли ж побачить, що наробив, аж пальці знати, тоді:

– Я так і знав!

– Що ви знали?

– Та що отак буде!

– Так навіщо ж ви робили?

– Якби ж знаття...

– Так ви ж кажете, що знали?

– Так я думав, що якось-то воно буде!

Один індійський мудрець, коли йому про це тоді розповідали, сказав:

– Дивне якесь *regretuum mobile*.

Забув. Спізнився.

Друга риса – «забув» і третя – «спізнився» характерні так само риси для чухраїнців, але вони особливих пояснень, гадаємо, не потребують...

– Чому ви цього не зробили?

– І-і-і-ти! Забув! Дивись?!

Або:

– Чого ж ви не прийшли?

– Та засидівсь, глянув, дивлюсь – спізнився! Так я й той... облишив. Якось-то, сам собі подумав, воно буде.

.....

Істинно дивний народ.

Розділ III

Країну «Чукрен» залила стихія разом із Атлантидою.

Один чухраїнський поет, грізної стихії перелякавшись, заліз на височенну вербу й чекав смерті. Коли вода вже заливала його притулок, він продекламував журно:

Ой, поля, ви, поля,
Мати рідна земля,
Скільки крові і сліз
По вас вітер розніс.

А в цей момент пропливав повз ту вербу атлантидянин і, захлинаючись уже, промовив:
– І все по-дурному!

Післямова

Читав я оці всі матеріали, дуже сумно хитаючи головою. Прочитавши, замислився і зітхнув важко, а з зітханням тим само по собі вилетіло:

– Нічого. Якось-то воно буде.

Тьху!

Інформація з донесення секретного співробітника «Ернест»

16 вересня 1927 р.

До Остапа Вишні приїздили щось за представники Укр. громади, через яких був переданий лист до Харківських письменників з проханням, аби ці допомогли наладити українську освітню роботу у м. Самарканді, а потім вони прохали ВИШНЮ щоби він написав фельетона про погане відношення росіян до українців у Самарканді.

ВИШНЯ пообіцяв написати фельетона і посприяти на деякі вищі органи, аби випустили туди кошти на український робітничий та українську освітню роботу «бо каже ми знаємо російську політику до нас». Потім він попрохав цього інженера, що приїздив до Харкову із Саморканда, щоб він йому понаписував: 1/ як стоїть освіта укр. робітників у Саморканді. 2/ як до них відносяться росіяне, коли визнають, що вони українці. 3/ Кому влада вперід на щот освіти на зустріч йде чи до росіян, чи до українців. Й цей увесь матеріал заніс до ВИШНІ на квартиру. А потім, коли ці ішли з редакцій журналу Червоного Перцю – Остап пожав їм руки й додав бувайте та й нашим там передайте, що хай не падають духом за них турбуємося ми. Видатий цим представником комплект журналу Червоний перець за весь рік, а в переписці <...>4 Ви не турбуйтеся, сказав Вишня. Черкайте мені відділя до Вас відношення Самаркандян, а я тут буду їх потроху підхвачувати, а влада тоді побаче сама, що треба Вам допомогти, коли прочитають те, що я напишу.

Інформація з донесення секретного співробітника «Общественник»

15 січня 1928 р.

ОБЩЕСТВЕННОСТЬ о О. ВИШНИ.

§ 12. Вечер, устроенный О-вом имени Леонтовича с участием О. ВИШНИ очень понравился местной украинской общественности. Некоторым, правда, не понравилось концертное отделение, которое они называли «малоросийщиной». /ВАСИЛЬКО – зав. худ. укрдерждрамы и др./.

ОСНОВАНИЕ: Сводка со слов с/с «ОБЩЕСТВЕННИКА» от 15/I-28 г.

Приняла: Упол[номоченная] С[ледственного] О[тдела] – Иванова.

Інформація з донесення секретного співробітника «Тычина»

20 січня 1928 р.

ВЫПИСКА из доклада с/с «ТЫЧИНЫ» от 20/І – 28 года.

Закрытие Ваплите и настроения литературных групп.

П. И. ЛЕБЕДЕНКО через СУРЖКО потребовал, чтобы я пришел к нему «по важному делу». Я пришел в «Допомогу».

Видите ли Вы, сказал он мне, РУХ перестал существовать, как укр. низовая организация. РУХ превратился в клеветов ГПУ, вроде СОВЗА и ЛЫЗАНОВСКОГО последнее общее собрание наметило это. Потому необходимо создать второй РУХ – прикрывшись маской «Издательства писателей».

Новое издательство будет называться «Кооперативне Видавництво Жовтень», Правление будет состоять из меня, Остапа ВИШНИ, Вас, Леонида ЧЕРНОВА и ЯРИНЫ.

Таким образом фактически можно будет под видом этого правления – довольно невинного, создать второй РУХ.

Я напушу в издательство важных кооператоров, мы получим крупные кредиты, тысяч в 40 от Книгоспилки и Допомоги и заживем.

ЛЕБЕДЕНКО возмущен поведением МОЛОТОВА на Украине. МОЛОТОВ хозяйничает как губернатор в колонии, он даже с ЧУБАРЕМ не считается.

Інформація з донесення секретного співробітника «Молдаванка»

21 січня 1928 р.

ОБЩЕСТВЕННОСТЬ о О. ВИШНИ.

§ 35. Среди некоторых местных украинцев после вечера О. ВИШНИ шли разговоры о том, что правление О-ва им. Леонтовича испортило вечер О. ВИШНИ, устроив концерт, где преобладала малороссийщина.

Выступление О. ВИШНИ публике очень понравилось.

ОСНОВАНИЕ: Сводка со слов с/с «Молдаванки» от 21/І-28 г.

Інформація з донесення секретного співробітника «Тихий»

22 січня 1928 р.

ОБЩЕСТВЕННОСТЬ о О. ВИШНИ.

§ 17. Насколько мне удалось выяснить, О. ВИШНЕ не понравилась публика, которая была на 1-м вечере. По этому поводу он говорил, что думал, что будет публика пролетарская и пришли главным образом буржуа. В связи с этим он вначале было отказался от выступлений на 2-м вечере и только после долгих просьб согласился.

ОСНОВАНИЕ: Сводка со слов с/с «ТИХОГО» от 22/I-1928 г.
Приняла: Упол. 2-й гр. СО – Иванова.

Інформація з донесення секретного співробітника «Тычина»

25 січня 1928 р.

...По последним данным ВАПЛИТЕ решило захватить в свои руки «КОРЕЛИС» и согласовав этот вопрос с председателем «КОРЕЛИСА» В. ПОЛИЩУКОМ и Остапом ВИШНЕЙ предложило своим членам войти в «КОРЕЛИС».

Сейчас в «КОРЕЛИСЕ» состоят – ИВАНОВ, СЛЮСАРЕНКО и ВРАЖЛИВЫЙ. Туда входят: ПАНЧ, КОПЫЛЕНКО, ЛЮБЧЕНКО, СЕНЧЕНКО. Тов. СКРЫПНИК разрешил «КОРЕЛИСУ» иметь свой журнал – на 5 листов в мес. – этим журналом и думают воспользоваться Ваплитовцы.

Інформація з донесення секретного співробітника «Тычина»

25 січня 1928 р.

ВЫПИСКА ИЗ СВОДКИ с/с «ТЫЧИНЫ» от 25/I – 28 года.

...Не менее воинственно настроены поэт ЧЕРНОВ и Остап ВИШНЯ.

«Грабят нас», сказал Остап ВИШНЯ ЧЕРНОВУ – грабят как сидорову козу. На Днепрострой не пускают ни одного рабочего украинца. Создают русские колонии – русские фабрично-заводские центры в сердце Украины. В вопросе хлебозаготовок нас третируют, как негров. Вы знаете, в Херсонской губ. МОЛОТОВ оставляет лишь 5 пудов в месяц на семью – безусловно в результате будет голод».

Сам ЧЕРНОВ мечтает о крестьянской партии и о создании какой-то украинской власти.

...

Інформація з донесення секретного співробітника «Литератор»

28 квітня 1928 р.

О ХВИЛЬЕВОМ и др. литературн. объедин.

§ 1. Вокруг возвратившегося из заграницы ХВИЛЬЕВОГО опять группируется та же публика. Ежедневно у него бывают и просиживают целыми часами: ДОСВИТНЫЙ, МАЙСКИЙ /БУЛГАКОВ/, ЯЛОВОЙ, несколько раз были ПАНЧ, ОСТАП ВИШНЯ, СЛЮСАРЕНКО и ЛЮБЧЕНКО А.

В последние дни, кто-то ночевал у него две ночи, но кто – не удалось установить.

Витяг із зведення УОУ ДПУ УРСР

12 травня 1928 р.

ВЫПСКА из сводки УОУ ГПУ УССР на 12 мая 1928 г. № 18
СРЕДИ «ВАПЛИТОВЦЕВ»

На правом фланге украинских писателей (быв. «Ваплитовцы») в настоящий момент царит большое недовольство, формулируемое ими причинами – «нажима на украинскую культуру». Это недовольство возникло после появления в «Харьковском Пролетарии» резких замечаний о «Народном Малахии» с обвинением этой пьесы в шовинизме и антисемитизме – автор КУЛИШ в разговоре с украинскими писателями говорит, что это безобразие русотяпство, что его приковывают к позорному столбу и душат украинскую культуру.

Остап ВИШНЯ бежит по городу, собирая у «украинской общественности» подписи под протестом «зажима». Им уже собрано 150 подписей.

ХВИЛЬОВЫЙ, написавший очень жорсткий роман, который он хочет противопоставить «Вальдшнепам», и ряд статей в «Коммунисте» по его словам порвал их, так как продолжавшая травля снова навела его на раздумье.

Владимир СОСЮРА показывает своим ближайшим друзьям написанное им стихотворение (не предназначенное для печати), начинающееся словами «НА ЖИДІВСЬКОГО КОНЯ ПОСАДИЛИ УКРАЇНУ».

Недовольство единиц украинских писателей очевидно выльется в «литературное молчание».

Б. Вірний

Рецензія на тритомне видання творів Остапа Вишні

серпень 1928 р.

ОСТАП ВИШНЯ. УСМІШКИ.

Том I, стор. 267, ціна 1 карб. 70 коп.

Том II, стор. 256, ціна 1 карб. 50 коп.

Том III, стор. 254, ціна 1 карб. 65 коп.

– Ну, театр новий український я ще допускаю, – хотя, собственно говоря, – какая же разница между малороссийским с Саксаганским и современным «Березелем?» – ну хоры всякие, оркестры – бандуры там и кобзы я тоже представляю, даже, если хотите – украинское изобретательное искусство, но литература, литература...

– Нет, позвольте, товарищ, как же так – современная украинская литература...

– Да какая там литература! Один Остап Вишня да плюс Зошенко еще, но ведь последний то пишет же по русски!..

Це з випадково підслуханої в кримському домі відпочинку розмови двох росіян. Але зовсім не випадково я починаю цитатою з неї рецензію на три томи «Усмішок». З першого ж слова мусімо визнати нечувану для українського автора популярність, що має Остап Вишня

між усіма шарами людности на Україні, ба навіть і по-за Україною. Що-до знаности, успіху й тиражу з Остапом Вишнею можуть змагатись хіба-що тільки Винниченко та Кашенко.

Остапа Вишню читають, заливаючись молодим реготом, селянські парубки в сельбуді, його читає, усміхаючись, робітник, його «Геть сором» читає на інтимній вечірці, захлинаючись і перекируючи слова та наголоси, головбух тресту, що принципово проти «искусственного галицийского языка и насильственной украинизации». Примусити читати, та навіть не тільки читати, а й захоплюватись українською книжкою отакого «принципового ворога» це з першого погляду не аби-яка перемога й здобутки для українського автора. І коли-б до цього не домішувалось багато прикрих «але», тоді, далєбі, нашу сучасну українізацію можна було б назвати «українізацією ім. Остапа Вишні», беручи на увагу значення й вагу «Вишневих усмішок» у справі неволючого й самоохотного переходу різних гатунків «принципових ворогів» до лона української культури.

Але для того треба, насамперед, з'ясувати констеляцію Остапа Вишні в сучасній українській літературі, а zarazом і питому вагу літературну його «Усмішок». До цього нас зобов'язує, принаймні, сам факт трьох томів «Усмішок».

...Сельбудівська читальня. Хлопці читають черговий фейлетон О. Вишні «Бережіть ліси». Одсунувши на потилицю кашкета, а на лоба до самісіньких очей накошливши чуба, парубійко, з веселим, ладним кожної хвилини пирснути обличчям читає: «Садіть ліс! Бережіть ліс! Не нищіть дерева! Ліси – наше багатство! Ліси тепер наші! Селянські тепер ліси! Народні тепер ліси!...»

Либонь нічого смішного ще нема, але хлопці вже регочуться. Регочуться хлопці, аж за боки беруться – повірите? Вам дивно, дивлячись на них, і навіть ніби трохи ніяково, а втім дивуватись нема чого – «Хлопці звикли смішне вичитувати в Остапа, отож і сміються вже по звичці», – так принаймні, пояснює це місцевий учитель.

І справді, Остап Вишня до смаку припав нашому селу. Він знає село до найменших дрібниць, він уміє подати його фольклор, зорати перед читачем незнану йому сільську цілину, в нього постійний і завжди свіжий контакт із селом. О. Вишня, власне, є селянський фейлетоніст і то не без підстав «Плуг» брав над ним літературне шефство. У своїх «Сільських усмішках» О. Вишня, як і наше село, – запашний, барвистий на дотеп, на влучне порівняння, на мовний кольорит, але разом із тим він і примітивний, як наше село.

Цю примітивність він переносить із своїх «сільських усмішок» і на інші фейлетони, але, переходячи міську царину, ця примітивність втрачає притаманний собі ґрунт, вульгаризується, переходить із гуморески в сміховину невеликого гатунку, що, кінець кінцем, складає літературне обличчя Остапа Вишні, ба навіть певне явище – Остап Вишня, над яким власно мало ще задумувався, а то й просто собі не думав сучасний український критик та публіцист, не кажучи вже за нашого масового читача.

Але віддамо ще раз належне Остапові Вишні, згадаймо його безперечно художні «Сільські усмішки», згадаймо його прекрасні запашні «Косовиці», «Жнива», прочитаймо з насолодою «Темну нічку-петрівочку», його барвистий «Ярмарок», щоб сказати – які величезні здібности в цього автора, яке знання сільського побуту, фольклору, мови! Які можливості були перед автором, наколи б він у своїй дальшій творчості йшов межами «Косовиць», манівцями «Темної нічки-петрівочки», майданом «Ярмарку»! і яка шкода, що поруч «Вишневих усмішок» стоять прикрі Вишневі гримаси, яка шкода, що чималі Вишневі адепти йдуть за Вишнею саме шляхом його гримас, що створило в нашому літературному сьогодні «Вишніянство», як певний жанр нашого сучасного гумору.

Отож маємо поставити, на жаль – чи не вперше – на вид нашому читачеві гримаси «Вишніянства», щоб виповісти йому війну й засудити його.

Треба, мабуть, погодитись і визнати за аксіому, що коріння справжнього, нескороминучого і позверхового, а глибокого і тривалого гумору ховається в комізмі ситуації, що примушує

читача захоплюватись і сміятись із дислокації дієвих осіб та речей у гумористичному творі, де динаміка дії натрапляє на несподіваність, ускладнення й дивує ефектним, часто занадто простим (і в цьому чи не найбільший ефект!) розв'язанням. Такому видові гумору слово, комічний вислов править тільки за помічну функцію, бо центр ваги комізму там не на слові, а на ситуації. Ми дивимось на виставі Гоголівського «Ревізора» чи Мольєрових «Тартюфа», «Міщанина-шляхтича», «Лікаря з примусу» або читаємо «Мертві душі», чи, кінець кінцем, Аверченкові гуморески й сміємося. Цей сміх у нас тут викликає, розуміється, не слово, а сама дія, бо комізм слова – живий тільки в аспекті свого часу, а комізм ситуації легко може абстрагуватись від конкретних часових обставин і переходити кордони своїх епох. Отже, комізм слова – тимчасовий і скороминучий, комізм ситуацій – якщо й не може, натурально, бути вічно, то принаймні, прагне цього, він тривалий і живучий.

Неправильно було б сказати огульно, що Остапові Вишні бракує зовсім комізму ситуації, він трапляється в нього подекуди, ну хоч би взяти, приміром, його фейлетони «Як я рибу ловив», «Підмолоджування», «Геть сором», але це, власне, винятки. Гумор О. Вишні спирається, насамперед, на комізм вислову, часто комізм зрусифікованого вислову, або ще гірше комізм (якщо це можна серйозно назвати комізмом) вульгарщини, досить прозорого натяку на елементи звичайнісінької порнографії.

Ось кілька зразків цього непевного комізму вислову чи гумору русизму: «Праведні слова... Іменно підходити й іменно «вміючи...» «І замість «смички» получилось саме «ох»... «согласний, товаришочки, согласный...» «розрішилась благополучно, «юринда», «замічєніє» «Кирпаті гори» (розумній – Карпати Б. В.), «Ох, і харрашо на селі!...» До речі: О. Вишня чогось вважає за вельми дотепний цей вислов «харрашо», «хароший», і він не може по доброду розлучитись із ним у одному фейлетоні, а й далі багато разів уживає його на розвагу нашому сільському читачеві, що жадібно ковтає те, «не мудрствуя лукаво», й на потіху аматорам «малоросійських вещичок».

Мова мовиться, розуміється, не про так званий «сказ», що поза своєю комічною стороною подає живу, з життя, з побуту взяту, картину, а про дешевий спосіб насмішити «до нікуди» свого читача. Проте в О. Вишні можна натрапити подекуди й «сказ», взяти, наприклад, гумореску «Охорона народнього здоров'я»:

«Чи-лі какая, примєрно, «бєшиха», чи там «глаз» чи «пристрїт» чи «сояшница», – баба етая, ну, как ото рукою знімаєть... Такая ото баба... Уп'ять-же таки: «зуби», «переполох», «простуда», чи-лі какой нібудь вас «огник» поприщить, – усьо ето баба Палажка достоменно проїзойшла й на все еті болїсті їй просто таки вроді наплювать...»

Та в тому-то й біда, що за «сказом» ідуть у О. Вишні зловживання покрученим словом, русизмом, і сумлінний критик міг би списати багато паперу, виписуючи та підраховуючи оту «юринду» та «харрашо», але я гадаю, що цю роботу можна з легкою душею покласти на дозвілля статистиків.

Остап Вишня виробив собі кілька штапованих засобів і раз-у-раз орудує ним, не турбуючись за те, як, кінець кінцем, читач сприйматиме їх. Адже-ж ці гуморески були розраховані на газету, на одноденне читання, а не на три томи «усмішок». Ось зразки цього Вишневого засобу, що може й веселять «медлительного в движениях малоросса», але набридають хоч трохи культурнішому читачеві: «Великі ножиці, грізні ножиці, гострі ножиці, розчепірені ножиці... Отакєнні ножиці...» Чи ще: «Село – це така собі територія, а на тій території хати, хліви, льохи й церква... Поміж тими хатами вулички... У льохах нема нічого, бо давно вже поїли... На церкві хрест, а на хресті галка... Хрест золотий, а по позолоті по тій – купочки біленьки, – то птиця господня антирелігійну пропаганду робить»,

Дотепи, подібні до цієї «пташиної антирелігійної пропаганди», аж через вінця ллються по гуморесках О. Вишні. Тут і «сорочка зав'язується вузлом вище того місця, про яке ви зараз думаєте», і наш класичний поперек, що «переходить у «далі» (цим попереком з «рештою» О.

Вишня козирає кілька разів), і матня, що «на вас іззаду скепсисом віє», і лій – «певна річ, коли він у голові. А як у іншому місці – ні чорта не варт... М'яко тільки сидіти та ширше штани ший».

О. Вишня вельми уподобав ці сумнівної якості дотепи, що-до тих місць, «яке чухаєш» і без аніякісінького чуття міри (та й чи можна тут, взагалі, вимагати якоїсь міри?) рясно сіє на сторінках трьох томів.

Що це – гумор? Ми не будемо зараз сперечатись, чи смішні ці всі пастушки, що «за корівками йдуть, матюкаються», чи реготатиме читач з отої «бугаячої сили» – такий гатунок «гумору», без сумніву, знайде завжди свого аматора, ба навіть численного аматора, але-ж про це мова. Говорячи про Вишневу вульгарщину, ми: далекі від «критичного стилю» якогось А. Г. (див. «З блок-ноту критика» «Літературна газета», ч. 9), щоб істерично кричати – куди, мовляв, дивилось ДВУ, видаючи ці три томи. Ні, ми уявляємо зараз собі зовсім іншу негумористичну картину: тисячами примірників розходяться «Вишневі усмішки», їх читає безліч читачів, та й не тільки читає, а й на них у певний спосіб виховується наш читач, вони правлять йому за школу дотепности й гумору. О. Вишня фактично створив навіть свою школу, що позначилась низкою кислиць у вигляді «Веселої книжки» видання «Плужанина», між авторами «вишневих» гуморесок і їхніми численними споживачами є обопільне порозуміння, вони один одному імпонують і, я сказав би, – вони доповнюють один одного. Важко-бо уявити літературний портрет Остапа Вишні без його сміхотливої аудиторії в сельбудинку, в Кубучі, на естраді і, на жаль, важко також уявити сучасного читача української книги без Остапа Вишні...

«Вишніянство» – це не тільки певний жанр нашого сучасного гумору, це є разом із тим і певна течія, і досить потужна течія серед читачівської маси, це – цілий рух. «Вишніянство» – це навіть монометр читачівського смаку, і успіх «Вишневих усмішок» – це мірило культурного рівня їх читача.

Ви придивіться на нашого споживача гумористичної літератури: він (пересічний «він») без особливого піднесення перегортатиме сторінки Джером-Джерома, його мало вражатиме Марк Твен, він не візьметься за сатиру російського Щедрина, його не заповонить сучасний чех-гуморист Гашек, і він, далекі, не проміняє Генрі на Остапа Вишню.

Наш пересічний читач не сприймає тонкого гумору, він потребує такого гумору, щоб від нього «перчило!».

Справді-бо, який смак треба мати, щоб задовольнятися із цих каскадів Вишневого дотепу:

«Хіба-ж ото чоловік у рожевому трико, з бантами на плечах... Ніколи в світі... Стриба над берегом і так випинається, так випинається... Не по чоловічому. Або ос стоїть «примірик...». Ну, як ти його за чоловіка «держатимеш», коли в його «різниця» ось-ось прорве трико й вискочить на простір пісковатий...» («Пляж київський»).

Або візьмімо ще один листочок із лаврового вінця нашого сучасного прем'єр-гумориста – його славнозвісне «Геть сором».

«А ось – реєстраторка. У неї тонісінький кленовий листочок, з бантиком, а біля пупа чорненька мушка... Вона кокетує... То підніме листочок, то пустить... І сама вся радість, вся іскра... Бурсацьким спуском пливе на базар Федора Силовна. Вона маслом торгує. На неї жодний листок фіговий не приходитьсь. У неї великий листок – комбінація: одна половина з лопуха, а друга – з капусти... І ції комбінації не хватає. Решту вона граціозно прикриває сковородою...»

Читаючи оці рядки, мимоволі спадає на думку: і хто це пустив у світи про нас брехню, що ми, українці, дотепна, гумористична нація! Наша гумористична література ще до «Вишніянства» не багато знала справжніх імен на сторінках своєї історії; на їх дуже була скупа чомусь та нація, що може пишатись своїм народнім гумором.

Чи може то часи ті вплинули, коли було нам не до сміху, чи ще яка причина, але поза Стороженком, Руданським, Глібовим та ще кількома спорадичними в гумористичній літературі іменами з-під друкарської машини в нас виходив до революції хіба-що тільки Півень, з його «Торбами сміху» та іншою Губанівською макулатурою.

Вульгарщину з важкуватим серпанком оцих «різниць», «попереків» і «решт» дістав у спадщину Остап Вишня від своїх малоросійських попередників. Традиція «Губанівців» не раз позначається на гуморі Остапа Вишні, і його остання гумореска, що вивершує третій том – «Літ через п'ятдесят», своїм змістом і стилем є, по суті, перелицьоване на прозу й радянський кшталт, колишнє хахлацьке:

Якби я був полтавським соцьким,
Багацько де-чого зробив:
По бережку ходили б свині
Галушки в Ворсклі б я варив.

Ці традиції затуляють у цілому портреті О. Вишні його, як фейлетоніста-громадянина, і його окремі хороші, а подекуди, я сказав би, навіть епохальні фейлетони, як «Конфуз», «Вольовий спосіб», «Дещо з українознавства», «Нате й мій глек на капусту», тонуть, на жаль, у бочці малоросійського дьогтю.

Низькопробної культури гумор О. Вишні. Остап Вишня – це криза нашого гумору, що її варіацією є нуднуватий і (крім поодиноких винятків) гумористично-безпорадний «Червоний перець», що пасе задніх проти російських «Крокодила», «Бегемота», «Смехача». Це тема вже окремої статті, а не рецензії, але й, пишучи цю рецензію, більше маєш на оці не автора трьох томів «Усмішок», а його читачів, бо гудити Остапа Вишню з його «приемами» це значить гудити численного читача О. Вишні з його смаками, це значить фактично писати рецензію й на читача.

Можна було б не загострювати питання, якби в нас не «канонізували» гумор Остапа Вишні (дивись числа журналів «Плужанин», «Плуг» тощо), але саме через цю канонізацію справа з «Вишніянством» набирає вже певного літературно-громадського характеру, що вимагає статтів, літсудів і диспутів.

Тимчасом ми констатуємо факт величезної популярності й успіху серед читачівської (ба навіть і літературної часом) маси Вишневих «Усмішок». Цей факт примушує нас сказати, що тільки низький культурний рівень або справжня «культура примітивізму» (хай дарує пан Донцов нам на плагіяті) може продукувати Вишневий гумор і жити ним. Недалеке майбутнє, коли пересічний український споживач гумористики стане на вищий щабель культурності, несе забуття Остапові Вишні й смерть «Вишніянству», якщо, розуміється, автор «Усмішок» не стане на свою справжню літературну путь, емансипувавшись від решток національної обмеженості, вульгарщини й примітивності.

Інформація з донесення невстановленого секретного співробітника

[1928 р.]

Остап ВИШНЯ /Губенко Павел Михайлович/ утром часов в 10–11 в редакции «Вісті» в присутствии техсекретаря ОГЛОБЛИНА и репортера СИМОНЦЕВА в комнате ИГНАТОВОЙ начал разговор о выступлении Волынского воеводы ЮЗЕФСКОГО. Разговор почти буквально был такой:

«Дожить до такого выступления. Вот что наделал Шумскизм (неправильная борьба с ним).

Что ЮЗЕФСКИЙ. Это говорит Франция и Англия. Сказать ЮЗЕФСКОМУ такую речь – для нас значит потерять Полесье, Волынь, Западн. Украину. Лазарь Мойсеевич (Каганович) накрутил, Коминтерн поддержал и утвердил, а он сам фью, пятилетки составлять, а тут расхлебывай. Вот, что значит такая политика /национальная/. А Польша скоро /через м-ца два/ сеймик для каждой народности созовет...

Кто его знает, кто прав – Шумский и Максимович, или же Васильков /и назвал еще кого-то/.

Совсем неправильно делать так политику – ШУМСКОГО в Ленинград, МАКСИМОВИЧА – еще куда-то. Это не есть национальная политика /разгон КПЗУ и Шумскистов/.

Дальше ВИШНЯ говорил о том, что после интервенции /которая, якобы, скоро будет/ посадят в каждое село украинца учителя, организуют земельный банк с рассрочкой выплаты за землю хоть на 300 лет и т. д. и на этом прервал, а СИМОНЦЕВ после ухода ВИШНИ заключил: «пессимист Павел Михайлович» /ВИШНЯ/.

Все время при разговоре ВИШНЯ очень нервничал и говорил с большой злостью, возмущаясь нац. политикой партии.

Кроме вышеуказанного ВИШНЯ в личной беседе с с/с говорил, что в Польше наш Полпред в Варшаве т. КЛОЧКО говорил ему, что Польша за эту зиму к войне подготовится совершенно, Красная же Армия процентов на 30 не будет готова.

Потом ВИШНЯ от себя добавил: «то, что пишут в газете, что Красная Армия вполне готова, ничего не значит, ибо если пресса утверждает что-нибудь – значит этого в действительности нет».

Между прочим ВИШНЯ о ПИЛСУДСКОМ сказал следующее: «ПИЛСУДСКИЙ как бог в Варшаве. Смерть его породила бы в Польше ковардак, особенно среди украинцев, которые надеются на него».

Затем, закончив с ПИЛСУДСКИМ, сказал: «Так строить социализм, как у нас – нельзя, нам немцев нужно», и смягчая эти слова добавил: «выписывать». «Немецкие коммунисты – говорил он, – это не те коммунисты, что у нас» /они мол с национальным уклоном, все для Германии/. Они /немцы/ интересуются нами не потому, что мы строим социализм, а потому, что хотят на нас заработать, т. к. у них тяжелое положение и нужно всяческими способами выкручиваться. Относительно ГИНДЕНБУРГА ВИШНЯ говорил, что ГИНДЕНБУРГ в Германии очень уважаем всеми и охрана его меньше нежели у ПЕТРОВСКОГО.

Этот разговор происходил вскоре после приезда ВИШНИ из-заграницы.

ОСНОВАНИЕ: Дон[есение] Осв[едомителя] ОПК № 173.

Інформація відділення розвідки про Губенка П. М.

4 січня 1929 р.

НАЧ. 2 ОТДЕЛА СО тов. КОЗЕЛЬСКОМУ

Задание т. Андреева

В ответ на В/задание за № 1399 от 27/XII-28 г. сообщаю, что гр-н ВИШНЯ – ГУБЕНКО Остап Михайлович, 1889 г. рождения, урож. Полтавской губ., в настоящее время проживает в доме № 130, кв. 11 по Сумской ул. /3 р./

Основание: докл. разв. №..... от 4/I-29 г.

НАЧ. РАЗВЕД. ОТДЕЛЕНИЯ СОУ /ПАНОВ/

[Підпис]

Інформація з донесення секретного співробітника «Тычина»

[1929 р.]

2 ОТДЕЛЕНИЕ СО

ВЫПИСКА ИЗ СВОДКИ С/С «ТЫЧИНЫ» ОТ

Панас Иваныч совершенно увлечен Западной Европой. Все его знакомые уверяют, что в Западной Европе сплошной рай. Особенно увлек его Остап ВИШНЯ, который, при встрече с ЛЕБЕДЕНКОМ, чуть, чуть не расплакался и, воздев глаза в гору, сказал:

– «Яка чудова річ воля, знаєте наш радянський союз ЦЕ В'ЯЗНИЦЯ, а Європа – Рай».

Чего только не рассказывал восхищенный ВИШНЯ ЛЕБЕДЕНКУ про Европу и про петлюровцев, формирующих свои полки на границах Польши, и про могучий рост капитализма, и про все более и более усиливающееся европейское хозяйство.

«І, побачивши це все Ви будете бардом червоного пана».

Спросил Панас.

«Що ж робить, така вже моя собача доля», грустно заявил ВИШНЯ.

Привітальна телеграма Васильченку С. П.5 від Остапа Вишні

12 січня [1929 р.]

Из Хрк 6605 12/І в

Киев Воровского 22

[...] Наросвіта Васильченко –

= Многа літа славному [люб]ілянтові. Перепеленята пе[рем]огли хай живуть перепеленята. Слава творцеві [їхн]ьому.= Остап Вишня =

Витяг з доповіді П[олітичного] К[онтролю]

[1929 р.]

ВЫПИСКА ИЗ ДОКЛАДА П. К. О ПОЕЗДКЕ УКРАИНСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ В МОСКВУ И ЛЕНИНГРАД.

Юморист Остап ВИШНЯ на банкете в Наркоминделе заявил, что необходимо всех украинцев, находящихся в РСФСР, вернуть на Украину. На это тов. РЫКОВ спросил: «А ШУМСКОГО тоже?» ВИШНЯ ответил: «А можно было бы и ШУМСКОГО в сущности возвратить».

Витяг із спеціального донесення за матеріалами Відділу Політичного контролю ДПУ УРСР за квітень 1929 року

квітень 1929 р.

ВЫПИСКА

из спецсводки о настроениях украинских писательских и
артистических кругов по материалам Отдела Политконтроля
ГПУ УССР за апрель месяц 1929 года

ПО ОБЪЕКТАМ ПЕЧАТИ

«ВАПЛИТОВЦЫ»

В апреле мес. замечалась тенденция к новому объединению сил б[ывших] «Ваплитовцев». В писательской среде усиленно обсуждался проект организации «Фабрики писателей», – литературной организации, которая явилась бы приемницей «Ваплите», – с той разницей, что в ней будут принимать участие и писатели, формально прежде не входившие в «Ваплите», но сочувствующие ей (В. ПОЛИЩУК, Остап ВИШНЯ, АНТОНЕНКО – ДАВИДОВИЧ). Сплочение сил «Ваплитовцев» и выступление их «единым фронтом» произошло вокруг постановки новой пьесы М. КУЛИША – «Мина Мазайло», посвященная актуальной теме об украинизации, пьеса эта идеологически противоречива и фактически проповедывает укр. шовинизм. Газеты «Вісти», «Харьковский Пролетарий» и «Коммунист» поместили отрицательные рецензии об этой пьесе.

Выступление в доме им. Блакитного

В связи с этим 22.IV в доме литературы им. Блакитного на собрании писателей, посвященном постройке их дома «Слово», группой «Ваплитовцев» было устроено выступление против редактора газ. «Вісти» – КАСЬЯНЕНКО за его отрицательную рецензию о новой пьесе КУЛИША – «Мина Мазайло».

После предложения КУЛИШУ поехать в Москву за деньгами для постройки, он заявил, что не поедет, т. к. расстроен ведущейся против него травлей в виде рецензий на «Мину Мазайло».

КУЛИШ сказал: «Я прекрасно знаю, що всі рецензії [переходили] через ЦК і воно їх санкціонувало».

После этого писатели КОПЫЛЕНКО, КОЦЮБА, ЛЮБЧЕНКО и частично ХВИЛЬОВИЙ устроили КАСЬЯНЕНКО обструкцию, крича: «Это безобразие... возмутительно и т. д.».

На фракции ДВУ, где присутствовали КУЛИШ, СОСЮРА, ХВИЛЬОВИЙ, ЯЛОВИЙ по адресу ораторов, выступавших на русском языке, они пускали следующие реплики: «Не давай им слова. На Украине пусть говорят только по-украински».

Во время обсуждения вопроса о [чистке] партии, эта группа задавала вопросы: «А сколько надо нашего грязного белья пересмотреть, чтобы считать себя прошедшими чистку».

Журнал «Лит. Ярмарок»

4-й номер журнала «Литературный Ярмарок» редактируемого ХВИЛЬОВЫМ, при участии большинства «Ваплитовцев» продолжает старательно обходить актуальные темы сегодняшнего дня, иронизируя над основными вопросами Сов. строительства.

В статье о поездке украинских писателей в Москву совершенно не затрагивается вопрос о большой политической важности этой поездки, а сообщается только о том, что у Микола КУЛИША в Московском театре украли кошелек и документы, что писателей везли в Москву в «настоящем пассажирском вагоне», на котором не было надписи «для устриц» и т. д.

В этом же номере (4-м) помещены легенды про Остапа ВИШНЮ, поданные сквозь призму кулацкого мировоззрения. Остап ВИШНЯ выводится защитником крестьянства от Советской власти.

Телеграма Олени Грудініної до брата Остапа Вишні

14 квітня [1929 р.]

Из Хабаровска – Хрк – 0243 – 14/IV

Либкнехта 130 Остап Вишня

Если у тебя есть возможность пришли мне 150 рублей

Очень прошу сделать это у меня арестовали Жоржика надо отправить сына Ленинград я совсем потеряла голову самой придется выехать россию июне месяце смогу ли приехать домой к вам жду срочного ответа = Лена

Лист Олени Грудініної до брата Остапа Вишні

[1929 р.]

АДРЕС НА КОНВЕРТЕ: Украина, Заказное, г. Харьков, ул. Либкнехта
130 кв. 11 Остапові ВИШНІ.

Ш т а м п: Хабаровск, Калининская 53 Е.М. ГРУДИНИНОЙ

Дорогой Павлуша.

Ну, Жоржик получил 5 лет Соловков. Только его оставили здесь почему-то отбывать наказание. Я не знаю, что мне делать. Уехать – куда? Да и как его оставить одного, – невозможно. Вещи у меня забрали, кроме носильных, т. е. обстановку. В общем паршиво. Изревелась, издергалась здорово. Посоветуй мне, что делать. Я все же думаю, когда пройдет моя истеричность поступить здесь на работу. Если ты можешь, помоги мне сейчас. Я тебе и так очень благодарна.

Крепко целую тебя твоя сестра Олена.

Целую «Андрюшку», ихнюю маму и всех.

Хотя бы написали Вы.

Витяг із спеціального донесення за матеріалами Відділу Політичного контролю ДПУ УРСР за травень 1929 року

травень 1929 р.

2 ОТДЕЛЕНИЕ СО.

ВЫПИСКА ИЗ СПЕЦ-СВОДКИ № 2 УОУ ГПУ УССР о настроениях украинских
писательских и артистических кругов по материалам Отдела П.К.

ГПУ УССР за май месяц 1929 г.

О вечере памяти КОЦЮБИНСКОГО.

В последних числах мая, в закрытом помещении Центрального Профсада был организован вечер памяти КОЦЮБИНСКОГО, причем, согласно указаний Зав. Агитпроп Окружкома т. ГИРЧАКА, была намечена к постановке революционная по содержанию пьеса «Заколот», после чего должно было состояться торжественное заседание.

Накануне этого вечера произошла на ул. К. Либкнехта случайная встреча между Гнатом ЮРОЙ /худ. рук. т-ра Франка/ и украинскими литераторами – КУЛИШЕМ, Остапом ВИШНЕЙ и др.

Остановившись, КУЛИШ в возбужденном и повышенном тоне обратился к ЮРЕ со следующими словами:

... «Вот Ваше настоящее лицо – халуйство; когда на Вас нажимают массы, вы не можете отбиться, не имея своей позиции. Ваше халуйство выражается в том, что Вы ставите в национальный, посвященный Коцюбинскому, вечер – пьесу русского драматурга»...

Потрясая кулаками, КУЛИШ в продолжении 10–15 минут осыпал театр им. Франка всяческими оскорблениями, указывая на то, что театр «Березиль» этого бы не позволил.

Гнат ЮРА пытался оправдываться, заявляя, что он здесь не при чем, что это директива Агитпроп'а и т. д.

На это КУЛИШ возразил:

... «В том-то и беда, что у Вас самого нет определенной линии и лица и вы поэтому подыгрываете. Сегодня служите и лижете пятки Соввласти, а завтра будете лизать Гетмана»...

Возмущившись, ЮРА ответил:

... «Мы Гетману лизать пятки не будем, а вот вы Деникину наверняка будете лизать»...

Видя, что инцидент начинает принимать весьма серьезный оборот, бывший с КУЛИШЕМ, Борис ЛИВШИЦ /редактор газ. «Пролетар»/ с трудом урезонил КУЛИША. После этой истории Гнат ЮРА, боясь возможных осложнений на этой почве с укр. литературной общественностью, направился в Агитпроп к т. ГИРЧАКУ с просьбой о замене пьесы «Заколот» пьесой КУЛИША «Мина Мазайло», однако, т. ГИРЧАК не согласился, объяснив, что для рабочей аудитории, которая приглаша[ла]сь на этот вечер, надо ставить пьесу понятную, с революционным содержанием, каковой и является в данном случае «Заколот».

Этот факт произвел на труппу отрицательное впечатление.

Витяг із спеціального донесення за матеріалами Відділу Політичного контролю ДПУ УРСР за травень 1929 року

травень 1929 р.

Выписка из спец-сводки № 2 УОУ ГПУ УССР за май мес. 1929 г.

Оформление «Ваплитовцев» в новую литературную организацию

В связи с проявленным полным бойкотом «Ваплитовцами» с'езда ВУСПП, считая невозможным в дальнейшем продолжать свою работу без оформленной организации, 7/VI состоялось собрание членов группы «Ваплите» и части вышедших из др. лит. организаций, по вопросу об организации новой литературной группы.

Предложение названия организации «Экспресс», не нашло поддержки. Выдвигают проект названия организации «Объединение /или ассоциация/ различных школ /или направлений/ пролетарской литературы».

На собрании присутствовало свыше 25 чел., в том числе:

ХВИЛЬОВИЙ, КУЛИШ, ЭПИК, ПЕРВОМАЙСКИЙ, ДОСВИТНЫЙ, ФЕЛЬДМАН, О. ВИШНЯ, ЮРЕЗАНСКИЙ, МАСЕНКО и др.

Собрание было очень оживленным и почти все выступавшие отмечали:

«СЧИТАТЬ ВУСПП РОДСТВЕННОЙ И БРАТСКОЙ ОРГАНИЗАЦИЕЙ ПРОЛЕТАРСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ, С КОТОРОЙ ИМЕЮТСЯ РАСХОЖДЕНИЯ ПО ФОРМАЛЬНЫМ ВОПРОСАМ».

Кроме этого, выступавшие т.т. выдвигали следующие тезисы, которые должны лечь в основание платформы их новой организации:

«ВУСПП – вульгаризирует пролетарскую литературу».

«ВУСПП считает, что реализм – это основа – мы против этого».

«ВУСПП считает необходимым, чтобы была обязательно рабочая тематика – мы же считаем обязательным пролетарскую идеологию».

«ВУСПП считает обязательным отзываться на все политические конъюнктурные события, как-то: индустриализация, социалистическое соревнование и т. п. – мы считаем это совсем необязательным, надо лишь, чтобы общие идеи пролетариата были положены в основу творчества».

«Мы против монополии ВУСПП, осуществляемой им лишь в связи с его названием».

Эти тезисы из выступлений выражали почти единодушное мнение присутствовавших.

Выступавшие в прениях заявляли:

ХВИЛЬОВИЙ: «НУЖНА ЧЕТКАЯ ИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ И ПОЛИТИЧЕСКАЯ УСТАНОВКА. МЫ ДОЛЖНЫ ВЕСТИ БОРЬБУ С ПРАВЫМИ ГРУППИРОВКАМИ, С ЕФРЕМОВЩИНОЙ, С КУЛАЧЕСТВОМ, С ХУТОРЯНСТВОМ /АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ, ПИДМОГИЛЬНЫЙ и др./, А ТАКЖЕ С ВУЛЬГАРИЗАЦИЕЙ ПРОЛЕТАРСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ».

О. ВИШНЯ поддерживая точку зрения ХВИЛЬОВОГО, добавил:

«Я БЫЛ В КИЕВЕ – Я ВИДЕЛ ЭТИХ ПИСАТЕЛЕЙ, КАК ПИДМОГИЛЬНЫЙ, АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ и др., КОТОРЫЕ СИДЯТ и «ЕДЯТ БОРЩ» И ЖДУТ ПОКА ИХ, КЛАНЯЯСЬ, ПРИГЛАСЯТ РУКОВОДИТЬ КАК ИСТИННЫХ НОСИТЕЛЕЙ УКР. КУЛЬТУРЫ И ЛИТЕРАТУРЫ».

Выступавший КУЛИШ подчеркивал, что организация их группы оживит работу ВУСПП.

На собрании было заявлено, что организаторы /ХВИЛЬОВЫЙ, ДОСВИТНЫЙ/ были в ЦК и у Наркома Просвещения т. СКРЫПНИКА и они не возражали против [...] организации.

Большинство присутствовавших высказали опасения, что сам факт организации и группы, вновь вызовет со стороны ВУСПП нападки на них, якобы их организация будет напоминать «Ваплите» и т. п. в этом духе.

В остальном выступления носили характер полной поддержки линии ЦК.

Для выработки платформы собрание избрало комиссию из т.т. ХВИЛЬОВОГО, ЮРЕЗАНСЬКОГО, ФЕЛЬДМАНА, КУЛИКА, ЭПИКА и МАСЕНКО.

Лист Коханенка Є. Т. до Остапа Вишні

30 травня 1929 р.

Харків. Лібкнехта 130/11 Впт. Остап ВИШНЯ

Полтава Соборний переулок, 6 БУЛГАКОВ КОХАНЕНКО Є. Т.

Штамп: Полтава от 30/V-29 р.

Дорогий Павло Михайлович.

Перш усього дякую Вам від щирого серця за той теплий приют, який ви дали мені з дружиною.

Після Полтави ми їдемо в Умань на 3 неділі. Приїздить в Полтаву обов'язково. Треба Вам dokonче взяти гордончика у ЛІСОВСЬКОГО. Я певний, що коли Ви будете особисто, то

він вам віддасть. Пока що я з ним ще не балакав – вечерком піду до нього. Тут П. М. коропа як поросята. Приїздіть прямо до мене, побудемо троха. Мій хазяїн страшенний риболов і охотник і знає всі місця. Рибки наловимо, юшечки наваримо і побенкетуємо над славною Ворсклою. Тільки треба Вам купити катушку і сильну шворку, щоби могла видержать 20 ф., а то інакше трудно буде піймати його, бо вони сидять дуже глибоко і в коріннях. Є язі, головні і соми – одним словом, ловля дуже цікава – лісок і т. д. Якщо є гарні жилки, то купіть, бо тут немає, а я, бувши в Харкові, якось забув.

В Одеській драмі буде завхудою ВІЛЬНЕР. Так один театр пропав для українського режисера. – Взяв ШРАМЕНКО єврея з Московською орієнтацією.

Діла твої господи. – Це називається, що НКО піддержує українського режисера, а там далі підуть російські актори, а нашого брата пішлють опять на задворки. – Да, політика на ять. Я сам не знаю, що робить – куди свою голівоньку приклонити... Що робити, не знаю. Якби мені в Одесі при ВІЛЬНЕРІ дали посаду чергового режисера, то я б остався в Одесі. Побалакайте, якщо Ваша ласка, з ПЕТРЕНКОМ. ШРАМЕНКО буде 4-го на з'їзді директорів в Харкові – то може Вам удасться що зробити в моїй справі – але раньше треба доконче поговорити з ПЕТРЕНКОМ. Я певний, що ШРАМЕНКО під впливом ШЕВЧЕНКІВЦІВ буде протаскувати ТІНСЬКОГО. Всьому тут голова ПЕТРЕНКО. – Може ще дещо є цікавого, то Ви пошупайте П.М. буду Вам дуже вдячний. – До Франківців піду в самім крайнім випадку – бо там мені творчої роботи не дадуть, а так для відпочинку, то нічого... а я ще хочу працювати. До того Вашула і Варецька проти мене, а Ви розумієте що це значить для мене з тавром «семья».

Всі мої надії на Вас, П. М. Поможіть прошу Вас.

А поки що жду від вас листа, або вас самих.

Адр. Аляксандровська, 3 кв. БУЛГАКОВА для мене.

Для листів Соборний переулок № 6 кв. БУЛГАКОВА.

З глибокою пошаною КОХАНЕНКО

Маруся шле вам щирий привіт.

П. С. тому дві адреси, що до нашого помешкання можна зайти з двох вулиць.

Лист невстановленої особи до Остапа Вишні

12 червня 1929 р.

АДРЕС НА КОНВЕРТЕ

Харків, Вул. К. Лібкнехта, 130, кв. 6

Остапові Вишні

Штамп: 12 юня 1929 г. Київ

Дорогий Павле Михайловичу. Перебуваю в Києві. Нудно. Праця одноманітна. Інколи буває тільки цікаво, коли той чи інший академік «вибрикне». А вибрикують. Та ще як. Проте – ані жодного оригінального вибрику. Сьогодні, правда, два академіки поскублись до того, що один з них хотів кинути засідання, та його укоськали. Якого ж тут старого бзда багато. Та ба, навіть вже й вибздіти нічого не можуть. Трошки запізнилися ми з «омоложенням». Треба було раніше це проробити. Прекрасне вражіння справляє президент академії ЗАБОЛОТНИЙ. Помітно, що йому, хоч і самому вже старенькому, доводиться скрутненько серед безсмертних / тому, мабуть, «безсмертних», що чорт їх знає коли вони помруть/. То він здається, таки добре вміє нудзати. Декого вже зануздав. Старий правильну лінію бере – орієнтується на маси, і, зокрема, на робітничі маси. Цими днями виїздить до Сталінщини на «змичку» з робітництвом.

В цілому Київ на мене справляє погане вражіння. Власне, не сам Київ як місто, а його мешканці. Багато падла міщанського. Дуже помітна байдужість до майбутнього. Серед робітництва настрої гарний. Шкода, що мені доводиться мати справу більше з бздунами. І тим більше шкода, що не помітно потрібного наукового руху. Мені особисто з наукового боку Київ нічого не може дати. Але й інші ділянки дуже кволо опрацьовуються. В перспективі, звичайно, є багато втішного, але хотілось би прискороного руху.

Свою нудьгу зменшую тим, що усяку вільну хвилину використовую для особистої праці. Думаю, що аркушів два-три напишу. Влаштувався, щодо приміщення, добре. Живу в квартирі проф. ВОЛОДИМИРСЬКОГО; він поїхав до Одеси, а я лишився на самоті. Ніде не буваю, навіть на Дніпрі не був. Крім «ділових» шляхів ніяких інших не маю. Чим далі, тим більш бачу скільки я витрачаю марно часу на працю, щодо неї зовсім не придатний. І навпаки, там де міг би зробити як ніхто – не маю часу. Заздрю усім, хто має час для придатної праці. Справді смішно. Приїхати до Києва, щоб дещо опрацювати. Невже так буде завжди. Як все це мене вимучило і як все це осточортіло. Де той бозя, що міг би мені допомогти. Інколи до того бере нудьга, що не знаю куди подітись. Та ще ж і фах, що мені судився.

Ну, добре. Нема чого скавувати.

Як ви поживаєте. Чи не збираєтесь до Одеси. Я там буду 14, 15, 16 червня /вул. Чічеріна 1/, а потім знов до Києва, а тоді вже до Харкова. Мені щось здається, що ви зібрались до Одеси. Може б приїхали. Ви ж не менше нудьгуєте в Харкові. Чому в газетах нічого нема про нову літературну організацію. Мене дуже цікавить це. Сподіваюсь на оживлення культурного життя, щодо нього спричинили нове угруповання. Щасливі ви, письменники, всі тим, що маєте можливість один з другим говорити на спільні фахові теми. Якби ви знали, як важко працювати в галузі, де ти один, насамоті, коли нема з ким словом перекинутись на «вузьку» тему. Других слухай, а тебе нема кому вислухати. Я, справді, не багато вимагаю. Балачка ніколи не залишається тільки балачкою, все ж вона дещо дає, навіть тоді, коли вона не є суто діловою з обох боків. Один математик казав, що він тільки тоді розуміє себе, коли другому вказує свої думки. Це правда.

А проте, вибачте, що розпочав антимонію на стару тему. Не буду відбирати у В/часу.

Будете писати Вар[варі] Олекс[іївні] [...] від мене. І Мурі обов'язково. Побачите друзів – привіт. Побачите Мик[олу] Григ[оровича], Мих[айла] Г[ригоровича], Ол. Фел. – привіт. Дек[о]торого Гордона зустрінете – і йому привіт.

Бувайте. Ваш

Київ, Короленко, 47, кв. 16, ВОЛОДИМИРСЬКОМУ для мене.

Інформація з донесення секретного співробітника «Барин»

7 серпня 1929 р.

АГЕНТУРНАЯ СПРАВКА

С/с «Барин» при встрече устно сообщил, что в Харькове среди группы литераторов имеется группа, руководимая Остапом ВИШНЕЙ и ПЕТРИЦКИМ. Эта группа, хотя, якобы и относится лояльно к Советской власти, однако, недовольна отдельными ее мероприятиями в области культурного строительства УССР и пытается взять в свои руки проведение этих мероприятий.

Подробных сведений о группе «Барин» сообщить не может.

7.8.29 года

Ст. Уполномоч. СО

[Підпис]

(ШЕРСТОВ)

Інформація з донесення секретного співробітника «Корольов»

8 серпня 1929 р.

Выписка из сводки с/с «КОРОЛЬОВА» от 8/8-29 г.

Серед театральних кіл постало обурення, що ГОЛИНСЬКОМУ уряд наш відмовив платити долярами, через що ГОЛИНСЬКИЙ в цьому сезоні не буде у нас співати. ВИШНЯ Остап мені заявив «коли б «москалеві» треба було платити долярами, то СКРИПНИК чи ЛУНА-ЧАРСЬКИЙ гроші знайшли б, а для українця долярів немає.

Інформація з донесення секретного співробітника «Барин»

14 серпня 1929 р.

Дополнительно «БАРИН» сообщил, что к группе ПЕТРИЦКОГО и О. ВИШНИ примыкает МОРГУЛЯН. Эта руководящая тройка сейчас старается захватить в свои руки театральные дела и влиять на подбор артистов, проводит своих людей – «украинцев» /как заявил «БАРИН»/ и вообще «творить политику».

14 августа 1929 г.

Донесення секретного співробітника «Корольов»

4 жовтня 1929 р.

Цими днями точилася в Будинку ім. Блакитного розмова, де говорили про київські арешти. В цій розмові нічого цікавого не було, хіба те, що ГОЛИНСЬКИЙ казав, що про арешт ЄФРЕМОВА він чув ще у Львові в серпні місяці.

Виходить, що українська контрреволюція має зв'язки зі Львовом.

В приватній розмові зі мною ГОЛИНСЬКИЙ мені оповідав, що УНД'івці до арешту ЄФРЕМОВА поставилися дуже вороже. Група, що об'єднується навколо журналу «Нові шляхи», ставиться до Київських арештів стримано.

ГОЛИНСЬКИЙ мені розказував, що представники лівих галицьких угруповань збираються приїхати на Україну, щоб нав'язати щільні культурні зв'язки. Але проти цього гостро виступають співробітники «Діла».

Про арешт ЄФРЕМОВА широко говорили в українських львівських реакційних колах, попи навіть мали правити службу божу за його здоров'я.

Те, що Львів знає про арешт ЄФРЕМОВА, приємно вразило деяких співрозмовників, приміром, ЛЕБЕДЯ, ВИШНЮ.

Сам ГОЛИНСЬКИЙ ставиться до Радянської влади вельми прихильно.

Лист Соколянського до Остапа Вишні

[1929]

АДРЕС КОНВЕРТА: Гадяч, Дача Лихопоя Остапові Вишні.

Дорогий Павле Михайловичу! Одержав В/листа от сьогодні. Вчора мені ГІРНЯК переказував про В/ життя-буття. А сьогодні ось одержав і сам. Да, сильно поплутав распронамило-сердний (його м-ти!) мої наміри. Вже зібрався і зібрався. Узяв відпуск, все як слід. А на другий день – на тобі! У барині температура 38,8, а над вечір – 39,9. Та аж до сьогодні все спасибі їй, а то 39,9, то 39,5. Та як пішло, як пішло!.. Закрутився. Лікарень нема – зачинені. А що відчинені – хворих класти не рекомендується, а краще прямо, без завозу на гробки. Так я вирішив лікувати дома. До цього прираяв ще й ЗОРОХОВИЧ Гр. М. А, воно ж, вдома, В/ знаєте, що це означає... Словом аж до вчора порався сам і вдень і вночі. З учора наняв лікпомку на день, а вночі сам. Іноді доходив аж до веселого стану. Правда, ще не сказився, але боюсь, що сказюсь. Яюсь воно склалось такось. Ви, мабуть, читали в газетах: і в наших харківських, і в московських про страшенний прорив фронту. Вsipали нам всім як слід за те, що не слід... Що далі буде – чорт його знає. Я нічого придумати не можу. Стан (настрій) жахливий. Фізично почуваю себе поки що добре, але морально – прямо з'ясувати не можу. Гнітить мене стан моєї наукової праці. Боюсь, що все піде прахом. Ніхто й слухати не хоче. Власне ніякий чорт не розуміє до чого воно все. Я тепер і сам бачу, що не слід мені було розпочинати таку справу у такому варварському оточенні. А тут ще прокляті випадкові перешкоди, хвороби тощо! Був би я оце собі десь бульгальтером у якомусь маслотресті... А то взявся за науку! Ну, вибачте, що почав скаржитись. Прийшов Яків Теофанович і тому я прикінчую листа.

Слухайте, любі Варваро Олексіївна, Павле Михайловичу, Муркетику, Катерина Михайлова... Погуляйте хоч ви усі разом, одпочиньте і т. ін. Випийте хоч раз за мою грішну душу, бо мені зараз ніби не можна. Я навіть не курю вже тиждень. Думаю, що цим догодю отому лисособачому створінні, що зветься богом...

А я буду сподіватися на В/. Не пишу тому, щоб не заважати вашому відпочинкові. Та, коли й почну писати, то зараз починаю скаржитись...

Про «г.....» довідаюсь сьогодні ж!

А цуцика мабуть слабують не на чумку, бо таку чумку і я б нічого не мав проти перенести. Ще б как! Їсти – какати – спати. Проте вони дуже веселі створяти. Я їх з Панасом виселив в окрему кімнату.

Вам щире-щире і усім палке привітання. Щоб ви усі хоч у сні приснились.

Цілую, ваш СОКОЛЯНСЬКИЙ.

Р. С. Бариня стогнуть, аж крехчуть та шлють привітання.

Пагана штука тифус. У Харкові його до чорта.

Ол. Полторацький

ЩО ТАКЕ ОСТАП ВИШНЯ⁴

січень 1930 р.

Пісенька Остапа Вишні одспівана. Літературна творчість цього фашиста і контрреволюціонера, як остаточно стає ясно, була не більше ніж машкарою, «мистецьким» прикриттям, за яким ховаючись, він протаскував протягом кількох років у друковане слово свої націоналістичні куркульські ідейки і погляди. Завданням цієї статті є проаналізувати те, що шкідливого зробив в своїй творчості Остап Вишня (ми розглядаємо тільки матеріал 4-х томів його «Усмішок», скільки за роки, що пройшли після їх написання, Вишня остаточно звироднів, стратив свою «популярність» і навіть кількісно дав дуже мало) і яким способом йому те шкідливе щастило протягувати кілька років.

I

Насамперед Остап Вишня подбав про створення цілком викінченої і стилізованої мистецької машкари. З цього погляду він був не просто автором. Він був ще й певним літературним типом, так би мовити «українським національним гумористом», для чого виробив собі певний викінчений і своєрідний, завершений і цільний стиль.

Що характеризувало літературні твори Остапа Вишні?

В нього були свої своєрідні: словник, техніка комічного, образи, жанр коротенької гуморески. Далі в Остапа Вишні була певно визначена своєрідна мистецька машкара, метод підходу до читача.

Отже, він сконцентрував всі засоби впливу на читача в одному концентрі й досить нехитрими засобами досягав того, що читач сприйняв його, як певний тип «коміка», якого слухаючи чи читаючи – треба обов'язково сміятись незалежно від того, що причина сміху завжди була дешева, і брутальна, і зрештою дурнувата. В цьому, власне кажучи, нема нічого нового: адже цирк завжди сміється, коли на сцену вибігає клоун і катається по манежу рачки.

Спробуємо проаналізувати наведені нами вище елементи, що в сумі складали «творче обличчя» Остапа Вишні.

1. У ОСТАПА ВИШНІ БУВ СВІЙ СЛОВНИК

Як свідчить сам автор: «Мову свою я взяв з маминої циці. Це – невичерпне джерело мовне. Зверніть на це увагу, матері, і ваших діточок ніколи не доведеться українізувати. Хто вивершив мову? Робота. Робота і вказівки А. Є. Кримського та М. П. Левиць-

⁴ Ця стаття являє собою ґрунтовну переробку моєї статті, написаної в січні 1930 року і опублікованої в кількох номерах журналу «Нова Генерація». Незважаючи на те, що загальна установка тої статті хибувала на деякі дуже істотні відхилення від марксистського методу (наприклад, ще не пережитий формалізм, неточність класового визначення «творчості» Вишні й ін.) – основного мені пощастило досягти — визначити вперше в українській радянській критиці антипролетарськість, бездарність і куркульську ідеологію «творчості» цього суб'єкта, що вважав себе за «короля українського гумору». Я пригадую той ефект, що його справив перший варіант цієї статті задоволення з боку радянської громадськості і дикий гвалт і скавучання з боку тих, кому обов'язково треба було зберегти цього контрреволюціонера в лавах «майстрів» літератури. М. Хвильовий написав тоді дуже нахабну своїми перекрученнями і фальсифікаціями статтю в захист свого одностумця. Шкідники, що на той час були в ЛІМ'ї, простежили тоді, щоб моя стаття не побачила світу в окремому виданні. Тепер, коли націоналістичну контрреволюцію розгромлено, я дістаю змогу опублікувати мою статтю знову. Звичайно, я й сам за ці чотири роки дещо виріс і деякі помилки, якія бачу в першому варіанті статті я з задоволенням виправляю.

кого...» («Усмішки», т. 1, ст. 170.)⁵ Що сіє означає? Всі ми тепер прекрасно знаємо, що такі «мовні ідеологи» як Кримський і Левицький, були представниками саме куркульської течії української мови. В протигагу не тільки мові українського пролетаріату, мові, характерний і своїми інтернаціональними тенденціями, і широким міським мовним добором слів; в протигагу мові біднішої частини села, яка на одхожих промислах здобувала велику кількість нових слів і вражінь, а інтерпретації цих «мовознавств» поняття «української народної мови» було якраз поняттям мови українського куркульства. Куркульства, застиглого в своїй хуторянській обмеженості. Сьогодні, коли проблеми української радянської мови вже всім зрозумілі – вишнева декларація набуває всієї своєї одвертості: одним із мистецьких засобів Остапа Вишні було плекання куркульської мови в протигагу мові українського колгоспника і пролетаря.

Ми маємо в своєму розпорядженні досить матеріалу для того, щоб детальніше розібратися в мовних установах Остапа Вишні. В III тому «Усмішок» надруковано гумореску «Вольовий спосіб», де Остап Вишня зупиняється на роботах комісій по українізації. В цій гуморесці Остап Вишня подає полтавчанку, що знає народну мову («Я полтавська українка... Говорю мовою такою, як чує... якою люди, такою і я...» (III—192) і росіянина Вадима Федоровича, що мови не знає, не цікавиться, але повивчав усі правила граматики. Полтавчанка іспиту не витримала, росіянин витримав.

Який сенс цієї гуморески? Сенс, як бачимо цілком недвозначний.

По-перше: зробити наклеп на Ленінську національну політику: мовляв, укрлікнепівські комісії займаються виключно очковитирательством, вимагають тільки вивчати двадцять чи тридцять правил, які на завтра ж можна й позабувати: от така, мовляв, ваша радянська українізація. По-друге, мовляв, комісії Укрлікнепу протиставляють «справжньому» українству українізацію «не органічну». Остап Вишня так і пише: «Замислився я дуже: шкода мені землячки зробилося, і чого я – думаю – не комісія?» (III—221).

Остап Вишня сам розшифровує ті реакційні куркульські тенденції, що є в нього в питаннях мови: «місцева ініціатива – химерне слово, а без нього ні в сільраді, ні в кооперативі – неможна. Сказати – «почин» по-простому дуже» (II—181). Адже кожному цілковито ясно, що слово «почин» – це зовсім не «місцева ініціатива», що мовні тенденції Остапа Вишні збігаються з пропозиціями російського мракобіса адмірала Шишкова говорити замість «калоші» – «мокроступи», що мовна практика, керована КП(б)У, практика, що живе і в колгоспі і серед українського робітництва, геть знищила, перекинула догори ногами реакційні, куркульські установи Остапа Вишні і його націоналістичної свори.

На цьому короткому зауваженні щодо мовних установок Остапа Вишні можна з цим питанням і покінчити, адже націоналістичні куркульські вуха «короля українського гумору» виразно стирчать з цих двох прикладів.

2. У ОСТАПА ВИШНІ БУЛА СВОЯ ТЕХНІКА КОМІЧНОГО

Ця техніка комічного цілковито збігається з куркульською обмеженістю і некультурністю мовних поглядів Вишні.

Основа дотепу у Вишні є зниження поняття, при чому зниження саме в розумінні вульгаризації, здешевлення, опошлення. Певне поняття розчленяється Остапом Вишнею на два відтінки, або береться одразу два розуміння одного й того самого слова і т. д. Класичним прикладом для цього править початок «Літературних усмішок». «Слово «письменник» походить від дієслова «писати», а не від якогось там іншого дієслова» (IV—5). Цей, як дехто вважає, дотеп свого часу нажив великої слави Остапу Вишні, і вдячний автор щедро з того «дотепу» користався, варіюючи і повторюючи його багато разів на більшу славу своєї писанини.

⁵ Надалі я всюди посилатимусь на III видання «Усмішок» ДВУ 1929—1930. Римською цифрою відмічатиму том, арабською — сторінку.

1. «Писатиме, сказав батько, коли я, сидячи на підлозі, розводив рукою калюжу» (I—9).
2. «Вийде було батько за клуню:
– Гнатко. А йди но сюди! Що то ти, шеймин хлопець, повиробляв?
– То, тату, макети». (418)
3. «Коли дитина замислиться і сяде на голому місті, хіба йому дадуть як слід подумати? Зразу ж мати пужне:
– А деж ото сів ти, сукин син! Нема тобі за сажем місця?» (I—10).
4. «Наука – скажете, така штука, що її давати комусь чи сприймати без штанів навіть краще: більш площа сприймати». (I—53) і т. д.

Ця, м'яко висловлюючись, філософія одхожого місця, гумористика пісуарів і іронія ватерклозетів смакується просто так як тонка французька кухня. Успіхом, що межує з успіхом триповерхової лайки, порнографічної листівки, похабного анекдоту, глибоким внутрішнім цинізмом і смердяковщиною, віє від чотирьох наведених дотепів.

В слідуючій категорії дотепів Вишня похваляється брутальністю в думках незвичайною.

1. «Коли питаєш у баби про діда чи там про прадіда, вона завжди казала:
– «Отаке стерво було, як і ти оце...» (I – 8).
2. «Розплоджується населення не інкубаторами. – Коли дасть бог уродить, у нас ця справа веселіш пойдьоть... – казав мені дядько Онисько: – з грушевого борошна не зажартуєш» (I, 32).
3. «Де в письменника талант знаходиться? Не знаю... З декотрими ж і купався навіть, і не зауважив»... (IV – 9).

Але два наведені розбори дотепів Остапа Вишні (вони називаються дотепами, скільки існувала думка про те, що все це дуже дотепно) є ніщо в порівнянні ще з двома видами гумору цього чемпіона сміху.

Од цих двох останніх видів уже остаточно погано тхне. Коли нам тепер доводиться читати про твори фашистських письменників, про все глибоке моральне падіння, і скотськість фашистської «культури», то нам стає зрозумілим, що цей із перших двох видів гумору Вишні заздалегідь змикався своєю установкою з ідеологією фашизму.

Остап Вишня послідовно знижує людину до становища тварини. Саме отим стиранням різниць між людиною та твариною, підкресленням скотських рис людини, куркульською філософією пуза та геніталій віє від такої системи розглядати людей, як тварин:

«Двигуни, худоба тут звуться так: Оришка, Вустя, Ванько, Пилип, Кіндрат»... «Регулятор (людина) з такими ж приблизно назвами» (I—57).

«Так от значить і село... Хати, комори, хліви, колодязі, льохи, школи, гамазеї, коопера- тивна крамниця... чоловіки, жінки, хлопці, дівчата, діти... Флора і фавна». (I – 110).

«Тільки перепел, почувши перепельчине солодке «ха-вав! ха-вав!» – спокушає стару перепелку молодецьким «жить ідем»...

Тоді молодий парубок, вертаючись із тьмяної комори сумно в перепелів дзвін услу- хається... і говорить пошепки:

- «Пать – пать-падьомкав і я б оце, коли б не аліменти, здох би він йому» (I – 142).
- «І засвітилися у вороної кобили очі, і прошепотіли радісно вуста її:

Только утро любви хорошо.

Хороши только робкие, первые встречи... (II—68).

Чим не зразки куркульської, антикультурної брутальності?

Куркульський ідеолог, що змушений писати в умовах диктатури пролетаріату, зрозуміло, надзвичайно цинічно ставився до своєї літературної роботи. Побільше нашкодити, по змозі без того, щоб на тому шкідництві його було викрито. Побільше урвати матеріальних благ від невинної йому радянської влади: «Найголовніше для письменника – гонорар» (IV—9). Тут

Вишня виразно показує свою психологію проститутки від літератури, психологію багатотиражного комерсанта з високим гонорарним тарифом і багатьма перевиданнями.

І тепер нарешті про останній розбор дотепів.

Куркульська наволоч не вдержиться, щоб, навіть маскуючись, виразно вишкірити свої зуби на радянську владу, на той ворожий йому соціалістичний зріст, що буває навколо нього:

«Сядеш собі (за клунею): вітер віє, сонце гріє, картопління навиває думки про всесвіт, про космос, про соціалізм» (I—11). А ось про національне питання.

«Є в селі ще одне дівчина, що її тут звуть: “Та вона руська”... Національної ворожнечі не помічається: спить з місцевими парубками» (I—32).

Ось і інше: у хаті-читальні, колишньому будуарі князівському, «колись... княжата плодились, а тепер там свідомість плодиться» (I—121).

Надів Кіндрат штани, подививсь... «свобода скрізь, як після революції» (II—45).

А ось ще інше:

Архангел розповідає богові на небі, про те, що робиться на терені Радянської України:

«...На базарі чув: моляться... тільки молитви якісь нові... все в тих молитвах попереплутувалося. Якесь та молитва і в бога, і в христа, і в печенки, – селезьонки... Сумно, боже – розпаскудився народ... не слухає вас».

І нарешті, про останню категорію дотепів.

Досить навести їх, щоб зрозуміти всю дешевину, всю бездарність цього куркульського юмориста.

Вишня колись сам писав: «Нещасний нарід усі гумористи, бо навіть, коли зуби болять, мусиш писати веселе» (IV—8).

І, справді, хіба оцю бездарну халтуру можна назвати юмором?

«Мою потилицю поклало в задньої сусідки якраз на те місце, де поперек у неї переходить у «далі» (I—26).

«Село думає, що за два роки можна всі місця перечухати» (I—64).

«Сорочка Одарочці підіймається вище того місця, про яке ви зараз думаєте» (I—74).

«Свинєю зветься така людина (стій, стій, стій... не туди заїхав... Отак завсіди, як про свиню почнеш, так когось із знайомих згадаєш)» (II—25).

«Знайшлося в Семена Івановича Гуляя (розуміється, в його корови, а не в його) теля» (II—156).

Дуже часто ця бездарність сполучається з поганими пасквилями на нашу дійсність.

«Хрест золотий, а по позолоті по тій купочки біленькі – то птиця господня антирелігійну пропаганду заводить» (I—109).

Про осоавіахім: «Колективного пустимо газу на вся вразі та супостати» (II—145). На тему про зв'язок між містом та селом:

«І от коли агенти у дядьків воли купують та потім за ці воли по десять карбованців виплачують, – то не лицем вони купують, а зовсім іншими органами» (I—115).

3. ПРО ОБРАЗИ ОСТАПА ВИШНІ

Візьмемо для прикладу таких три образи Остапа Вишні:

«Стовбова дорога покрутилася... Білим ужем попід скелями стрімчастими перекручена...» (III—9).

«Море у чадрі з туману» (III—10).

«Яйла обіймає кримські міста могутніми обіймами віковічних скель. І гордо над ними закинув курчасту голову Ай-Петрі» (III—11).

Три шаблонних, бездарних образи в стилі «красивих пейзажів», оспіваних у всіх Бедерах. За подібні образи по редакціях викидають цілі рукописи в корзину.

Помітно пожвавлюється опис кримської природи у Остапа Вишні, коли він знаходить можливість порівнювати кримські пейзажі з відомим йому хуторянським оточенням.

«Хвильове море – це пастух. Воно гонить велику отару баранів до берега...» (III—21).

«Медуза – морський холодець... Кругле, як мисочка, біле, дрижасте, холодне і прозоре...» (III—2).

А ось і образ іншого кшталту:

«Накинула червону чадру на старий Крим революція» (III—67).

Остап спокусився в своєму підлабузнюванні до радянського Криму на «красивий» образ. А об'єктивно вийшов скандал. І може навіть не скандал, а свідоме паплюження соціальної революції на Сході. Адже чадра є символ пригноблення, і те, що на соціалістичному Криму ніби накинуто червону чадру, що це означає? Що більшовики, мовляв, пригноблюють Крим.

Перейдемо до гуморески «Слухай, обивателю». (III—163–169). Ця гумореска, одна з центральних, що дає нам правдиву уяву про справжній характер контрреволюційної творчості Вишні. Загальна побудова гуморески витримана приблизно в тонах символічних інтермедій бурсацьких драм, де брали участь такі фігури неземного походження, як «милість божа», ангел, досконалість і т. д. Замість цих постатей Остап Вишня подає дві символічні фігури «Революцію» і «Обивателя».

Революція у Остапа Вишні витримана в стилі умовностей буржуазної французької революції, як «чудесна жінка, в криваво-червоній порфірі одягнена» (III—165). Революція це, за Вишнею, чудесна жінка з неземною красою (III – 165).

З цього опису видно, як фальшиво-ідеалістично подає Вишня постать (?) соціалістичної революції. Звичайно, з такого образу можна було б тільки сміятись, коли б сама гумореска не промовляла чогось більшого. А от що каже Революція Обивателю:

«Я в бурі буряній принесла тобі машини, домни, паси... А ти «запальнички» почав робити... Я засвітила твої мартени, я завертіла твої машини... і т. д. (III—67).

Що хотів сказати Остап Вишня оцією розмовою між революцією і обивателем? І насамперед, що він розуміє під словом «обиватель»? Як ми бачили з наведених цитат, революція каже, що вона віддала йому машини. Кому віддала революція машини? Пролетаріату. А чому Остап Вишня називає його обивателем?

Для пояснення цього досить пригадати те дике скавучання, яке доводилось чути з боку Хвильового і хвильовістів, з приводу непу. «Сталася зрада революції» – так гукали Хвильові. Тепер прекрасно відомо, чого коштувало оте їх «надреволуційне» виття. Класовий ворог будь-яким способом хотів зробити наклеп на чергову стадію соціалістичного будівництва з тим, щоб підірвати віру в правдивість генеральної лінії партії і зрештою повернути рядянську країну на шляхи капіталізму й фашизму. При чому останнє вони теж назвали «революцією». Як ми бачимо, Вишня й тут докладає своєї краплинки отрути, порівнюючи будівника соціалізму до обивателя, не гідного революції.

4. МИСТЕЦЬКА МАШКАРА ОСТАПА ВИШНІ

Націоналістичні друзі Остапа Вишні завжди намагалися довести, спираючись на минулу участь Остапа в радянській пресі, що Остап Вишня – це неухильний і моментальний популяризатор всіх заходів радянської влади, «Остап Вишня – це український Дем'ян Бедний» – ось що намагалися вони довести.

Але досить нам прочитати Вишневу автобіографію, щоб зрозуміти, що це була цілковита брехня. Почитаймо, що пише сам Вишня про себе:

«Весь тягар громадянської війни переніс: і в черзі по пайки стояв і дрова саночками возив... а найтяжче було носити два пуда борошна... а таки доніс. Не кинув «здобутків революції» (I—16).

«Ну, а потім підїхала платформа, мене й посадили. Потім випустили, але я вже з тої платформи не злавив. Нема дурних» (І—16).

«Чого я був у Кам'янці, питаєте? Та того ж, чого й ви» (І—17).

От тобі й «Дем'ян Бедний»! Колишній петлюрівець, що вже був один раз в БУПРі за свою контрреволюційну діяльність, а потім, випущений звідти, спритно спромігся провадити цю контрреволюційну діяльність в галузі літератури. Ось що він був насправді. І ще пише, що «з радянської платформи не злавив: нема дурнів» (І—16).

Справжню ціну цим словам тепер дуже легко підшукати.

Наостанку я хотів би ще раз на одному-двох прикладах показати убогість мистецьких засобів Остапа Вишні. (От він пише, наприклад: «Я фотографую з свого, звичайного, погляду, життя на селі» (І—45). І от як ця «фотографія» провадиться: Робота: «аж гуде». «Тільки гуп-гуп, гуп-гуп, гуп-гуп» (І—59). «Мантачать коси: дзень-дзень, дзень-дзень!» (І—80, І—134). Косять «рівномірно як годинник ссшш... ссшш... ссшш» (І—81), «в повітрі камертони золоті: дззз, дззз, дззз» (197) і т. д.

Звичайно, це все не більше, ніж протокол та й те записаний вельми невправною і примітивною рукою. Вишня іноді не боявся й того, щоб так і сказати про самого себе: «Бути сучасним письменником значно легше, нічого собі не читаєш, тільки пишеш» (І—14). Ну, звичайно, коли маєш постійно підтримку збоку повсюди розставлених контрреволюційною рукою своїх друзів, можна покласти ноги до стола і халтурити що завгодно: все одно надрукують.

Вишня не від того, щоб іноді довести і повну свою некультурність. От, наприклад, сцену із опери Вагнера «Трістан і Ізольда» Вишня вважає за танок лише тому, що Айседора Дункан використала цю загальновідому річ для однієї з своїх композицій.

На цих кількох зауваженнях ми можемо завершити характеристику постаті й методів роботи Остапа Вишні. З поданого видно, що це був за суб'єкт. Бездарний писака, що своїми коріннями виростав із куркульства, а в мистецькій творчості був продовжувачем губановських «малоросейських» збірок. Контрреволюціонер, що, нахабно халтурячи, насмілювався в зашифрованій формі протаскувати в літературі куркульські ідеї, колишній петлюрівець, що змінив вогнепальну зброю на перо «гумориста», от хто такий був цей «король українського гумору».

II

1. ОСТАП ВИШНЯ ТА СЕЛО

Ми переходимо тепер до аналізу матеріалу, зібраного Вишнею в 4-х томах його «Усмішок».

Переважну увагу в своїх творах Остап Вишня віддавав селу.

Вся установка селянської частини його «Усмішок» скерована на те, щоб всіма силами підкреслити патріархальну, хуторянську, куркульську незайманість радянського села:

«Ох і харрашо ж на селі! От тут тобі вишня під вікном, а поруч осика, а під осикою жито, а за житом гарбузи, а за гарбузами картопля, а за картоплею нужник!» (І—31).

Так декларативно починається фельетон — «Ось воно — село оте!», що править ніби за символ віри для Остапа Вишні. Ідилічність пейзажу тут просто таки Рубенсова, хоч за своїм звичаєм автор не добирає принципової різниці між нужником та власним вікном.

Автор всіляко намагається підкреслити, що село для нього... «не з тез статистичних відомостей повітпродкомісарів, не з донесеннів сільрад і виконкомів — не офіційне село, таке собі село» (І—31).

Що цим мало бути сказано? Очевидно, одне: хоч ви як не намагайтесь радянізувати і колективізувати село, а воно собі є не ваше, не офіційне, а наше, куркульське.

От які риси вишукує Остап Вишня в радянському селі:

«А так тихенько в нас. Оremo. Сіємо. Плодимось, як і всі православні. Живемо, одне слово» (І—34).

«Отак просто школа. А після школи розправа. А так живе старчиха. А навскоси кума Уляна. А посередині майданчик. А на майданчику свині» (І—32).

«До церкви дзвонять... А дзвін малиновий, та тіль – гу-гу-гу – собаки гавкають. Одне слово – село» (ІІ—19). Селян Остап Вишня подає як справжніх дегенератів. Та справа не тільки в тому. От наприклад, в «усмішці». «Пошти що й здря» Остап Вишня намагається показати, що село взагалі нездатне ні на який поступ. В цій «усмішці» селянин відмовляється від культурних нововведень за допомогою зачарованого кола: земля не вкупі – не можна культурно господарювати, а землевпорядкуватися не можна – бо земля не однакова і т. д. От, мовляв, яка є справжня психологія сучасного селянина, а ви ще намагаєтесь його на колективізацію тягти.

Дійсність, велетенська революція в сучасному колективізованому селі блискуче спростувала цей контрреволюційний наклеп Остапа Вишні. Та він докладає всіх зусиль, щоб показати удаване банкрутство будь-якого заходу радянської влади, вжитого до поліпшення побутових умов селян: «У селі є потребилівка. Це в кращому разі, а найчастіше – «Стребилівка», що – «отут вона в мене сидить», отут – це значить «під грудьми», або «в печінках» (ІІ—19).

А от і продовження:

«Але є одна штука, що трохи не примусила мене при вїзді в село рявкнуть:

«Повстаньте, гнані і голодні!»

Щоб ви гадали, що це за «штука»?

Можно подумати, що Вишня побачив трактора.

«Арка!» (І—33).

От, мовляв, єдине, що змінилося на селі. Поставили арку.

Тут ми підійшли до цілої серії «усмішок», де Остап Вишня планово розглядає відповідні галузі життя радянського села:

«Головполітосвіта», «Жінвідділ», «Освіта», «Охорона народного здоров'я» і інш.

Що ж є в цих «усмішках»?

В «усмішці» «Головполітосвіта» автор всіляко підкреслює те, які грандіозні установи Головполітосвіти є в місті, а от в селі, мовляв, нічого нема. Село перебуває абсолютно за межами культурних заходів радянської влади.

«Он через дорогу під куминими Уляниними ворітьми – кілька колодок лежить. Ото й є наша Головполітосвіта» (І – 43).

Що там відбувається? «Лапання», ідіотичні похабні співи, «спання парами».

І все – вся Головполітосвіта.

Жінвідділ – жіночі плітки, церковні інтереси, над якими переважає розбита череп'яна ринка. Змалювання справжньої фауни села, а не людей. І нарешті що найцікавіше, за відсутністю ініціативи самих жінок, голова сільради об'являє, що жінка має однакові права з чоловіком. Як і всюди, тут Остап Вишня намагається викривити справу так, ніби ні про які органічні визвольні рухи з боку жіночої частини селян не може бути й мови, що їх звільнення провадиться шляхом адміністративних наказів згори. Наклепницька суть цього твердження, що витікає з тези Остапа Вишні про чужорідність радянської влади для села – нижче ми цю тезу ще проілюструємо – ясна сама по собі.

«Освіта» – «Освіта на селі. Ну, тут навряд чи вийде усмішка... Боюсь, що тут уже буде вишневий рид» (І—52).

І це Вишня насмілювався заявляти тоді, коли радянська влада за допомогою мас розгорнула роботу по ліквідації неписьменності.

«Село – техніка...» – трактори: «...є... сили: дві кінських і одна коров'яча» (І—57) і т. д. Сішник – лантух. Косарки-снопов'язалки – люди, молотарки – дорослі, зерноочисні машини – діти. Цілковита відсутність машин.

«Село – книга». – Книг нема. Є лише старі гроші, що по них можна вчитися грамоті. Книжки ж використовують лише для крутіння цигарок. В цій наклепницькій «усмішці» Вишня безпосередньо подає руку білогвардійському гумористу Арк. Аверченку, коли той стверджував, що в Радянському Союзі скоро ніхто нічого не читатиме.

І це в той час, коли передвоєнна норма книжкової продукції у нас в кілька разів перевищена, коли зокрема на Україні тиражі книжок за десять революційних років в кілька разів більші, ніж за двісті передреволюційних.

Ховаючись за юродську форму викладу, Остап Вишня залюбки робить наклеп на культурну політику радянської влади.

«Охорона народнього здоров'я» – «Пасічанський Наркомздрав – баба Палажка» (I—66). Засоби лікування – власні руки, власний язик, власний іржавий ніж. Класифікація хвороб: переполох, глаз і т. д. А де ж робота НКЗдоровля? Звичайно, Остап Вишня її намагається не помітити.

«Профос» – ступені освіти – пасти гуси – технікум першого ступеня. Вища група – свині. І все. «Профос» закінчується одружінням. Чого намагався досягти Остап Вишня в усіх цих «усмішках»? Показати село таким закоснявілим, що його, мовляв, не можна зсунути з віковичних хуторянсько-куркульських позицій нікому. Намагатися одбити бажання їхати до нього й працювати там провідникам ідей радянської влади і, нарешті, подати всю сільську роботу партії і радянської влади, як зверхне очковитирательство, командування згори і формалістику.

А от іще одна надзвичайно нахабна «усмішка». В ній Остап Вишня намагається агітувати за передплату на газети. На газети ненависної йому радянської влади. От він і «агітує»:

«Передплачайте» – щоб їх використовувати на цигарки.

Найбільше виразності набуває стиль Остапа Вишні, коли він дістає змогу рекламувати куркуля. От, наприклад, «усмішка» – «Коли в голові лій». Остап Вишня вишукує куркуля, якогось Рудя, що побував у Франції, там навчився агротехніці і пристосував її до своєї «пасіки величенької», господарства – 20 десятин на 15 чоловік родини і т. д. Вишня не шкодує жодних фарб, щоб розписати, який це зразковий господар, цей Рудь. І звичайно, стає зрозумілим, що мав почувати Остап Вишня, коли майно таких Рудів підчас розкуркулення експропріювали для колективу.

Недалеко пішов від цієї «усмішки» Остап Вишня в своєму «Ярмарку»:

«І все ворухиться, дихає, курить, говорить, кричить, лається, мекає, ірже, ремигає, позіхає, кувікає, хреститься, божиться, матюкається, заприсягається, пахне, смердить, воняє, кудкудахає, квокче, смалить одне одного по руках, грає на гармонію, на скрипку, причитує, п'є квас, їсть тараню, одригує, ікає, «булькає», лускає насіння і крутиться на каруселі» (I—203).

Усю цю сцену Остап Вишня закінчує лише одним словом: «Ярмарок!»

Таким мажорним акордом супроводить автор не радянський, а куркульський ярмарок. Коли ми порівняємо цю усмішку з попередньою, то це тільки ствердить контрреволюційну послідовність Вишні.

Виключно цікава для Остапа Вишні «усмішка» «Ось воно як» (II—117).

Ця «усмішка» нібито агітує за ощадкаси. Мова в ній іде про ощадливого середняка, Петра Федоровича Трактора, що скористався з послуг ощадкаси. «Проводив він культурне господарювання, корову злучав з сименталом, кобилу з арденом, свиню з йоркширом». В 1925 році він спродав худобу, «по хазяйству все справив. Подививсь – залишилось. І так залишилось, що як рахував, на вікна поглядав». Середняк нібито виходить трошки підозрілий, нібито він багатший за середняка. Але слухаємо далі: Поклав цей «середняк» гроші до ощадкаси. Каси по неділях закриті, отже, коли в ці дні до нього приходили гості, він не міг купувати горілки, бо вдома грошей не було, а ощадкаса була зачинена. Що ж зробив на ощаджені від продажу худоби гроші цей «середняк»?

– «Трактора Петро Федорович на ті гроші купив, – он воно як.

Чи випили – питаєте, як трактор купили?

– Випили.

– Але тоді вже можна.

Хто трактора купить, тому можна випить, тільки не самогона» (II—119).

Виникає низка запитань: 1. Що це за середняк, що міг на частину грошей, здобутих від продажу худоби, купити собі трактор?

2. Якому середнякові може бути потрібний для його індивідуального господарства трактор? Адже лише для обробітку своєї землі, йому було б не доцільно придбати трактор. А для решти господарських потреб одного середняка трактор є занадто міцне енергетичне джерело. Отже, – трактора Вишнин «середняк» віддаватиме в експлуатацію.

Отже, коротше кажучи, «середняк», з такою симпатією поданий Остапом Вишнею, є звичайний собі куркуль. Філософія неприкритого правого ухилу, славнозвісний лозунг, «збагачуйтесь» – тут в творчості Остапа Вишні знайшли той же самий, жвавий відгук, що його мали праві опортуністи від Кондратьєвих, Чайнових і т. д. А вказівки Остапа Вишні про те, коли можна випити, а коли ні – нагадують справжній самоучитель хорошого тону для «міцного мужичка», що за всяку ціну намагається збагатіти, використовуючи для цього всі можливості, які трапляються на його шляху.

Згадана «усмішка» ворожа всій політиці партії в селянському питанні. Адже в Вишніного «середняка» вже давно поодбирали всі оті трактори, що їх купівлі плескав у долоні Остап Вишня. Отак спромігся Остап Вишня, коли йому замовили писати «усмішку», що агітувала б за ощадкасу, під цим прикриттям поагітувати за ощадливого куркуля.

Перейдемо тепер до «усмішки» «У колективі».

Очевидно, на замовлення якоїсь редакції, Остап Вишня їздив до невеличкого колгоспу. Ясно, що загальна установка цієї «усмішки» зверхньо позитивна: адже коли Остап дозволив би собі в цій «усмішці» показати свої справжні куркульські зуби, то ця «усмішка» не побачила б світу.

Але до чого ж огидно читати її, знаючи справжні класові настанови Остапа Вишні. До чого бездарна і нудна вийшла ця «усмішка»? Вся вона побудована так: із шести сторінок понад дві присвячено тому, як автор їхав до колгоспу. Далі йде сухий переказ досягнень комуні. Зразок: «Ходімте, я покажу вам наше поле. У нас тепер тридцять шість десятин пару, вісімнадцять десятин окупних («пропашних»), вісімнадцять десятин ярої пшениці», і т. д. (I—148). Далі Вишня не в силах стерпіти, похабно дотепничає над «колективною роботою» колгоспівського бугая і кнура, що «ніколи не відмовляється з дозволу артілі йоркширить місцеві селянські поросята» (I—150). І далі (лишилось ще 3/4 сторінки): про вишні, дуже смачні, і про те, що в жінок у колективі «і очіпки на місці, і волосся ціле».

Все. Звичайно, в «усмішці» нема ніякого узагальнення, що допомогло б усвідомити ідею колективізації. Це – єдина «усмішка» про колектив, в усіх томах «усмішок». Натомість підхихікування над словом «колектив», сухий репортаж по замовленню.

Отже, в селянських «усмішках» Остапа Вишні на весь свій жалюгідний зріст постає персона куркульського агітатора, який не випускав можливості, щоб, прикрившись чи то жартом, чи то «ідеологічно-витриманими темами», – протягти контрреволюційну куркульську агітацію.

2. ОСТАП ВИШНЯ І МАШИНА

Ми не знайдемо, звичайно, жодної «усмішки» Остапа Вишні, де б говорилося про машину, як засіб переведення сільського господарства на соціалістичні рельси. З розібраних вище «усмішок» ми бачили, що Вишня навпаки агітує за передачу машин до рук куркульства.

Звичайно, у Остапа Вишні ми можемо знайти такі плаксиві вигуки: «Ой, дайте індустрію! ой дайте!» (III—243).

І ще: «Та даймо ж машину! та пробі даймо ж машину! А то тільки: кидь! кидь!» (I—140).

Звичайно ж, що оспіваному Остапом Вишнею куркулеві дуже бажано було б, щоб йому дали трактора і щоб він міг почувати себе так, як показано в іншій гуморесці Остапа Вишні, в тій, що лише «вставляй штепселі», а електрика все сама зробить. І поруч з цим благанням куркуля про одержання машин у цілій низці «усмішок» Остап Вишня, на перший погляд незрозуміло для чого, намагається запевнити, що селянство з машиною упоратися не може.

«Машину якусь десь побачили.

Ой, не підходь! Ой, не підходь! Бо так тобі й голову одкрутить.

Не бачиш хіба як крутиться? Не чуєш хіба, як гуде?.. Ой, не підходь!» (ІІ—47).

Таке удаване протиріччя стає дещо зрозумілішим, коли ми звернемося до іншої «усмішки» Остапа Вишні. «Він такий, він може...» (І—49). Тут відбувається майже те саме, що й в «усмішці» з купівлею трактора куркулем. Трактор куплений, тільки уже не «міцним мужичком», а селянами, тобто очевидно колгоспом, або Созом. І от коли Остап Вишня в першій «усмішці» натякав на те, що трактор, куплений куркулем, потрапив до обережних і дбайливих куркулячих рук, то тут, в колективі, справу він повертає зовсім інакше.

Механік, що притранспортував трактор до села, повернувся до міста. Тоді селяни почали випробовувати трактора самі:

«Сідай ти тепер, Іване, на трактора: подивимось, як він у нас їхатиме!.. Ти ж сам придивлявся, куди його той механік крутив!»

Іван сів на трактора, пустив його, трактор поїхав, але зупинити чи правильно скерувати його Іван уже не зміг. І коли трактор перекинув кілька парканів... – «пощастило якось то Іванові сіпнути за підходящу пружину. Трактор і став. Став, дивиться на Івана, головою хитає та щось і каже. А що він сказав, – спитайте у Івана...» (І—50).

Насамперед привертає на себе увагу, що Вишня бреше: загальновідомий є той факт, що ще до заснування МТС, коли трактор йшов безпосередньо до колгоспу, тракторів не лишали у селі без догляду і продавали їх до тих сіл, які посилали раніше своїх представників на курси трактористів. Продаж тракторів колективам супроводився вивченням на тракториста селянина з того села, куди трактора продавалося. Отже Остап Вишня для чогось збрехав.

А для чого саме? Звичайно, для того, щоб спаплюжити колектив, показати, що колективіст – темний, некультурний і неспроможний взяти до своїх рук складної сучасної машини.

Отже, і в питанні про постачання машини Остап Вишня вірний своїй куркульській лінії.

3. ОСТАП ВИШНЯ І МІСТО

«Жнива. Чи зрозуміле це слово отій мільйоновоголосій, мільйоноокій, мільйоноворукій і мільйононогій потворі, що містом зветься?» (І—79). Правда, співзвучний радянській сучасності образ міста?

Пролетарське місто, що несе смерть сільському куркулеві, це безперечно для нього, для куркульського ідеолога, Остапа Вишні, жадлива потвора, смертельний ворог. І вся злоба, все єхидство, на які був спроможний Остап Вишня, обертається в нього проти радянського міста.

Ця «потвора» за Вишнею нищить людей, нищить їх тіло:

«Решта органів твого тіла міського до чогось іншого повернулася. Все тіло твоє прокарене на соломі мечеться», і т. д. (І—108).

Але все це дрібниці в порівнянні з тим, як «псує місто самих людей».

Остап Вишня весь час намагається підкреслити, що коли на «политих потом чорних ланах українських урочисто відбувається меса трудового селянського життя» (І—83), то в місті живуть лише непмани, ледарі, бюрократи і т. д. Що селянинові, і колгоспників, і біднякові, і куркулеві абсолютно нічого вважати на існування міста. Він підбурює селянина проти міста, виконуючи тим самим роль ретельного куркульського агітатора:

«В городі, Дмитре Федоровичу, за півгодини ворочають тисячами пудів твого жита в облігаціях та вагонах. І сам ворочає, один... І потом не обливається. А Зоя Владиміровна чи

й Клара Соломоновна зі своїми Севкою чи Абрашкою на веранді сидять, та ще під парасолькою, щоб коліру на обличчю не зіпсувати... Он як у городі, Дмитре Федоровичу» (І—83).

Автор навмисне приховує від читача-селянина, що радянське місто не є місто капіталістичне. Адже на час записання тої «усмішки» за спекуляцію хлібом уже садовили до БУПРу. Він навмисне умовчує, що «город ворочає» тисячами пудів жита, обертаючи їх на заводи, на машини, на трактори для колгоспного села. Остап Вишня насмілювався буквально повторяти ті слова, що їх казали куркулі під час хлібозаготівель.

У цілій низці інших «усмішок» Остап Вишня продовжує компромітувати радянське місто, радянських працівників державних і кооперативних установ, в очах селянського читача.

«Хліборобство дуже легка і дуже некваліфікована робота. Це не те, що в місті, в конторі якій... Чи в тресті, чи в синдикаті. Там у місті, доки встанеш, доки оглянешся, доки прийдеш, доки сядеш... і цілих вісім годин сиди, сиди й працюй... А потім на два тижні відпуск. А селяни весь час у відпуску, тобто» (І—113).

Далі йде опис тяжких умов роботи на селі.

Отже, Остап Вишня навмисне запроваджує в свідомість сільського читача шкідницьке переконання, що в місті лише нероби й ледарі. Він навмисне замовчує, що в місті живуть також крім бюрократів десятки тисяч індустріальних робітників, відданих чесних службовців.

«Нічого навіть і те, що вода поллється на груди вам. Цього ви не боїтесь, плям на шифоні чи на піке у вас не буде. На гарячі груди вам литиметься вода, а вражіння таке, як у вас там в Харкові, коли найдорожча й найкраща до вашого серця свою наманікюрену ручку прикладає...» (І—138).

Отже тут, в Харкові, мовляв, живуть самі непмани та наманікюрені жінки, чи що.

Ось Остап Вишня висвітлює роботу двох кооперативів: – сільського, «Шлях до соціалізму», де не провадиться ніякої звітності і т. д. (чи не подібний в такому разі цей кооператив на яку чергову куркульську махінацію?), і поруч з цим висміює роботу великого об'єднання кооперативних правлінь у місті.

В «усмішці» «Підкачало» розповідається про обурливий випадок бюрократизму в кооперативних установах міста, де стільки кооперативів, що... «не шлях у тому місці до соціалізму був, а паркет... Не йди, а пливи» (І—90). Коли порівняти дві наведені «Усмішки», доводиться мимоволі робити такий висновок: у селі працювати тяжко, натомість люди добрі, в місті ж є всі умови для нормальної роботи, але люди нікуди не годяться.

І нарешті цілковито провокаторськи подає Вишня проблему міста та села в «усмішці» «Про дядька Панаса, про ножиці та про гудзика» (ІІ—1), де задана тема про потребу ліквідувати розходження між цінами на промислові та сільськогосподарські товари набула контрреволюційного куркульського трактування.

Подана в «образних формах» (не обійшлося, як і завжди, без штанів, «передніх фасадів» та дотепів, що на цьому нехитрому ґрунті виростають) проблема ножиць у Вишні трактується виключно, як грабування дядька-селянина пролетарським містом.

Коли дядько Панас питає в сільраді, коли будуть ліквідовані ножиці, йому відповідають:

– «Розходження. Міри приймаються» (ІІ—13)... І все. Вишня подає ці слова так, що вони звучать в устах представників сільради брехливим одмахуванням, бо він тут же подає місто, як скопище бюрократів, яким потрібні гроші «на авто, на жеребця, на килими, на м'які крісла» (ІІ—16).

І, звичайно, він і словом не згадує про те, як справді працювала на той час комуністична партія над ліквідацією «ножиць».

Сон дядька Панаса про те, що його ніби грабує місто, автор називає «смичкою». І від цього слова виводить дієслово «смикати» – тобто Вишня поганить ленінську ідею змички.

Тут ми бачимо, як Вишня безпосередньо постачає класовому ворогові на селі словесну формулюровку для своїх контрреволюційних розмов.

Який висновок для себе робить дядько Панас, боячись, «що місто відбере в нього останнього гудзика»?

– «Ой-ой-ой, – захитав головою дядько Панас. – Сховай гудзика у скриню... зроби, очкура...

В очкурі дядько Панас ходить». (II—16).

Важко заперечити, що в цих рядках виспівується ховання селянського маєтку від «зазіхань» пролетарського міста. Так ховає куркуль у хлібозаготівлю жито. Отже тут Вишня безпосередньо відбиває в своєму творі неприховану куркульську ідеологію.

І в інших творах він всіляко стає на захист власницьких індивідуалістичних рис навіть у селянина-громадського робітника. В гуморесці «А ви думали як!» він подає сільського делегата, що нарікає на потребу бути на сесії однієї установи в Харкові:

«Хоч би вже призначили, як вівці мої покотяться!» (II—185). Цим Вишня намагається критикувати корисну роботу установ з погляду шкурних інтересів одного власника.

Досить і цих наведених нами прикладів, щоб зрозуміти, що вся установка Остапа Вишні щодо радянського міста скерована на компромітацію його в очах сільського читача.

Підхід Остапа Вишні до сучасного радянського міста є не менш ворожий нашій сучасності, ніж його ж таки підхід до радянського села.

4. ОСТАП ВИШНЯ І НАША СУЧАСНІСТЬ

Цілу низку висловлювань Остапа Вишні щодо характеристики стану на Радянській Україні ми вважаємо за потрібне показати в нашій статті. Всюди, де тільки можна, так, ніби випадково, між іншим, але всюди Вишня намагається справити таке враження, ніби на селі голод, некультурність тощо. От, наприклад:

– «Гуси в холодку під потреби́лівкою (вже чотири роки замкнена стоїть)» (I—96).

...«У льохах нема нічого, бо давно вже все поїли...» (I—109).

Ці risks були б доречніші, скажімо, в «Село вигибає» Черемшини. Але Вишня обов'язково намагається наклепати про «сторозтерзаність» села за радянської влади.

Він намагається також, як ми це проте бачили й вище, підкреслити байдуже ставлення села до комуністичної агітації:

«Батько цигарку із «Товарищ, строй воздушный флот» крутять» (I—129).

А от і одвертий націоналістичний вибір:

«Спочатку в них (українців), пісні були дуже короткі, мелодійні і з глибоким змістом, а потім, як уже було заведено «Всеукраїнський день музики» (тобто при Радвладі. О. П.) почали співати «корита». (III—23). Далі йде руська пісня.

Отже радянський всеукраїнський день музики ознаменовано руською піснею. Остап Вишня очевидно цим хоче сказати, що, називаючи свою національну політику ленінською українізацією, партія і радвлда насправді провадять русифікацію.

Є у Вишні «усмішка» «Село згадує». Це «усмішка» про громадянську війну. Становище Вишні, що сам був у цій громадянській війні на боці петлюрівців, під час написання «усмішки» про «червоного партизана» було справді дуже пікантне.

Що ж робить він? Не дає жодного слова про причини громадянської війни, про визвольний зміст боротьби бідняків-червоних партизанів з міжнародною контрреволюцією і з власним глитайством. Добу громадянської війни він подає виключно як добу кривавих страждань, що від них «аж ніч почорніла». Доба громадянської війни у Вишні подана, як пригода партизана Семена, що кілька разів щасливо утікав від білих і все ж таки десь загинув.

Отже і в цій «усмішці» Остап Вишня змикається з тими, хто надзвичайно роздмухує уяву про громадянську війну на Україні, як про таку, що мала на меті породити колосальні страждання українського селянства, руйнацію села і т. д.

В одній «усмішці» Остап Вишня намагається уявити собі, як житиме селянин за доби цілковитої електрифікації побуту. Звичайно, він і не думає про те, що це буде доба соціалістичного ладу. За Вишнею технічні вдосконалення не порушують основ куркульського хуторянського сільського побуту (Електроціпок дітей б'є, «голосномовець молитву читає»... й т. д. (II—945).

В «усмішці» «Голосномовець» він подає ідилічну картину використання куркулем найгеніальніших досягнень сучасної техніки.

Куркуль використовуватиме радіо: щоб лякати птиць на своєму городі, з свого саду виганяти пастухів, що крадуть фрукти, коли куркуль трактором оре свою землю, голосномовцем він викликає до себе жінку з обідом. Соціальний зміст такого ставлення до сучасності й до майбутнього зрозумілий.

І на кінець цього розділу варто згадати ще одну «усмішку», «Підмолоджування», де мова йде про омолодження людини. Велична проблема молодощів, що дала Гете натхнення для «Фауста», – у Вишні перетворюється на варіацію непристойного анекдоту про людину, якій пересадили залози тварини. Вишнин герой Фелікс Карлович через підмолоджування починає іржати і «задом бити» (III—187).

От і рівень творчий «короля українського юмору».

5. ЯК ОСТАП ВИШНЯ ЇЗДИВ ДО РАДЯНСЬКОГО КРИМУ

Якось редакція надіслала одного разу Остапа Вишню до Криму. Остап Вишня поїхав і описав свої враження. Звернемось до цього репортажу («Кримські усмішки»).

Історична частина цього репортажу обмежується поганеньким викладом нашвидку видобутих із популярних підручників відомостей про Крим типу:

– «Історична доба в Криму» починається тоді, коли біля його берегів з'являються греки-колоністи. Ще наприкінці 18 сторіччя до Р. Х. двоє племен грецьких заселили Крим: йоняни й доряни. Вони заснували були такі місця, як Пантікапей (Керч), Гераклея (Синоп), Херсонес і т. ін. (III—13) та ще з обережним зауваженням: «За точність не ручуся». Або: «Може тут я й переплутав якісь там тисячоліття» (VIII—15). Словом, за таку якість і точність історичного матеріалу звільнили б з роботи всякого газетного кореспондента.

Остап Вишня починає цікавитись мовою кримського населення. Цікавиться тільки двома словами «платня» і «воші» (III—16), при чому останнє слово натхнуло нашого автора на цілу низку філологічних припущень, не більш цікавих і вартих по цінності, ніж це останнє слово.

Інші мовні явища, що виходять за межі грошей і вошей, Остапа Вишню не зацікавили.

Характеристика трудящих Кримської Радянської Республіки у Остапа Вишні приблизно така, як у збіднілого імперіаліста, що на нього плює всякий тубілець у колонії:

«Куди ти, мовляв, годишся. От раньше, що з тебе тепер візьмеш. А в очах у кожного тубільця так і стрибає, так і миготить зажерливість... і очі ці так і просвердлюють твою кишеню» (III—45).

Що було б, коли б цей ганебний імперіалістичний наклеп на «кожного тубільця» братньої Кримської Республіки перекласти на татарську мову й видати в Криму?

А що можна було б почути в відповідь на такі наклепи:

«Населення Криму хліборобствує, виноградарствує, садівникує, скотарствує та «курортствує». Це все роблять жінки. Чоловіки сидять цілий день у холодку, чухаються, курять цигарки та п'ють каву» (III—17).

Відзначивши, що головна суть Криму в тому, що він «субтропічна штука», Вишня подає цілу низку пошлких образів для характеристики революції в Криму «і зашуміла степами, долинами, горами, захвилювалася хвалинським морем червона легенда... Вихором буйним промчалась, крилами червоними над південним берегом кримським затріпотіла... А ім'я тій легенді – революція» (III—64).

Власне кажучи, це не просто пошлість. Що є спільного між легендою, мрією, казкою і революцією? І невже революція в Криму це не факт, не правда, а легенда?

А от іще одне знущання з кримських трудящих, що будують в своїй країні соціалізм:

«Хай укріє Червоний Крим кетягами соковитими, щоб Ахметові онуки і правнуки одне одному переказували:

– Благословенна революція і благословенний час, що породив її» (Ш—73).

Хіба це не є ставлення до громадян братньої нам республіки, як до «кольорових людей», що не спроможні мислити інакше, ніж за релігійними зразками в стилі Алібаби?

От що привіз Остап Вишня із подорожі по Криму.

Інформація з донесення секретного співробітника «Корольов»

1 лютого 1930 р.

Гомонять у Харкові про арешт артиста Березоля СЕРДЮКА. Одні кажуть, що його арештовано за минуле, другі – що за сучасне. Але конкретного нічого ніхто не каже. Одначе, треба визнати, що арештом СЕРДЮКА більше цікавляться, як, приміром, ЄФРЕМОВА. Це можна [...] лише тим, що СЕРДЮК – відомий артист. Його особа [...] тих хто цікавиться театром. Деякі з прихильників театру стурбовані цим, мовляв, сезон Березоля – зірваний.

Я чув про його арешт на відкритті Будинку ім. Блакитного. Це, так мовити, була перша чутка про цей арешт. Деякі не йняли віри цьому. І я навіть точно не міг узнати – арештований СЕРДЮК, чи ні. Я згадую за цей арешт тільки тому, що це викликало інші балачки, які для вас матимуть певну вагу.

Деякі письменники заявляли, що коли справді СЕРДЮКА арештовано, то тут мусить бути чиясь і якась провокація. І приміром, СМОЛИЧ казав, що «знаю чие це діло». Два дні опісля розказував мені про арешт СЕРДЮКА ОНИШКЕВИЧ (Вукопспілка). Цей ОНИШКЕВИЧ казав, що ДПУ має своїх агентів у Березолі, йому це відомо від артистів з Березоля, з якими він має особистий зв'язок. Він каже, що СЕРДЮКА «зрадила» артистка Березоля, що служить ДПУ. Прізвище цієї артистки він мені не хотів сказати, все ж я узнав від нього, що вона – галичанка.

Отже, якщо справді в Березолі є таємний співробітник ДПУ і саме ця артистка, то треба його негайно змінити, бо коли про це знає ОНИШКЕВИЧ, то безперечно знають і артисти Березоля, бо тільки від них має ці відомості ОНИШКЕВИЧ, як він передав мені та й мабуть і іншим своїм знайомим.

Публіка цікавиться дуже політичним становищем у Зах. Україні. Праві кола зовсім тепер не ховаються у приватних розмовах з тим, що політичне становище у Зах. Україні краще, ніж у нас, бо там, мовляв, українці мають волю. Можуть виступати, явно на зборах, у соймі, у пресі. «А в нас, цього нема»? – каже ЯКОВЛЕВ (курси українізації). ВАРЛАМ (ДВУ) теж заявляє, що в Зах. Україні можна вільно писати, виступати. А в нас – ні. Він покликається на кооперативну делегацію, що була в нас улітку, чи навесні. Ось його слова: «Уявіть собі, приїздить на Рад. Україну делегація, вертається до Галичини, робить там доповідь, хвалить більшовиків, і там їх не арештують, бо там воля слова. А в нас не можна нічого сказати, особливо українцєві».

Виступом ПАНАЇТ Істраті закордоном письменники Харківські обурені. Навіть ПОЛІЩУК каже, що ІСТРАТІ – наймит охоранки, але в цьому обуренні можна почути й деяке вдоволення, мовляв, більшовики платять за пропаганду, яка обертається проти них (СЛІСАРЕНКО).

Невдоволеність почувається серед укр. письменників, що ДПУ не арештовало ПИЛЬНЯКА. Коли б це було на Україні – каже ВИШНЯ, то давно б арештували. А Москві можна все. Цю саму думку висловлює і МАР'ЯНОВ (Робіт. Газета Пролетар).

Витяг з протоколу показів Лебеденка

15 лютого 1930 р.

Із письменницьких кол знайомий з ВИШНЕЮ, МОМОНТОВИМ⁶, КОЦЮБОЮ, ЧЕРНОВИМ та мало знайомий з Вал. ПОЛЩУКОМ. Із вражінь, які я маю від різних розмов про письменство та письменників, які конкретизувати зараз не можна, тому що я їх перезабув, я роблю такий висновок. Письменників потрібно розбити на дві категорії, старшої генерації та молодшої генерації.

До старшої я відношу таких як, СЛІСАРЕНКО, МАМОНТІВ, ФІЛІПОВІЧ, РИЛЬСЬКИЙ, ВИШНЯ, частину Ваплітян як ЛЮБЧЕНКО, ПАНЧ та інші, які є безперечно типовими подорожніми Радвлади до певного часу, в силу об'єктивних умов. Це група, яка своїм ідеологічним корінням, глибоко сидить в минулому, як в розумінні форми тематики так і певних письменницьких традицій, їм не чужа романтично-народницька національна стихія.

Доказом цьому є те, як мені говорили, що у багатьох письменників, зокрема у СУСЮРИ⁹, є багато невиданих творів, які ідеологічно і по формі не відповідають сучасності, як зв'язані з минулим. До молодшої генерації я відношу тих письменників, які оформились за революційну добу, але які в своїй більшості є теж подорожники, але більше щирі тому, що не зв'язані з минулим.

Інформація з донесень секретного співробітника «Передерій»

13 березня 1930 р.

Перші вражіння присутніх на процесі «СВУ» не є характерними і цілком виявленими. Причина цьому та, що засідання суду занято заслуханням читання обвинувального висновку й широкий загал слухачів природня річ більший інтерес виявляє до допиту підсудних, аніж до самого акту. Проте це не значить, ніби слухач ставиться пасивно й не реагує. Мене цікавило ставлення різних груп слухачів. Перший день я мав собі за завдання встановити, звичайно в міру можливого, ставлення інтелігентської частини слухачів. Треба сказати, що тут мені трохи пощастило. Група осіб за професією українські письменники на чолі з ОСТАПОМ ВИШНЯ кількістю чолов. – 6–8 досить жваво ставилась до окремих місць обвинувального висновку, при чим голосів схвалюючих саму суть існування організації не було чути. Вражіння в мене склалось таке: серед цієї групи є безперечні прибічники ІВЧЕНКА (підсудного) доказом чого є вислів з таненням в голосі: «Ти диви, на останньому з'їзді в Києві (який саме з'їзд не названо) він виступав з такою палкою радянською промовою, а вийшло опинивсь на лаві підсудних». Надто рано, але вже почали пророкувати про можливий присуд. Остап ВИШНЯ кинув фразу: «Ну що ти їх звільнять, вони знов організуються» – жаль що поспішили т.т. письменники, треба було б чути останні свідчення підсудних, де кожен з них, даючи останнє слово висловлював абсолютно про протилежне.

Ця ж група осіб вела проміж себе таку розмову – «Ну скажи, навіщо була потрібна організація, що являє собою безпринципний бльок» – але хотілось заперечити шановним письменникам. Організація, що існує з 25–26 р., має свої філіяли, певну систему, притом визначену

⁶ Мамонтов.

програму, це вже не безпринципний бльок, а щось позначніше. Додати зв'язок й зносини з закордоном, і справа стане ще яснішою, думаю, що кожен з них це також розуміє. Просидівши примірно до 8 год., майже всі вони засідання покинули. Цікавою була розмова й другої інтелігентської групи з 3 осіб, здається, всі студенти, принаймні, один з них якийсь «Юра» – студент Харків. ІНО. На запитання товариша, де добув квитка відповів: «в письменницькій організації», виходить, що з молодих письменників, але цей факт підтвердили й подальші їх розмови. Це цілком ще молоді юнаки, зміст розмов про підсудних не определений, почути від них можна було всячину, починаючи з обізнання підсудних за прізвищем й кінчаючи оцінкою організаційної побудови, в ..., що то за організація, що розкрита, а ще складається з академіків та професорів, ніби виявляється конспіративну нездатність: це примірно вражіння першого дня.

Другий день письменницької групи я не бачив, та вона в даний момент і не являє такої цінності, а тільки приблизно. Я вже був зорієнтований і мене зацікавило ставлення робітництва, що прийшло безпосередньо з виробництва. Їх було 4 чол., видно всі від одного підприємства. Те, що довелось мені від них чути, є повчальне, на мою думку, цінне. Наприклад, всі вони з інтересом слухали обвинувальний висновок (видно було, що важко розуміти українську мову через гучномовець в швидкому читанні), жваво ділились місцями, які вважали за особливо важливі, коли читали про лікарську групу, де говориться про підготовку відповідних кадрів для села, то майже одноголосно було зауваження: «Видишь врачей для села и наверное все на село», в цьому коротенькому виснові відчувалось, що робітники зрозуміли зміст роботи СВУ. Далі поміж себе говорять: «Нет, высшие группы хоть бы им что, все свое думают. Ну... ЕФРЕМОВ – председатель Академии (приблизно титул) чего ну... было, а все же контрреволюционер». Пройшов весь час з інтересом, не утримались і вони від того, аби погадати про можливий вирок, на їх думку розстрілу нікому не буде, бо прийметься до уваги їх роботу як наукових діячів. До кінця не досиділи, пішли раніше. Чув і такий голос щодо вироку: «Наибольшая кара – це вислання до Соловків, аргументуючи що ніяких конкретних виступів не було, група терористів активної дії не мала, і була занята лише ідеологічною роботою – це вислів однієї інтелігентки. Відмічаю окремо, що мимоволі довелось зустрітись з ЯВОРСЬКИМ І., своєюм засланою ВЛАСЕНКА І. Д., пройшов ніби по квитку ячейки заводу «Красный Октябрь». Людина надто хитра, в словах був щодо оцінки обережний і ...ко сказав: «розумні люди, а дурною зайнялись справою». На запитання про ВЛАСЕНКА, де він і що робить, зробив міну, нічого не знає, явно бреше, бо мешкають в одному дворі, жінки рідні сестри, дружина ВЛАСЕНКА їздила до нього, і він хоче мене провести незнанням. Про думки та вислови української інтелігенції про процес «СВУ», про його судовий період подам додатково, а також про арешт Харківських агрономів та розкуркулювання.

Мушу зазначити ще один момент з залі засідань судового процесу – це про склад слухачів. З моїх спостережень я прийшов до висновку про конечність дати більшу частину квитків робітництву з підприємств, бо є такі особи, що вважають всю справу за мало серйозну, якій надано такого значення лише як агітаційне. Ясно, що такі настрої передаються й до робітництва, судові засідання викриває вщент таку версію, і робітник зайвий раз переконається в ріжних брехнях. Дуже доцільно з метою поширення серед населення – радіо, тут численна кількість робітництва почує правду з уст самих обвинувачених.

Витяг зі свідчень Лебеденка

15 березня 1930 р.

ОПЕРА: В опері українська група, яка проваде національно-політичну акцію, на чолі якої стоїть ВИШНЯ, ЛЕБЕДЬ, ПЕТРИЦЬКИЙ, яку МАРГУЛЯН та голов називають шовіністичною.

Витяг зі свідчень Лебеденка

15 березня 1930 р.

ВИШНЯ та КУРБАС – це люди безперечно одної політичної лінії, типові попутчики до часу їх радянофільства є момент захлестного характеру, по суті вони є націоналісти самостійники лише з ливим ухилом в національному питанні. Це моє переконання. —

Інформація з донесення секретного співробітника «Антон»

21 березня 1930 р.

Остап Вишня только что приехал из Запорожья (где он был вместе с РАДОШЕМ), немедленно зашел на квартиру к Валерьяну ПОЛИЩУКУ и долго с ним совещался. Встретив меня на лестнице (в доме «Слово»), ВИШНЯ в разговоре сообщил, что собирается на несколько месяцев выехать в Запорожье. (У него имеется там брат – лишенец, которого он, несмотря на это, устроил заведывающим каким-то совхозом).

Необходимо заметить, что О. ВИШНЯ и П. ТЫЧИНА неоднократно в разговорах с укр. писателями жаловались, что на Днепрострое «натаскали москалей», там мало украинских рабочих и что на его украинизацию «треба звернути увагу». Мне пришлось быть свидетелем подобного разговора ВИШНИ и ТЫЧИНЫ с ГОЛОВАНІВСЬКИМ. Сейчас намечается явная тенденция к перенесению культурного укр. центра из Киева в Запорожье. ДВУ приняло культшефство над Днепростроем – Запорожьем, не без влияния ВИШНИ, ТЫЧИНЫ и др. Туда стали ездить для выступлений, поселений и т. д. Большинство укр. писателей (правого фланга). ВИШНЯ по всей вероятности уговаривает переехать туда и ПОЛИЩУКА. Это отчасти можно объяснить тем, что в Запорожье на довольно продолжительный срок переехал ПОЛОЗ.

ПОЛОЗ – это лучший друг ЯЛОВОГО, который в свою очередь тянет туда «своих».

К этой ниточке примешивается зоологический национализм – и отсюда вполне определенное стремление к созданию «Українського Запоріжжя з українським Дніпрельстаном», на которые «треба звернути увагу».

Верно:

[Підпис Кириленко]

Лист Артема Березюка до Остапа Вишні

24 березня 1930 р.

На конверті адреса: м. Харків вул. Червоних письменників
буд. «Слово». Остапові ВИШНІ

М. Сталіно Донбас, вул. Артема Буд. ч. 4 Окрсоцзабез.

БЕРЕЗ[ЮК]У А.Е.

Штамп: Сталіно від ... 30 р.

Доброго здоров'я, вельмишановному Остапові ВИШИНЦІ.

Хай не здивує його мій лист, бо з 13/ІІІ-30 р. приблизно о 12 год. дня при будинкові «Слово», я зустрівся з вами і гомонів про «Діли» Сталінські на культурному фронті, але за браком часу як у вас, так і в мене, ми не змогли ні до чого конкретного дійти; отже за Вашою порадою я звернувся до Аркадія ЛЮБЧЕНКО, і з ним дійшов до згоди передати частину матеріалів про будову українського Драматичного театру «Дон. Держ. Драма» та по справі підтримки з вашого боку реорганізації театральної української майстерні при клубі металістів ім. «Леніна», щоб ви допомогли вирвати з багнища Державного Російського шовінізму – гнобителів української культури, з пазурів ренегатів-українофобів, ті найдорожчі для нас культурні одиниці, яким вже вирита могила, і прорікається насмертна проповідь з чола уст завідательки культвідділом О.Р.П.С. тов. КОБЦЕВОЮ гробокопателькою української культури, з її приплічниками: ЖІЛКІНИМ, «Монархом» Театру Дон. Держ. Драми. Могильщик її /Дон. Держ. Драми/, з преси допоміжники погубності існування як Дон. Держ. Драми/, так і молододі школи українського мистецтва: в першу чергу гр. ЧЕПУРНОГО, секретар редакції 3-х округових газет «Молодий робітник», останнього мало що треба змісити з болотом у пресі, але в кримінальному порядку треба віддати під суд за його рецидивні вчинки, прикладом брать опікунство над жуліками, які очевидячки валили українську культуру, театральну майстерню, про що не раз посилавсь, і давались для використання по означеній справі матеріали, але він одводив, ухилився, не давав очевидно за хабар від таких жуликів, як сам, що з ним були рука в руку, і врешті-решт майстерня з 80,000 ахнула, ні за собачий лай.

Остапе Вишня, що це зветься, як ви будете реагувати на ці факти /а їх підтвердять тисячі пролетарських уст шахтарів і металістів Донбасу/ з рештою, їх підтвердять Ваші представники центрі Наркомосвіти зав. відділом мистецтв тов. Вольський, керівник дитячого театру і в один час був дух. керівником Дон. Держ. Драми тов. Крига, якого ви можете щоденно зустріти в буд. літератури ім. Блакитного, та зрештою може ствердити обслідуватиль майстерні надісланий ВУКОМ тов. БОНДАРЧУК, і коли хочете, можуть підтвердити Вам всі ті театри, які перебували на терені Сталінщини, хоч для прикладу взять тов. БОРТНИКА з театру «Веселого пролетарія», одним словом, ця наволоч до річницю до краю розбиває українську культуру. Треба гвалтом кричати – рятуйте, будем кричати, інакше все загине. Ви поспитайте Аркадія Любченка про ту справу, яку я мав вручити Вам, він розкаже, що твориться з українською культурою на Донбасі, бо він, читаючи деякі яскраві разки-урилки з неї, мінивсь обличчям і чуть волосся на собі не рвав, й запевне і йому защеміло біля серденька...

Я певен в тому, що коли б ви змогли були увірвать хоч годину-півтори на цю справу, то ви б, Вишенько українська, світовим рупором-гучномовцем кричали б у пресі на весь світ і на всіх мовах.

Єх без дна б йому, без покришки, як жаль, що не було вам нагоди переглянути справу руйнації українського мистецтва на Донбасі.

Одначе я дуже радив би вас затребувати цю справу зі Сталінського Окрно. тов. Гака, посилаючись на мене, що я передавав її тов. Любченко, гадаю, що він би вам надіслав її, а це для вас, дорогий відображателю юмору української літератури, роботи хватило б на цілий рік, слово чести даю, що правда...

І гріх буде з боку Остапа Вишні, коли він одмовиться допомогти розвернути смердюче багно ворогів української культури.

Ось я вам зараз їх перелічу і схарактеризую: І. ЖІЛКІН – деректор Дондерждрами.

Надто паскудна людина, недоумок, або просто ідіот, за його доречно розпитайте у тов. Криги Івана Антоновича.

Кобцева, зав. культвідділом О.Р.П.С., ломаний грош у базарний день, зажимає українську культуру, а закликає з усього світу найпаскуднішу халтуру н.... Теж ствердять всі театри, що перебували в нас, для прикладу візьміть для звірки Державну оперу, Правоберіжжя України.

ЧЕПУРНИЙ, Дорожній, Топчій, Волчихін – це люди, ці, що служать халтурі за гроші, бо в культурі ні чорта не розуміються і спекують на праці; Топчій зав. книжковим колективом і просуває весь час лише російську книжку, незважаючи на те, що в нас відчувається гостра потреба в Укрлітературі навіть і Вишенькі немає «українізуйся»¹⁰.

Дорожній, ну за цього я не хотів би писати, бо тов. Остапові буде нагода зустріти Кригу І. А. і він йому розкаже, і за Чепурного я вже писав, що це жулікі – бо удався в жуліка Гуревіча, що обдурив райком металістів з українською театральною майстернею в 100 тисяч, і кудись немнув.

Так чуєте, Вишенька, слухайте, бо коли Ви не вислухаєте, той чорт хай вас там забере, з будинком вашого «Слова».

Не-не неображайтеся, це я пошуткував, та й що казати – Ви мене розумієте одним словом, за Вами єдина допомога.

Я надсилав при цьому листі для Вашого використання матеріялів, а Ви не одмовте і зробіть як найспішніше, бо кожний день, кожний тиждень, для порятунку української культури, вартий дорогої ціни, в зв'язку із критичним катастрофічним станом.

Ну поки що, бувайте щасливі, чекаю Вашу хутку відповідь на адресу:

Сталіно – Донбас,

Вул. Артема Окрсоцзабеза буд. № 4

БЕРЕЗЮКУ Артемові.

Бувайте ще раз, стежу за вістями на ваш фельетон.

24/III-30 р.

Лист Губенка Ф. М. до Остапа Вишні

1 квітня 1930 р.

АДРЕСА КОНВЕРТА: Харків, ХП Будинок письменників «Слово» кв. 22

Остапові ВИШНЯ

Софіївський..... Запор. Окр... з 1.1V-30 р.

1 квітня 1930 р.

СЛУЖЕБНАЯ ЗАПИСКА.

Дорогий Павлуша!

Я тобі надіслав спішного листа, але ти до цього часу не відповідаєш, чи приїдеш до мене, чи ні.

Коли ти був в Запоріжжі, я не мав змоги приїхати, бо вже йшов посів. Зараз майже посів ранніх культур закінчили.

Бажано було б, коли приїхав зараз – цікаві справи з колективізації. Коли будеш їхати, захвати бумага кальки, вона мені потрібна. Пиши.

Вітай дружину і всіх робітників.

Твій Федір.

Лист Б. Романицького до Остапа Вишні

2 травня 1930 р.

АДРЕС КОНВЕРТА: Харків Вулиця Червоних Письменників Будинок «Слово» кв. 22
Остапу ВИШНІ.

З Полтави от

У.С.Р.Р. Наркомосвіта Український Державний Драматичний Театр

2 V-30 року. ім. Марії Заньковецької

Мистецький керівник

Засл. арт. Республіки Борис Васильович РОМАНЦЬКИЙ

Дорогий Павло Михайлович.

Почувши від Мих. Абр., що ви маєте виїхати з Харкова й може статися не будете на наших виставах я «пал духом», аджеж Ваше до Заньківчан ... відношення було для мене великою надією... Приїхати до Харкова і «так собі» «звичайно» почать вистави...

Ні, на мою тверду думку театр ім. Заньковецької мусить мати від харківських своїх гастролів певну користь і певні навіть організаційні висновки. Відома річ, що без організованої (біля нашого театру) громадської думки нам нічого (або надто мало) не пощастить...

Театр ім. Заньковецької своєю восьмирічною тяжкою працею заслужить на громадську допомогу, а також на те, аби вивести цей театр на ширший шлях. Ваша відсутність на наших виставах вирве з-під Заньківчанських ніг самий головний і міцний ґрунт громадської opinii... Отже і я, і всі мої товариші горяче прохаємо Вас, дорогий Павло Михайлович, будте хоч на перших кількох наших виставах, також прохаю напишіть Вашу думку, як краще організувати громадський огляд нашої праці. Я гадаю, що слід заброніувати кількість (скільки?) місць на вистави і надіслати їх до федерації письменників.

Пишу під час вистави, а тому не гнівайтесь за олівця.

Стомився так, що й сказати Вам не можу... Ну, нічого... держу хвіст бубликом.

І я і жена моя цілуємо вас і жену вашу, Павл[е] Миха[ли]чу, черкніть пару слів і заспокойте мене.

Всі вітають.

Зараз працюємо скаженно, закінчуємо останню прем'єру.

Ваш Б. Романицький.

Лист Губенка Ф. М. до Остапа Вишні

10 травня 1930 р.

АДРЕСА КОНВЕРТУ: Рекомендований. Харків XII Будинок письменників
«Слово» кв. 22 ОСТАПОВІ ВИШНЯ.

п/ф. Софіївський завод на Запоріжжі
радгосп Запоріжець Ф. М. ГУБЕНКО
10. V-30 р.
Дорогий Павлуша.

Зі мною справа стоїть так. С переходом радгоспа в ДЕСК з одного боку поліпшення становища на місяці – залишили мене в Запоріжжі. Зараз думаю, що працюватиму тут. Начальства свого я ще не бачив, хоч і було в радгоспі – не хотілося вже помі...кувати, ну та це буде видно. Працювати дуже тяжко, землі ще не добавили, цілий день на, а тут ще страшно болять ноги і кепська справа з очима, при електриці читати не можу, взагалі парень уже підтоптався. Думає виїхати до Харкова побувати у лікарів та все немає часу. Тобі повний смисл залишитись у мене, тому що решта радгоспів ДЕСКУ не мають ні помешкання, ні жратви. Ти заручись від Кудрі бумажкой на відпуск харчів – щоб зайво тут не балакати, а у нас мається все – і біле борошно, сало і масло. Я маю троє коней для власного роз'їзду, тому що завжди можу відвезти до станції, коли треба тобі куди поїхати та й заважати праці ніхто не буде, тому що мене цілий день немає дома. Будеш їхати – телеграфуй, коли можна привези мені жовті ботинки № такий як у тебе тільки пом'якші. Захвати порошу та дробу.

Приїзді, чекаємо. Всі вітають, вітай родичів.
Цілую Федір.

**Лист с[лідчого] відділу ДПУ УСРР до
окремого відділу ДПУ у м. Запоріжжі**

15 травня 1930 р.

НАЧ. ОКРВІД. ДПУ
м. Запоріжжя
75971 15/V-30

Разом с цим надсилаємо копію листа від Ф. М. ГУБЕНКО до Остапа Вишні /теж ГУБЕНКО/, можливо, що брат.

ВИШНЯ у нас лічиться на обліку Укр. к-р., за останні часи проявляє себе активно.

Просимо встановити і освітлювати Ф. М. ГУБЕНКО з політичного боку.

На випадок, коли О. ВИШНЯ приїде на деякий час до ГУБЕНКА, просимо забезпечити його освітлення там.

Про наслідки встановлення і освітлення просимо сповістити своєчасно.

ДОДАТОК: згадане.

П/ НАЧ. СВ ДПУ УСРР

/КОЗЕЛЬСЬКИЙ/

НАЧ. 2 ВІДД. СВ

[Підпис]

/ДЖАВАХОВ/

Микола Хвильовий

ОСТАП ВИШНЯ В «СВІТЛІ» «ЛІВОЇ» БАЛАБАЙКИ

АБО...⁷

липень 1930 р.

«Детермінація ідеології» лицаря панфутуристичної «морфології» надзвичайно балакучого (да обезсмертним і його ім'я) Ол. Полторацького, що з переляку (бувають і такі речі!) написав «монографію», але що ніяк не хоче прислухатись до голосу Кузьми Пруткова, себто до того афоризму із «Плодов раздумья», що приблизно так звучить: «если у тебя есть фонтан – заткни его, дай отдохнуть и фонтану».

(Моя розмова з тов. Європенком-Європацьким)⁸.

«Футуристи походять від слова латинського *futurus*, тобто майбутній. Отже, це власне ще не є справжні письменники. Це письменники майбутні.
Остап Вишня

ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ

– Так ви рішуче відмовляєтесь видати окремою книжкою монографію Ол. Полторацького, – суворо звівши свої функціональні брови, сказав тов. Європенко-Європацький, «лівий» друг вищезазначеного «монографа».

– Яку це монографію? – спитав я.

– Як яку? Та ту ж, що друкувалася в 2, 3 і 4 числі «Нової генерації» за цей рік. Нашу монографію про Остапа Вишню.

– Вашу про Остапа Вишню? Відмовляюся!

– Ігі-гі! гі-гі! – вдарився в гістерику тов. Європенко-Європацький і... раптом змовк. – Словом, – заспокоївшись, промовив він, – ви і тепер не думаєте підтримати нас в боротьбі з реакційним гумористом?

– Не думаю! – сказав я й, не покидаючи коректного тону, додав: – А також, будь ласка, залиште мене.

⁷ Цей памфлет вперше було опубліковано в жур. «Пролітфронт», Харків, 1930, ч. 4, стор. 254—309. Звідси без жодних змін взято його до нашого видання. (Григорій Костюк.)

⁸ Європенко-Європацький – узагальнений Хвильовим образ прихильника «Нової генерації» за допомогою якого він провів свій критичний діалог з О. Полторацьким. Причиною до цього діалогу була публікація в «Новій генерації» чч. 1, 2, 3, 1930 року великої статті О. Полторацького про Остапа Вишню. Як ця поліційно-викривальна стаття відбилася на долі Остапа Вишні після його арешту 1933 року, ми не знаємо. Але сам О. Полторацький вважав це своєю заслугою. Коли О. Вишню засудили до розстрілу (який пізніше замінили на 10 років табору), то О. Полторацький не тільки не відчув гризоти сумління, а з почуття героїчного вчинку він зробив у пресі заяву: «...основного мені пощастило досягти – визначити вперше в українській радянській критиці антипролетарськість, бездарність і куркульську ідеологію «творчості» цього суб'єкта»... «Тепер я щасливий відзначити, що подібне уже сталося (це засуд О. Вишні до розстрілу. —Г. К.) і що моя стаття стає епітафією на смітникові, де поховано творчість О. Вишні» (Див.: Василь Стус. Відкритий лист до президії СПУ // «Сучасність», ч. 4, 1929, С. 75). (Григорій Костюк.)

Але тов. Європенко-Европацький не вгамовувався. Він кричав, що я «затикаю рота футуристам», що я «замажую гріхи Остапа Вишні», що я і т. д. і т. п. Нарешті ця розмова мені обридла, і я примушений був розгорнути ту ж таки «Нову генерацію» й по пунктах доводити своєму співбесідникові, що «єдина серйозна розвідка», як рекомендують фурористи свій «труд» про нашого популярного гумориста, в кращому разі є звичайнісінька собі претензійна халтура і що, значить, переводити на неї папір нема рації. Переконати тов. Європенка-Европацького, звичайно, не вдалося. Отже, щоб на мене не було нарікань, що я, мовляв, «затикаю рота футуристам» і замажую «гріхи Остапа Вишні», – отже саме для цього я й виношу на суд читачів свій, коли так можна висловитися, диспут з тов. Європенко-Европацьким.

1. «У ОСТАПА ВИШНІ Є СВІЙ СЛОВНИК»

«...тим то, на нашу думку, пролетарські кола українського суспільства повинні засудити реакційну мовну практику Остапа Вишні».

Ол. Полторацький

– Ні, – сказав тов. Європенко-Европацький. – Ми почнемо не з словника, а з першого абзацу:

– «З Вишнею сталося так, – пише Полторацький, – як колись із миром, коли солдатська маса проголосувала за мир своїми ногами, хоч він і не був ще схвалений офіційно. Так само і з Вишнею – читач проголосував за нього своїм попитом, а критика й досі не встигла констатувати – чи є він корисний для сучасності, – а чи ні».

Ну, що ви на це скажете? Га?

Я «автогенно» («у розумінні взаємної підпорядкованості всіх частин» свого тіла) запалив цигарку.

– Пашквіль! – сказав я. – І на радянську пресу і на читача.

Мій співбесідник аж рота роззявив.

– Що ви кажете?

– Що я кажу? Та те ж, що чуєте, камраде. Чи не поінформуєте мене, з якого року Вишня почав друкувати свої гуморески? З 1921? З 1921! Виходить, що мало не за десять років діяльності «короля українського тиражу» не найшлося жодного більшовика, який би «встиг констатувати, чи є він, Вишня, корисний для сучасності чи ні»? Виходить тільки від Полторацького можна починати історію справжньої радянської преси? Це вже, знаєте, ваш «морфолог» дуже далеко плигнув, так би мовити (за Плехановим), «левее здравого смысла». І ви хочете, щоб я поширював цю хлестаковщину?

– А де ж тут пашквіль на читача?

– Пашквіль на читача? Прошу! Хто читає Остапа Вишню? Робфаківець, студент, селянин, червоноармієць, робітник... автор «монографії» про робітника говорить?

Тов. Європенко-Европацький розгорнув «Нову генерацію» й прочитав:

– «Твори Остапа Вишні є одним із перших засобів українізувати, напр... робітника».

– Так от, за вашим новоявленим виходить, що наш читач на протязі тих же десяти років голосував за Вишнею не головою, а... «ногами». Як вам подобається ця хоробрість?

Тов. Європенко-Европацький спантеличено подивився на мене й раптом півником підскочив:

– А ви думаєте, що ми боягузи?

– Страшенно хоробрі, – відповів я. – Саме до того часу, поки вами ніхто не цікавиться. Тепер вами починають цікавитись – отже скоро щезне й хоробрість. І пиха, звичайно. І балакучість. «Болтун подобен маятнику», говорить той же Кузьма Прутков, «того й другого надо остановить».

– Це пункт не головний, – раптово міняючи тон, сказав мій співбесідник. – Ми цей пункт можемо викреслити. Давайте перейдемо до словника.

– «Цей словник, – пише Полторацький, – як відомо, є словник глибоко-народний (себто словник Остапа Вишні. – М. Х.). Отже, – продовжує він, – мовна практика Остапа Вишні є мовною практикою реакційною». Що ви на це скажете?

– Коли ми тут маємо справу, – сказав я, – з ілюстрацією до обов'язкової детермінації елементарної логіки логікою «лівою», себто, коли автор не вважає «глибоко-народний словник» справою реакційною і все-таки говорить своє «отже», то це безконсеквентна глупота. Коли ж «морфолог» (Полторацький називає себе «морфологом». – М. Х.) серйозно думає, що користуватися з глибоко-народного словника і саме так, як ним користується Вишня (з пристосуванням до мас) значить бути «реакційним мовним практиком», то це вже... так би мовити, «же ву прі» від «культури примітивізму» пана Донцова, себто від краватко-фабричного європенківського хатянства.

– Докази?

– Будь ласка! Заперечуючи «глибоко-народний» словник, який словник протиставляє Вишніному словникові ваш «морфолог»? Словник «стовідсоткового учня Северяніна» М. Семенка? Так? Так! «Морфолог» твердить, що тільки «Семенків словник веде читача за собою»? Тільки «Семенків словник, – твердить морфолог, – виразно показує нам, що він, словник, є функція загального ідеологічного спрямування поета, яке й дозволило Семенкові стати в лави поетів Жовтня»? Так? Так! Який же це Семенків словник? Прошу: «Стекло влю скую Уюю»⁹.

Поясніть, що це таке? Відмовляєтесь? Ну, так тоді поясніть, що це таке:

«Стало льо тало ало рюзо юзо бірюзо остало квальо мало льоо»¹⁰. Відмовляєтесь і це пояснити? Чи може ви маєте на увазі северянинські «еротези-поези»? Га?.. І ви хочете, щоб я друкував пропагандиста такої парфюмерної беліберди?

– Дозвольте, – скипів тов. Європенко-Європацький. – Річ іде не про Семенка, а про Остапа Вишню.

– Річ іде, – сказав я, – про глибоко-народний словник, про європенківську спробу зробити з практиків цього словника «реакціонерів», про спробу зробити реакціонерів з таких практиків глибоко-народного словника, як, скажімо, Беранже, Д. Бедний, як, скажімо, нарешті В. І. Ленін.

Чи не скажете мені, коли жив Беранже? Той Беранже, що з такою погордою виголошував, що він «простолюдин» («je suis vilain, et très vilain»)? На початку XIX сторіччя? А чи відомо вам, тов. Європенко-Європацький, що французький робітник і досі в кишені своєї блузи носить мініатюрні збірнички пісень Беранже? Чи може і там критика «не встигла сконстатувати чи є він корисний для сучасности чи ні»? Саме за сто років? Чи може й там забули звернутись до Полторацького? Правда, один із знавців європейської літератури говорить, що «в критиці й історико-літературних оглядах, в оглядах, що кокетують високомір'ям не гірше за псевдоклясичну школу, ми частенько надibuємо на черстві й холодні рецензії про «реакційну» поезію Беранже», але хіба ці «монографії» пишуть не ті ж самі панички, що «простолюдин» їх так висміював? Пам'ятаєте цей от віршик:

– «Наш паничик Юда вроді —
та не Юда, а дивак;
патріот із патріотів
і на все, на все мастак.

⁹ Семенко М. «Повна збірка творів». Т. 1-й. 1929 р.

¹⁰ Семенко М. «Повна збірка творів». Т. 1-й. 1929 р.

Простеляється, як кішка,
вигинається, як змії...
Та чому ж його, біг мій,
ми цураємося трішки?»

Беранже цурався паничів-європенків, паничі-європенки цуралися його. «Але народні маси залишились вірними своєму старому другу, поету-плебею». І через 100 років. От вам і «глибоко-народній» словник.

– Чого ви вчепились за Беранже? – зупинив мене тов. Європенко-Європацький. – Чому ви не скажете про Д. Бедного?

– Можу сказати і про мовну «практику» Д. Бедного.

– «Язык его произведений, – пише про Д. Бедного Ухмилова, – грубый, дерзкий, снижающий поэтический стиль, унаследованный от поэзии прошлого, об'являющий поединок «тонкому мастерству», – так же по душі поету-массовику, как и язык самой массы».

– Почекайте, – скрикнув мій співбесідник. – А ми встигли сконстатувати чи є він корисний для маси, чи ні?

– «Д. Бедный, – пише та ж таки Ухмилова, – создал школу массового искусства. Его читатели – его ученики. Это неграмотные, малограмотные робкоры, начинающие писатели, безвестные авторы коллективного народного творчества. Они не создали себе имени ни в газете, ни в литературе и, может быть, и не создадут, но они уже выполняют определенное дело – они осуществляют великие планы нашего строительства».

– Розумієте тепер, чим корисна для маси мовна практика Остапа Вишні?

– Чого ви вчепились за Д. Бедного? – знову зупинив мене тов. Європенко-Європацький. – Чому ви не скажете про Леніна?

– Можу сказати й про мовну практику Льйча.

– «Я знаю только то, – говорив Володимир Льйч, – что когда я выступал в качестве оратора, я все время думал о рабочих и крестьянах, как о своих слушателях. Я хотел, чтобы они поняли меня. Где бы ни говорил коммунист, он должен думать о массах, он должен говорить для них».

– Так то ж комуніст, – ображено заявив співбесідник, – а ми ж художники. Не буде ж користуватись сучасний російський письменник глибоко-народнім словником, скажімо, Тургенева.

[...зав] я, – «не только читал, но и перечитывал не раз Тургенева». Очевидно, глибоко-народній словник цього руського письменника Ленін не вважав за реакційний.

– Ну, добре, – погодився мій фурорист. – Ми і цей пункт викреслимо. Це просто помилка. Хіба ви не пам'ятаєте, що писав Полторацький в своїй другій «монографії», саме в «літературних засобах»? Він писав: «пригадаймо також Ленінову думку «об очистке русского языка». Отже, як бачите, Полторацький не проти «глибоконароднього словника», – це він просто помилився. Він проти тієї системи українізації дітей, що її пропонує Вишня. Вишня пише: «матері, говоріть українською мовою і ваших діточок ніколи не прийдеться українізувати» (том I, ст. 170), а Полторацький твердить, що це спрощенство, некультурність, реакція. На якій підставі? А просто без підстави. Що ви на це скажете? Га?

– Коли «монографію», – сказав я, – саме в такому вашому пляні буде збудовано – я її охоче надрукую окремою брошурою.

– Ага, – радісно скрикнув тов. Європенко-Європацький. – Нарешті впіймались... Тільки для чого це ви пересмикуєте? Полторацький пише:

«Мова Остапа Вишні на сьогодні вже в культурному відношенні є нижчою за мову сьогоднішнього аграрного робітника колгоспу, що знає «диференційований пай», «колективізацію» і т. д.», а ви тлумачите його протест проти «глибоконароднього словника» як протест

взагалі проти глибоконароднього словника. Справа ж іде тільки про те, щоб цей словник поширювати. Так?

– Поперше, – сказав я, – навіщо тут згадано «колективізацію»? «Морфолог» хоче підкреслити, що в творах Остапа Вишні нема навіть такого слова, як «колективізація»? Коли це так (а інакше полторацьку фразу і не можна тлумачити), то це вже, так би мовити, «морфологічне» шарлатанство. Крім мініатюр, написаних спеціально за колектив (як от «У колективі», «От задача», тощо), в творах Вишні, як відомо, слово «колектив» досить таки частенько зустрічається. По-друге, як розуміти це «і т. д.»? Під «і т. д.» очевидно, треба розуміти «Стевуклю»? Так? По-третє, щодо «диференційованого пая».

От уже воістину запаморочення від «лівих» «неуспіхів». В творах Остапа Вишні (і саме при бажанні) можна знайти кілька сотень таких слів, як «диференційований пай»? Можна! В чому ж тоді справа? А справа тут не тільки в страшенному бажанні поговорити «вченими» словами, а і в тих лівих загибах, що їх речником виступає той же таки балакучий фурорист.

– «Через три роки дев'ять місяців, а за кращих умов – місяців через 35, а то й раніше, – пише Полторацький, – село стає центром с.-г. промисловости, що не буде відрізнятися чимсь особливо від міста. Стан продукційних сил – усупільнені машини, обумовлені ним відносини у виробничому процесі – робітники соціалістичних заводів (зерно або метал) – будуть однакові в місті й у кол. селі. Ясно, що такий стан соціально-економічної бази призводить до того, що не буде психологічної різниці між мешканцями кол. села й міста».

Як вам подобається таке твердження, тов. Європенко-Європацький? Чи не скажете мені, де тут «лівий» загиб переріс у правий? Не скажете? Так тоді я вам скажу.

Що за три роки й 9 місяців, «а то й раніш» всю Україну буде колективізовано – в цьому ніхто не сумнівається, але що за ті ж таки 3 роки й 9 місяців, «а то й раніш» село «не буде відрізнятися чимсь особливо від міста», що за ті ж таки роки не буде ніякої «психологічної різниці між мешканцями кол. села й міста» – в цьому ми не тільки сумніваємось, але й вважаємо пропаганду таких «ідей» за глибоко шкідливу пропаганду куркулячого підбрехача. Чому саме куркулячого підбрехача? Тому, що Полторацький говорить нісенітницю? Нічого подібного! Тому, що він те, т. зв., «кол. село», що в ньому ще буде точитися клясова боротьба, те «кол. село», що в ньому буде ще чимало куркулячих підголосків, те кол. село, що культурно стоятиме багато нижче за город, – саме це село він хоче зробити (принаймні ідеологічно) цілком незалежним (нема ж «психологічної різниці») від пролетарського міста. Чи не замах це на селянську бідноту й середняцтво, які ваш «морфолог» думає через три роки й 9 місяців залишити без диктатури пролетаріату (про яку ж тут говорити диктатуру, коли село незалежне від міста)? Чи не визирає із-за цієї тези обличчя знахабнілого, позбавленого прав «культурного» глитая, який мріє, коли не сьогодні, то хоч завтра стати біля державного керма? Що ви на це скажете, тов. Європенко-Європацький? Розумієте тепер, відкіля цей «диференційований пай»?

– Це вже знаєте, політика, – промовив мій збентежений співбесідник, – а я в політиці, можна сказати, профан.

Так що, про це давайте покинемо. Припустім, що Полторацький і справді не довів, що Остап Вишня має «негативний словник» (я готовий і ці промахи викреслити), але слухайте його далі.

– «На жаль, наш багатотиражний автор (себто Остап Вишня. – М. Х.) кілька разів висловлює такі думки, які ніяк не можна кваліфікувати інакше, як апологію войовничого наступу антикультурної мовної думки на культурницькі заходи сучасности. Коли не помиляємось, ми зібрали всі філологічні висловлювання О. Вишні, що є в чотирьох томах його «усмішок». На щастя, їх не так багато – всього два. В 3 томі ми маємо усмішку «Вольовий спосіб», а в 2-му – «Про ініціативу».

Що ви на це скажете?

– Як бачите, з «негативним словником» ваш хуторист провалився. Але, провалившись на словникові, він починає шукати філологічних «філософвань на високі матерії». Отже подивимось, які це «філософування».

По-перше, чи не помічаєте ви, тов. Європенко-Европацький, що ваш «лівий друг», поставивши собі за завдання за всяку ціну «угробити» Остапа Вишню, трошки, коли так можна висловитись, заплутався: з одного боку, він запевняє, що Остап Вишня «кілька разів висловлює такі думки, які ніяк не можна кваліфікувати інакше, як апологію войовничого наступу антикультурної мовної думки», а з другого, він же таки говорить, що таких думок «всього дві». Помічаєте? Отже: не «кілька разів», а «всього два» рази? Так? Так! А тепер давайте перейдемо до цих думок. Першу висловлено де? В гуморесці «Вольовий спосіб»? Так? Так!

– «Як треба кваліфікувати згадану гумореску, – пише Полторацький, – коли в одміну від нашого автора зважати, що українізаційні комісії роблять корисну й потрібну справу, українізуючи русифікованих і вимагаючи від полтавчан, щоб вони стали українцями. Адже ми зобов'язуємо всіх службовців, у тому числі й полтавчан, здавати певні іспити».

Що Полторацькому треба давно вже зробити «переключку на голову», як йому це не раз радив Остап Вишня – в цьому ніхто не сумнівається. Але чи не помічаєте ви, тов. Європенко-Европацький, що за вищенаведеною цитатою ховається той же таки політикан із табору захеканої українізації? Що Остап Вишня говорить у своїй гуморесці «Вольовий спосіб»? Він говорить, що українізація річ прекрасна, але з горе-українізаторами, що тероризують «справну жінку» Марину, яка розмовляє доброю українською мовою, що з горе-українізаторами, які тероризують робітничо-селянські маси «вольовими способами», вольовими способами, що ведуть до старих гімназійних метод, «вольовими способами» саме даній Марині безперечно непотрібними, – з цими українізаторами треба боротися. Що говорить «морфолог»? А «морфолог» говорить, що така постановка справи є постановка протиукраїнізаційна, що робітничо-селянські маси (Марина ж образ) треба віддати на глум отієї ж таки захеканої українізації. Словом, постановочка, можна сказати, на «ять». Далі.

– «Коли наш автор (себто, Остап Вишня. – М. Х.), – пише Полторацький, – стає на її захист (себто, на захист тієї ж Марини. – М. Х.), змонтовуючи мотив полтавчанки з мотивом українізованого росіянина (себто, не робітника-росіянина, можливо навіть не чиновника-росіянина, а звичайнісінького собі харківського міщанина. – М. Х.), якого пропустили на іспиті, хоч він знав усе настільки поверховно, що забув усі правила, повертаючись з іспиту – тоді стає зрозумілим, що Остап Вишня стає на захист тих, хто стоїть саме за – мову «маминої циці» в протигагу тій мові, що її культивує хоч би й радянський укрлікнеп».

Давайте, друже, покличемо на допомогу елементарну логіку. Українізованого харківського міщанина, «який усе знав настільки поверховно, що забув усі правила, повертаючись з іспиту» – цього міщанина горе-українізатори «пропустили на іспиті». Марину, що цю мову знала неповерхово і тільки не знала «вольового способу», горе-українізатори не пропустили. Остап Вишня стає на захист Марини, себто на захист не тільки робітничо-селянських мас, але й на захист тих радянських метод народньої освіти, що рішуче відкидають всякий непотріб. На захист яких метод стає фурорист? А саме тих, що від них і звільнив нас Жовтень. Але сіль справи і не в цьому. Сіль справи в тому, що, за Полторацьким, наш «укрлікнеп» ці дореволюційні методи і «культивує». За Полторацьким, наш лікнеп складається із самих горе-українізаторів, які «пропускають до іспиту «поверхових» знавців української мови, тих «знавців», що забувають її, повертаючись з іспиту», і виганяють з установ «справних жінок Марин», яким не сила розібратися в «вольових способах». Ну, знаєте, тов. Європенко-Европацький, це вже... звичайнісінький собі наклеп.

– Ну, добре, – промовив мій трохи розгніваний співбесідник. – Я і це викреслю. Цю думку і справді не можна кваліфікувати, як «апологію войовничого наступу антикультурної мовної думки». А що ви скажете про другу?

– Себто, про ту думку, що в гуморесці «Про ініціативу»? Про ту фразу, що за неї з таким задоволенням ухопився ваш хуторист? Так і тут же не обійшлося без того таки літературного шахрайства (давайте називати речі їх власним ім'ям). Гумореска, як ви бачите, висміює наших горе-кооператорів, тих, що їздять аж у Персію за непотрібними селянам «килимами чи чал-мами» й не бачать, як у них під носом «кооперативні яйця тухнуть». «Місцева ініціатива», кінчає Остап Вишня, «штука хороша», – й тут же додає: – «хімерне слово, а без його ні в сільраді, ні в кооперативі не можна. Сказати – «почин» – по-простому дуже». Саме на цій останній фразі й вирішив спекулювати «морфолог»: як так, пропаганда «мокроступів» замість «кальош»? Як так... і т. д. і т. п. А пропаганда тут, як бачите, тов. Європенко-Европацький, от яка. Що говорить О. Вишня? О. Вишня говорить: хоч Персія, себто «ініціатива», себто «поняття, якого не можна висловити українською мовою», – «штука дуже хороша», але... але як же він далі продовжує? Але перш за все, далі продовжує він, треба дати раду «почину», себто «поняттю» домашньому, себто тим «кооперативним яйцям», які «тухнуть». Так при чому ж тут кальоші?

Мій співбесідник похилився в зажурі (в невимовній надзвичайній зажурі) й, похилившись, промовив:

– Що ж, – промовив він, розвівши своїми функціональними руками, – очевидно, прийдеться викреслити весь цей розділ. Саме про словник. Та я й, по правді, не особливо сумую, – додав він. – «Пророблена нами робота», говорить Полторацький, «не є достатня: безперечно словник Остапа Вишні потребує критичної, культурної аналізи з боку лінгвіста». Отже, некультурну аналізу я й не думаю дуже гаряче захищати.

– Але почекайте, – сказав я. – «Наше завдання було в тому», говорить далі ваш «морфолог», «щоб виявити соціальний еквівалент вишнинного словника». Далі він заявляє, що «замовляла» й «позитивно сприймала мову й мовні тенденції Остапа Вишні – це – 1) відстала безкультурна маса селянства, 2) українське, вірніше малоросійське міщанство, що плекає народницькі мовні тенденції, 3) на робітничі кола, що українізуються, мовні тенденції Ост. Вишні можуть вплинути лише негативно». «Тим то», кінчає свою думку Полторацький, «пролетарські кола українського суспільства повинні засудити реакційну мовну практику Остапа Вишні».

Яка це «реакційна мовна практика» – ми вже бачили. Це саме та практика, що ніяк (рішуче ніяк!) не в'яжеться з «мовною практикою» сучасних сонливих хатян. Тепер дві слові щодо «замовлення».

Коли не забули, тов. Європенко-Европацький, Полторацький заявляв, що «твори Остапа Вишні є єдиним із перших засобів українізувати, напр... робітника». Тепер він говорить, що «мовні тенденції» (не ідеологія. – М. Х.) на робітника можуть вплинути негативно. Отже скажіть, як це одне з одним пов'язується? Коли робітник українізується саме через твори Вишні, тоді значить, «мовні тенденції» вишнинних творів на нього впливають позитивно? Так? Так! Коли ж мовні тенденції вишнинних творів на робітника впливають негативно, тоді очевидно і твори Остапа Вишні не можуть бути «одним із перших засобів українізувати, напр., робітника». Так? Так! Як же назвати таку послідовність? Не знаєте? Ну, і я не знаю.

Припустім тепер, що Остапові Вишні давала «замовлення» і «відстала безкультурна селянська маса», але при чому ж тут «малоросійське міщанство, що плекає народницькі мовні тенденції»? Коли це і де це «малоросійське міщанство, міщанство якоїсь гопаківсько-шароваристої петлюрівської «вернигори», яке завжди говорило жаргоном, – коли це і де це воно плекало «мовні тенденції» глибоко-народного словника»? «Же ву прі парле ву франсе»?

– Та я ж сказав вам, що ми цей розділ викреслюємо, – мало не скрикнув тов. Європенко-Европацький. – Переходьте, будь ласка, до другого.

2. «У ОСТАПА ВИШНІ Є СВОЯ ТЕХНІКА КОМІЧНОГО»

«Нас не цікавитиме нижче техніка комічного О. Вишні з погляду чистої техніки».

Ол. Полторацький

– Ні, – сказав тов. Європенко-Европацький. – Ми почнемо не з «техніки комічного», а з такого от обурення:

«Якась обов'язкова детермінація ідеології шлунком і гонораром, – пише Полторацький. – Якесь ставлення до письменника як до утриманця держави. Психологія кокотки від літератури, рантьє в умовах існування зберкас і українбанків».

Що ви на це скажете?

– Поперше, я спитаю вас, яким твердженням Вишні викликано цю гарячу філіпіку?

– Твердженням, що «найголовніше для письменника – гонорар».

– Ну, так от, – сказав я. – Щоб цілком зрозуміти, чого так обурився ваш фурорист, треба ознайомитися зі змістом тієї гуморески, що з неї вирвано вищезгадане твердження. Гумореска ця зветься «Письменники» і висміює вона головним чином саме той футуризм, що його невдалим апостолом і виступає Полторацький. Більше за це – гумореска висміює (в гонорарному сенсі) саме того хуториста Гео Шкурупія, який нещодавно написав націоналістичний твір під назвою «Жанна-батальйонерка». Це щодо того, чого так обурився Полторацький. Тепер по суті.

Ви, тов. Європенко-Европацький, теж вважаєте, що радянський письменник не є «утриманець» пролетарської держави? Теж? А чий же тоді, на вашу думку, «утриманцем» має бути пролетарський письменник? Закордонного капіталу? Чи саме таку свідомість радянського письменника ви вважаєте за «психологію кокотки від літератури»? Ну, знаєте, коли так, то з такою «філософією» ви ще довго будете наблизятись до радянської влади. З такою «філософією» ви далеко не одійдете від «вільного, незалежного художника» Сергія Єфремова, що, використовуючи славетного «держвидавівського коня», в той же час ніяк не хотів визнати себе за «утриманця» пролетарської держави.

– Чого ви чіпляєтесь до мене? – перелякано озирнувшись навкруги, скрикнув тов. Європенко-Европацький. – Хіба це я говорю?

– Значить, ви й цей абзац викреслюєте?

– Звичайно, викреслюю. І викреслюю тому, що це ж... не головне. Головніше от що:

– «Остап Вишня до тварин ставиться, як до людей, – пише Полторацький. – І цим засобом теж користується, як дотепом: «І засвітилися у вороної кобили очі і прошепотіли радісно уста її: «только утро любви хорошо, хороши только робкие первые встречи». Ми далекі від «ізячної» лірики Надсона й не хочемо ображатися за таке паплюження поета. Але чи не виглядає також дуже проречисто й оце низведення вищих емоцій людини, викликаних еротичною первоосновою, до фізіологічних потреб тварини?»

Що ви на це скажете?

– Що ж тут говорити? – промовив я. – «Остап Вишня до тварин ставиться, як до людей»? Як до людей. Ви не погоджуєтесь? Не погоджуєтесь. Ну, як же йому ставиться? З ломакою? З голоблею по спині? І вас, тов. Європенко-Европацький, карючить те, що кобила (між іншим, ця кобила з прекрасної незабутньої поеми про тварину, що до неї може рівнятися хіба тільки есенінська «песнь о собаке»), – і вас карючить, що кобила цитує непоганий надсоновський вірш? Так? Ну, коли так, то значить і ви, камраде, недалеко втекли від вищезгаданої «ізячної» лірики.

Шкода тільки, що біда і не в цьому, не в «ізячній ліриці», – біда в тому, що ваш «морфолог» проповідує звичайнісенький собі ідеалізм, і біда в тому, що ви цього ідеалізму ніяк не бачите. Що це за «вищі емоції»? «Робкие первые встречи»? «Робкие первые встречи»! Тоді чому ж це їх не можна «низводити» до «фізіологічних потреб тварини», саме ті емоції, які «викликано еротичною первоосновою»? Га?

– Навіщо ви мучите мене, – сказав він, – переходьте скоріше до «техніки комічного».

– Бачите, – сказав я, – мене «техніка комічного» теж цікавить, але, на «лівий» жаль, не так, як Полторацького, вона мене цікавить саме з «погляду чистої техніки», і тому я примушений позбутися спершу «техніки» морфологічної.

– «Безсумнівний успіх наведених дотепів, – пише Полторацький, – які завжди викликають загальний утробний регіт аудиторії (ми були присутні при читанні цих дотепів на вечорі в київському інгоспі й могли спостерігати їх вплив на аудиторію) – є успіх, що межує з успіхом триповерхової лайки, порнографічної листівки, похабної анекдоти. Лише глибоким внутрішнім цинізмом і карамазовщиною віє від наведених дотепів».

Коли не брати вищезазначених дотепів (припустім, що ми з ними вже ознайомились!) і повірити Полторацькому, що вони дійсно такі, якими він їх нам рекомендує, то що ви, тов. Європенко-Европацький, підмітили за рядками цієї нової філіпіки? Чи не бачите ви за рядками цієї філіпіки нахабного обличчя того ж барчука-хлестакова, що його ви вже бачили? І справді: яка самоупевненість і який безмежний цинізм! Студенти київського інгоспу сміються, а Полторацький заявляє, цей їхній «загальний регіт» – регіт з «триповерхової лайки, порнографічної листівки, з похабної анекдоти». Саме це твердження ви рекомендуєте передрукувати і розповсюджувати в десятках тисяч екземплярів? Саме і ви додержуєтесь тієї думки, що наше студентство стоїть на такому низькому культурному рівні, що його може розважити тільки «триповерхова лайка» й «похабна анекдота»? Пробачте, але в цьому твердженні я бачу новий пашквіль хутористичного фалстафа, і це я вам зараз доведу.

Які дотепи кваліфікує «морфолог», як дотепи триповерхової лайки? Які дотепи викликали загальний регіт на вечірці в інгоспі? Їх чотири: 1) «писатиме, сказав батько, коли я, сидючи на підлозі, розводив рукою калюжу», 2) вийде, було, батько на вулицю за клуню: – «Гнатко, а йди но сюди! що ти то, шеймин хлопець, понаробив? – то, татку, макети», 3) «коли дитина замислиться й сяде на голому місці, хіба йому дадуть як слід подумати? Зразу мати пужне: – а де ж ото сів ти, сукин сину? Нема тобі місця за сажем»? 4) «наука, скажете, така штука, що її давати кому чи сприймати без штанів навіть краще: більша площа сприймати». От і всі ці 4 дотепи, що на них спекулює «морфолог». Спекулює? Так!

Справа дуже ясна. Справа в тому, фурорист ніяк не хоче (можливо й не може) відрізнити порнографії від здорового гумору. Для нього, скажімо, шкурупієвська патологічна «жіноча задниця під ковдрою» – це шедевр інтелігентного вислову, але от здорові «мужицькі» дотепи... не Вишні, а славетного світового гумориста Рабле він розцінює, як порнографію.

– «З цих звуків Гаргантюа веселішав, здригався... сурмлячи задом» (в руському перекладі – «баритонально попукивая»). Відкіля це, тов. Європенко-Европацький? З Вишні? Або це: «Тепер я міг повернутись на правий бік і з величезним задоволенням випорожнитись. Поливав я так енергійно, що привів в надзвичайне здивовання маленьких людей, які, догадавшись по моїх рухах, в чому справа, розбіглись, тікаючи від потоку, що летів з мене з страшним шумом і силою». Відкіля це, тов. Європенко-Европацький? З Вишні?

Перший приклад я взяв з геніального Рабле. Другий – з не менш геніального Свіфта. Такі приклади я можу продовжувати до безконечности, коли додам до Свіфта й Рабле, скажімо, Сервантеса, Боккаччіо, Франса чи то ще якихось двох славетних світових письменників. Отже скажіть мені, чим дотепи О. Вишні «порнографічніші» за дотепи хоч би того ж Рабле? І отже скажіть мені, яке треба мати нахабство, щоб шпурляти в наше студентство вищезгаданим пашквілем?

– Але, почекайте, – промовив тов. Європенко-Европацький. – Чому ви не зупинитесь ще на «інфернальній філософії пуза та геніталій».

– «Парле ву франсе»? Будь ласка!

– «Ми зустрічаємо в нього (себто в Вишні) якесь послідовне зниження людини до становища тварини. Саме отим стиранням різниці між людиною та твариною, підкресленням скотсь-

ких рис людини якоюсь інферальною філософією пуза та геніталій віє від тої системи розглядати людей, як тварин».

Так пише Полторацький, і тут же ілюструє свою думку: «двигуни тут звуться так – оришка, вустя, ванько, пилип; регулятор (людина) з такими ж приблизно назвами». Ілюстрації, що й говорити, вдалі, але нещастя в тому, що «інфернальний філософ геніталій» не розуміє, що Остап Вишня в атмосфері ідіотизму селянського одноосібного індивідуального господарства інакше людей і не може розглядати. Тут «техніка комічного» у Остапа Вишні переростає в «техніку» глибоко-трагічного, і претензійний «морфолог», коли б він менше «жевупрікав» «інфернальними філософіями геніталій», – він би побачив, що Остап Вишня прислужився не тільки українізації, але й, головним чином, колективізації, показуючи «двигунам» і «регуляторам» їхнє безвихідне становище в безперспективному індивідуалізованому селі.

– Та це ж не головне, – сказав тов. Європенко-Європацький. – В розділі другому за головне можна вважати кінець.

– «Як видно, – пише Полторацький, – із великої кількості дотепів, можна категорично стверджувати, що з перших хвилин свого літературного стажу Остап Вишня хворіє на майже безперервне запалення надкісничі. Такими дотепами можна розважати хіба нічних вартових. Нас цікавить у техніці комічного, як первооснова її, засіб зниження, що несе на собі, як відповідне соціальне навантаження – матеріялістичний в гіршому розумінні підхід до життя й до людини. Таке зниження характерне саме для людини з низькими смаками й почуттями».

Що ж ви на це скажете?

– На цей кінець другого розділу? Що ж тут говорити? Коли справа дійшла до «надкісничі», то, мабуть, таки добре припікає Вишнин «матеріялістичний підхід до життя й до людини» тендітних естетів із дрібнобуржуазної «київської естетичної студії». І справді: такий Вишнин дотеп, як дотеп про колишній князівський будуар, себто про сьогоднішню хату-читальню («колись княжата плодилися, а тепер там свідомість плодиться»), такий дотеп нашим хуторо-хатянам, звичайно, не подобається, бо тепер же їм в цих будуарах плодитись не можна. Такий Вишнин дотеп, як дотеп про «позолоту» «золотого хреста», що на неї «птиця Господня» кладе «купочки біленькі», себто наводить «антирелігійну пропаганду», – і такий дотеп маминькиним синкам не до вподоби: вони, звичайно, за «свободу вероісповеданій», але не можна ж так знущатися з церкви! Такий Вишнин дотеп, як дотеп про свиню: «Свинею зветься така людина (стій! стій! не туди заїхав. Отак завсігди, як про свиню почнеш, так когось із знайомих і згадаєш»), – і такий дотеп «інфернальний філософ геніталій» схвалити не може, бо він прекрасно знає, про кого мова йде. Проти такого «матеріялістичного підходу до життя й до людини» він завжди буде повставати й буде твердити, що це не є культурна «техніка комічного». Звичайно, вишукавши в 4-х томах «усмішок», одну-дві, три усмішки, що від них позбавляється автор при перевиданнях, – вишукавши такі дві-три мініатюрки чи то два-три якихсь подібних вирази, щоб приховати свою справжню соціальну істоту, «морфологи» будуть на цих усмішках чи то на цих виразах енергійно спекулювати, але це зовсім не значить, що їм вдасться обшахраїти сучасного читача, саме того читача, що до нього вони з такою невимовно-претензійною погордою ставляться. «Такими дотепами, – пише Полторацький, – можна розважати хіба нічних вартових». Хіба не відчуває ви, тов. Європенко-Європацький, за цією бойкою фразою, – хіба не відчуває ви тут постаті поміщицького синка, що для нього «нічні вартові» – це не більше, як хлопці, хамі, бидло? Справа, отже, не стільки навіть у Вишні, скільки в сучасному читачеві – в студентах київського інгоспу, в нічних вартових, в тих робітниках, які легше всього українізуються на Вишниних «усмішках». Справа в тих, що їх «морфолог» вважає за бидло, за хамів, за порнографів, за аматорів «триповерхової лайки». Велика соціалістична революція, революція новітнього «чумазого» висунула й своїх «чумазих» письменників. Увійшли ці письменники в життя не з елегантними жестами піжонів з хлистиками, не з лексиконами «інтелігентних» слів недоучки якоїсь провінційальної гімназії, не з хатянськими

краватко-фрачними хутористичними «поезами», і не «зниження» вони принесли з собою, як запевняє вас Полторацький, а саме «матеріялістичний підхід до життя й людини». Погодитись, що смаки й почуття цих читачів і письменників «низькі», значить не тільки розписатися в своїй малограмотності, але й зробити необережний крок: саме ця фраза й видає з головою автора її, саме ця фраза й свідчить, що в особі Полторацького ми маємо не дуже близьку пролетаріатові, коли так можна висловитись, людину.

– Словом, – звернувся я до свого співбесідника, – ви, очевидно, і цей розділ викреслите? Так? Коли так, то давайте перейдемо до 3-го.

Тов. Європенко-Європацький похмуро мовчав.

3. «У ОСТАПА ВИШНІ Є СВОЄРІДНІ ОБРАЗИ Й МИСТЕЦЬКА МАШКАРА»

«Зрозуміло, що комункультивці є кращі друзі фотографії, але коли вона обертається на... тоді можна сказати, що це є не більше, ніж... та й записаний вельми невправною і примітивною рукою».

Ол. Полторацький

– Ні, – сказав тов. Європенко-Європацький. – Ми почнемо не з образів і машкари, а саме з такого абзацу:

– «Культурність народу, – говорить славетний хемік Лібіх, – вимірюється кількістю мила, що він його споживає».

Що ви скажете на цей афоризм?

– Я думаю, – відповів я, – що цей афоризм треба так перефразувати: сідаючи за письмовий стіл, не забувай добре помити руки. Чому не треба цього забувати? А тому, що все одно примусять.

Говорячи про образи Остапа Вишні, фурорист проробив таку махінацію: взяв кілька мініатюрок («Симферополь – Ялта», «Море», «Слухай, обивателю» і ін.), вирвав з них по одному образу, що здалися йому начебто невдалими й що ними, на його погляд, легше було спекулювати й, обслинивши ці образи, зрезюмував:

– «Ми проаналізували кілька категорій образів О. Вишні, – зрезюмував Полторацький. – Ми обрали найхарактерніше. Образ у О. Вишні як принцип... обмеженого характеру, соціальний еквівалент цього образу має коріння в обмеженому селянському побуті».

Тепер давайте подивимось, що це за образи й які махінації над ними пророблено.

Образи з першої мініатюрки: «стовбова дорога покрутилася... білим ужем попід скелями стрімчастими покручена»... (далі фраза вривається, бо далі ця дорога «то тут, то там виблискує спиною» – образ для спекуляції не підходящий. – *М. Х.*)... «море у чадрі туману», «і гордо над ними закинув зубчасту голову Ай-Петрі». Оце ті образи з першої мініатюрки, які нібито нервують «естета», обізнаного в «бедекерах». Перелякавшись, що його пробачте на слові, «чесність» таки поставлять під сумнів, «морфолог» поспішає показати свою «вченість» і заявляє, що це образи – «шабьонові». Нахватавшись дечого з Жирмунського та Шкловського, не зумівши навіть розібратися в нахвананому, претензійний початківець від «критики» з «ученим видом знатока» неохайно розкидає сентенції. Що таке «шабьоновий образ»? Це я вже до вас, тов. Європенко-Європацький? Чи відомо вам, що славетний Ан. Франс, скажімо, здобув собі славу великого письменника саме на «шабьонових» образах? Чи відомо вам, що, скажімо, геніальний Достоевський не дав жодного «свіжого» образу саме в тому вузькому його значінні, як його розуміє ваш Полторацький? Чи знаєте ви, що в наші суворі дні свіжість образу вимірюється впливом цього образу на широкі маси? Чи знаєте ви, що вишуканий декаданс футуро-шизофренічного квакання наша сучасність давно вже відкинула в помийну яму? Відомо це вам?

Образи другої мініатюрки: «хвильове море – це пастух... воно гоне велику отару баранів до берега», «медуза морський холодець... кругле, як мисочка, біле дрижасте, холодне й прозоре».

Ці образи викликають з боку «морфолога» такі «соціологічні» перли: «так і видно в цих образах художника з обмеженим власним селом видноколом».

І знову таки претензійна «вченість». Амплітуда образу вимірюється «морфологом» не його, образу, клясовою вартістю в сполученні інших образів, що утворюють псиний зміст, а формалістичним талмудом, стиснутим до того ж обмеженістю українського урбанізованого міщанина. Коли, скажімо, перший образ асоціативно переносить читача в коло баранів (не тих, звичайно, що... і т. д., а таки справжніх баранів), то в чому ж тут вина О. Вишні? Справжній баран, доводжу до вашого відома, єсть певна товарова одиниця, як товарову одиницю, барана читач може бачити не тільки у видноколі села, і не тільки міста, – барана читач може бачити в видноколі всього світу.

Нарешті, образи ще одної мініатюрки: «чудесна жінка в криваво-червону порфіру одягнена», «чудесна жінка з неземною красою». Ці образи викликали новий вибух претензійного обурення з боку «морфолога». Як так, верещить він, «революція в порфіру одягнена»? В «одяг королів»?

Вишня, отже, одягає в «одяг королів» революцію. Так? Так! Але чи не звернули ви уваги, тов. Європенко-Европацький, для кого він одягає її саме в такий одяг? Га? Для свідомої робітничо-селянської маси? Нічого подібного: він одягає її в такий одяг саме для обивателя, якого він взяв за своє завдання вдарити гострим памфлетом і який, себто обиватель, здібний мислити образами з шухлядок буржуазної революції. Діалектичний підхід? Цілком! І сумніватися може в цьому тільки той, хто поставив собі за завдання притримуватися відомого «постуляту» одного із героїв Бомарше: «брешіть, брешіть, щось та залишиться».

– Але чому ви не зупинитесь на «мистецькій машкарі», – скинувся нарешті мій співбесідник. – От слухайте, що пише Полторацький:

– «При поверховому підході і при недостатній обізнаності з Вишнею можна подумати, що його літературна машкара збігається з літературною машкарою Дем'яна Бедного, тобто з ролею неухильного й моментального популяризатора всіх заходів партії й радвлadı. При глибшому ж ознайомленні з літературною машкарою нашого автора виявляється, що сталева стійкість та ортодоксальність, виявлена ним у газетах, є лише однією із сторін літературної машкари Остапа Вишні. Автобіографія дає нам інші відомості».

Що ви на це скажете?

– По-перше, давайте зупинимось от на чому. Ваш друг пише, що інші «численні роботи» О. Вишні, що не ввійшли в томики, написано Вишнею на замовлення «відповідних редакторів» і, таким чином, до них, так би мовити, з ідеологічного боку не підкопається. Чи не скажете ви мені, яким чином писалися ті мініатюрки, що їх вміщено в томиках? Не скажете? Ну, так тоді я вам скажу: і ті мініатюрки, що їх вміщено в томиках, теж писалися на замовлення радянських редакторів. В 4 томах «усмішок» нема жодної «усмішки» (за винятком, здається, переробленого «Вія», який ішов в Державному театрі), яка б перш ніж потрапити до томика не промайнула десь в газеті чи то в журналі. Чи може ви гадаєте, що на тих «усмішках», які увійшли в томики, саме на усіх тих «усмішках» (який фатальний збіг обставин!) наші редактори й посковзнулися? Саме в усіх цих «усмішках» і нема «моментального популяризаторства заходів партії й радвлadı»? Беремо ці 200 з лишком мініатюрок із приблизно 1000 написаних (крім цих 200) на замовлення радвлadı й перевіряємо. Беріть, скажімо, 1-й том і розгортайте його, де прийдеться. Я розгорнув на стор. 116. Перегортаю сторінки до кінця книжки. Перша мініатюрка – агітація за зсипку зерна в державні гамазеї, друга – за колективізацію, третя – за колектив (щоб не збилися, орієнтую: ст. 145), проти розтратників, знову за колективізацію (ст. 171), за організацію доброї хати-читальні, проти глитая, проти сектантів, проти забобонів і т. д.

і т. п. Беріть другий том. Починайте, скажімо, з 17 стор. Перша мініатюрка – лісовий тиждень, друга – за свині, далі – проти безглузвих постанов (ст. 38), за добре садівництво, за культурну обробку землі, за страховку, за повернення насіннєвої позики, за газету, проти некультурного поводження з газетою, антирелігійна, за справжнього народного вчителя, проти т. зв. «аполітичного» вчительства (стор. 87), проти алкоголю, за ліквідацію неписьменности, проти злодіїв в сільському апараті, за ощадну касу, за активність на виборах, знову за колектив, за агронома проти попів, за культурне поводження з твариною, проти крутіїв з кооперації і т. д. і т. п. Те ж саме ви, тов. Європенко-Європацький, побачите і в 3-му, і в 4-му томі... Так це ви ніяк не можете назвати «моментальним популяризаторством всіх заходів партії й радвлadı»? Що ж ви тоді називаєте таким популяризаторством?

А тепер давайте перейдемо до «автобіографії», яка і «дає (як запевняє Полторацький) інші відомості» з приводу «літературної машкари О. Вишні».

«Морфолог», так би мовити, йде «ва-банк». Остаточно скомпромітувавши себе на шахрайських махінаціях з прикладами із творів Вишні, він хапається за останню соломинку – за «автобіографію». Письменника, як правило, судять не за його біографію, а за ті твори, що ними він постачає читача. Саме по творах визначають його «літературну машкару». В даному разі, беручи до уваги нещасне становище безпорадного критика, в даному разі давайте судити Вишню за його «автобіографію».

– «Цікаве тут (себто в «автобіографії». – М. Х.), – пише Полторацький, – якесь нарочите підкреслювання міщанських рис, безпринциповости й не цілком щасливого політичного минулого мистецької машкари під назвою «О. Вишня».

Які ж це підкреслення? От які: ввесь тягар громадянської війни переніс: і в черзі по пайки стояв, і дрова саночками возив... а найтяжче було нести два пуди борошна... а таки доніс. Не кинув «здобутків революції». «Ну, а там під'їхала «платформа», мене й посадили, потім випустили, але я з платформи не злавив»...

«Чого я був у Кам'янці, питаєте? Та того ж, чого й ви».

Припустім, що Вишня не жартує, припустім, що він і «саночки возив», і «на платформі» сидів, і в Кам'янці був, себто був серед прихильників якоїсь «директорії». Припустім. Але хіба говорити правду про своє минуле, глузувати з цього свого минулого – це значить «отим підкреслюванням шукати щільнішого контакту між автором і міщанським читачем»? Чому це «підкреслення» так не подобається «морфологові»? Чи не тому, що цим своїм «підкресленням» О. Вишня викликає Полторацького познайомити радянське суспільство з його, Полторацького, нікому невідомим майбутнім?¹¹ Звичайно, О. Вишня – не член комуністичної партії. Звичайно, пішов він з радвлadıю не з перших днів її, радвлadı, існування (хоч і йде за нею вже 10 років), звичайно, до свого вступу до пролетарської літературної організації О. Вишня йшов шляхом попутництва, але це все-таки не дає найменшого права геополторацьким цкувати його. От ще одно «підкреслення»: «бути сучасним письменником значно легше, нічого собі не читаєш, тільки пишеш». «Це іронічне твердження не слід розуміти обов'язково іронічно, тобто протилежно до того, що написано», – коментує Полторацький. Запитуйте тепер, чому не слід? Тому, дістаєте відповідь, що «смерть Ізольди», «останню сцену із опери Вагнера «Трістан і Ізольда», «використану» А. Дункан для своїх плястичних танків, «О. Вишня називає танком» («я зараз танцюватиму «Смерть Ізольди» – єсть такий танок»). Бачите, яка логіка і яка гімназіальна вченість: танок «Смерть Ізольди» не можна називати танком, бо «морфологові» сверблять руки писати про те, що він допіру вичитав з енциклопедії. Бачите до чого можна договоритись: «Іронічне не слід розуміти іронічно». І після всього цього ваш «інфернальний

¹¹ Мабуть тут звичайна механічна похибка: не «З нікому невідомим **майбутнім**», а «З нікому невідомим **минулим**» (стор. 283 оригін.). (Григорій Костюк.)

філософ геніталія» має нахабство величати О. Вишню «екземпляром»? І після всього цього ви вимагаєте, щоб я передрукував його «монографію»?

– Фініта! – скрикнув тов. Європенко-Європацький. – Цю найбільшу частину «монографії» я всю викреслю: взагалі і про словник, і про «техніку гумору», і про образ, і про «соціальну машкару».

– Як що? Ми ще до головного не дійшли. Головне ще буде.

– Коли так, – сказав я, – то що ж, давайте продовжувати. Може колись дійдете й до головного.

4. «ОСТАП ВИШНЯ ТА СЕЛО»

«Усім відомо, що наш автор кваліфікується, переважно, як письменник селянський, і в своїй творчості переважну увагу він віддає саме селу».

О. Полторацький

– Ні, – сказав тов. Європенко-Європацький, – ми почнемо не з того села, що стоїть у зв'язку з Остапом Вишнею, а з села взагалі.

– Себто ви хочете повернутись до того «морфологічного» твердження, що через 3 роки 9 місяців село «психологічно» нічим не буде ризнитися від міста?

– Так.

– Ну, коли так, то давайте читати далі.

– «Величезна більшість творів із селянською тематикою побудована за методом: село нерівноправне місту, у селі темрява, дичавина, некультурність. Такий підхід був детермінований справді нерівноправним становищем села в порівнянні з містом: стан продуктивних сил міста на цілу добу був досконаліший за стан продуктивних сил нашого села. Звідси, з усіх боків гірший економічний, культурний стан села, а звідси, як функція – літературні твори побудовані за відомим принципом «где уж нам уж». А звідси ціла філософська система, оспівана Толстим під назвою «Каратаєвщини» – апологія економічно-недосконалих умов життя».

По-перше, давайте в'ясимо, що хоче сказати Полторацький, коли говорить, що «величезна більшість письменників селянської тематики будують свої твори за методом: село нерівноправне місту». Він хоче сказати, що ця «більшість» втлумачувала чи то втлумачує читачеві, що селові треба вимагати рівних прав з містом і скаржитись ця більшість в своїх творах на місто? Ні, цього він «більшості» – треба віддати йому справедливість – не закидає. Тепер звернімось до самого Полторацького й подивімось, що ж йому можна закинути.

Велика соціалістична революція покликала до творчості мільйони бідняків і середняків. В боротьбі за соціалістичну культуру, в боротьбі з темрявою, в боротьбі за реконструкцію народного господарства беруть участь на селі не тільки міські робітники, але й тіж таки величезні масиви бідняцько-середняцьких прошарків. Припустім, що вищезгадана «більшість» не прислухалась і не прислухається до голосу цих мас. Якої ж тоді «філософії» притримується Полторацький, коли стимулювання селянських мас до активності мислить собі в пляні протиставлення «нерівноправного» (сьогодні чи вчора) села місту? Будувати твір за методом: «село нерівноправне місту», – це значить бути апологетом «економічно-недосконалих умов життя». Ну, а як я, припустімо, не хочу бути таким-о апологетом, то за якою методом ви, тов. Європенко-Європацький, рекомендуєте мені будувати свій твір? За методом: село рівноправне місту, за «філософією»: давайте поговоримо про нерівноправність села? Хороша «філософія»... тільки відкіля вона? Чи не з тих кіл, що мріють про ліквідацію диктатури пролетаріату і що підбурюють селянство проти робітників, місто проти села?

А втім, покиньмо куркулячу пропаганду – давайте повернемося до О. Вишні.

– «Малюючи село, – пише «інфернальний філософ геніталій», – О. Вишня всюди підкреслює патріархальну незайманість його». «Автор всіляко намагається підкреслити затишність села. Воно є для нього село... не офіційне село, так собі село».

Далі Полторацький кокетує сентенціями на зразок тієї, що до села не можна підходити «дуалістично», що і т. д., і т. п. Все це ми вичитуємо саме з тих абзаців, де він розбирає гумореску «Ось воно село оте». Отже беріть, тов. Європенко-Європацький, згадану гумореску й стежте.

Про яке село йде мова? Про те, відповідає Вишня, що було «на шостому році революції», себто в кінці 1922 чи на початку 1923, себто мало не вісім років тому. Яке це село? Це те саме село, що радвлада дістала його від старого режиму – дике, з забобонами, напівголодне. Що побачив Вишня в цьому селі, крім дичавини, яку залишив нам у спадщину царат? Що він підкреслив? «Патріархальну незайманість»? Брехня! Саме «займаність» підкреслив він. «Уже помітні, – пише О. Вишня, – впливи церковних справ на селі. Та й місцеві іноді причини шкереберть ставлять довічні, старі й міцні, як дуб, церковні традиції. Атеїсти є. Кипить парафія». Помітив Вишня й підкреслив в цьому давньому селі й «арку» й «трибунал». Правда, «морфолог» не задоволений, що автор замість арки не побачив «трактора», але Вишня ж невинний, що «інфернальний філософ геніталій» не поцікавивсь узнати, скільки тракторів було на селі вісім років тому. Про що свідчить, скажімо «арка»? «Арка» та свідчить про таку «патріархальну незайманість»: «тепер, коли балакаєш із котрим із пасічан, то так і плигає в нього з очей і бороди: – Ось які ми». А на «той рік» ця «патріархальна незайманість» думає «такого трибунала вшкварити», якого і «в столиці нема». За що ж любить автор це село? Він любить це село не за «патріархальну незайманість», а саме «за можливості необмежені». Так це називається підкреслювати «затишність села»? Вишня поділяє село «дуалістично»: на «офіційне» й «так собі». Але хіба ж ви не бачите, тов. Європенко-Європацький, що це іронічне поділення, зроблене спеціально для паничків, які в «арці», «трибуналі» і т. д. не помічають порушення його, села, «патріархальної незайманости». Не бачите?

– «Досить нагадати, – пише Полторацький, – хоч би з «усмішки» «Пошти що й здря», як селянин-дегенерат відмовляється від культурних нововведень... щоб відчути, як не подібний до вишніного селянина є той, хто переходить на суцільну колективізацію. Правда, «усмішка» ця написана очевидно тому кілька років, але 1) вона діє й зараз у масовому тиражі і 2) хіба автор не міг зобачити в селянинові тих природних даних, що виявились тепер у вигляді нечуваних темпів колективізації»?

Ви пробачте, тов. Європенко-Європацький, але, читаючи «монографію», я, їйбогу, гублюся й ніяк не можу дати собі відповіді, чого більше бракує авторові цієї, пробачте на слові, розвідки: вміння думати чи елементарної літературної чесности. У гуморесці «Пошти що й здря» О. Вишня показує й висміює не дегенерата, а звичайнісінького собі селянина-індивідуала, яких індивідуалів тільки через вісім років залишилося у нас до 50 %. Висміює він цього селянина в той спосіб, що селянин, прочитавши цю гумореску, ніяк не може не бачити, в яке зачароване коло потрапив він зі своїм пошматованим одноосібним господарством. В гуморесці слова «колективізація» не вжито. Але це: «та якби ж земля вкупі», «правильна сівозміна», «просапні» і т. д. Але це: «Та чого ж ви землеустрою не переводите? – Думали. – Ну? – Записалося чоловіка з двіста п'ятдесят. – Ну? – А ті не хотять. – А чому не хотять? Та земля не однакова», – все це не тільки підказує слово «колективізація», але й агітує саме за нею. Що цей селянин не подібний до того, який «переходить на суцільну колективізацію» – це так, але при чому ж тут «Вишнин селянин»? Чи може я, скажімо, пишучи про Полторацького, тим самим теж роблю його «своїм»? Що ж до того, що ця «усмішка» діє зараз у масовому тиражі, то і... слава тобі Господи! Пояснювати перевагу господарства колективізованого над господарством індивідуальним треба не тільки 50 % неколективізованим, але й де кому із 50 % колективізо-

ваних. І коли цю «усмішку» написано очевидно кілька років тому, то це тільки робить честь нашому гумористові.

– Так таки й робить? – заперечив мій співбесідник. – Може скажете, що йому роблять честь і такі гуморески, як «Головполітосвіта», «Жінвідділ», «Освіта», «Охорона здоров'я» і таке інше?

Нічого не відповівши, я перейшов до дальших «морфологічних» екскурсів.

Полторацький запевняє, що ця серія усмішок («Головполітосвіта», «Жінвідділ» і т. д.) «блискуче підтверджує тезу про каратаєвський підхід О. Вишні до сучасного села». Так, тов. Європенко-Европацький? Так! Припустім, що ця серія й справді саме це «підтверджує». Але припустивши це, давайте все-таки запитаємо: про яке «сучасне» село йде мова? Відповіді від «морфолога» ми не дістаємо. Тоді звертаємось до «усмішок». В мініатюрі «Освіта» ми читаємо: «договір сільради з повітовою наросвітою» з «повітовою». Прочитали? Україна тепер поділяється на повіти? Ні! Давно зліквідовано повіти? Давненько! Значить справа йде про «сучасне» давненьке? Так? Тепер беремо, скажім, «усмішку» «Село-книга». Тут ми зустрічаємо таку фразу: видання 1923 року вже мало... не хапає... Скільки того «друкованого» слова кинуто було на село в 20–21—22 році. Прочитали? Прочитали! Про яке «сучасне» село йде мова? Про те, що було в 1923 р.? Про те, що було в 1923 році.

Тепер давайте повернемося до «каратаєвського підходу». У вищезазначеній серії усмішок О. Вишня, як бачимо, показує село 1923 року, себто те село, що тоді не тільки в масі своїй не думало про суцільну колективізацію, але ще й не встигло добре стати на ноги після бандитських нальотів різних куркулячо-петлюрівських отаманів. З городом міцних зв'язків ще не було налагоджено, а звичай і побут старого, темного села уперто шукали виходу в світ. Як же це село могло інакше виглядати, як тільки так, як його показав О. Вишня? Чи може, показуючи це село, він, Остап Вишня, замість висміювати звичай і побут старого села, щось зовсім інше робив? Подивимось. «Головполітосвіта». «Морфолог» заявляє, що цією усмішкою наш гуморист хоче сказати, що «культурні установи має у своєму віданні лише місто». Відкіля це видно? З того, що Вишня іронізує з селянської «головполітосвіти»? Головполітосвіти того села, яке тільки но прокидалось до життя? З того, що він згадав міські «музкоми», «текоми»? З того, що він поіронізував і з цих «музкомів», «текомів» заявивши, що вони не працюють, а «працюють» «в апартаментах», замість кинути сили на село? Відкіля це видно? Чи не з тієї «емансипації», що в ній «вплутався» Андрій? Полторацький запевняє, що Вишня «не бачить сільських культуртрегерів». А хіба той голова сільради, який об'являє, що «жінка має однакові права з чоловіком» – хіба він не являється вищезгаданим культуртрегером? Хіба це не після його «об'яви в жінок десь далеко-далеко, аж-аж-аж-он-дечки, вогники блимнули»? Правда, фурорист говорить, що це – «фалшива концепція. Підхід згори»! Але при чому ж тут Вишня? При чому ж він, що Полторацький не зіває, і коли йому, Полторацькому, вигідно, готовий визнати і рядового сільського робітника за велике начальство? «Жінвідділ» – резюмує «морфолог», – «жіночі плітки, церковні інтереси». Але як він резюмує? Він резюмує так, щоб читач обов'язково прийшов до того висновку, що справа у Вишні йде саме про Жінвідділ, а не про темних селянських баб, що О. Вишня не глузує з цих «пліток і церковних інтересів», а саме захищає їх.

Злий памфлет на забобони серед темних селянських жінок («і щось я, голубонько, помічаю, що в моєї молока меншає. Коли б, Господи, не відьма» і т. д.) під «вправною рукою» перетворюється на апологетику цих забобонів. «Село-техніка». «І такі речі, – кричить Полторацький, – видаються масовими тиражами, коли ми маємо тракторні колони». – От уж, воістину «не дав Бог жабі хвоста». Розумієте, тов. Європенко-Европацький, в чому справа? Остап Вишня починає: «скрізь і всюди чуємо – техніка в нас на селі слабувата, поліпшити техніку слід», і почавши так, далі говорить: «техніки на селі скільки завгодно і ще одна». Яка ж це «одна»? А це та, що в індивідуала. Далі Вишня іронізує з «техніки» індивідуального господарства. І все. Чого ж репетує Полторацький? Хіба не розумієте? Він, по-перше, проти іронії

над «технікою» дрібного власника, себто проти техніки колективного господарства, по-друге, він хоче показати свою обізнаність на «тракторних колонах». І коли він не знає, що до цих тракторних колон тільки останніми роками рушило селянство (і то не все), то йому це й не потрібно знати: він же не політик, а тільки «морфолог».

«Сільська юстиція».

– «Тут маємо, – пише фурорист, – кілька надзвичайно яскравих описів садизму українського селянства. Можна сказати, що всі ці описи підходять, як паралель, до відомої свого часу статті «о русской жестокости» М. Горького, яка була відзначена в усій радянській пресі, як наклепницьки однобічна. На такій самій позиції стоїть і Вишня».

Що О. Вишня дав кілька описів садизму українського селянина – це так. Але якого селянина, тов. Європенко-Європацький? Того, що мільйонно рушив, скажім, до колективів? Якраз навпаки! Мова йде саме про того темного безкультурного пейзана, що його виховував царат протягом кількох століть і який в певній кількості екземплярів залишився й на сьогоднішній день. Наклеп це? Чи може Вишня й справді бере українського селянина не в динаміці, а в статистиці і заявляє, що цей селянин з природи своєї садист? Звертаємось до «усмішки». – «Забуваються ці кодекси, – пише Вишня, – вже з моди виходять, не так часто вже їх надигаєш». – Що цією останньою фразою говорить наш гуморист? Він говорить, що садизм українського селянина визначався певним режимом і що за радянської влади цей садизм «виходить із моди». Досить цієї заяви? Здається, досить!

І знову я, тов. Європенко-Європацький, гублюся й ніяк не можу дати собі відповіді, чого більше бракує авторові «монографії»: вміння думати чи найелементарнішої літературної чесноти.

Ті ж махінації пророблено і з такими усмішками, як «охорона народнього здоров'я», як «профос», як «гінекологія» і т. д. На жаль, моя контрмонографія так розрослася, що я, при всьому своєму бажанні до дрібниць розшифрувати «ліві» шахрайства й зразкову некультурність, – далі не можу зупинитися на деталях. Не можу зупинитися й на прекрасно поданому Вишнею «Ярмаркові», що в ньому він, Вишня, не тільки блискуче подав образ капіталістичної анархії, але й не менш добре показав, як в ярмарковій метушні облопошують «недосвідчених дядьків» «культурні баришники», тим самим засудивши це породження капіталістичної системи. Не можу я, таким чином, зупинитися й на нових, так би мовити, ярмаркових шахрайствах «морфолога». Ніяк тільки не можу я обминути тих «морфологічних» махінацій, що їх пророблено над «усмішкою» «У колектив». – «Загальна установка цієї усмішки – позитивна» – не міг нарешті не визнати (це єдине визнання, яке пішло на «користь» Вишні) Полторацький, говорячи про цю мініатюрку, – «в відношенні до колгоспу», – додає він. – «Ясно також, що негативної, – раптом продовжує він, – не пропустила б цензура». Цікаве продовження? «Не пропустила б цензура»? А як же вона пропустила попередні «усмішки»? Саме ті, що їх так «крив» ваш інфернальний патрон? Цікава послідовність! Послідовність, так би мовити, кишенькового злодюжки...

– «Тисячам робітників, що сьогодні їдуть на село, – кінчає цей розділ Полторацький, – керівниками агрореволюції – не можна рекомендувати читати згаданих усмішок: вони лише відіб'ють у них охоту їхати в таку темряву й глуш на вірну моральну й культурну смерть».

І знову Полторацький повертається до хлестаковських сентенцій, і знову він підкреслює, що він розумніший за тих робітників, які їдуть на село керівниками агрореволюції, і знову...

– Та буде вам! – скрикнув несамовитим голосом тов. Європенко-Європацький. – Я і цей розділ викреслюю. Хіба ви не бачите, що це... не головне.

– Я, знаєте, людина вперта, – промовив я. – Давайте знову шукати головного.

– Саме цього мені й хотілось! – заспокоївся враз мій співбесідник. – Продовжуйте, будь ласка.

5. ОСТАП ВИШНЯ, МАШИНА Й МІСТО

«Ми вже кваліфікували соціальне походження тієї суспільної верстви, що висунула нашого автора. Наша сучасність дала нам досить зразків того, як ставляться представники деяких селянських верств до міста. Місто пригноблює їх... звідси виникає мінор... Остап Вишня, як відомо, є... рекордсмен веселощів».

Ол. Полторацький

– Ні, – сказав тов. Європенко-Европацький. – Ми почнемо не з цього автографного протиріччя, яке виникає з припущенням, що О. Вишня селянський письменник. Ми почнемо з цього абзацу:

– «Зовсім незрозуміло, – пише Полторацький, – нашому авторові (себто О. Вишні. – М. Х.), що машини ми запроваджуємо не для полегшення умов роботи в першу чергу, а в першу чергу для того, щоб перемогти стихію й поставити нашу країну на вищий технічний щабель». – «Те, що Вишня висуває в першу чергу машину, як звільнення від праці – чи не є це неправильне розуміння праці, як прокляття? Соціальна суть такої постановки питання про працю добре втлумачена».

– Що ви на це скажете?

– Що ж тут говорити, – промовив я. – Давайте краще ще один уривок прочитаємо. Читайте:

– «Яку свою ідею дала світові Росія? Може ідею Чернишевського з його приматом розподілу над продукцією, коли поступовішою вважалося країну, де при менш розвиненій продукції «справедливіше» уряджено розподіл матеріальних дібр? Жебрацьку філософію «чорного переділу», примата потреби над працьовитістю. Не тудою нам дорога».

Як ви гадаєте, тов. Європенко-Европацький, чи нема між цими двома цитатами споріднености? Чи не помічаєте ви, що і в першій, і в другій цитаті розв'язується, так би мовити, одна і та ж проблема, саме проблема – як зробити нашу країну, так би мовити, щасливою? Чи не помічаєте ви, що як автор першого уривка, так і другого, – обидва вони сходяться на тому, що щасливою наша країна не тоді буде, коли буде «справедливіше уряджено розподіл матеріальних дібр», не тоді, коли машину буде «запроваджено для полегшення умов роботи», а саме тоді, коли ми поєднаємо життя з машиною, щоб перемогти «стихію», щоб «стати на вищий технічний щабель»? Відкіля взято перший уривок? З «монографії» Полторацького. Відкіля взято другий? Другий взято з одної із статей фашиста Донцова. Думки зворушливо збіглися. Коли панфутурист Шкурूपій пише романи («Жанна-батальйонерка»), під якими завжди підпишеться націоналіст Маланюк, тоді панфурурист О. Полторацький виступає в нашій пресі з теоріями, з якими фашист Донцов солідарний на всі 100 відсотків. Донцов говорить: з «жебрацькою філософією» «примата потреби над працьовитістю» нам недорого, а Полторацький йому підтакує: цілком справедливо. «Машини ми запроваджуємо не заради філософії неробства»... – Надзвичайно зворушливе єднання!

Але я бачу, що ви, тов. Європенко-Европацький, не зовсім розумієте, в чому тут сіль. Отже, дозвольте пояснити вам.

Високорозвинену продукцію наша партія ставить в основу своєї програми? Коли б вона цього не робила, то, очевидно, ми не були б свідками тих надзвичайних темпів будівництва в нашій країні, що перед нами завмер в здивованні мало не цілий світ. Як дивиться наша партія на «справедливе урядження матеріальних дібр»? Без справедливого урядження «матеріальних дібр», говорить партія, поступової країни не може бути. Що розуміє наша партія під справедливим урядженням «матеріальних дібр»? Звичайно, не «філософію жебрацтва», не «філософію неробства», а таке урядження, коли матеріальним добром користуються трудящі, себто продуценти цього добра. Чому так повстає Донцов проти «справедливого урядження матеріаль-

них дібр»? Чому він не хоче називати такої країни, де проведено таке справедливе урядження, поступовою? А саме тому, що він, як ідеолог буржуазії, не може не розуміти, що «справдливе урядження» завжди йде вкупі з диктатурою пролетаріату, себто він не може не розуміти, що це «справдливе урядження» несе з собою смерть буржуазії, смерть тій клясі, що він її репрезентує. «Жебрацька філософія», «чорний переділ», «примат потреби над працьовитістю» – все це тільки махінації буржуазного публіциста.

Тепер беремо твердження Ол. Полторацького. Він говорить, що «ми запроваджуємо машини не для полегшення умов праці в першу чергу, а в першу чергу для того, щоб перемогти стихію й поставити нашу країну на вищий технічний щабель». Вірно це? Чи не наклеп це на нашу партію? Найсправжнісінький! Що країну ми хочемо й поставимо на вищий технічний щабель, що стихію ми хочемо перемогти й переможемо – це так, але піднімаємо ми країну на вищий щабель не для того, щоб підняти (себто не заради спорту), перемагаємо ми стихію не для того, щоб перемогти (себто не заради здійснення пустопорожньої авантури), а саме для того, щоб полегшити важкі умови роботи трудящих, щоб вивести цих же трудящих із того «несправдливого урядження матеріяльних дібр», що їх в нього, в несправдливе урядження, поставив відгодований капітал. Запровадити машину для полегшення тяжких умов роботи трудящих, для полегшення тих умов, в яких вони були до революції, це зовсім не значить стати на точку погляду «філософів неробства», бо полегшуючи умови праці, машина від праці не звільняє. Але проповідувати запровадження машини «не для полегшення умов праці», а «для того, щоб перемогти стихію й поставити нашу країну на вищий технічний щабель», – це значить мислити перемогу стихії для перемоги стихії, «вищий технічний щабель» для «вищого технічного щабля». Це значить сповідати й пропагувати буржуазний ідеалізм, той ідеалізм, який пропагує Шпенглер, Донцов та інші ідеологи фашизму, той незамаскований ідеалізм, який вже й зробив з Полторацького так зв. «надлюдину».

І справді, нахватавшись «інфернальних філософій», ця жалюгідна «надлюдина» не тільки з невимовним «геройством» поплыває в нічних вартових «триповерховими лайками» (хай пробачать мені нічні вартові це вимушене порівняння), але й викидає гасла проти... проти полегшення умов праці робітничо-селянської маси. Зрозуміли, тов. Європенко-Європацький, сенс вищеподаної цитати? Зрозуміли? Ну, так тоді давайте знову звернемось до «критики».

– «Усмішка «Індустріялізація», – пише Полторацький, – вся побудована на мотиві – «Ой, дайте індустрії, ой, дайте». «Давати індустрії, – продовжує він же, – нам ніхто не буде. Ми вже взяли її тому 12 років».

Читаємо «усмішку». О. Вишня в цій усмішці, як бачите, іронізує з тих українців-хуторян, що засвоїли собі індустрію в вигляді того (від предків) «мотора», про який саме і співають у відповідній відомій пісні («подивися, дівчинонько – який я моторний»). І «ой дайте індустрії» кричить тут не автор, а саме той же таки відсталий хуторянин. Просить по суті він не індустрії, а вищезгаданого «мотора» (... щоб потім з повним правом крутитись на одній нозі й проспівати весело: «подивися, дівчинонько, який я моторний»). При чому ж тут 12 років?

– «О. Вишня в «усмішці» «Раціоналізація», – продовжує Полторацький, – безсило скаржиться на те, що: «машину десь побачили – ой, не підходь, бо так тобі й голову одкрутить». «Ні, – робить він висновок, – рішуче такі безсилі зойки й скарги не відповідають нашому активному підходові до села, індустріялізації, раціоналізації. Це філософія Махатма Ганді, але не радянська».

Беремо «усмішку». Читаємо: «було досі в нас емоцію, тепер треба переключитись на рацію». Автор починає з висміювання метод виховання дітей в атмосфері відьом, вовків, домовиків тощо. Продовжує іронізувати над тим темним селянином, що ще й досі машини жахається, як чорта («ой, не підходь»). Чим же кінчає? Кінчає агітацією проти патріархальної (для нашого часу) обробки землі («а трипілля лапи позакандзюблювало») й памфлетним

ударом по «смушевих шапках», що в них «повно емоцій» і цілковита відсутність «рації». При чому ж тут Ганді. Щоб пересмикнувши, блиснути задрипаною «ерудицією»?

Усмішка «Він такий... він може». Зміст її. Селяни «купили трактора», привезли. Спробували – «працює добре». Повернувся механік до города, сів на трактора Іван. Не вміючи поводитися з машиною, Іван наробив такого, що все село налякав. Висновок – без города – селові не обійтись, і другий висновок: їдь, Іване, до міста, вчись на тракториста.

Які ж махінації проробляє над цією мініатюркою той же таки «морфолог»? «Машину тут показано, – говорить він, – річчю зовсім неприступною для селянина». Запитуємо: відкіля ж це видно, що саме такою тут показано машину? Відповіді не дістаємо. Чи можна дати відповідь на запитання, з чого ж видно, що машину показано річчю приступною для селян? Можна! Як же буде виглядати ця відповідь? А саме так: коли б автор хотів показати трактора річчю неприступною, то що б він зробив? Він би примусив цього трактора наробити лиха, самому (себто тракторові) зіпсуватись і залишити селян, так би мовити, «біля розбитого корита». Що зробив автор? Автор підсунув Іванові «підходячу пружину» і... «трактор став». І ставши, що зробив трактор? Добродушно «похитав головою»: мовляв, диваки, я зовсім не такий страшний, як ви думаєте, треба тільки навчитись поводитись зі мною. Подібний цей факт до тлумачень «морфолога»?

– «Остап Вишня свідомо фалшує карти, – продовжує далі Полторацький, – і протиставляє концепцію свою, ним улюблену: село темне, відстале і без міста воно нічого не може зробити». «Ця назадницька лінія... йде супроти лінії активізації села».

Це вже, знаєте, тов. Європенко-Європацький, називається, по-перше, домовилися до нікуди, а по-друге, називається ще раз ствердити наш висновок щодо вищезгаданої «нерівноправності». Так і по-вашому – вважати, що село все може зробити без міста, це значить стояти на назадницькій лінії? Так і по-вашому треба втлумачувати селові, що воно може бути незалежним від міста? І саме за наших умов, коли куркуль тільки частинно зліквідований, коли біднота й середняцтво реконструюють своє господарство під проводом хоч би тих же двадцятип'ятитисячників? Коли глитайня веде шалену агітацію проти закликаних біднотою й середняцтвом робітників міста? «Парле ву франсе же ву прі»? Чи може це свідомо агітація? Може це не «інфернальна філософія геніталій»? Га?

– «Автор випустив з-під своєї уваги, – пише далі Полторацький, – що в місті живуть, крім бюрократів, напр., індустріальні робітники».

Це твердження ми зустрічаємо якраз після розбору «усмішки» з городським «механіком», саме тоді зустрічаємо, коли він привозить селові трактора. Що це твердження ніяк не в'яжеться з фактами – це, звичайно, «морфолога» теж не обходить. Не обходить його, звичайно, й такі, скажімо, гуморески, як «Дід Матвій» (– «Робітники в місті свідоміші, от і взяли за шефство, щоб допомогти вам». – «Он воно що, – відповідає дід, – ото значить ми їм раніше допомагали, а тепер вони нам»). Все це його не обходить, бо йому треба обов'язково обеззброїти Вишню.

«Коли, скажімо, в мініатюріці «Шлях до соціалізму» Вишня показує добрий селянський кооператив, то це безперечно для того, щоб «вихвалити роботу сільського кооперативу» й «усіляко запламувати роботу «великих об'єднаних правлінь»: як же, у Вишні єсть ще й «усмішка» «Підкачала», а в цій «усмішці» говориться про «кооперативне місто», а в тому кооперативному місті та був «поганий кооператив». Що гуморист в цій мініатюріці («Підкачала») наголос ставить не на те, що, мовляв, у місті погані кооперативи, а на те, що в цьому поганому кооперативі не дають діловій жінці Катерині Петрівні ходу кооперативні розтратники, – це Полторацького теж не обходить. І взагалі треба сказати, що «морфолог» страшенно вільно почуває себе в радянській пресі, так вільно, що... чи не час його трохи й потіснити?

– Я цей розділ викреслюю, – раптом скрикнув т. Європенко-Європацький. – Це... не головне.

– Не головне? – сказав я. – Давайте шукати головного.

6. ОСТАП ВИШНЯ І СУЧАСНІСТЬ

«У цьому розділі ми зібрали докупі кілька характерних зауважень нашого автора щодо різних явищ нашої сучасності».

Ол. Полторацький

– Ну, знаєте, тов. Європенко-Европацький, хоч, як правило, «інфернальних філософів геніталій» і не притягають до карної відповідальності, але над Полторацьким слід було б улаштувати громадський суд. Ви, очевидно, забули гумореску «Що краще», саме ту, в якій О. Вишня «не керувався контрреволюційними мотивами». Забули? Так слухайте її всю. Жодного слова з неї не викидаю:

«В «усмішці» «Що краще», – пише Полторацький, – наявне абсолютно фалшиве розуміння пролетарської держави, як приватного власника. Через цю усмішку сільському читачеві роз'яснюється, що держава наша нічим не відрізняється від держави капіталістичної. Ми не хочемо цим сказати, що Остапом Вишнею в цій усмішці керували якісь контрреволюційні мотиви, ми просто хочемо проілюструвати, як примітивно сприймає наш автор першу-ліпшу напівабстрактну категорію, як от «держава».

– Ні, – сказав тов. Європенко-Европацький. – На цей раз давайте почнемо прямо з сучасності.

– Будь ласка, – сказав я й тут же розгорнув «монографію». – Слухайте.

«Що краще: чи позичити, чи вернути? І всі в один голос: – Позичити! Нема, мовляв нічого кращого, як позичити... А от уже, як повертати так: і нема, і ніколи. А найголовніше: – забув! Я й забув, що я тобі винен. Або так: – Здоров! – Здоров! – Ой, я ж тобі винен! І, ти, бий його сила Божа! Ну, от ніби в голові дірка, а воно оте «винен», узяло та в ту дірку й випало... Почекай, будь ласка, в ту неділю віддам. А через два тижні: Ой, я ж тобі винен! І т. д. і т. ін... Виходить, що позичати краще. Ні!.. Позичити легше, це правда. Але не краще... Краще повертати... Ну, подумайте самі. От ви кому-небудь винні... Берете (гроші чи там щось інше) і йдете. – Здрастуйте! – Здрастуйте! – А я вам борг приніс! – Невже? Сідайте, пожалуста! І чого ви до нас не заходите... Одарко! Чи нема там чого перекусити?.. Ну, як воно?.. Як діти? Бігають? А я й кажу Одарці... От, кажу, в Івана діти... Такий хлопчина, такий хлопчина... – Е, в мене дівчинка!.. Ну да... Я й кажу Одарці. От, кажу, в Івана дівчинка, от дівчинка! – І так вам хороше... Так вас вітають, так вас шанують... А прийдіть позичити... – Та нема. Та й невчасно ви зайшли. Та й дітям скажіть, щоб за коровою дивились, бо вони у вас, хоч здорові, а дурні... Ні, таки – віддавати краще...

.....

Ви гадаєте, що це для того пишеться, щоб ви насінньову позику повертали? Нічого подібного! Ви й самі віддасте... Це я написав так собі, між іншим...»

Прочитали? Так в цій «усмішці» «сільському читачеві роз'яснюється, що держава наша нічим не відрізняється від держави капіталістичної? Саме до цієї «усмішки» відносяться (натяком) «якісь контрреволюційні мотиви»? І таку критику ви не називаєте літературним шарлатанством? Полторацький має нахабисто заявляти, що О. Вишня може «виправдовуватися тим, що все це жарти». Перед ким виправдовуватись? Перед вами, тов. Європенко-Европацький?

– «Ми, – пише «морфолог», – проаналізували войовничий антикультурницький характер літературної роботи Остапа Вишні. Відомо, що індустріяльні робітники на численних вечірках зустрічали нашого автора сміхом, а проводили мовчанкою».

Так кінчає свою монографію Полторацький. Але й кінчити він не зміг без кишенькової брехні. Оплески, що ними зустрічають і проводжають індустріяльні робітники О. Вишню – «інфернальному філософові геніталії», що й говорити, не до смаку.

Я змовк. Тов. Європенко-Європацький замислився.

– Ну, добре, – скрикнув він, – я й цей розділ викреслюю. Але це ж не головне. Головне... – він кинувся до монографії, але розділів і справді вже не було: монографія туманіла останньою сторінкою. – Ігі-гі-гі! – вдарився в гістерику тов. Європенко-Європацький і вискочив з кімнати.

Я його не зупиняв. По суті розділ був не останній. Був ще розділ про «репортаж» та й розділ про «сучасність» не ввесь я використав. І в цих розділах можна було найти чимало нових «морфологічних» перлів, але я все-таки тов. Європенка-Європацького не зупиняв. Скажу по щирості: втомився я та й час був пізній. Я пішов до ліжка.

ЕПІЛОГ

Я – не критик, не теоретик і навіть не публіцист. Я – звичайнісінький собі читач. Читав я, звичайно, й твори Остапа Вишні (хто не читав творів Остапа Вишні?). «Усмішки» Остапа Вишні я полюбив. Полюбив їх за те, що вони запашні, за те, що вони ніжні, за те, що вони жорстокі, за те, що вони смішні, за те, що вони глибокотрагічні, за те, що вони злободенні, за те, що вони радянські, за те, що вони близькі робітничо-селянським масам, за те, що на них виховувалась і виховується наша письменницька молодь, за те, що ці усмішки допомогли тисячам новітніх «чумазих» стати до активної роботи на користь соціалістичного будівництва, за те, що... за те що... і т. д., і т. п. Остап Вишня це не тільки фейлетоніст, не тільки гуморист, не тільки письменник, не тільки художник слова, – Остап Вишня – це перш за все громадянин Української Соціалістичної Радянської Республіки. Рідко хто із сучасних письменників так хутко й з таким запалом реагував на всі заходи комуністичної партії й радвлади, як реагував Остап Вишня. Звичайно, О. Вишня – не член комуністичної партії, звичайно, пішов він з радвладю не з перших днів її, радвлади, існування (хоч і йде за нею вже 10 років), звичайно, до свого вступу до пролетарської літературної організації О. Вишня йшов шляхом попутництва, але не копірситися в окремих помилках О. Вишні мусить критика, не тим паче спекулювати на цих помилках, а заохочувати і саме справжньою радянською критикою нашого талановитого гумориста до дальшої роботи. О. Вишня до цього часу паплюжив одноосібне господарство і темряву, що її породжено було в умовах такого господарювання. Будемо ж чекати від нього нових «усмішок», що в них він відіб'є процеси доби соціалістичної реконструкції, що в них він ще яскравіш розповість масовому читачеві, як збанкрутувало індивідуальне господарство і які чудові перспективи перед господарством колективізованим, якими дикунськими засобами бореться з радвладю озвірілий куркуль, що його зараз робітничо-селянські маси ліквідують як класу, якими бистрими темпами росте наше соціалістичне господарство і т. д., і т. п.

Але почекайте. Я сказав, як набринькує про Вишню «ліва» балабайка, я й власні свої погляди на творчість нашого письменника-гумориста теж не сховав. Що ж говорять про О. Вишню інші критики?

– «Коли ходить про сатиру, то замість Гайного, Свіфта, Рабле, що, відкидаючи якусь ідею, нищили її цілу, з голови до п'ят, – знаходимо... Остапа Вишню, дотепного, талановитого, але до дрібничок «літературного обивателя», як казав Щедрін, «непреклонного облічителя ісправніковской неосновательности і городнического заблужденія, протестанта проти «маленьких вад механізму».

Хто це так критикує Остапа Вишню? Це критикує Остапа Вишню відомий український націоналіст д-р Д. Донцов. Що ми бачимо в цій критиці? Ми бачимо в цій критиці відзеркалення чужого нам світогляду. Хоч фашисти й не можуть не визнати за Вишнею таланту, але прийняти його, як письменника сильного, вони ніяк не погоджуються. Чому не погоджуються? А тому не погоджуються, що О. Вишня, будучи радянським письменником, не відкидає ідеї соціалізму, не нищить цієї ідеї, а, навпаки, допомагає їй і саме боротьбою «проти маленьких вад механізму» нашої соціалістичної машини. Ця, себто донцовська, характеристика О. Вишні,

як бачите, цілком збігається з характеристикою Полторацького. Різниця тільки та, що «морфолог» іде далі Донцова: не тільки сили, але талановитости за Вишнею він не визнає.

– «О. Вишня дає літературні шаржі – мавпує здорово різних совітських літераторів та критиків. Але від його дотепів часто дхне чрезвычайкою».

А це хто так критикує Остапа Вишню? Це так критикує його якийсь «Киянин» в органі українського фашистівського студентства «Український студент», що виходив в Празі. Що ми бачимо в цій критиці? В цій критиці ми бачимо незадоволення з О. Вишні. Контрреволюціонерам дуже не подобаються «усмішки» нашого радянського письменника-гумориста, бо від них, як заявляють вони, «дхне чрезвычайкою». І ця характеристика, як бачите, теж збігається з характеристикою Полторацького.

А може покинемо емігрантів і перейдемо до критики радянської?

– «Перше явище – «Остап Вишня», над яким власно мало ще задумувався, а то і просто ще не думав сучасний український критик»... «Традиція «губанівців» не раз позначається на гуморі Остапа Вишні». Низькопробної культури гумор О. Вишні. О. Вишня – це криза нашого гумору». «Гудити О. Вишню з його «приемами» це значить гудити численного читача О. Вишні і з його смаками, це значить фактично писати рецензію на читача». «Ми констатуємо факт величезної популярності й успіху серед читачівської маси Вишневих «усмішок». Цей факт примушує нас сказати, що тільки низький культурний рівень або справжня «культура примітивізму» (хай дарує пан Донцов на плягіяті) може продукувати Вишневий гумор і жититися ним. Недалеке майбутнє... несе забуття Остапові Вишні».

Хто ж це так критикує О. Вишню? Це критикує О. Вишню Б. Вірний (із книги «Десять років української літератури» узаємо – Антоненко-Давидович). Треба віддати справедливість Антоненкові-Давидовичеві: пишучи свою «монографію», Полторацький в частині формальної аналізи таки добре його, Антоненка-Давидовича, зплігював. Полторацький просто переказав своїми словами те, що вже було сказано Антоненком-Давидовичем.

Отже, галерія: Донцов, «Киянин», Антоненко-Давидович – останній від першого («хай дарує пан Донцов на плягіяті»), і О. Полторацький від Антоненка-Давидовича.

Що ж говорить про Остапа Вишню критика пролетарська?

– «Коли ми поставимо питання, хто зараз найкращий письменник з точки погляду популярності, з точки погляду розміру його впливу на Україні, – я скажу, що це... буде Остап Вишня, бо його твори читаються, ідуть в маси, бо його твори більше читаються. Він впливає своїми творами на величезні маси. Коли візьмемо історію української літератури Дорошкевича абоощо, коли ми пошукаємо там найвидатніших, найвпливовіших сучасних українських письменників, то там прізвища Остапа Вишні не знайдемо. Це неправильно, це недооцінка ідеологічного впливу літератури».

Так, скажімо, говорить про Остапа Вишню С. Пилипенко. Навіть нащо вже ортодоксальний Б. Коваленко, а й той таке заявив:

– «Коли так до літератури підходити, – заявив Б. Коваленко – що Тичину будемо протиставляти Остапові Вишні, то це буде надто вже спрощено. Остап Вишня нам потрібний, але не можна нищити й Тичину».

Як бачимо, погляди на Остапа Вишню поділилися за класовою відзнакою: фашисти й ті, що їм в Вишневій справі підспівують, дивляться на Вишню, в крайньому разі, як на художника «чрезвычайки», комуністи заявляють, що Вишня нам «потрібний», ставлять його поруч з академіком П. Тичиною і називають «одним із найвидатніших, найвпливовіших сучасних радянських письменників». Інакше і бути не може: аполітичної літератури нема, єсть тільки література класова. А поскільки класи між собою ворогують, то й художник радянський ніколи не може припасти до серця критикові буржуазії. В творчості О. Вишні було декілька ідеологічних та художніх ляпсусів, але це зовсім не значить, що 4-е виправлене видання буржуазна кри-

тика почне вихваляти. Навпаки: після цього виправлення вона ще більше зненавидить нашого гумориста.

Остап Вишня на другому етапі своєї творчості. Що ще дасть О. Вишня – я не знаю. Але я певний, що в нових його творах робітничо-селянські маси побачать пролетарське відзеркалення найпрекраснішого із будівництв – відзеркалення будівництва соціалізму, побачать дні, турботи, радості, печалі, героїзм і перемоги пролетаріату Великого Реконструктивного періоду.

... «Усмішки» Остапа Вишні я полюбив. Полюбив їх за те, що вони запашні, за те, що вони ніжні, за те, що вони жорстокі, за те, що вони смішні і водночас глибоко-трагічні. Але особливо я їх полюбив за те, що вони близькі робітничо-селянським масам.

P.S. Цей памфлет, звичайно, не претендує на звання критичної розвідки, – розвідки, що розглядає творчість О. Вишні. Претендувати він не може хоч би вже тому, що я зовсім не зупинявся на художніх та ідеологічних зривах в творчості нашого гумориста, які в нього, як вже зазначав, є.

Інформація з донесення секретного співробітника «Петренко»

[1930 р.]

Кілька тижнів тому в Харкові був ІВЧЕНКО. Він зі своїм знайомим пішов до одної з редакцій і там по телефону балакав з Ост. ВИШНЕЮ. Казав, що балакає в справі влаштування на працю в Харкові. По телефону йому призначили побачення. ІВЧЕНКО був дуже задоволений.

Розповідав ІВЧЕНКО, що Київ в останньому часі були арешти селян забрали переважно мелюзгу але і фігури.

Цікавився ІВЧЕНКО селом і казав що тепер селянство чинить радвладі пасивний опір як в Індії ... Крім того, ІВЧЕНКО взагалі критикував сучасне безнадійне економічне положення радвлadı.

Промова Остапа Вишні на загальних зборах харківської організації ВУСПП

24 лютого 1931 року

Товариші, я так само свідомо й цілком щиро підписав резолюцію, що її надруковано в «Літературній газеті», про самоліквідацію «Пролітфронта», де я був членом. Цілком щиро і свідомо я подав заяву про вступ до ВУСПП'у. В тій резолюції докладно зазначено всі мотиви, що призвели до самоліквідації великої, значної організації пролетарських письменників. Я не буду торкатися тих мотивів, про них докладно сказав т. Хвильовий.

Дозвольте, т. т., сказати вам як я, особисто, дивлюсь на дальшу свою роботу в розвитку пролетарської й революційної літератури на Україні. **Стоїмо, товариші, перед новим етапом розвитку пролетарської літератури.** Консолідація пролетарських літературних сил, що тепер ще не зовсім відбулася, але яка безперечно має бути, чи то в формі єдиної пролетарської організації ВУСПП'у, чи то будуть сили консолідовані навколо Федерації Радянських письменників на Україні, **вся ця консолідація має призвести до того, що, на мій погляд, продукція – оті самі «діяння» на фронті пролетарської літератури, про які говорив**

Коряк, безперечно, підуть уперед живим, буряним теплом. Мені зажди болять те, що в нашій практичній літературній і громадській роботі ми значну частину своєї енергії витрачаємо на сварки, на суперечки, які нічого спільного з літературою не мали. Я гадаю, що коли відбудеться справжня консолідація літературних сил, вся та частина часу піде на виробництво. Це можна тільки вітати. Пролетарська література могутнім потоком піде вперед. Само собою зрозуміло, що коли потік могутній, коли вода бурна, хто-небудь може бути викинутий і на беріг. Що робити, може хто й лежатиме на березі.

Азбука, товариші, **«або-або»**, – або з пролетаріатом, або проти пролетаріату. Середини немає.

Я особисто, гадаю, що всі ті товариші, які об'єднуються чи то біля федерації, чи то біля ВУСПП'у, – **вони з пролетаріатом і з пролетаріатом будуть робити пролетарську, українську літературу.**

Стоїмо перед великим фактом – призовом робітників-ударників в літературу. По правді вам сказати, особисто я, ще не можу збагнути яким способом, цей призов практично допоможе нам, – чи ми йому, творити велику пролетарську літературу. Я тільки радію, **що з цим призовом ударників в наші літературні лави, віллється нова, кипуча, молода здорова кров, яка запліднить нас, оживить нас.** Я гадаю, що з приливом цієї крові, наша старіюча кров, веселіше, буйніше забурує.

Я гадаю, що консолідація всіх пролетарських сил в одній організації, призведе до деякої одноманітності щодо стилю, щодо нюансів в нашій пролетарській українській літературі.

Тов. Коряк, виступаючи тут, зазначив, що ні в якій мірі консолідація до цього не призведе, що консолідація пролетарських літературних сил в данному разі, навпаки, буде підтримувати всі нюанси, всі літературні прийоми, які єсть і будуть в процесі розвитку пролетарської літератури.

Наприкінці дозвольте заявити: поскільки в мене хватить сил, я весь свій досвід віддам для розвитку пролетарської й революційної літератури.

Чи буду я в лавах ВУСПП'у, чи не буду я там, для мене це, ясно, відіграє певну роль, **але це ні в якому разі не зупинить мене бути активним робітником на ниві пролетарської літератури.**

Промова Остапа Вишні на першому поширеному пленумі оргкомітету Спілки радянських письменників СРСР

грудень 1932 року

Товариші, я один з тієї «основної групи радянських письменників» України, від якої свого часу «одірвався» Авербах з ВОАПП'ом, РАПП'ом, ВУСПП'ом. Коли перервалась пуповина, що з'єднувала нас з ВУСПП'ом або з вашим РАПП'ом, то як ми це переживали? Чи відкрилась у нас глибока, ятриста рана на місці цього самого відриву? – Я б цього не сказав.

Правда, в нас на Україні, цей процес відриву відбувся дещо своєрідно, не так, як сказав би, різко, – відбувся він поступово, від шабля до шабля. Але се ж нам, радянським письменникам на Україні, щось років зо два довелося ходити не то що в класових, а принаймні в напівкласових ворогах (*смiх*). Це було і смішно й боляче. Я особисто працював у радянській літературі на Україні до цього 10 років. Я почав літературну роботу вже під час революції. Спробуйте побувати в моєму становищі, коли на десятий рік жодним словом не натякнув, що я належу до класових або напівкласових ворогів, – мені кажуть, що я – щось ніби класовий ворог.

Від мене одгородилися стіною, мені довелося, цікавлячись питаннями літератури, – рідної і близької мені, – довелося заглядати в якусь дірочку, в якусь прозірку, і приглядатись, – що ж воно робиться в цій самій літературі і чому мене туди не пускають, чого мене відтілюють, і не кажуть в той час, у чому мої гріхи, не кажуть конкретно, що я такого зробив, кого я в літературі «убив» або «зарізавав»? Яюсь так, іноді ладиком, іноді мовчки, а все ж дають зрозуміти, що я чужий, що мені туди входити не можна. Було боляче, було боляче і за себе, було боляче й за товаришів, було боляче і за літературу, бо все ж у тій групі письменників, яка так чи інакше відійшла від активної участі в літературі, були товариші гідні, були товариші, які не мало зробили в літературі і багато могли б зробити. І тепер, коли згадуєш той неприємний час, шкода втраченого часу, шкода, що марно минуло 2–2½ роки. Люди мого віку, що їм уже давно «призов минув», дещо зробили б, а так довелося цей час змарнувати на всілякі переживання, на всілякі терзання і на інші дурниці.

Що ж тепер? Як ми зустріли постанову ЦК партії з 23 квітня? Зустріли ми її з радістю. Ми побачили, що нас не забули, од нас сподіваються, що ми дещо можемо зробити, і ми з радістю йдемо на цю роботу. Я заявляю категорично, що в нас тепер на Україні створено всі умови для нормальної роботи письменникам. Тепер я знаю, що надалі все залежить від мене, тільки від мене. Я знаю, що я можу довести подальшу свою участь у літературі лише своєю роботою і на цю роботу я з радістю йду.

Чи можлива, товариші, плідотворна робота колишнього керівництва РАПП з новим керівництвом, з нашим організаційним комітетом? Безперечно, можлива. (*Голос з місця: і потрібна*). І потрібна. Чи видно це з вчорашньої промови т. Авербаха? (*Голос з місця: видно!*) Справа товариші, не в словах, справа в ділах, справа в конкретній роботі, а я думаю і знаю, що коли партія і її ЦК просять колишнє керівництво РАПП працювати з Оргкомітетом, я думаю, що воно працюватиме, бо ЦК і комуністична партія завжди просять дуже переконливо! (*Сміх. Оплески.*) Я вірю, товариші, що коли наша робота, разом з колишнім керівництвом РАПП, буде шкідлива для літератури, буде шкідлива для справ соціалістичного будівництва, у партії знайдеться ще такий день, який знайшовся в неї 23 квітня. Я певен цього! Отже, надалі все залежить від нас, і я гадаю, що працювати ми будемо, ми працюватимемо чесно й корисно для радянської літератури.

Тепер, товариші, дозвольте мені перейти до конкретних завдань нашого Оргкомітету. На першому місці, звичайно, стоять питання творчого порядку. Цим питанням Оргкомітет, на жаль, приділяв дуже мало уваги і тут у вас в РСФРР, і в нас на Україні. А це ж, товариші, найголовніше і до цього нам треба взятися негайно і як найенергійніше, бо письменник без творчості, письменник з одними розмовами, хоч би й з цієї почесної трибуни, ще не письменник. Письменник визначається книжками, творчістю.

Друге питання – про це, на нашу велику радість, ми почули з уст таких письменників, як Всеволод Іванов, як Серафімович, як Лев Нікулін, – про так звані «національні» літератури. Це питання Оргкомітет мусить поставити чіткіше. Ми з вами не раз зустрічалися, цілувалися, обнімалися, були на численних банкетах ви у нас, ми у вас, а все ж на сором нам, ми мало звертали уваги на розвиток літератур народів СРСР, і тут боляче вам це чи не боляче, – але треба вам сказати правду в вічі: самих задніх пасе з цього боку російська література. Характерне те, що ми, українці, вашу літературу прекрасно знаємо, прекрасно знаємо не лише російську літературу, ми знаємо і білоруську літературу, і грузинську літературу, і татарську літературу і т. д. Ми перекладаємо українською мовою літератури всіх народів СРСР. Ми перекладаємо і російську літературу українською мовою. І чимало перекладаємо, а от російський письменник не дуже турбується про те, щоб російською мовою дати літератури народів Союзу. Про це Оргкомітет повинен подумати, і повинен за це взятись рішуче. Треба, щоб Оргкомітет Всесоюзний був саме Всесоюзним комітетом, не Всеросійським, а Всесоюзним.

Тепер про конкретну допомогу Всесоюзного Оргкомітету радянським літературам СРСР. Я гадаю, що допомога – має бути конкретна, матеріальна допомога. В чому вона має полягати? Ми вчора чули дуже невтішні цифри. Наприклад, казахська література може зреалізувати лише 5 % всієї своєї продукції. Мушу вам заявити, що наш завідувач видавництва літератури й мистецтва вчора нам сказав, що Україна може зреалізувати лише 60 % своєї продукції. Я не знаю, як з цією справою в інших нацреспубліках, але ці цифри свідчать, що ми маємо прорив на цьому фронті. В чому ж справа? У нас не вистачає паперу. Я гадаю, що Оргкомітет повинен потурбуватися про те, щоб папір розподіляли рівномірно між видавництвами нацреспублік, щоб Казахстан не був у такому жахливому становищі, – що може зреалізувати лише 5 % усієї продукції. Про це треба кричати. Якщо ми кричимо про прорив на інших фронтах нашого соцбудівництва, то тим більше ми повинні кричати про прорив на нашому літературному фронті.

Тепер уже з обов'язку, як голова матеріально-побутового сектору Всеукраїнського Оргкомітету, дозвольте вас познайомити з тим, що ми зробили, щоб поліпшити матеріально-побутові умови нашого письменника. Дещо наш Оргкомітет після постанови ЦК партії зробив. Тут один з доповідачів говорив про організацію літературного фонду в РСФРР. Ми цей літературний фонд за допомогою партії організували на 200 тис. крб. Ми впорядкували медичну допомогу письменників, до деякої міри розв'язали і розв'язуємо житлове питання. Ми організуємо великий будинок відпочинку у прекрасному місці на Дніпрі, біля Києва в відомому колишньому Межигорському монастирі. Дозвольте від імені нашого Оргкомітету заявити, що ми будемо дуже раді бачити всіх вас у себе в гостях у будинку відпочинку. Я гадаю, що там на дозвіллі ви зможете не лише відпочивати, але й обізнатися з українською літературою. (*Оплески*).

Я знаю, що в вас тут дуже багато роботи, що може вам ніколи, а ми дамо вам усі можливості для цього – просимо товариші! (*Оплески*).

Інформація про Губенка П.М.

19 жовтня 1933 р.

Сообщаю, что в доме № 5 кв. 22 по ул. Кр. Писателя /3 район/ проживает и в настоящее время находится в командировке в Лохвице гр-н Губенко Павел Михайлович /Остап Вишня/ 1889 год. рож. урож. с. Грунь Полтавского окр., женат, чл. союза, б/п. Письменик /на дому/.

В доме прож. с 1930 года. Прибыл Сумская 130.

Жена гр-ка Маслюченко Варвара Алексеевна, 1902 год. рож. урож. г. Харькова, чл. союза, дом. хоз.

При них один малолетний ребенок.

Вход в его кв. 2 подъезд 3 этаж кв. 22 направо.

19.10. 33 год.

Витяг із протоколу допиту звинувачуваного Гриця Миколи Зотовича

22 листопада 1933 р.

Вопрос: Кто руководил в последнее время боивками «УВО».

Ответ: Из разговора с ОЗЕРСКИМ я узнал, что руководителем боевой террористической работой в центре был БИЛЫЙ Михаил.

Вопрос: Кто был намечен к террору и кто этот террор должен был выполнять.

Ответ: По информации ОЗЕРСКОГО к террору намечены были два человека: ЧУБАРЬ и ПОСТЫШЕВ. О покушении на ЧУБАРЯ ОЗЕРСКИЙ сказал вскользь. Зато на ПОСТЫШЕВА ОЗЕРСКИЙ остановился подробнее: в ответ на разгром и репрессии в отношении УВО и украинских националистов вообще, репрессии, которые приписываются здесь и за границей ПОСТЫШЕВУ, как «графу Бобринскому наших дней» и в доказательство того, что УВО еще живет, требовалось это покушение. Особенно подогревало эту мысль покушение на Львовское консульство. Выполнить этот террористический акт должен был Остап ВИШНЯ (все время бредящий о самоубийстве) прямо в кабинете, во время приема делегации писателей ПОСТЫШЕВЫМ. То что стрелять должен ВИШНЯ должно иметь большое политическое значение и здесь и за границей, потому что это наиболее популярный украинский писатель.

Покушение должно было состояться накануне Октябрьских торжеств, чтобы соответствующим светом окрасить все торжество.

Витяг із протоколу допиту Пилипенка С. В.

21–22 грудня 1933 р.

Харьковское руководство блока решило провести теракты над ПОСТЫШЕВЫМ и ЧУБАРЕМ, впоследствии БАЛИЦКИМ, которого считали основным виновником разгрома организации.

От ОЗЕРСКОГО, как члена руководства, мне в октябре стало известно, что для совершения терактов намечены следующие террористические тройки: ПИЛИПЕНКО, ПАНЧЕНКО, ДЕСНЯК – объект ЧУБАРЬ, Остап ВИШНЯ, ДОСВИТНИЙ и СЛИСАРЕНКО организуют покушение на ПОСТЫШЕВА, а тройка ГРИЦАЯ /входит кажется ГРИЦЕНКО и НОВАРСКИЙ, знаю лично только ГРИЦАЯ/ должна убить БАЛИЦКОГО.

На заседаниях актива организации у ПАНЧЕНКО, КАСЬЯНЕНКО Евгения и др. местах, в качестве резерва упоминались, а затем были выделены мной ШТАНГЕЙ, ПОЛИЩУК В., ГЖИЦКИЙ, АНТОНЕНКО-ДАВИДОВИЧ, ПИДМОГИЛЬНЫЙ.

Теракты предполагалось провести в дни Октябрьских торжеств, так как это являлось в это время наиболее яркой демонстрацией в связи с скоплением народа облегчило бы их техническое выполнение.

ПОСТЫШЕВА должен был убить Остап ВИШНЯ, на предполагавшемся приеме украинских писателей в ЦК, а ЧУБАРЯ – я на одном из предпраздничных или праздничных собраний, на заводе или в клубе, где ожидалось его присутствие и выступление.

В этих случаях при неудачном выстреле или провале стрелял следующий член каждой тертройки.

Огнестрельное оружие для выполнения терактов имелось почти у всех, а недостающее обещал достать ЗАКЛИНСКИЙ.

Верно:

Оперуполномоч. IV отдела

/ГОЛЬДМАН/

Йосип Гірняк

Спомини

24 грудня 1933 р.

Грудневі дні проходили під супровід тяжких дум і надтоїдливих плянів самогубства. Однак, як видно, у мене не вистачало відваги на такий поступок, хоч ця думка згодом роками мене турбувала.

У театрі відбувались проби, вечірні вистави, автори читали свої нові п'єси. Микитенко просунув свою чергову драму «Бастилія Божої Матері», в якій я удостоївся ролі офіцера білої армії, але вже не встиг її виконати.

Одного ранку, чекаючи на пробу, сидів я біля вікна в коридорі театру, коли з кабінету директора вийшла Наталія Ужвій – одягнена в котикове манто, на обличчі приманливий усміх нафарбованих уст, а під пахвою том Й. Сталіна «Вопросы ленинизма». Вона присіла біля мене й заговорила:

– Юзку! Що з тобою? Чого ти мучишся? Хіба ж ти не бачиш, що життя не стоїть на місці? Воно міняється і нас міняє? Не губи себе! Про твій внутрішній стан уже чимало розмов!

Я встиг їй тільки відповісти:

– Наталю! Не турбуйся мною... Маєш ось лектуру під пахвою. Вивчай... – коли тут вийшов директор Лазорищак, і вона знітившись попрощалась і побігла за новим начальством.

24 грудня 1933 року, бродячи увечері безцільно по Сумській вулиці, несподівано наткнувся я на Остапа Вишню з дружиною. Мабуть, кілька місяців ми не бачились. Після тяжкого нервового потрясіння, яке він переніс по смерті Хвильового, Павло Михайлович майже не показувався на людях. Коли ж доводилось у справах заходити до видавництва чи деінде, він завжди виходив з дому в товаристві дружини. В той час чимало громадян не вертались додому і рідня витрачала багато часу на їх розшуки. Звичайно, всі сліди вели до котроїсь з харківських тюрем. Ось чому Варвара Олексіївна не відступала від Павла Михайловича; вона, як і багато інших жінок, бажала бути свідком того, чого людина сподівалась, але не знала, де це її настигне.

Вираз обличчя і вся постать Павла Михайловича свідчили про те, що він вибитий з колії і що нерви його натягнуті як струни. Обоє навипередки стали розповідати, як то від кількох днів за ними по п'ятах слідкує якийсь тип. День і ніч він стовбичить у них під будинком, а коли вони тільки виходять з дому, він як тінь переслідує їх.

Типи, яким ДПУ доручало морально тероризувати намічену жертву, своєю безцеремонно-нахабною настирливістю попадали в очі недосвідченому громадянину. Кілька днів, а то й тижнів, такий індивід невідступно слідив за кожним кроком приреченого. Біля помешкання й установи, де жили і працювали майбутні підсудні, чергувались дежурні сексоти, не даючи хвилини спокою своїй жертві. Розмовляючи, я непомітно придивлявся до типа, що безцеремонно стояв на віддалі кільканадцяти кроків і не спускав свого пильного ока з нас. А тут Вишня шепоче:

– Йосипе, не оглядайтесь! Ви теж маєте ангела-хоронителя. В такому ж одязі, в чорній шапці, в плащі з чорним хутряним коміром, стоїть такий же тип, як і мій охоронець.

Нам нічого не залишалось, як попрощатись і повести далі своїх переслідувачів.

Це була наша остання зустріч на волі.

Другого дня ранком під акторським гуртожитком чекав на мене вчорашній супутник. Своїм сексотським коміром він захищав вуха і ніс від грудневого морозу і, як видно, був сповнений бажанням великої помсти за те, що я так довго не виходив з хати і заставляв його цокотіти зубами на немилосердному морозі. Він і цього разу довів мене до театру, а там уже чекали внутрішні сексоти.

Я зупинився біля таблиці розпису щоденних проб. Підійшла дружина художника Вадима Меллера, який жив у будинку «Слово», і прошепотіла, що минулої ночі забрали їх сусіда Остапа Вишню. Гепеушники цілу ніч перевертали помешкання письменника догори дном, шукаючи доказів його контрреволюційної діяльності, і не дали сусідам очей заплющити.

1933–1943

Постанова

25 грудня 1933 р.

По делу 737

Постановление

Гор. Харьков, 25 декабря 1933 г. я пом. уполномоченного Следгруппы СПО ГПУ УССР ГОЛЬДМАН, рассмотрев материалы по обвинению гр. Остапа ВИШНИ–ГУБЕНКО Павла Михайловича, писателя, беспартийного в преступлениях, пре-дусмотренных ст. 54–11 УК УССР, выразившихся в том, что он принадлежит к украинской к-р организации, стремившейся к свержению Советской власти вооруженным путем. Руководитель повстанческой группы, вел разведывательную работу по линии Авиозавода, член террористической тройки,

нашла:

что пребывание Остапа ВИШНИ на свободе является опасным, а потому на основании изложенного и руководствуясь ст. ст. 143, 146 и 156 УПК УССР

постановила:

1. Избрать мерой пресечения способов уклониться от суда и следствия по отношению к обвиняемому Остапу ВИШНЕ содержание под стражей в Спецкорпусе ГПУ УССР.

2. Настоящее постановление направить для сведения прокурору. Арест ВИШНИ производится на основании личного распоряжения Пред. ГПУ УССР тов. БАЛИЦКОГО.

ПОМ. УПОЛНОМОЧЕННОГО СЛЕДГРУППЫ СПО

(ГОЛЬДМАН)

«СОГЛАСЕН»:

НАЧ. 2 ОТД. СПО

(ДОЛИНСКИЙ)

«УТВЕРЖДАЮ»:

ВРИД НАЧ. СПО ГПУ УССР

(КОЗЕЛЬСКИЙ)

Витяг із показів Мондока І. І.

25 грудня 1933 р.

Я забыл указать, что по моему мнению, ИРЧАН за последний год выдвинулся на одно из центральных мест в УВО на Украине.

Я сужу об этом на основании тех связей, которые существуют у ИРЧАНА. Он связан с Москвой, Киевом, Берлином, Прагой, Веной и особенно тесно с Канадским УВО в лице НАВАЗИВСКОГО. Последний приезжал сюда ежегодно и последний раз в апреле 1933 года. Предлог поездок НАВАЗИВСКОГО в УССР – дела Канадской компартии.

Во время каждого приезда НАВАЗИВСКИЙ искал связи и связывался с активными членами УВО. В этом ему оказывал деятельное содействие ИРЧАН.

В апреле НАВАЗИВСКИЙ привез подарки Остапу ВИШНЕ, ХВИЛЕВОМУ и другим.

В одной из бесед НАВАЗИВСКОГО с ИРЧАНОМ в моем присутствии, ВИШНЯ рассматривая паспорт НАВАЗИВСКОГО, выданный ему английским правительством (по этому паспорту можно ездить куда угодно) сказал: «За этот паспорт я отдал бы полжизни, так как с ним можно разъезжать по всему миру».

Настроения НАВАЗИВСКОГО аналогичны настроениям ИРЧАНА.

Летом ИРЧАН, а потом НАВАЗИВСКИЙ мне сказали, что сына НАВАЗИВСКОГО предполагалось устроить в школу червонных старшин.

Необходимо добавить, что НАВАЗИВСКИЙ разъезжает по всему миру и я предполагаю, что он используется для связи Берлинского центра УВО с организациями УВО в других странах и в частности в УВО на Украине и, что здесь эта связь проводится через ИРЧАНА.

В последний раз НАВАЗИВСКИЙ приехал в Харьков из Берлина и был полон впечатлений о гитлеровском перевороте по этому поводу он говорил:

«...Коммунисты и соц. демократы-рабочие были за вооруженное выступление против Гитлера. Но компартия Германии, на основании директив Коминтерна, пошла против воли рабочих и сорвала возможность пролетарской революции. Это делалось в интересах государственной политики СССР, которому сейчас такие перевороты не нужны... ТЕЛЬМАН умышленно скрылся так, что его скоро обнаружили с той целью, чтобы невозможность вооруженного отпора оправдать провалом руководства...»

Этот разговор происходил в присутствии ИРЧАНА, меня, ХВИЛЕВОГО и СЛЮСАРЕНКО на квартире ИРЧАНА в середине апреля этого года.

Припоминаю, что в этот же день часа в 4, когда я пришел к ИРЧАНУ, там были ГАСКО, КУЗЬМИЧ, СЛЮСАРЕНКО и НАВАЗИВСКИЙ.

При мне явился какой-то военный без знаков отличия, но из высшего командного состава. Этот военный наскоро поговорил о чем-то с НАВАЗИВСКИМ и быстро ушел. Их беседа шла в углу вполголоса и поэтому содержания ее не знаю.

Ордер на проведения труса та арешту Губенка Павла Михайловича

25 грудня 1933 р.

У.С.С.Р.

Государственное Политическое Управление

ОРДЕР № 61

Выдан «25» декабря 1933 г.

Действителен «...» суток.

Сотруднику ГПУ УССР тов. _____ поручается произвести обыск и арест г-на Остапа Вишни – Губенка Павла Михайловича проживающего Харьков по ул. Красного Писателя дом № 5 кв. 22

Всем военным и Советским властям, а также гражданам Республики, надлежит оказывать законную помощь предъявителю ордера, при исполнении им возложенных на него поручений.

Председатель ГПУ УССР

Печать

Секретарь

[Підпис]

Протокол труса та арешту

25 грудня 1933 р.

1933 р. грудня 26 дня. Я співробітник ДПУ УСРР Шерстов, на підставі ордера ДПУ УСРР від 25/ХІІ. 33 р. за № 61 зробив трус у гр-на Губенка Павла Михайловича (Остапа Вишні), який мешкає по вул. Червон. письменників № 5, пом. 22.

Під час труса були присутні:

1. дружина гр-на Губенка П. М. – Маслюченкова В. О.
2. дворник буд. № 5 – Петимко Я. М.

Під час трусу знайдено і забрано:

1. Блок-ногів з ріжними замітками – 9 (дев'ять);
2. Зошитів з ріжними літерат. замітками – 3 (три);
3. Листів на адресу Остапа Вишні – 8 (вісім);
4. Старих газет: «Руль»; «За свободу», «Н. Слово», «Укр. голос» – 12 (дванадцять);
5. Заміток з ріжними адресами – 12 (дванадцять);
6. Два (2) мисливських ружья;
7. Один (1) винчестер;
8. Один револьвер старий;
9. Ріжні мисливські припаси.

Під час трусу будь-яких претенсій не заявлено.

На підставі ордеру заарештовано гр-на Губенко Павла Михайловича (він же Остап Вишня).

Трус зробив [Підпис]

Присутні:

Копію протокола трусу одержала

[підпис В. Маслюченко]

[підпис Я. Питимка]

Йосип Гірняк

Спомини

25–26 грудня 1933 р.

25 грудня після вистави я помчав на вокзал, щоб допомогти матері і дружині Леся Курбаса зайняти місця в поїзді, яким вони від'їздили до Москви, щоб там разом з Лесем Степановичем зустріти новий 1934 рік. Кожного року цю зустріч родина відзначала в домашній обстановці. На цей раз мати і дружина, боячись, щоб він не зважився на поїздку до Харкова, рішилися на поїздку до Москви. Я встиг ще до приходу поїзда прибути на вокзал і разом з лікарем О. Кричевським допоміг жінкам зайняти місця в чергу на платформі станції. Наша допомога стала їм у пригоді, бо процедура здобуття місця у вагоні не була легкою.

Наступного дня у клубі ім. В. Блакитного мала відбутись конференція Спілки робітників мистецтва (Робмис), на якій була запланована доповідь Андрія Хвилі. Весь творчий ансамбль нашого театру був зобов'язаний прибути на цю імпрезу організовано під своїм прапором. Я рішив перед тим, як податись до театру, пройтись до університетського городу при Сумській вулиці, щоб подихати грудневим повітрям. Біля пам'ятника Каразинові, де сьогодні пишається пам'ятник Шевченкові, я зустрівся з Миколою Бажаном і Юрієм Яновським. Ця несподівана зустріч цього разу здалась мені особливо зворушливою... Ми ділились подіями останніх днів, вони цікавились вістями від Леся Курбаса, я відчував, що їхній настрій не сприяв творчій життєвій рівновазі. Ми проблукали по Харкові чимало часу, поки настала мені пора податись до театру, щоб звідтіль направитись до клубу ім. Блакитного.

Заля літературного клубу була заповнена по береги. Тема доповіді заступника наркома освіти Андрія Хвилі – «Сучасний стан театру на Україні». Андрій Хвиля словесними блискавками та громами розвінчував Леся Курбаса, прізвиське якого зв'язував в один букет із Дмитром Донцовим і також з лідерами «Спілки Визволення України», які вже за десятьма замками сиділи по московських ізоляторах. Півторигодинна словесна еквілібристика промовця була

розрахована на підготовку остаточного удару, який був уже спрямований на весь відродженський процес 20-их років. Шіллерівський мавр Хвиля напевно й не підозрівав, що кинджал піднятий над Курбасом повисне й над ним самим!

В антракті перед виступом київського хору «Думка» моя дружина Олімпія, приголомшена доповіддю Хвилі, запропонувала покинути це зборище. Мене ще цікавило, яке враження зробила на слухачів погромна патетика Хвилі і як вони реагуватимуть. Вона попросила мене довго не засиджуватись, все ж таки порішила сама йти додому. Після її відходу мене занепокоїла думка, чи щасливо вона добереться до нашого гуртожитку? Я кинувся по свій верхній одяг, щоб чимдуж разом з нею добратися до Жаткінського в'їзду.

Біля вхідних дверей стояв якийсь тип, а за дверима другий, у своїх відомих шапках та комірах. За рогом клубного будинку я зайшов у двір за потребою. Та тут же підскочили обидва типи і схопили мене за руки з вигуком:

– Ми робітники ГПУ – ідіть з нами!

Ми опинилися на вулиці Пушкіна, звідкіль було рукою подати до цієї установи на Чернишевській. Мені заманулось закурити, але цербери не дозволили витягнути цигарки з кишені. При тій нагоді я згадав, що, купуючи цигарки у воєнного інваліда-сліпця, який на вулиці біля театру постійно пропонував свій товар прохожим, цього разу я взяв їх у борг, бо він не мав здачі... І ось перед мною виринула проблема: як я тепер розплачуся з нещасним інвалідом? Цей борг довго не давав мені спокою. Всі дальші події і переживання переплітались у моїх думках із цим капосним боргом.

Анкета звинувачуваного

27 грудня 1933 р.

ГПУ — УССР Сектор	Ф. № 20/УСО
Рай/Гор/ отделение «27/XII» 1933 г.	за дачу ложных сведений обвиняемый несет уголовную ответственность

АНКЕТА ОБВИНЯЕМОГО

1. Фамилия *Вишня Остап (Губенко Павло Михайлович).*
2. Имя и отчество *...*
3. Год рожд. *1889*
4. Место рожден. *Харьковск. обл. мест. Груня
Зиньковского района*
5. Адрес *Харьков ул. Красных Писателей
«Дом Слова» кв. 22.*
6. Профессия *Писатель*
7. Профсоюзная принадлежность *Печатников.*
8. Место службы и должность
или род занятий *Член президиум оргкомитета писателей
и сотрудник газеты «Вести»*
9. Социальное положение *Служащий*
10. Социальное
и политическое прошлое *Из крестьян.*
11. Гражданство и национальность *Украинец Гр. УССР*
12. Образование *незак. высшее*
13. Партийность *б/п № бил. _____*
14. Категория воинского учета _____
15. Имущественное положение _____
16. Состояние здоровья *Язва желудка.*
17. Сведения о прежних судимостях и нахождении под следствием _____
18. Члены семьи (степень родства, место службы и должность или род занятий
и адрес) — перечисляются: отец, мать, сестры, братья, сыновья и дочери
1/ Жена Маслюченко Варвара Алексеевна 1902 г. Артистка
2/ Сын Губенко Вячеслав Павлович 10 лет – на иждивении
3/ Доч. Маслюченко Мария Михайловна 10 лет «–»

Подпись обвиняемого
Арест 26/ XII — 1933 года

Остап Вишня

[На звороті аркуша]

1. Особые внешние приметы обвиняемого
2. Ст. ст. обвинения
3. Особые замечания

Подпись	лица	снявшего	анкету
---------	------	----------	--------

Примечание:

1. Анкета заполняется четко и разборчиво (на украинском или русском языке) лицом, ведущим следствие или дознание, со слов обвиняемого; анкетные сведения проверяются по документальным данным.

2. Социальное положение обвиняемых классифицируется в порядке директивы ГПУ УССР от 15-VII-1930 г., за № 96153.

Протокол допиту Остапа Вишні (Губенка П. М.)

[грудень 1933 р.]

Допрошенный уполномоченным Секретно-Политического Отдела ГПУ УССР Бордоном, гр-н Губенко Павел Михайлович (Остап Вишня) литератор, член президиума Оргкомитета писателей Украины, в 1921 г. привлекался Харьковской Че-Ка по делу УКУПСР – Голубовича, Петренко, Лизанивский и др. был осужден на 3 года и затем амнистирован, б/п., показал.

Родился в 1889 году в м. Груни на Полтавщине, отец – служил приказчиком у помещицы фон-Рот. В 1903 году поступил в Киевскую Военно-Фельдшерскую школу. В 1907 после окончания школы служил фельдшером в 168 пехотном Миргородском Полку.

В 1914 году поступил фельдшером в Киевскую ж. д. больницу, проработал там до 1917 года и затем перешел в Управление Санитарной части Министерства путей сообщения, правительства УНР.

Принимал участие в восстании против Гетмана. С Правительством УНР отступил в Кам-Подольск. Там сотрудничал в есеровских органах «Народная Воля» и «Трудовая Громада» под псевдонимом «П. Грунский». В начале 1920 года вместе с есерами Степаненко и Чесноком, перешел польский фронт и переехал в Киев. В середине 1920 года был арестован в Киеве и затем отправлен в Харьков. Обвинялся по делу ЦК УПСР как сотрудник печатных органов ЦК УПСР. Был осужден на 3 года, но по ходатайству Блакитного освобожден. Работал в редакции «Висти ВУЦВІК» вначале как переводчик, а затем фельетонист под псевдонимом Остап Вишня.

После постановления ЦК ВКП(б) от 23/IV. 32 года вошел в состав президиума Оргкомитета писателей УССР.

Вопрос. Признаете ли Вы себя виновным в предъявленном Вам обвинении?

Ответ. Да признаю. Я являюсь членом к-р подпольной националистической организации. В беседах между собой члены организации называли ее «Объединенным Национальным Блоком». Точно названия организации не знаю.

Вопрос. Какие цели ставила перед собой Ваша организация?

Ответ. Целью организации было свержение Советской Власти на Украине и установление Демократической Республики.

Вопрос. Расскажите об обстоятельствах Вашего вступления в организацию и ее работе?

Ответ. С первых же дней моего пребывания в Харькове я попал в националистическое окружение. Особенно сильно влиял на меня в националистическом направлении Хвиливой, который вел со мной систематические беседы о неравноправном положении Украины в Союзе, бесправном положении укр. писателей, колониальной зависимости Украины от Москвы и т. д.

После разгрома Шумскизма и Хвилевизма партией на Украине, эти разговоры приняли еще более острый характер. Хвиливой стал говорить мне что все способы легальной борьбы

за правовое положение Украины потерпели крах, что нужно переходить к новым подпольным методам борьбы.

В одну из таких бесед Хвилевой сообщил мне, [что] существует подпольная украинская организация, в которую входят лучшие представители нации, что в эту организацию входит и он Хвиликой, предложил и мне вступить в нее.

В эту же беседу Хвилевой сообщил что до тех пор пока Украина будет входить в Союз СССР она не сможет развиваться ни в экономическом ни в культурном отношении, несмотря на свои богатства, т. к. всегда будет в колониальной или полуколониальной зависимости от РСФСР.

Нам необходимо свое государство, объединить все украинские земли в одно государство, хотя бы для этого пришлось пожертвовать идеей социализма, – создадим свое государство, а там будет видно.

Для достижения этой цели нужно оставить все партийные, групповые и прочие разногласия, нужно действовать сообща единым фронтом. При такой постановке вопроса и удалось заложить крепкую подпольную национальную организацию.

Я согласился работать в организации.

Позже мне стало известно что в Москве создан центр организации в который входят Шумский, Полоз, Максимович и Сологуб. На Украине руководящую роль играют Приходько, Речицкий, Яловой и Хвиликой.

Работа проводилась совместно с галицкой подпольной организацией, которая имела широкие связи за границей.

Организация строилась по принципу ячеек, имела большие силы на селе.

В последние годы основная работа проводилась по линии подготовки вооруженного восстания и организации срыва с-х компаний.

В работе которую я в организации проводил (о ней я буду показывать отдельно), я соприкасался с Хвиливым, Яловым, Досвитним, Ирчаном.

По работе в организации мне известны такие члены организации Озерский, Репа, Березинский, Гжицкий, Речицкий, Пилипенко, Панченко, Кривенко, Гирняк, Ткачук Ив., Гасько, Черняк, Лоринский, Грицай, Курбас, Христовой и ряд других. О составе организации и ее практической работе дам показания дополнительно.

Вопрос. Какая работа проводилась организацией в последние месяцы?

Ответ. После майских арестов, после ареста Ялового и самоубийства Хвиликого в организации начались разговоры о необходимости применения индивидуального террора в отношении П. П. Постышева, Балицкого и Чубаря, которых считали виновниками разгрома организации. Незадолго перед октябрьскими праздниками конкретно о подготовке террористических актов со мной говорили Озерский, Досвитний и Ирчан.

Я тогда находился в состоянии физической и моральной депрессии, т. к. тяжело переживал самоубийство Хвиликого. Было состояние безразличия, беспросветного пьянства, было «все равно», «море по колено».

В этот момент и говорили со мной перечисленные лица. Говорили, что организацией намечены террористические акты на Постышева, Балицкого и Чубаря. Помню что исполнителем теракта в отношении т. Чубаря называли Гжицкого.

Со мной говорили о том что я, как один из лучших и известных представителей нации должен пожертвовать собой и взять на себя убийство т. Постышева.

Был намечен такой план: к т. Постышеву отправится делегация от писателей и в момент приема я в него выстрелю.

Я согласился.

Однако начались новые аресты, прием у т. Постышева делегации не состоялся и намерения своего я не выполнил.

Подробные показания дам дополнительно.

Протокол читал записано правильно с моих слов

Остап Вишня

Допросил

Бордон

Автобіографія Остапа Вишні (Павла Михайловича Губенка)

31 грудня 1933 р.

Народився я 1889 року, 13 листопада, в м. Груні, Зіньківського району Харківської області (колишній Зіньківський повіт, Полтавської губ.). Батько, селянин, родом з Лебедина, служив за прикащика у поміщиці фон-Рот. До 13 років жив у Груні і в м. Зінькові. В Груні вчився в сільській школі, в Зінькові в двохкласовій.

В 1903 році батько, не маючи коштів далі вчити мене, віддав мене до Київської військово-фельдшерської школи, де він, як бувший солдат, мав право вчити дітей на казньонний кошт. В цій школі я вчився 4 роки, і в 1907 р., закінчивши її, назначений був фельдшером в 168 піхотний Миргородський полк, розташований у Києві. За навчання на казньонний кошт, я мусів був одслужити 6 років у війську фельдшером (1 ½ роки служби за 1 рік навчання). Звільнився з військової служби в 1914 році й поступив за фельдшера в Київську залізничну лікарню. На імперіалістичну війну не пішов, як залізничник. В цій лікарні я пропрацював до кінця 1917 року, коли мене було взято з лікарні в Санітарну Управу тодішнього Міністерства Шляхів уряду, т. з. «УНР». І прихід німців і гетьманщину я працював в названому М-ві Шляхів. Під час повстання Гетьмана я з Києва втік в район повстання (Фастів) і звідти з повстанським військом знову повернувся до Києва. З петлюрівським урядом я, в складі М-ва Шляхів, як діловод Санітарної Управи пройшов увесь шлях аж до Кам'янця Подільського. Там, у Кам'янці, кинув Міністерство і почав працювати в газетах есерівських, спочатку в «Народній Волі», а потім у «Трудовій громаді». Писав фейлетони за підписом «П. Грунський». З Кам'янця на початку 1920 року, перейшовши фронти, повернувся до Києва й працював за редактора мови у видавництві «Книгоспілка». В жовтні 1920 року мене заарештувала ЧК, а в квітні 1921 року я вийшов з в'язниці і почав працювати в редакції газети «Вісті ВУЦВК», спочатку, як перекладач, а потім, як фейлетоніст, за псевдонімом «Остапа Вишні». З того моменту почав брати участь в культурній, політичній і громадській роботі УСРР і СРСР, аж до моменту арешта 26 грудня 1933 року. Ні до яких політичних партій не належав. Із літературних радянських організацій належав до групи «Літературний Ярмарок» і «Пролітфронт». В останній час, після постанови ЦКВКП(б) від 23 квітня 1932 р. був за члена президії Оргкомітету Спілки Радянських Письменників України.

Це, сказати би, сухий і «офіціальний» бік життєпису.

Дитинство. Жив у дитинстві в оточенні укр. села, хоч батьки, люди малокультурні, пнулися до якихось «підпанків». І батько і мати національно були несвідомі, хоч у родині панувала мова українська. Та зрештою, батькам було і не до мови і не до свідомості, бо народили вони за 25 літ свого шлюбного життя сімнадцятеро дітей, з яких я був другим. Батько помер 1909 року, мені тоді було 20 літ, я служив у Києві за військового фельдшера, одержуючи 5 крб. на місяць, а мати залишилась дома з 11, коли не рахувати двох старших, що жили вже «поза хатою» (всіх живих залишилось 13 чоловіка) – з 11 малими дітьми. Ясно, – злидні. Одже – пішов я в Київську військово-фельдшерську школу 13 літ – національно-українського свідомого нічого не було – знав я тільки укр. мову, якою говорив змалку.

Школа – військова. Вплив на мою нац. свідомість не мала ніяких. Поза школою так само з свідомими укр. не здибався.

Військова служба. Тяжка і морально, і матеріально. Полк був суворий. Гнули мене в баранячий ріг. Здерідка, буди на військовій службі, зустрічався з земляками студентами, членами укр. клубу «Родина», і разів зо два був з ними, переодягнений у цивільну одежу, в клубі. Укр. книжки потайки читав, бував часто в укр. театрі Садовського. Вважав себе за українця, але практичних наслідків (гуртки, просвіта і т. д.) з цього не робив. Не вважаючи на фельдфебельський у полку надо мною чобіт, уривками вчився, увесь час мріячи скласти іспит за гімназію й пробитися до університету. До університету я потрапив значно пізніше, аж у 1917 році, але його не скінчив.

Праця на залізниці. На військовій службі я пропрацював з 1907 до 1914 року. В травні 1914 р., звільнившись од воєнщини, я вступив фельдшером в Київську залізничну лікарню. Тут я працював до 1917 року. На імперіялістичну війну не пішов, як залізничник. Праця в лікарні була серйозна й відповідальна. Працював я в хірургічному відділі, де на 50 чоловіка хворих було 1 лікар-хірург і 3 помішника – серед них і я. Добові чергування через два дні на третій, самостійні складні хірургічні й ортопедичні перев'язки, операції і т. д. На військовій службі праця була канцелярська. Довелося мені сісти знову за медичні книжки, довелося багатько працювати, щоб не «вдарити лицем у грязь». Це вимагало часу. А тут іще – війна, лазарети. Лікар узяв, крім лікарні, ще два лазарети для поранених. Працював і я там з ним. Буквально цілі дні зрання до вечора біля хворих. Ніколи було вгору глянути. Освіта й самоосвіта, про яку я мріяв – лежала каменем. Тільки в 1916 році, коли я покинув лазарети, а працював у самій лікарні – я знову взявся до самоосвіти (за гімназію).

Революція. В революцію я вступив, як людина політично абсолютно не свідомо і не освічена. Тільки чутки, тільки й того, що знав, то єсть партії – есери, есдеки, більшовики. Самі елементарні відомості. Починається національний рух. Я ж українець? Українець! І пішло. Пішла безсистемна біганина сюди, й туди й онкуди. І в Просвіту, і в Центр. раду, і в нац. і революц. демонстрації і т. д. і т. і. Хотілося допомогти революції, допомогти нац. рухові. А як допомогти – невідомо. Кінчилося тим, що ні в які партії я не пішов, а пішов «допомагати» будувати укр. державу звичайнісіньким урядовцем (діловодом) у тоді щойно організоване Міністерство Шляхів. Там я здибався з лікарем Модестом Левицьким, старим українцем, членом української громади, став робітником газ. «Рада» і відомим уже тоді українським письменником. Ви бачите, з якими багатьма «поважними і поважаними титулами» людину я зустрів. Перший раз у житті побачив живого письменника. Модест Левицький вважався за народолюбця, письменника гуманіста, людину школи драгоманівської, особистого приятеля Косачів і Лесі Українки (це, між іншим, не завадило йому потім, в еміграції, виступати з погромницькими статтями проти укр. робітників і селян!). Ясно, що я в його особі побачив «ідеал» людини. Вплив він на мене зробив великий, слово «народ» він вимовляв, як щось «святе та найдорожче». Народ – усе! І для мене пішло – «народ» усе. Модест Левицький, між іншим, перший звернув увагу на мій «стиль» у письмі і сказав, що з мене міг би бути письменник. Тоді я на це особливої уваги не звернув.

Гетьманщина. Працюю в тій же самій управі. Модест Левицький проти такого гетьмана і я проти. Але все це в межах балачок в управі. Я був заклопотаний канцелярщиною і не встрявав у «політику». Почалося повстання проти гетьмана. Модест Левицький переховується в Києві, я тікаю в район повстанців, у Фастов. З повстанським військом приходжу до Києва.

Директорія. Працюю там таки, в Саніт. Управі Шляхів. Левицький їде «послом УНР» до Греції. Я залишаюсь в Управі. Прихід більшовиків – і я, як чиновник М-ва шляхів, виїзду з урядом директорії, де «під вагоном територія, а в вагоні директорія». Докотився я аж до Кам'янця.

Еміграція. Ганебна сторінка в моєму житті. Зрада інтересів трудящих України. Але зради несвідомої. Це аж ніяк, проте, не виправдовує мене перед робітництвом і селянством. Факт – фактом. Всю мразь, всю ганьбу довелося пережити з т. зв. «Урядом УНР». І вже в Кам'янці,

коли я, дрібний урядовець, побачив, зрозумів увесь цинізм «народних обранців», як вони себе звали, – я жажнувся. Одразу ж кинув посаду в Міністерстві Шляхів. А з чого жить? Я згадав про свій «стиль», про те, що я «можу бути письменником» і написав фейлетона. Я вже не пам'ятаю назви його. Показав його братові, есеріві, що мав зв'язки з редакціями есерівської газети «Народна Воля». Редактором «Нар. Волі» був Часник. Я приніс йому фейлетона і фейлетон було видруковано. Так почалася моя праця в есерівських газетах і знайомство з українськими есерами. Було це десь, мабуть, восени 1919 року. За фейлетон мій у «Народній Волі» «про міністерства і міністрів УНР» (назви не пам'ятаю), газету було сконфісковано, а подальший друк фейлетона (розрахованого на кілька чисел газети) припинено. До цього часу я з есерами нічого спільного не мав і знайомий не був, виключаючи, звісно, двоюрідного брата, есера-шаповалівця, але брата я не любив і вплинути він на мене не міг. З приходом поляків до Кам'янця, коли вже директорія й міністри з нагробованим майном майнули закордон, я почав працювати в есерівській газеті «Трудова Громада», як фейлетоніст. За редактора був Голубович. Фейлетони мали успіх. В партійні справи есерівські я не входив, ними не цікавився, а заробляв на прожиття журналістською роботою, дошкуляючи Уповноваженому «Уряду» Огієнкові своїми фейлетонами. За один з фейлетонів проти поляків і «уряду», газету було закрито. Я переховувався. А потім, в кінці березня, чи на початку квітня 1920 року, я з групою есерів (Часник, Степаненко, Арк, Коцюбинська, Волянський, Сердюк) вийшли з Кам'янця на Київ. Пройшовши фронти, добрались ми до Вінниці, де мої товариші по подорожі зв'язалися з представниками Рад. Влади, і нас було направлено в розпорядження Реввійськради 12 армії. Там нас прийняли тт. Затонський, П.П. Любченко, Аралов і відпустили на вільне життя в Києві.

Одже з 1919 року на мені лежить тавро есерівщини. Що для мене есерівщина – викохана, виношена ідея? Моє переконання? Мій політичний світогляд? Ні. Я не знав і не читав устава партії укр. есерів. Це просто збіг обставин. Я шукав не світогляду, а заробітку. Якби мене тоді були направили до есдеків – я б працював би з есдеками. Одно тільки – я б не пішов у газету самої директорії, хоч мене туди й переманювали, бо мені потрібна була хоч крихітка якоїсь ефемерної опозиції до того жадливого «безобразия», що творилось в директорії й уряді. Оце моя «есерівщина», її початки.

На радянській території. Почав працювати у видавництві «Книгоспілка», як редактор мови. Це було в середині квітня, а на початку травня Київ захопили поляки. В перші дні свого перебування в Києві, поляки мене заарештували. Чим був викликаний арешт, я не знаю. Коли вели мене заарештованого, побачила це українська письменниця Галина Журба, сама полька. Вона пішла за мною в польську комендатуру і визволила мене з-під арешту. Потім я переховувався од поляків.

Після того, як Червона Армія поляків і петлюрівців вигнала з території України, я знову працював за редактора в «Книгоспілці».

Арешт. 14 жовтня 1920 року мене заарештувала ЧК за належність до есерів, як співробітника есерівських газет і засудила на три роки концлагеря. Але на прохання Блакитного, до концлагеря мене не було вислано, а залишено для праці в редакції газ. «Вісті ВУЦВК», як перекладача.

Праця у «Вістях ВУЦВКа». Звільнено мене з-під арешту в квітні м-ці 1921 року, і я прийшов працювати у «Вісті» Тов. Блакитного до того часу я не знав. Звідки він дізнався про мене, точно не скажу, але, імовірно, справа була так. Тоді в редакції газ. «Вісті» чимало було перекладачів, що знали укр. мову, які (перекладачі) звільнялись із в'язниці і тимчасово працювали у «Вістях», бо робітників, що знали укр. мову, в Харкові тоді було обмаль. Очевидно, вони й сказали Блакитному про мене.

До Блакитного я весь час ставився з глибокою повагою, як до редактора, до поета і з безмінною подякою за те, що він дав змогу мені працювати в газеті, визволивши з концлагеря. Працював я багато, і вдень, і ввечері. Роботи було сила, робітників обмаль. Дізнавшись,

що я писав фейлетони, Блакитний запропонував мені писати фейлетони у «Вісті». Я написав перший фейлетон на міжнародню тему за підписом «Оксана». Відтоді я почав працювати у «Вістях» уже, як і фейлетоніст, а в «Селянській Правді», що її редакція була в одному приміщенні з «Вістями» я працював за секретаря редакції. В «Селянській Правді» з'явився перший мій фейлетон на антирелігійну тему, за підписом «Остапа Вишні».

Після звільнення мого з в'язниці, відбувся в Києві суд над українськими есерами і всіх їх було засуджено до конццентра. Але вони щось недовго сиділи в концтаборі – їх було звільнено і вони почали працювати в радянських установах. Визнання своєї провини на суді, визнання себе, як зрадників інтересів робітників і селян і каяття – от що дав процес над есерами. Я особисто перші роки підтримував з ними знайомство, як з старими знайомими, зустрічався з ними. Тяглося це аж до 1924 року, дедалі нівелюясь, тобто дедалі я більше й більше від них одходив. Я вважав, що в цім моім знайомстві нема нічого злочинного, бо всі ж вони були «радянські громадяни», всі вони працювали в радянських установах і користалися з усіх прав рад. громадянства. Дехто з них працював (співробітничав) у «Вістях» (Шраг і, здається, Чечель).

З 1924 року і далі в мене з'явилися нові люди, цікавіші для мене, нові інтереси, я з головою пірнув у журналістську й літературну роботу і вже особисте знайомство з бувшими (як я їх уважав) есерами мене не цікавило. Я з ними порвав, як з чужими.

Літературна робота. З'явилися мої перші книжки. Мали успіх. Я багато працював, дуже багато писав, і по газетах, і по журналах. Робота мене захоплювала. Я «писав» навіть на вулиці, йдучи в редакцію, чи з редакції. Тобто я дорогою «в умі» писав річ, а вдома чи в редакції тільки записував. З'явилися літературні організації «Плуг», «Гарт». Я не ввійшов в жодну з них, бо вважав себе більше за журналіста, за газетяря, ніж за справжнього письменника-художника. Але симпатії мої були на боці «Плуга» більше, бо я ж із села, село знаю більше, а це письменники селянські. Забувало радянське літературно-політичне життя. Познайомився я з письменниками, що тоді поволі почали збиратися в Харкові й купчитися біля редакцій «Вісті» й «Селянська Правда». З'явилися Хвильовий, Тичина, Панч, Дніпровський, Копиленко, Сенченко, Йогансен. Трохи пізніше – Кириленко і т. д. Ще пізніше приїхав Досвітній, Куліш і т. д. і т. п.

Я завалений по вуха редакційною роботою й писанням фейлетонів, не встрявав в організаційні справи літературних груп. Я ходив на літературні вечори, слухав виступи, читав декларації, але безпосередньої участі в усьому цьому не брав. Я – не письменник, а журналіст – так думав я. І ця думка не кидала мене довгий час, аж доки, під впливом Хвильового, я не став ближче до групи «Літературного ярмарку», а потім не вступив до літорганізації «Проліт-фронт». Але це вже були роки 1928—30.

З Хвильовим я познайомився в ред. газети «Вісті», мабуть, 1922 р. Попервах я з ним не зустрічався, не бачився, крім коротеньких зустрічей у редакції, але, здається, того ж, 22 року, Хвильовий зайшов у редакцію до мене й прохав зайти до нього на квартиру у справах. Я зайшов. Він мав тоді видати окремою книжкою «Сині етюди» і прохав мене передивитися їх, щоб не було там ляпсусів що до чистоти української мови. З того часу ми познайомились ближче, але ні він мене, ні я його за близьких друзів не вважав.

Памфлети Хвильового. Виступи Шумського. Памфлети Хвильового я читав і вони мене захоплювали майстерством своєї форми, свого стилю, сміливістю й різкістю постановою питання зачепленого. Я з ним погоджувався, читаючи, але критичних висновків з того не зробив. Виступ Шумського пройшов для мене не так помітно. Я більше жив життям суто літературним, ніж загально-політичним. І шумськізм мене не зачепив. Я гадав, що то справа середпартійна і мене, як людину позапартійну, не торкається. Розгром шумськізму партією і хвильовізму разом із ним, особисте «обояние» Л. М. Кагановича при зустрічах з ним, а потім визнання Хвильовим своїх помилок (в лист Хвильового я вірив безперечно) переконали мене,

що справу зліквідовано. Все це, зрештою, глибоких ран і рубців у мене не залишило. До літ-групи «Вапліте» ставився з повагою, – бо ж там зібралися самі майстри! – але вступати туди не хотів, бо, зрештою, нічого практичного для письменника оці групи не давали, а часу для «балаканини» й політики одбірали багато. Та до того ще й я не «майстер», а журналіст. В полеміку ні на письмі, ні в усних виступах я не втручався. Але симпатії мої були на стороні «Вапліте», я їй отдавав перевагу перед іншими літорганізаціями, бачучи там, на мій погляд, найталановитіших літературних майстрів.

Робота. Зайнятий я роботою був дуже, крім газети «Вісті», я працював ще й як фактичний редактор «Червоного Перцю». Крім того, за цей час сила було літературних вечірок, виступів, виїздів з групами письменників по Україні. Я багато разів брав участь і у виступах в Харкові, і в поїздках. В цей період я зробив і свого «Віа», що пройшов з великим успіхом по багатьох театрах і на Україні і поза Україною. Фейлетони й гуморески мої торкалися найрізноманітніших боків і культурного, і громадського, політичного життя – треба було стежити за цим життям, читати газети і центральні, і переферійні, треба було читати силу кореспонденцій і листів, адресованих нечисленними кореспондентами і мені особисто, і редакціям. Все це я робив сам, – ні помічника, ні якогось секретаря в мене не було. Я не в силах був за день, було, перечитати тих листів, що надходили на мою адресу.

В такій роботі промайнули роки 23, 24, 25, 26, 27. Із розваг для мене в цей час були – полювання, кінські перегони (біга). Полювання я дуже люблю. Власне, не сам «акт убійства», а люблю я природу дуже. На полюванні я кріпко відпочиваю. Коней я люблю без краю. Я в тоталізатор не грав ніколи, а міг просиживати на бігах цілі дні, дивлячись на коней. Взагалі я ні в які азартні гри не грав і не люблю їх. Чи пив я в цей час? Пив. Я п'ю давно, і в цей час пив, але це не заважало мені дуже багато і продуктивно працювати. Між іншим, алкоголь ніколи не був помічником у моїй роботі. Одна чарка горілки, або шклянка пива, – і я вже писати не можу. Писав я завжди тверезим. Писав я, як бачите, дуже часто і дуже багато. Одже, виходить, що і тверезим я був дуже часто і «дуже багато». Ніяких наркотиків я не вживав ніколи.

1928 рік. Я захворів на язву дванадцятипалої кишки. Правда, з шлунком у мене було неблагополучно давно – «повишенная кислотность», але турбувала вона мене не дуже. В 1928 році – припекло і поклато в ліжку. В березні місяці, здається, було кепсько. І лікарі і рентген визначили язву. Порадили виїхати лікуватись закордон. Компартія і Радянська Влада дали мені змогу поїхати в Берлін лікуватися. В травні я туди виїхав. Їхав разом з актором «Березоля» Гірняком, який теж їхав туди лікуватися. В Берліні я спочатку жив в отелі «Одеса» на Limedstrasse, а потім виїхав в санаторій Bad-Saarow, д-ра Grablej'я, в 70 кілом. од Берліна. Там я прожив 1½ місяці, пройшовши повний курс лікування (Ulcus sur). Повернувшись з санаторія в Берлін, я там прожив щось із два тижні. В Берліні, крім Гірняка, із Радянської України бачився з березільцями: Сердюком, Крушельницьким, Чистяковою, що приїхали туди пізніше. Один раз бачився з Веронікою Черняхівською, що жила тоді в Берліні. Зустрічався також з т. т. Фурером, Постоловським – вони до мене приїздили в санаторій з товаришом, членом ЦК Польської Компартії, прізвище якого я забув уже. Зустрівся я також там з артистами Харківської опери Сокіл (співачка) і Паторжинським та Середою. Вони їхали до Італії та застрягли в Берліні. Жили ми з ними в гуртожитку Торгпредства СРСР і проводили час здебільша з робітниками Торгпредства, найчастіше з т. Грузинським та його дружиною. Часто зустрічались з т. Я. А. Ліфшицом. Двічі, здається, виступали в клубі робітників торгпредства і повпредства «Червона Зоря» – артисти з співаками, а я з читанням своїх творів. На прохання зав. пашпортовим відділом повпредства (прізвища не пам'ятаю) я виступав на зборах укр. емігрантського т-ва «Воля» (здебільша галичани), з доповіддю-інформацією про культурне життя на Україні і з читанням своїх творів. Берлін мене не захопив, хоч організованість німецького життя мені подобалась. Повертався я з Берліна з дружиною Фурера тов. З. Щербиною. По дорозі, од поїзда до поїзда, заїхали до Варшави і були цілий день у тодішнього радника Варшавського повпред-

ства тов. Ю. М. Коцюбинського. Тов. Коцюбинський показав нам Варшаву. Загалом враження од подорожі закордон залишилось таке: «Дома краще!»

1929 рік. Повернувся з закордону. Утворюється група «Літературний Ярмарок». Я приєднуюсь до цієї групи й близько схожусь з Хвильовим. Його вплив спричинився до того, що я і організаційно, коли можна так висловитись, увійшов у групу «Літ. Ярмарку». В цей час я вже почав відчувати на собі ознаки творчої моєї кризи. Уже мене не цікавила мінута робота моя, її жанр і т. д., а нового нічого я не міг знайти. Партія розпочала наступ на капіталістичні елементи в країні. Забувало нове життя, а цього життя я не можу зрозуміти, і не так зрозуміти, як відчутти. Почуваю, що я десь збоку від життя. Починається п'янство моє й Хвильового. Починається найганебніший період мого життя, що тягся мало не чотири роки. За цей час я спромігся написати тільки три п'єси: «Запорожець за Дунаєм», «Вячеслав», «Мікадо». «Мікадо» я написав два варіанти: один для «Березоля», а другий для Московського Мюзік-Хола. Хоч кількісно ніби продукція в мене й була, але я одійшов од активної участі в громадському житті країни в такий відповідальний час. Мого голоса не було чути. Я сидів за чаркою. Я п'янувався. В чім річ? Чим це я собі пояснюю? Виступаючи на відкритих зборах письменницького партосередку 17/ХІІ. 33 р. я сказав, що «мене сплутав неп», що «непа, – я думав, – хворість на мій час». Я хвилювався тоді і не договорив, що хотів був сказати. Я хотів сказати, що моя творча криза припала якраз на цей період, що перебудова життя застукала мене зненацька, що я зразу не зумів, не зміг перебудувати свою творчість, багатько дечого не розуміючи і не відчуючи. Я борсався, кидався з боку в бік, брався за перо, але нічого з того не виходило, і я... знову до чарки. Я в радгосп, у колгосп, я в Донбас – починаю писати – не виходить. Я п'ю. В цей час починається в «Новій Генерації» голобельна критика всього мого літературного доробку. Починаються щось для мене буквально незрозуміле. В Харкові мого «Запорожця за Дунаєм» розцінюють, як найгострішу сатиру, що була коли, на емігрантщину, а в Тирасполі її знімають з репертуара, як річ петлюрівську і контрреволюційну. Свою п'єсу «Вячеслав» я читаю в Харкові серед кваліфікованих педагогів, з представниками РДР ЦК ЛКСМУ – її визнають, як річ корисну, а в Полтаві її знімають з репертуару, як контрреволюційну, наклепницьку і т. д. Починаються вигуки: «Вишня спився», «Вишня спився». І в той же час: «Дайте комедію!», «Чого мовчите?», «Браво, Вишня!», «Пишіть, Вишня!», «Сволоч, Вишня!» «Пишіть, Вишня» – а Вишня дивиться круг себе мутно-п'яними очима і тремтячою рукою не може написати двох слів: «Остап Вишня». «Куди підеш, кому скажеш?» Я ж за весь час своєї літературної роботи не мав жодного серйозного критичного розбору своїх творів і взагалі своєї роботи. Мене хвалили, мене лаяли, мені плескали, мене видавали, мої книжки розхватувались, а от щоб серйозно, по діловому хто розказав, що таке, чи хто такий Вишня – ніхто. Позитивне чи негативне це явище в літературі, куди воно йде, куди веде – ніхто не говорить. Тут сам захитався, підтримки треба, а тут голоблею по голові: раз, раз, раз! Я до Хвильового. Я до свого найкращого друга, якого я вважаю за безкорисну, чесну людину, талановитого письменника, я до Хвильового, як до члена Комуністичної партії.

– Миколо, що робить? Що твориться?

А Микола:

– «Збились ми, что делают нам,
В поле бес нас водит, видно,
Да кружить по сторонам».

– Давай вип'ємо!

П'ємо.

А виходу нема.

Я до авторитетного товариша т. Хвилі із авторитетнішої установи. Щиро, одверто:

– Почуваю, що не можу нічого путнього написати. Боюсь, щоб не розцінили мою мовчанку, ніби я причаївся в цей час, не хочу допомагати ні партії, ні владі. Дайте зрозуміти, дайте відчувати, що твориться. Я хочу, але не можу, не виходить.

Мені відповідають.

– Творчі кризи періодично бувають. Це зрозуміло. Ми вас вважаємо по цей бік барикад, з нами!

«По цей бік барикад», але ж не на барикадах, не на барикадах з партією, з Радянською Владою, що переможно нищить капіталістичні елементи в країні, що завершує в чотири роки п'ятирічний план великих робіт. Адже ж «по цей бік барикад» можна й спати.

А я п'ю!

Я знову до Хвильового, якого я безмірно люблю, якому я вірю більш, ніж собі:

– Миколо, рятуй! Навчи, як вийти з такого стану!

А Микола:

– В годину розпачу зумій себе стримати,
А в хвилю радості заховуй супокій, —
Однаково прийдеться помірати,
О, Делію, коханий мій!

– Давай вип'ємо!

І так мало не чотири роки п'янства.

Правда, постанова ЦКВКП(б) від 29/IV.32 р. повернула мене до активної громадської роботи в президії оргкомітету Спілки Рад. письменників України. Я почав активно працювати, як Голова мат. – побутової Комісії Оргкомітету. Але, літературної продукції в мене не було. Влітку 1933 року виїхав у село Луку, на Лохвиччині, щоб, організовуючи «Будинок Творчості» для письменників, разом з тим вивчаючи життя нового села, написати книжку.

Але... Постріл Хвильового, дні і тижні мало не божевілья і все пішло шкереберть. Нічого я літом для літератури не дав.

Восени цього 1933 року, приїхавши з села, я взяв себе в руки, кинув п'ять і почав лікуватися. З вересня місяця я ні чарки, ні шклянки нічого не випив. Фізично і морально почав швидко одужувати. З'явилися енергія і бажання працювати. Почав писати в «Комсомольці України», у «Вістях», в «Літ. газеті». Виїхав на Куп'янщину для вивчення роботи політвідділу Куп'янської МТС, щоб написати про його роботу для альманаху, що його видає Політсектор ОБЛЗУ до з'їзду партії й до роковин роботи політвідділів МТС. Я написав чотири речі. До з'їзду письменників мав видати книгу про роботу політвідділів МТС.

Я перекладав п'єсу Шкваркіна «Чужой ребенок» для укр. театру. Взагалі за останні два місяці мого творчого й здорового життя я зробив більше, ніж за два роки. В плані роботи – великий художній нарис про новий Харків для журналу «Черв. Шлях». Крім того весь час ношусь з п'єсою для колгоспного театру. Умовився з Укрфільмом (т. Косилом) – почати розробляти кінокомедію.

Арешт...

Я взяв найголовніші, етапні, сказати би, моменти свого життя й своєї роботи. З великою охотою, – що тут є неясного, непевного, – я додам, доповню, поясню. Тяжко мені в такому стані – охопити все, чогось не випустити.

Оглядаючись на пройдене, – бачиш і хиби, і помилки, – все бачиш, а багато чого ще й не бачиш... Почати жити спочатку, на жаль, не можна...

Додам іще про своє ставлення до, так би мовити, узлових питань моєї роботи.

Національне питання. Ви бачите з біографії, що змалку в мене його не кохано й не виховано. Під час уже революції я захопився так званим «національним відродженням». Єсть

такий вірш в поета Олеса: «Яка краса відродження країни» (національне відродження, звичайно). Я бачив на власні очі цю «красу», подорожуючи з директорією, і як же зло я висміяв її в одному з своїх кам'янецьких фейлетонів. До чого довело мене захоплення «національним відродженням» ви бачите: до зради інтересів робітників і селян України. Я був би щасливий, щоб моя праця останніх років (з Рад. Владою), яку я (працю) вважаю, що вона була все ж таки корисна хоч до деякої міри для укр. робітництва і трудящого селянства, хоч трохи зменшила мою провину перших часів революції. Що для мене національне питання в даний момент? Візьмімо головне знаряддя моєї роботи – слово, мову. Яка моя мова літературна, чи служить вона роз'єднанню споріднених культурами трудящих? Я гордий з того, що не один раз чув, як трудящі іншої національності (руські, євреї, білоруси, поляки, навіть грузини) говорили мені, що читаючи мої твори, писані мовою українською, вони розуміли мене. Не раз я чув, що мої твори багатьом прислужилися для зрозуміння, для вивчення укр. мови.

Далі. Як я ставлюсь до «особливостей укр. нації»? Я висміюю українських шовіністів, разом з великодержавними російськими шовіністами – мій фейлетон «Дещо з українознавства», писаний ще 1924 року, коли це питання (великодержавного й місцевого націоналізму) не стояло так гостро й актуально.

В 1932 році, будучи в Красному Лучі, й оформляючи гаслами новий парк культури й відпочинку, я писав гасла мовами і російською, і українською. Хоч, правду казавши, літер. російською мовою я володію гірше.

Як я розумію Радянську Україну? Я розумію її, як невід'ємну частину СРСР. Я переконався в цьому, сидячи отут, в камері «одиначного заключення»? Ні, це я заявив у своїй промові 1929 року, на банкеті, в українському постпредстві в Москві, куди я їздив на тиждень укр. культури. Заявив я це прилюдно, в присутності членів Уряду, і Всесоюзного, і українського, в присутності укр. і російських письменників, в присутності широкої радянської громадськості. Я сказав: «Без Радянської Росії не було б ніякої України».

З того часу ніяких змін у моїх поглядах не було і не буде.

Питання про народ, про селянство. Ну, ясно, що поняття народу, нації, як чогось цілого, давно вже розвіялось, як дим. Смішно було б, працюючи 13 літ з Радянською владою, за керівництвом Комуністичної партії, десь «поза халявами» плекати «народ єсть трудящі» і єсть експлоататори, а не народ, не нація.

Зокрема про селянство. Я вихованець села, я працював в есерівських газетах, я був під впливом Модеста Левицького... Селянство для мене, одже, «ідол», «кумір»... Я колись ідеалізував, справді, селянство, але давно те було і давно загуло. Я знаю «селян», що експлуатували селян, і я знаю селян, що були в ярмі селян, я знаю селян, що пухли з голоду, маючи закопаними десятки пудів хліба. Я знаю селян, що гноїли сотні пудів зерна, тоді, коли навколо їх селяни гинули з голоду. Я знаю селян, що їли своїх дітей, й в них під полом було закопано зерно. Я знаю селян, що, маючи в себе корову, свиню й хліб, вони лазили до селян і забирали в них останню макуху. Я знаю селян, що труїли коней у селян, нищили реманент у селян, худобу, палили оселі в селян, вбивали комуністів-селян і сільських активістів селян.

І я знаю селян, що будують нове життя, що прагнуть культури, нищать забобони, темні інстинкти, будують нову соціалістичну батьківщину. Я знаю «політвіддільських» селян, бачив їхню роботу, бачив їхні, жадібні до нового веселі очі, чув їхні пісні і бачив їхні танки. Так після цього я ідеалізуватиму селянство в цілому?

Я ж іще поки що не божевільний!

Ні в якому разі, я, звичайно, не буду твердити, що в цих питаннях я чистий уже «как поцелуй ребенка». Звичайно, ще єсть залишки лепу, луски від них (цих питань) і т. д. Але я і не в «процесі становлення» нового, з цього боку, в мене світогляду «процес становлення» закінчився вже. Рештки лепу я віддираю, вимиваю і скидаю з себе. І досить успішно – я це сам і почуваю, і відчуваю.

Я бачу, як за останній час Рад. Україна, переборовши труднощі, пішла вперед по шляху розвитку усіх своїх боків: і господарського, і культурного, як вона перетворюється на культурну, заможну, цвітущу країну.

Хотілося б і мені брати участь і далі в соціалістичному будівництві, не хотілося б гнитидесь осторонь од життя, од роботи.

Для цього я маю силу, енергію, хист і бажання.

Остап Вишня

31. XII.33

Камера № 15.

Йосип Гірняк

Спомини

кінець грудня 1933 р. – лютий 1934 р.

У комендантурі тієї установи цербери передали мене разом із своїм нарядом. Молодий семітського типу комендант тут же зайнявся обшуком одягу і мене грішного. Чомусь його дуже зацікавили мої черевики. Він так назнуцався над ними, що мало не повідривав каблуків та підшов! Не знайшовши того, чого шукав, повів мене кілька поверхів угору, по встелених килимами коридорах до багатообставленого кабінету начальника Секретного політичного відділу. Високий, середнього віку начальник, назвавши своє прізвище «Долинський», запитав мене: «Ви знаєте, де ви знаходитесь? – і тут же сам сказав: – У ДПУ, а за що – то ви самі знаєте. Чи ви чули, кого заарештували в останні дні з ваших знайомих?»

– Чув, що вчора арештували Остапа Вишню.

Долинський постукав об стіну кулаком, і в кімнату ввійшов дебелий парубійко. Начальник наказав йому обшукати мене, і той знову дуже дбайливо почав шукати того, чого в мене не було. Забрав лише п'єсу Микитенка «Бастилія Божої Матері» і сатиричний скеч Юрія Смолича під заголовком «Державна зрада», який автор написав для естрадного виступу для мене й актриси В. Чистякової. Після цієї процедури Долинський велів відвести мене до тюрми.

У комендантурі тюрми ДПУ мене вже втретє роздягли, позабирали все з кишень та все те, на чому одяг на людині вдержується. Нарешті повели мене в сусідню кімнату. В кімнаті був один табурет, уздовж стіни вузький стіл, на стіні висіло невеличке дзеркало. Тут, як видно, стригли та брили новоприбулих... Сидячи на табуреті, я приглядався до себе у це капосне дзеркало, а насправді приглядався не до себе, а до всього мого життя... воно пробігало перед моїми очима від дитинства аж до часу, коли я ось тут дивився на себе.

Було вже напевно далеко по півночі, коли зайшов вартовий і повів мене вгору на 4-ий поверх. Ми зупинились перед дверима 48-ої камери. Я переступив поріг і тут же зачинились за мною двері. Це була «одиночка». Залізний тапчан, табурет, такої ж ширини тумба з шухлядою та й славнозвісна «параша». Напроти дверей вікно, замазане сіриною.

Із довгого бездум'я вивів мене різкий гуркіт зовнішніх засувів дверей. Це вартовий кинув на тапчан неокресленого кольору накривало і такого ж гатунку подушину, наповнену дерев'яним трачінням.

Я просидів на тапчані до часу, коли знову заgrimіли двері і вартовий покликав «на оправку», наказавши й парашу взяти з собою, щоб і її привести в порядок. Після освоєння

всієї процедури «оправки», почалось цілоденне життя тюрми. Через віконце у дверях подавали денну пайку хліба, горня теплої води, полудневу миску супу та вечірню баланду. Це все проходило мимо моєї уваги й участі. Я сидів на табуретці, бо на тапчані лежати було можна тільки короткий час після т. зв. обіду. Я не міг ні їсти, ні спати, коли навіть було дозволено. Мене постійно трясла нервова лихоманка.

Після кількох днів у камеру ввійшов якийсь військовий достойник, заявляючи:

– Я начальник тюрми! – і тут же остовпів: – Ов! І ви тут?! – Мені здалося, що це справді було для нього несподіванкою. Я не здобувся на відповідь. Досі мені не доводилось його зустрічати.

– Чим міг би я вам допомогти? Може, переказати щось додому?

А в мене вирвалось прохання:

– Чи міг би я перед сном покористуватись холодним душем?

– Це можливе!

Він похитав головою і вийшов із камери. Цього ж вечора перед 9-ю годиною я обдавав себе теплою і холодною водою.

Нервова хандра мене не покидала. Дням я загубив рахунок. Вартовий бурчав на мене, коли я повертав йому страву. При кінці січня повели мене в кімнату «з дзеркалом». Там цирульник взявся знімати з мене густий чорний заріст, який уподібнював мене до розбійника Варави. Того ж вечора квартира у дверях відкрилась і вартовий гукнув:

– На Г?

Я обізвався:

– Гірняк.

– Давай!

Я накинув на себе кожух і шапку та вийшов у коридор. Ведучи мене по коридорі, а далі по ступнях униз, він, плескаючи в долоні, давав знаки іншим, щоб не попадались нам на очі, бо він веде в'язня... Вивів мене кілька поверхів угору і по килимах підвів до дверей та впхнув мене туди. Високий молодий службовець тієї установи обізвався:

– Ви що так нарядились? Зібрались на Сибір? Будьмо знайомі – я слідчий ДПУ Микола Федорович Грушевський.

Він сидів за кабінетним столом, а впритул стояв звичайний вузький столик з двома стільцями. На столі слідчого лежала товстенька тека з паперами. Запропонувавши мені сісти за столиком, слідчий розрядився цілою доповіддю про зовнішню й внутрішню ситуацію країни, про господарські труднощі, про клясову боротьбу і т. п. Після довгої балаканини, слідчий врешті вказав на теку з паперами й заявив:

– Бачите ці документи? Тут засвідчений кожний ваш поступок, кожний ваш крок! Ми знаємо все, а тепер треба, щоб ви самі розказали про ті всі вчинки і все каміння, яке ви нагромадили під своїм серцем проти радянської влади. Коли ви звільнитесь від того всього, наша влада вам усе простить! Але, коли нам доведеться все це вам пригадати, то тоді буде гірше! Тоді вже нарікайте самі на себе! Ось вам папір і олівець. Ідіть у свою камеру та напишіть всю свою біографію, крок за кроком. А ми сконфронтуємо це з тим, що тут сказано! Тоді побачимо, чи ви хитруєте, а чи справді роззброїлись і чи заслуговуєте на довір'я всепрощаючої радвлади.

Поки взялись до писання біографії, я склав з паперу маленький календарний щоденник, бо пам'ять губила порядок днів. За кілька днів, коли мене знову повели до слідчого, моя біографія була написана. Слідчий кинув її в шухляду свого стола і знову приступив до своєї політграмотної балаканини. Слухаючи його, я помітив на столі, біля якого сидів, аркуш паперу, підписаний Павлом Михайловичем Губенком (Остапом Вишнею). Я став до нього приглядатись, хоч тут же догадався, що не випадково він опинився в крузі мого бачення. Грушевський ходив по кімнаті, вправляючись у своїй легкомовності, а я старався непомітно кидати оком на почерк Остапа Вишні: «Заява. Я, Павло Губенко (Остап Вишня), член контрреволюційної організації

УВО, прошу колегію ГПУ дати мені можливість розказати про цю свою приналежність і цим окупити свою вину перед урядом і комуністичною партією» – підпис. Слідчий ходив по кімнаті і теревенив своє, а я старався симулювати, що папір на столі не притягає моєї уваги. Нарешті він зупинився перед мною і знечев'я спитав:

– Коли ви довідались про УВО?

– У грудні місяці, з пресового звіту про доповідь на пленумі ЦК члена Політб'юра Павла Постишева.

Грушевський походив знову по кімнаті, нарешті зупинився біля телефону і покликав вартового. Коли цей з'явився, слідчий буркнув до мене:

– Ну, до наступного разу!

Переступивши поріг камери, я остовпів: на долівці біля мого леговища лежав домашній кошик з харчами і запискою від моєї Ліпочки. Перерахувавши все, що в кошику було, вона питала, що мені ще потрібне. Я мусів ствердити своїм підписом, що отримав усе згідно із списком. Ставлячи свій підпис, я скропив його сльозами, бож увесь час мене турбували думи: як дружина дає собі раду без мого заробітку? Аджеж тепер вона мусіла тільки своєю платнею прогудувати тітку Пашу з малолітньою Івою, яку ми за кілька місяців до мого арешту удочерили. А тут тепер перед мною повний кошик та ще й моя люлька з кавказьким тютюном. Ця співчутлива увага дружини до мого тюремного стану глибоко зворушила мене... Вона ж бо була завзятим ворогом моєї пристрасти до тютюну, а тепер ще й витратилась на коштовний кавказький «казбек»!

Постанова

1934 р.

По делу № 737

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

г. Харьков _____ 1934 г. я, о/уполномоченный СПО ГПУ УССР, рассмотрев следственный материал по обвинению г-на ГУБЕНКО Павла Михайловича (Остап Вишня) в преступлениях, предусмотренных ст. 54-8, 54-11 УК, нашел, что произведенными следственными действиями установлено, что гр-н ГУБЕНКО–ВИШНЯ принадлежит к контрреволюционной организации, ставившей своей целью свержение Соввласти, путем организации – восстания и террора.

На основании ст. 126 УПК и руководствуясь ст. 127 УПК УССР привлечь гр. ГУБЕНКО Павла Михайловича, он же Остап ВИШНЯ, в качестве обвиняемых, предъявив им (ему, ей) обвинение по ст. 54-8, 54-11 УК УССР, о чем копией настоящего постановления сообщить НКЮ Прокурору.

ОП/Уполномоченный СПО ГПУ УССР

/БОРДОН/

Согласен: П. Нач. 2 отд СПО

/ШЕРСТОВ/

Утверждаю: П. Нач. СПО ГПУ УССР

/ДОЛИНСКИЙ/

Постановление мне объявлено

(Подпись обвиняемого)¹²

«___» _____ 193__ г.

¹² Підпис не Остапа Вишні (С. Г.)

Постанова

1934 р.

По делу № 737

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

г. Харьков 1934 г. я, о/уполномоченный СПО ГПУ УССР БОРДОН рассмотрев материалы о преступной деятельности гр. ГУБЕНКО Павла Михайловича (Остап ВИШНЯ) выразившейся в том, что г-н ГУБЕНКО-ВИШНЯ принадлежит к контрреволюционной организации, ставившей своей целью свержение Соввласти, путем организации восстания и террора и усматривая в совершенных обвиняемым ГУБЕНКО П.М. действиях признаки преступлений, предусмотренных ст. ст 54-8, 54-11 УК УССР

постановил:

На основании 2 п. 93 ст. УПК и 108 ст. УПК начать по настоящему делу производство предварительного следствия.

Копию настоящего постановления направить

Прокурору

ОП/Уполномоченный СПО ГПУ УССР

/БОРДОН/

Согласен: П./Нач. 2 ОТД СПО

/ШЕРСТОВ/

Согласен: П./Нач. СПО ГПУ УССР

/ДОЛИНСКИЙ/

Постановление мне объявлено

27. XII.33 года

Остап Вишня

Свідчення Остапа Вишні (П. М. Губенка)

9 січня 1934 р.

В тій контрреволюційній організації, в якій я брав участь – ділянкою, де я працював, був літературний фронт. На цім фронті й провадив я свою контр-революційну роботу.

В чому вона полягала? Насамперед, в дискредитації, в обезцінюванні партійної лінії в радянській літературі, в компромітації пролетарської літератури, в знеціненні російської літератури і взагалі російської культури.

Всякий письменник, що вийшов з лав робочого класу, що починав свою літературну роботу з позицій інтернаціональних, дискредитувався й компромітувався, як художник, як митець, і в письменницьких колах, і в широких читацьких масах.

Натомість вихвалялися письменники з явними націоналістичними ознаками і тільки вони вважалися за справжніх художників, за талановитих митців.

Вживалося заходів, щоб літературну молодь, що приходила в літературу із заводів, шахт, колгоспів брати під свій вплив, керувати нею, спрямовуючи її в націоналістичне річище.

Такі твори, як «Вальдшнепи» Хвильового, «Народній Малахій», «Мина Мазайло» – Куліша, «Кварцит» Досвітнього і т. д. рекомендувалися, як зразки, як шедеври, на них показувалося, що з них, тільки з них треба брати приклад у літературній роботі.

За панівний стиль у літературних творах вважалося романтизм. Але не здоровий революційний романтизм, що малював би героїчну боротьбу робітництва й селянства в часи громадянської війни, не романтизм, що підносив би пролетарському читачеві художньо оформлені

зразки боротьби трудящих на фронті соціалістичного будівництва – а романтизм націоналістичний, що вихваляв би все – і старовину і пореволюційну роботу, як вияв самобутності українського народу, його національну героїку, його одмітні, йому одному належні риси, вчинки й характер.

Все російське вважалося за бездарне, для українських умов непридатне й нехарактерне.

Те ж саме можна сказати і про театр. На цій ділянці в організації панувала апологетика «Березоля» і зокрема Курбаса. Курбаса вважалося за генія, за незрівняного керівника українським театральним процесом, всіляко його вихвалялося й підтримувалося. Допомогалося всіляко йому в тім, щоб він не ставив у «Березолі» п'єс руських драматургів. Вся руська драматургія, пролетарська й непролетарська, ідеологічно витримана і навпаки – вважалася за драматургію не нашу, драматургію великодержавницьку, ворожу розвитку української театральної культури. Та не тільки російську літературу дискредитувалося, таке саме ставлення було і до драматичних творів авторів інших національностей, де (в творах) провадилися ідеї інтернаціоналізму. Навпаки «Народній Малахій», «Мина Мазайло» – це було, на думку організації, те, що потрібно для укр. театру.

Інші драматичні театри, як Харківський театр революції, Театр ім. Франка, що провадили правильну лінію в театральному мистецтві, лінію пролетарську, – такі театри вважалися за «провінційальні», не художні, за театри невисокого художнього рівня.

Підносячи, таким чином, театр з явним націоналістичним офарбленням, протягуючи його, підтримуючи, з одного боку, а з другого – дискредитуючи лінію пролетарської, інтернаціональної течії на театрі, – організація таким чином, через театр, впливала на виховання мас в націоналістичному дусі.

Фронт кіно. І тут все, що так чи інакше служило для провадження в маси націоналістичних тенденцій, оспівувало самобутність і самостійність української нації («Тарас Трясило», «Звенигора») – це вважалося за справжнє кіно-мистецтво. Решта, де панували ідеї інтернаціоналізму ніщо. Хай краще «трюкові» закордонні картини, хай слізно-сентиментальні драми, беззмистовні комедії, аби не пролетарські, аби не просякнуті інтернаціоналізмом радянські кіно-картини...

Одним із тих, хто це робив – одних вихваляв, других компромітував, дискредитував – був я.

9. I. 34 р.

Остап Вишня

Свідчення Остапа Вишні (П. М. Губенка)

9 січня 1934 р.

До контр-революційної організації я вступив після 1926 року (спочатку було «1927 року», цифра «7» переправлена на «6». – С. Г.), тобто після того, коли Комуністична партія розгромила Шумськизм і Хвильовизм. Виступи Хвильового з літературними памфлетами, де ясно і недвозначно проводилась ідея відриву української культури від російського впливу («Геть від Москви») з орієнтацією на «психологічну» Європу, – по суті були (виступи) гаслом взагалі відокремлення України від Російської Радянської Соціалістичної Республіки. Орієнтація на «психологічну» Європу – це гасло вказувало, що Україна і в культурному своєму житті і в політичному державному оформленні повинна брати собі за зразок європейські держави, тобто Україна має бути не Радянською, не соціалістичною, а буржуазною державою. Гасла ці, як ми бачимо, реставраційні і контрреволюційні.

В політиці виступ Шумського з його негайною українізацією (примусовою) українського пролетаріату теж саме пропагував організацію буржуазної республіки з «власним» національним пролетаріатом і т. д.

Одже, значить, було викинено цілком ясне гасло про організацію Самостійної України. Повстала думка про антирадянську контр-революційну організацію, яка б могла здійснити цю мету, перетворити її в життя.

А поскільки цієї мети прагнули всі, хто вважав себе за українця, то тут вирішено було покинути, залишити всякі групові чи партійні суперечки й діяти єдиним національним фронтом.

Про оформлення такої організації зо мною говорив Хвильовий. Він казав, що взагалі після розгрому Шумськизму, після розгрому гасел і закликів, що він їх пропагував у своїх літературних виступах – всякі спроби легальної боротьби треба залишити, бо це ніяких реальних наслідків не дасть, а треба переходити на запільну роботу. Він говорив, що вже єсть погодження між б. боротьбистами (Шумський, Полоз, Приходько), укапистами (Річицький, Авдієнко), з групами галичан (Косак і т. п.) про утворення так званого «національного блоку» для антирадянської роботи. Говорив, що до цієї організації вже увійшли з письменників Досвітній, Яловий і пропонував увійти до неї й мені.

Я погодився.

Робота організації полягала в підготовці повстань серед куркульського селянства, поскільки було видно, що заможна частина українського села до колективізації не пристане, вона до нових форм сільського господарства ставиться вороже, одже цю ворожість легко можна використати, скерувавши її для одвертих повстанських дій проти Радянської Влади.

Із способів, що ними користувалася ця контр-революційна організація, треба було взяти до уваги ще й пресу, театр, художню літературу. Нам, як робітникам літературного фронту, письменникам, слід в своїх творах, статтях і т. д. туманно дискредитувати роботу Радянської Влади.

Одже, таким чином з 1927 року я був уже в контр-революційній організації.

Організація ця, вербуючи до своїх лав людей, що безпосередньо стикалися на низовій роботі з селянством, застосовуючи репресивні заходи до селянства, найбільше колгоспного й бідняцького-середняцького – надуживаючи навмисно цими репресіями дискредитувала заходи Радянської Влади на селі, викликаючи в населення незадоволення проти Радянської Влади й Комуністичної Партії. Всі оті так звані «розкуркулення» бідняцько-середняцьких господарств, кепкування й знущання з колгоспників при хлібозаготівлях і т. д. все то і єсть робота контр-революційної організації, що таким способом дискредитувала Комуністичну Партію і Радянську Владу в очах населення.

Само собою розуміється, що разом з цим пропагувалося й інформувалося про те, що закордон дуже цікавиться Україною, що там уже вирішено одірвати Україну від Росії, що треба готуватися до того, щоб гідно зустріти визвольників од московського «ярма».

Почалися арешти членів організації. Арешт Ялового знаменував собою, що організацію викрито. Хвильовий – стріляється, бо ясно вже було, що його чекає доля Ялового. Треба щось робити, рятуватись. Порадившись з Досвітнім, вирішаємо роз'їздитися по селах, щоб там, прикриваючись ніби роботою по вивченню колгоспів і колгоспного господарювання, замилити очі й перечекати небезпечний час.

Приїхавши до Харкова, я взявся до роботи. За матеріалами над політвідділами МТС, щоб тим самим приспати пильність державних органів і одвести від себе очі.

Але не пощастило. Арешт.

9. I. 1933¹³ року

Остап Вишня

¹³ 1934.

Допросил

Бордон

Лист Маслюченко В. О. до Остапа Вишні

11 січня 1934 р.

Харків 11.І.34
Дорогий Мум!
Була у слідчого.
Ми всі здорові.
Живемо потроху.
Цілуємо тебе всі і любимо.
Думаю про тебе кожную хвилину.
Вітають тебе всі.
Ми цілуємо, любим[о] і чекаємо.
Варя. Вячко і Мурка.
Коло нас все добре. За нас не турбуйся. Любимо тебе дуже, дуже...

Свідчення Остапа Вишні (П. М. Губенка)

13 січня 1934 р.

З 1928 року, я на пропозицію Миколи Хвильового вступив до контр-революційної організації, так званої «об'єднаний національний блок», що поєднував у собі боротьбістів, укапістів і взагалі всі антирадянські націоналістичні елементи.

Мета організації – повалення Радянської Влади й організація буржуазно-демократичної України, держави самостійної, тобто одірваної, відділеної від Російської Соціалістичної Радянської Республіки.

Коли Комуністична партія розгромила шумськизм і хвильовизм – було ясно, що легальна боротьба з політикою партії і Радянської Влади не дасть бажаних для укр. націоналістів наслідків, повстало питання про перехід на нелегальне становище й на запільну роботу.

Не можу точно сказати, коли саме заснувалася названа контр-революційна організація, – я увійшов до неї 1928 року, завербований Миколою Хвильовим.

Які причини спонукали мене піти до нелегальної, запільної контр-революційної організації?

Я вже казав, що мрії укр. націоналістичних елементів на те, що партія і робочий клас під тиском Шумського в партії, Хвильового на культурному фронті – піде на поступки, тобто стане на шлях українізації пролетаріату, стане на шлях одмінного національно-культурного будівництва на Україні – ці мрії провалилися. Партія на це не пішла. Треба одже шукати інших шляхів, треба було боротися з так званим «московським централізмом», а для цього треба йти в запілля для організації всіх націоналістичних сил і способів, щоб добитися свого, створити самостійну буржуазну Україну.

На літературному фронті ознаки такої боротьби були ще 1925 року (здається), коли літературна організація пролетарських письменників «Гарт», яку тоді очолював Христовий (Блакитний уже хорів у той час) – боролася з тим, щоб не працювати разом з російськими проле-

тарськими літературними організаціями, тоб-то вела курс на «самостійність» у літературному процесі на Україні, на його відмінність од процесу російського.

Виступи Шумського й Хвильового, як я тепер собі аналізую всі події – були кільцями того ж самого національного ланцюга на Україні.

Організація націоналістичної літературної організації «Вапліте», що потім перетворилася після її ліквідації на групу «Літературний Ярмарок», а далі впливала, як літературна організація «Пролітфронт» – все це подальші етапи боротьби з лінією партії в літературі, які (етапи) суть продовження давньої націоналістичної лінії в літературі. І «Вапліте», і «Літературний Ярмарок», і «Пролітфронт» партія розгромила. Звідси – незадоволення. Це одна з причин, так сказати, літературного характеру, що штовхнула мене в обійми контр-революційної організації.

Об'єднання наркоматів (Наркомфін, Наркомзем, Наркомтяжпром і т. д.), тоб-то єдине від Росії керування економікою України розцінювано було, як похід узагалі проти України, як відібрання від України її прав і привілеїв, самостійної Радянської республіки – це була друга причина мого вступу до контр-революційної організації. Треба було боротися з цими посягательствами на Україну, а боротися можна, так думалося, тільки нелегальним способом.

Становище літературного фронту в РСФРР і в УСРР. Думалося, і ці думки всіляко підігравалися, що українську літературу вважається за літературу другого сорта, що на видання української літератури дається мало паперу, що взагалі видавнича справа на Україні держиться в чорному тілі, що коштом українських видавничих закладів видається російська література, тоб-то все те, що за розподілом має діставати Україна, все воно залишається в Москві і йде на задоволення потреб російської літератури і російських письменників. Що російські письменники краще забезпечені матеріально, ніж українські, що вони мають і більші за твори гонорари, і більші своїх творів тиражі. Що російські письменники мають змогу часто бувати за кордоном для поширення своїх творчих горизонтів, що вони там живуть подовгу, а для українських письменників залишаються від цього тільки шматочки. З цим, гадалося, треба боротися. Для цього треба контр-революційну організацію, щоб скинути владу, що так «обіжає» Україну на фронті літературному. Говорилося також, не вважаючи на те, що на Україну з видавничих фондів, з видавничих можливостей припадає дуже малий відсоток, який ніяк не може задовольнити потреб українських письменників, не вважаючи на це все, на Україні видається дуже багато творів російських письменників, видаваних уже в Москві. Отже, таким чином, виходить, що навіть та невелика частина паперових і взагалі поліграфічних можливостей, що їх має в своїм розпорядженні Україна, і вона (частина) не йде цілком для українських письменників, а ще й тут ділиться між письменниками України і письменниками Росії.

Говорилося про те, що російські письменники роз'їжджають у власних автомобілях, користуються взагалі всіма життєвими благами, а письменники України животіють.

З цим треба, одже, боротися, а для боротьби треба організовуватися, тоб-то виникає потреба в запільній для цієї боротьби організації.

І нарешті політика Партії й Радянської Влади на селі.

Коли партія розпочала наступ на капіталістичні елементи в країні, взялася на селі за колективізацію сільського господарства і на її базі за ліквідацію куркуля, як класа, думалося, що колективізацію цю робиться з примусу, що сільське господарство України не зможе розвиватися такими шляхами, тоб-то шляхами колективізації, що для сільського господарства на Україні, для його розвитку притаманні господарства одноосібницькі, а що коли й треба переходити на колективні форми господарювання, то для цього ще не настав час, що селянство ще перебуває в лабетах дрібно-власницької психології і що така поспішна, без відповідної підготовки колективізація призведе до неменучого занепаду взагалі сільського господарства на Україні. Що запровадження негайної колективізації єсть спеціально для того, щоб підірвати економічну міць України, підірвати підпорну силу селянства, що весь час, – особливо,

заможні його шари, – противилися всім заходам Радянської Влади. Говорилося, що такі способи (примусові) колективізації запроваджуються тільки на Україні, що по інших республіках, а особливо в республіці Російській нічого цього не робиться, що, таким чином, Радянська Влада навмисне нищить добробут українського населення.

У цей самий час Радянська Влада перейшла з сільсько-господарського податку на методу хлібозаготівель. Говорилося, що хлібозаготівлі провадяться жорстокими способами, що в населення забирається геть чисто все, не залишається нічого, що населення кинуто в обійми голоду, злиднів і т. д. При чому так само порівнювалося з становищем селянства в Росії і говорилося, що в Росії й по інших республіках Союзу методи й способи хлібозаготівель значно м'ягші, що кількість накладуваного і на окреме господарство і взагалі на все селянство не така велика і що селянство російське перебуває в значно кращих матеріяльних умовах, ніж селянство українське.

Розуміється, що такі думки, такі настрої час од часу будоражили мене, але, заклопотаний безупинною роботою в газетах, журналах і т. д., я не систематизував їх і якихось певних висновків не робив, аж поки не забалакав зо мною про все це Хвильовий. Розвиваючи це все, підкреслюючи, систематизуючи, він говорив, що всі способи легальної боротьби і легальних виступів проти такої, що до України, політики партії й Радянської Влади вже випробувано, що ніяка легальна боротьба нічого не дасть, що для цього треба йти на боротьбу всіма способами – і запропонував мені увійти в спеціально для цього закладену антирадянську контр-революційну організацію. Він говорив, що Радянський державний лад, що Союз Радянських республік, де домінуючу роль грає Російська Республіка, ніколи не піде на те, щоб Українська Республіка була рівна усіма сторонами з Російською, що доки буде Україна в спільці з Росією, вона (Україна) завжди буде на других ролях, завжди буде в колоніальному чи напівколоніальному стані. Що в такому стані ніколи не дасться Україні розвинути всі свої творчі можливості, що вона пастиме задніх, що вона нидітиме і в економічному і в культурному своєму розвитку. З такого стану Україну треба вирвати. Треба, щоб вона була справді самостійною, справді незалежною, тільки тоді вона зможе розвиватися й квітнути з усіх боків. Україну треба відірвати від Росії. Треба стреміти до того, щоб усі землі, де переважна більшість єсть українського населення, об'єднати в Соборну Україну, хоч би для того треба було поступитися ідеєю Радянського ладу, ідеєю соціалізму.

Основне, треба свою державу, а там видно буде.

Я погодився з його думками і дав згоду вступити до організації.

Він поінформував мене, що для цієї мети треба залишити всі партійні, групові й інші суперечки, що треба йти єдиним фронтом, одностайно, всім разом і сказав, що на цьому всі погодилися й утворили так званий «Об'єднаний національний блок» на чолі з Шумським.

У Москві єсть центр, який керує всіма справами, куди входять такі особи, як Шумський, Полоз, Максимович, Сологуб.

На Україні організовано свій центр, яким керують: Приходько, Озерський, Річицький, Яловий і він, Хвильовий.

Що єсть погодження з організаціями галичан, які мають щільні стосунки з закордонними контр-революційними організаціями і що робота провадиться спільними силами.

Способи для повалення Радянської Влади мають бути найрізноманітніші від агітації до інтервенції, що на всіх ділянках уже утворені спеціальні осередки, і що моя особисто робота, маючи контакт із ним, Досвітнім і Ірчаном, буде полягати в тому, щоб дискредитувати заходи Партії й Радянської Влади на культурному фронті, зокрема в галузі літератури, і, звичайно, коли буде те можливо в літературних творах просувати в маси ідею Соборної України і взагалі все те, чого прагнула контр-революційна організація. Про те, як це робилося, я дав відомості у попередньому своєму свідченні, зазначу тільки, що просування в літературних творах програми організації не щастило, завдяки пильності органів літконтроля.

Не без того, звичайно, щоб подекуди такі погляди, критика радянського життя, критика окремих заходів Радянської Влади не прохоплювалася в моїх творах. Взяти хоча б мій текст до музкомедії «Мікадо», що йшла свого часу в «Березолі». Там були місця, де висміювалося радянське життя, але роблено це було, розуміється, в формах тонких, завуальованих.

Хоч я особисто в інших галузях роботи контр-революційної організації безпосередньої участі не брав (моя робота була на культурному і зокрема на літературному фронті), проте це аж ніяк не знімає з мене відповідальності за всю роботу організації. Безперечно, що і я, буваючи на селах, в радгоспах, у колгоспах, використовував це для агітації проти політики Радянської Влади й Комуністичної партії на селі, дискредитуючи й компромітуючи і ідею колективізації сільського господарства, і взагалі роботу соціалістичного сектора сільського господарства, і методи хлібозаготівель, – кидаючи, таким чином, зерна недовіря до запроваджуваних партією й Рад. Владою способів господарювання.

Одже і в цих галузях частка моєї контр-революційної роботи була і давала, очевидно, певні наслідки, підготовуючи селянство до того моменту, коли групи організації, що працювали безпосередньо над підготовкою повстання проти Рад. Влади, – закінчать цю підготовчу роботу.

Структура контр-революційної організації була осередкова, ячeyкова. Окремі її осередки працювали на найрізноманітніших ділянках і радянської і партійної роботи. Я, як звичайний, рядовий член організації не знав усіх осередків, усіх розгалужень її (організації), проте про деякі я знав і назвати їх можу.

Сам я належав до групи, що нею керував Хвильовий. До цієї групи належали: Досвітній, Яловий, Ірчан (стикався з групою).

Працювала група в ДВОУ, на чолі з Озерським. Хто ще до неї належав не знаю. Її робота полягала в тому, щоб якомога затримувати видання ідеологічно-витриманих, партійних творів, творів руської секції радянських письменників на Україні, висовуючи натомість твори письменників і авторів, що належали до організації, чи симпатизували цій організації, а також видання творів, де оспівувалося б Україну, як своєрідне державне тіло, її романтику, її історію, етнографію і т. д. Крім того, щоб викликати незадоволення серед радянських робітників, що працювали на культурному фронті, вживалося заходів, щоб провалювати видання потрібної літератури, підручників для шкіл, для ВШІїв і ВПШімів, вказуючи в той самий час, що це політика Москви, що Москва не дає паперу, Москва не дає поліграфічних засобів і т. д., і т. і. Таким чином утворювалася певна атмосфера, певні настрої серед робітників культурного фронту, сіялося незадоволення до Союзного уряду, до його політики що до України.

Велику роботу провадив осередок Видавництва «Рух» (Березинський, Гжицький, Яворський, Репа). Тут видавалася тільки українська література з певними націоналістичними тенденціями. Письменник, що позбавлений був можливості видати свою книжку з ворожою Радянській Владі ідеологією десь інде, сміливо міг іти до «Руху». Він знав, що він іде туди до своїх, що там його порадять, як те чи інше місце завуальовати, як його заретушувати, щоб воно не кидалося у вічі установам літконтролю і політконтролю. Він знав, що там буде вжито всіх заходів, щоб книжка його побачила світ. Коли проглянути видавничу продукцію В-ва «Рух» – кожному, навіть мало обізнаному з літературними і видавничими справами на Україні, буде видно, що ця продукція мала певну тенденцію, тенденцію антирадянську, тенденцію націоналістичну – і цю свою лінію воно (В-во «Рух») вело послідовно й уперто.

Осередок при Інституті ім. Шевченка в Харкові, зо своїми розгалудженнями (Київ). Тут керували такі особи, як Пилипенко, Панченко, Річицький і т. д. Інститут Шевченка це теж була фортеця націоналістичних ідей і вчинків, що подавала життя й діяльність самого Шевченка в тенденційному офарбленні, що влаштовувала цілі спеціальні відділи ім. Скрипника, підносячи Скрипника, як національного героя і справжнього комуніста більшовика, а його роботу на

Україні, як роботу єдино правильну і єдино для України приємлему. Інститут Шевченка зібрав у своїх стінах все, що єсть яскравого націоналістичного на літературному фронті.

Осередок та літорганізація «Західня Україна» на чолі з Мирославом Ірчаном. Тут перебували такі члени організації, як Ткачук Ів., Кривенко, Качанюк, Гірняк (тепер небіжчик), Гжицький, Гаско і ціла київська група письменників галичан (Загул, Атаманюк, Козоріс і т. д.). Маючи безпосередні зв'язки з закордоном, вони дуже прислужилися до широкої інформації закордону про роботу контр-революційної організації. Через них діставалося директиви з закордону і т. д.

Осередок Інституту історії Української культури (Черняк, Горбань), де у відповідному націоналістичному офарбленні розроблялася соціально-економічна історія України.

Осередок при Видавництві «Молодий Більшовик», на чолі з Грицаєм. Решти членів цього осередку я не знаю. Цей осередок дбав про видання певної літератури для молоді, затуманюючи молодечі голови націоналістичним мотлохом.

Осередок при Видавництві УРЕ (Українська Радянська Енциклопедія). Тут працювали такі, як Біленький (Березинський), Фалькович, Річицький, Лозинський, Рудницький, Бадан і т. д. Їхнє завдання було подати Енциклопедію у відповідному дусі, тоб-то ні в якому разі не в дусі радянському, партійному, а навпаки в дусі націоналістичному.

Розуміється, що і в таких вищих наукових закладах, як ВУАМЛІ, ВУАН, були свої осередки, свої люди, що працювали для організації і на організацію.

В галузі театрального фронту малися такі форпости націоналістичні, як «Березіль» на чолі з Курбасом, такі робітники, як Христовий.

Одже, як бачимо, культурний фронт, на якому я провадив контр-революційну роботу, був густо вкритий сіткою осередків цієї організації.

Я вже не кажу, про такі суто-літературні організації, як «Плуг», «Вапліте», «Літературний Ярмарок», «Пролітфронт», – що вся їхня робота провадилася під гаслом національної культури і літератури, національної і формою, і змістом.

Говорячи про контр-революційну роботу організації, не можна обминути фігури М. О. Скрипника. Я ні від кого з товаришів не чув, щоб Скрипник був членом контр-революційної організації, але що його постать була така, на яку звертали ми погляди в своїй контр-революційній роботі. Ми думали і знали, що М. О. Скрипник за українську культуру, взагалі за надання Українській Радянській Республіці всіх прав і привілеїв, як республіці самостійній, ми знали, що він обстоює і самобутність українського культурного процесу і відмінність економічного розвитку УСРР. В його особі ми уявляли той стовп, що завжди захистить, завжди підтримає нас у наших домаганнях іти в своєму розвитку відмінним шляхом від РСФСР.

Ясно, що робота контр-революційної організації не обмежувалася тільки роботою на культурному фронті.

Я, на превеликий жаль, мало обізнаний роботою на інших фронтах, хоч, само-собою, розуміється, така робота безперечно провадилась.

Організація, як я вже про це казав, вживала всіх способів роботи, від агітації до інтервенції, бо метою ж її було скинути, повалити Радянську Владу і відокремити Україну від СРСР, зробивши її, Україну, буржуазно-демократичною республікою. Щоб це здійснити роботи на самому культурному фронті було б замало, одже до методів боротьби з Радянською Владою запроваджувалося і підготовку повстання, і терор, і підготовку інтервенцій.

Детальних свідчень про цю роботу я дати просто не маю змоги, бо з конкретними випадками цієї роботи не обізнаний. Але це, знову повторюю, аж ніяк не знімає з мене відповідальност[і] за роботу організації в цілому.

Найжвавіше взагалі пішла робота організації, коли до влади в Німеччині прийшов Гітлер. Заворушилася контр-революція на еміграції, поживавішала робота і тут, на Радянській Україні.

З'явилися надії на скорше визволення України, бо видно було, що без втручання чужо-земної сили, самім нам розраховувати на реальні наслідки надії мало.

В 1933 році Україна з прориву вийшла, на Україні добрий урожай, колективи зміцніли, селянство в масі втяглося працювати, одже ґрунт для роботи захитався.

Почалися майські арешти. Видно було, що організація провалилася, її викрили. Арешт Ялового – обухом по голові вдарив усіх нас. Постріл Хвильового підтвердив, що справа безнадійна, що вихода для Хвильового іншого, крім самогубства не було, бо однаково його спіткала б доля Ялового, як вона спіткала всіх нас.

Із способів підготовки настроїв протирадянських треба ще вказати роботу членів контр-революційної організації, що працювали на селах, як уповноважені партії при хлібозаготівлях, засівкомпаніях та інших сільсько-господарських роботах. Вживаючи різного рода репресій, надуживаючи цими репресіями, роблячи це іменем партії, іменем Радянської Влади – вони, члени організації обурювали й підбурювали населення проти влади й партії. Але про це вже я говорив у попередніх своїх свідченнях.

Арешти, самогубство Хвильового, самогубство Скрипника – все це зовсім зруйнувало і деморалізувало роботу організації. Я був усе літо на селі ущент знервований і здеморалізований. Усі ці події сильно вплинули на мою нервову систему і я, по приїзді з села, почав приводити себе до порядку, почав лікуватися.

Невдовзі і мене було заарештовано.

Яка ж мета була організації, чого вона хотіла, куди вона йшла? Мета була одна. Поваливши Радянську Владу, завести буржуазно-демократичний лад, і відокремивши Радянську Україну від Союзу Радянських Соціалістичних Республік – здійснити ідею всіх українських націоналістів – утворити Соборну Україну.

13. I.34 р.

Допросил

Остап Вишня

Бордон

Витяг із протоколу допиту Досвітнього О. Ф.

15 січня 1934 р.

«...В прошлых своих показаниях я уже говорил о том, что в отношении меня, ВИШНИ и СЛЮСАРЕНКО, решающую роль в повороте к террору сыграл выстрел ХВИЛЕВОГО, который прозвучал в атмосфере наивысшего напряжения.

Для нас этим выстрелом была решена проблема дальнейшей борьбы, но практическое разрешение вопроса к этому времени не имело еще своего принципиального решения в верхах организации и потому наши настроения не нашли своего применения.

Моя командировка на село, затянувшаяся до сентября, несколько оторвала меня от деятельности организации, но возвратившись в Харьков после разговоров с О. ВИШНЕЙ и СЛЮСАРЕНКО я установил, что наряду с общей растерянностью в рядах организации ведется борьба за сохранение своих позиций и в этой борьбе вопрос о терроре занял ведущее место.

Вопрос о терроре был решен и О. ВИШНЯ информировал меня о том, что я и СЛЮСАРЕНКО под его руководством должны совершить нападение на ПОСТЫШЕВА.

По этому же вопросу, в частности, конкретно о плане, последующий разговор я имел с ОЗЕРСКИМ, вызвавшим меня на совещание в помещение ДВУ. На этом совещании помимо меня, присутствовал и ПИЛИПЕНКО и здесь я от ОЗЕРСКОГО, как от лица, входящего в состав руководства организации, услышал решение, о котором перед этим проинформировал меня ВИШНЯ.

План нападения состоял в том, что по инициативе руководства в предоктябрьские дни организовывалась делегация писателей к ПОСТЫШЕВУ. Войдя в состав делегации, наша террористическая тройка и должна была произвести покушение в здании ЦК.

Вопрос о вооружении дела не тормозил, т. к. я персонально имел два револьвера, одним из них мог снабдить кого-либо из членов тройки в случае отсутствия оружия у них.

Во время этого разговора с ОЗЕРСКИМ я понял, что убийством ПОСТЫШЕВА далеко не ограничиваются террористические планы организации, что террор будет направлен против всей основной верхушки партийного руководства украинской организации, конечно и против БАЛИЦКОГО, непосредственно руководящего разгромом нашей организации, но конкретных фамилий лиц, намеченных к террору ОЗЕРСКИЙ мне не называл, очевидно, в целях конспирации.

После этого совещания, имевшего место в средних числах октября, я, проживая в одном доме с ВИШНЕЙ и СЛЮСАРЕНКО, неоднократно встречался с ними у меня на квартире и мы обсуждали детали нападения. Стрелять первый должен был ВИШНЯ, и лишь в случае его промаха вступали в строй я и СЛЮСАРЕНКО...»

Витяг із протоколу допиту Досвітнього О. Ф.

15 січня 1934 р.

«...На одном из этих совещаний, происходившем в предоктябрьские дни (в последних числах октября 33 г.) в разговоре об оружии я упомянул о том, что у меня помимо револьверов, имеется еще ручная граната, которую можно было бы использовать для покушения.

ВИШНЯ ухватился за этот план, считая его более безопасным для нас в части более широких возможностей к побегу и выдвинул предложение бросить гранату на правительственную трибуну во время Октябрьских торжеств.

Этот план нами в деталях был обсужден и отвергнут, т. к. здесь могло иметь место ряд непредвиденных случайностей, как-то: граната могла не попасть на трибуну и разорваться, не причиняя никакого вреда намеченному лицу, или совсем не разорваться, что в одинаковой мере не достигло цели и провалило новый метод борьбы – нашей организации.

Окончательно решено было держаться первого варианта, т. е. нападения в здании ЦК во время приема делегации, и план этот не был осуществлен лишь потому, что по неизвестным мне причинам в приеме было отказано...»

Свідчення Остапа Вишні (П. М. Губенка)

21 січня 1934 р.

Запитання. Розкажіть докладніше, що ви знаєте про терор, що його мала застосовувати Ваша контр-революційна запільна організація.

Відповідь. Само собою розуміється, що всяка контр-революційна організація, яка ставить своєю метою повалення Радянської Влади, тоб-то знищення Влади примусовим способом, способом зброї, не може, здійснюючи цю свою мету, не вживати терору, як от повстання, збройної боротьби і т. п. Це – зрозуміло. Інша справа – індивідуальний терор, атентати на окремих представників партії і Влади, що їх організація вважала за найголовніших винуватців запровадження політики, ворожой політиці контр-революційної організації.

Наскільки я можу собі пригадати тепер і більш-менш уявити справу про терор – бо балачки про індивідуальний терор почалися при мені і зо мною в той період (після смерти Хвильового) мого життя, який (період) я не можу вважати для себе за нормальний (паталогічний, хоробливий стан психічної депресії, фізичної хоробливості, істеричності, нервової неурівноваженості) – справа виглядала так.

Організація провалилась. Це було ясно. Арешт Ялового, самогубство Хвильового і т. д. – все це ознаки, що організації вже нема, що позалишалися поодинокі її члени, які також чекали на викриття й на арешти – треба було довести і членам організації і Владі, що, мовляв, хоч організація і провалилась, та все ж таки – ми ще в силі, ми ще маємо і силу, і можливість «гримнути дверима» востаннє, подаючи тим самим надію, що ще не все загинуло.

Такі балачки провадились нами на помешканні в Ірчана, коли був присутній Ткачук. Про це говорив мені і Досвітний, і я з цими балачками погоджувався.

Правду, казавши я ходив увесь час тоді в якомусь тумані, байдужий до всього і до всіх, з повсякчасними головними болями, з незовсім координованими й нормальними вчинками, викликаючи у близьких своїх і в лікарів, що мене лікували, побоювання за мій психічний стан.

Я не вдумувався глибоко в те, що говорилося, я погоджувався з усім і на пропозицію членів організації (Озерський, Досвітний, Ірчан) погодився бути виконавцем замаху на т. П. П. Постишева. Говорилося про те, що П. П. Постишев має невдовзі прийняти (балачка відбувалася в жовтні м-ці) делегацію письменників і в цей саме час я мав учинити на його замах. Як саме, з чого стріляти, як стріляти – у ці деталі я не вдавався, і чи були ці деталі розроблені, я не пам'ятаю. Револьвера в мене ніколи не було – хто мав мені дати револьвера – не пам'ятаю. Взагалі ж, – я кажу, – в той час ота сама психічна депресія позбавляла мене можливості пригадати зараз усі деталі.

Коли б мені хтось нагадав ті часи, нагадав подробиці тих балачок, міркувань і т. і., що тоді проводилися, можливо б – я й пригадав би все детальніше.

Із осіб, яких іще називали тоді, як об'єктів атентатів нашої організації, вказувалося на В. Я. Чубаря й на В. А. Балицького. Смутно пригадую, що на В. Я. Чубаря мав заподіяти замах Гжицький, а на В. А. Балицького – не знаю хто. Місцем для цих атентатів було обрано майдан ім. Держинського під час святкування Жовтневої Революції.

З густою фарбою сорому згадую я все це, і нічого ці спогади не викликають у мене, крім призириства до себе, до товаришів, до організації, що плекала в себе ці підлі й мерзенні думки.

Хотілося б, щоб і Партія, і Влада дали мені змогу не на словах, а на ділі, на роботі докзати, що ворогом робочого класу я ніколи не буду.

21. I.33¹⁴ Остап Вишня

Допросил Бордон

Лист Губенка В. П. до Остапа Вишні

Січень 1934 р.

Січень 1934 р., Харків

Любий тато!

Як ти там живеш. Як себе почуваєш. Варвара Олексіївна казала, що в тебе маленька кімнатка й ти почав вивчати німецьку мову. В школі все гарно. Вчуся добре. Ось тобі приклад моєї характеристики за 1-ше півріччя.

- 1) Мова. Дуже добре.
- 2) Арифметика. Добре.
- 3) Суспільствознавство. Добре.
- 4) Географія. Добре.
- 5) Природознавство. Добре.

¹⁴ Має бути 34.

6) Політехнізація. Задовільно.
7) Рос. мова. Дуже добре.
8) Муз. виховання. Дуже добре.
Взагалі все хараш-ш-о!
Цілую тебе!
Вячко.

Лист Маслюченко В. О. до Остапа Вишні

8 лютого 1934 р.

Харків

8.ІІ.1934 рік

Дорогий наш татуюлко!

Пересилаю тобі книжки, газети й картки. 4 шт. фотокарток. Так мене схвилювало вчорашнє побачення, що не можу й досі заспокоїтися. Чого ти сумний такий? Не журися! Скоро зустрінемося і будемо жити всі вкупі.

Хочеться багато тобі сказати хорошого, теплого, але Шуман був правий, коли говорив, що «Любовь и дружба проходят по земле с замкнутыми устами и с вуалью на челе. Ни одно человеческое существо не в состоянии рассказать другому, как оно его любит; оно может только чувствовать любовь».

Мені хочеться бачити тебе спокійним і веселим. За нами не журися, ми тебе любимо і ніколи не забуваємо.

Матеріально живемо непогано, й не дуже багато продала барахла. У всякому разі те, що передаємо тобі, ми й самі їмо. Так що ти, будь ласка, їж масло – поправляйся.

Була вчора прем'єра в Тромі. Сприймали добре, але багато пропало місць через переклад і молодість деяких акторів. А взагалі вистава весела, хороша і молодята хорошо грають. Почувається, що вистава робилася за короткий термін, особливо в останній дії багато сирих моментів.

Одержала сьогодні ранком листа від Василевої дружини. Пише, що виїде з Одеси не пізніше 10.ІІ., так що я її чекаю. Тепер мені буде веселіше жити, а то я не можу сидіти в цій квартирі. Ну і не лежала в мене душа до неї, а тепер зовсім противно бачити ці прекрасні кімнати.

Ну, ти не сумуй! Ми тебе любимо всі і чекаємо швидше додому. Все своє ти найдеш на старому місці, все не змінилося і чекає твого повороту.

Ти щось хотів попросити тобі принести, та так блискавично пролетіло побачення, що ти не встиг. Ти напиши мені, я тобі передам листівок.

Цілують тебе Катя, Василь і всі, хто тебе по-справжньому любить (правда, зараз видно, що таких дуже мало).

І наше помієйство в складі мами Варі, Мухтарочки, Вячульки та старушки – Анн[и] Дмитрів[ни] – тебе кріпко, кріпко цілують в твої прекрасні сумні очі. Дякую, що ти мені почав снитися. Твоя Варя.

Передаю книжки: 1) Слонимский – «Лавровы». 2) Новик[ов]-Прибой – «Ухабы». 3) Фурманов – «Семь дней». 4) Горбатов – «Ячейка». 5) Гладков – «Старая секретная». 6) Лесаж – «Жиль Блаз». 7) Меринг – «Легенда о Лессинге». 8) газети: «Советское искусство» – 3 шт., літературних – 4 шт.

Речь тов. Сталина за 28.І.

Речь тов. Кирова за 24.І.

Речь тов. Кагановича за 22.І.

Ленінський номер за 21.І.

Катастрофа стратостата за 3.П.
Речь тов. Ворошилова за 4.П.
Задачи второй пятилетки: 6.П.
На побачення принесу ще книжок і газет.

Звинувачувальний вирок

23 лютого 1934 р.

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По делу ГУБЕНКО Павла Михайловича он же Остап ВИШНЯ
по обвинению его в преступлениях предусмотренных ст. ст. 54-8 и 54-11 УК УССР.

В 1933 году ГПУ УССР разгромлена контр-революционная диверсионно-повстанческая и шпионская «Украинская Военная Организация» (УВО). После разгрома основных кадров этой организации, остатки ее перестроили свои ряды и вновь повели ожесточенную борьбу против Советской власти, стремясь сохранить у остатков организации дух активной борьбы, желая отомстить за разгром украинского национализма и нанести партии и Соввласти удар, остатки организации приняли в качестве основного метода борьбы индивидуальный террор против руководителей партии и Советской власти.

Для осуществления террористических актов против руководителей партии на Украине товарищей ПОСТЫШЕВА, БАЛИЦКОГО и других был создан ряд боевых террористических троек, ликвидированных ГПУ УССР в момент подготовки террористических актов.

По этому делу арестован и привлечен в качестве обвиняемого ГУБЕНКО Павел Михайлович, он-же Остап ВИШНЯ. Проведенным по делу следствием установлено:

ГУБЕНКО-ВИШНЯ в 1917—19 гг. работал в Министерстве железных дорог при правительствах Гетмана УНР, с недобитками УНР отступил в Каменец-Подольск, связался там с членами ЦК УПСР ГОЛУБОВИЧЕМ, СТЕПАНЕНКО, ЧЕСНОКОМ и другими и сотрудничал в эсеровских органах «Народная Воля» и «Трудовая Громада» под псевдонимом ГРУНСКОГО (Лист. дела 21).

В начале 1920 г. вместе с эсерами ЧЕСНОКОМ и СТЕПАНЕНКО, посланными ЦК УПСР в тыл Красной армии для организации контр-революционного восстания, перешел через польский фронт в Киев (Лист дела 21).

В 1921 году ВИШНЯ был арестован по делу ЦК УПСР, осужден ЧК на 3 года Концлагеря, но затем по ходатайству БЛАКИТНОГО освобожден. (Лист дела 21).

В 1924 году после возвращения из-за границы лидеров УПСР ГУБЕНКО-ВИШНЯ принял участие в конференции УПСР созванной под Харьковом, где была принята программа организации о дальнейшей активной борьбе с Советской властью (Лист дела 21).

В 1927 году Вишня был завербован ХВИЛЬОВЫМ в контр-революционную подпольную организацию, по заданиям этой организации выезжал на село, проводил контр-революционную подрывную работу среди селян, а также вредительскую контр-революционную работу на культурном фронте (Лист дела...).

В конце 1933 года организация приняла решение об убийстве тов. ПОСТЫШЕВА. На совещании и в присутствии ГУБЕНКО-ВИШНИ, ДОСВИТНОГО, ИРЧАНА и других членов организации был намечен такой план:

Во время Октябрьской демонстрации ВИШНЯ с ДОСВИТНИМ проникают на площадь, бросают бомбу на трибуну, где находится тов. ПОСТЫШЕВ и воспользовавшись суматохой, скрываются. Необходимая для выполнения этого плана бомба хранилась у ДОСВИТНОГО и изъята во время его ареста в квартире.

Выполнение этого плана организации помешали аресты, проведенные ГПУ 3.XI.1933 года.

После этого был намечен второй план: ГУБЕНКО-ВИШНЯ, как член Оргкомитета писателей Украины вместе с ДОСВИТНИМ и ИРЧАНОМ организывают делегацию к тов. ПОСТЫШЕВУ. Во время приема ГУБЕНКО-ВИШНЯ должен был выстрелить в тов. ПОСТЫШЕВА из револьвера, который должен был получить у обвиняемого ДОСВИТНЕГО. Этот револьвер обнаружен и изъят при аресте ДОСВИТНЕГО (Лист дела...).

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «Литрес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на Литрес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.